

**ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ**

ДОПОВІДЬ

**про стан навколишнього
природного середовища
в Чернігівській області
за 2024 рік**

2025

ЗМІСТ

	Вступне слово	6
1	Загальні відомості	7
	1.1 Географічне розташування та кліматичні особливості території	7
	1.2 Соціальний та економічний розвиток Чернігівської області	9
2	Атмосферне повітря	13
	2.1 Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря	13
	2.1.1 Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря	13
	2.1.2 Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)	17
	2.2 Транскордонне забруднення атмосферного повітря	18
	2.3 Якість атмосферного повітря в населених пунктах	19
	2.4 Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря	22
	2.5 Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття	23
	2.6 Державна політика та заходи у сфері поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря	23
3	Зміна клімату	25
	3.1 Тенденції зміни клімату	25
	3.2 Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату	27
	3.3 Політика та заходи у сфері захисту озонового шару	29
4	Водні ресурси	32
	4.1 Водні ресурси та їх використання	32
	4.1.1 Загальна характеристика	32
	4.1.2 Водокористування та водовідведення	33
	4.2 Забруднення поверхневих вод	38
	4.2.1 Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод	38
	4.2.2 Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)	39
	4.2.3 Транскордонне забруднення поверхневих вод	41
	4.3 Стан поверхневих вод	44
	4.3.1 Екологічний стан та потенціал масивів поверхневих вод	44
	4.3.2 Хімічний стан масивів поверхневих вод	45
	4.3.3 Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію	48
	4.3.4 Радіаційний стан поверхневих вод	49
	4.4 Екологічний стан Азовського та Чорного морів	-
	4.5 Державна політика та заходи щодо покращення стану водних об'єктів	50
5	Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування регіональної екологічної мережі	51
	5.1 Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування регіональної екологічної мережі	51
	5.1.1 Загальна характеристика	51
	5.1.2 Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття	52
	5.1.3 Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття	53
	5.1.4 Формування регіональної екомережі	55

	5.1.5 Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами	57
	5.2 Охорона, використання та відтворення рослинного світу	58
	5.2.1 Загальна характеристика рослинного світу	58
	5.2.2 Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів	60
	5.2.3 Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів	67
	5.2.4. Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України	68
	5.2.5 Охорона, використання та відтворення зелених насаджень	70
	5.2.6 Інвазійні чужорідні види рослин у флорі Чернігівської області	71
	5.3 Охорона, використання та відтворення тваринного світу	73
	5.3.1 Загальна характеристика тваринного світу	73
	5.3.2 Стан і ведення мисливського господарства	75
	5.3.3 Стан і ведення рибного господарства	77
	5.3.4 Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів	78
	5.3.5 Охорона використання та відтворення водних біоресурсів	80
	5.3.6 Інвазійні чужорідні види тварин у фауні Чернігівської області	81
	5.4 Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні	82
	5.4.1 Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду	82
	5.4.2 Водно-болотні угіддя міжнародного значення	88
	5.4.3 Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина	89
	5.4.4 Формування Смарагдової мережі	90
	5.5 Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду	91
	5.6 Державна політика та заходи збереження біорізноманіття	92
6	Земельні ресурси та ґрунти	94
	6.1 Структура та стан земель	94
	6.1.1 Структура та динаміка основних видів земельних угідь	94
	6.1.2 Стан ґрунтів	95
	6.1.3 Деградація земель	96
	6.2 Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти	97
	6.3 Державна політика та заходи у сфері охорони земель	98
	6.3.1 Практичні заходи	99
	6.3.2 Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво	104
7	Надра	106
	7.1 Мінерально-сировинна база	106
	7.1.1 Стан та використання мінерально-сировинної бази	106
	7.2 Система моніторингу геологічного середовища	109
	7.2.1 Підземні води: ресурси, використання, якість	109
	7.2.2 Екзогенні геологічні процеси	110
	7.3 Дозвільна діяльність у сфері використання надр	116
	7.4 Геологічний контроль за вивченням та використанням надр	116

	7.5 Державна політика та заходи щодо геологічного вивчення та раціонального використання надр	116
8	Відходи	118
	8.1 Структура утворення та накопичення відходів	118
	8.2 Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)	120
	8.3 Транскордонне перевезення небезпечних відходів	126
	8.4. Державна політика та заходи у сфері поведження з відходами	127
9	Екологічна безпека	130
	9.1 Екологічна безпека як складова національної безпеки	130
	9.2 Об'єкти підвищеної небезпеки	133
	9.3 Радіаційна безпека	139
	9.3.1 Стан радіоактивного забруднення Чернігівщини	139
	9.3.2 Поводження з радіоактивними відходами	141
	9.3.3 Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення	143
	9.4 Екологічна безпека на територіях, які зазнали впливу внаслідок збройної агресії проти України	143
	9.4.1 Шкода, завдана земельним ресурсам	143
	9.4.2 Втрати надр	144
	9.4.3 Збитки, завдані водним ресурсам	144
	9.4.4 Шкода, завдана атмосферному повітрю	144
	9.4.5 Втрати лісового фонду	145
	9.4.6 Збитки, завдані природно-заповідному фонду	145
	9.5 Державна політика та заходи з забезпечення екологічної мережі	145
10	Промисловість та її вплив на навколишнє природне середовище	146
	10.1 Структура та обсяги промислового виробництва	146
	10.2 Вплив на навколишнє середовище	149
	10.2.1 Гірничодобувна промисловість	149
	10.2.2 Металургійна промисловість	150
	10.2.3 Хімічна та нафтохімічна промисловість	150
	10.2.4 Харчова промисловість	150
	10.3 Державна політика та заходи з екологізації промислового виробництва	151
11	Сільське господарство та його вплив на навколишнє природне середовище	153
	11.1 Тенденції розвитку сільського господарства	153
	11.2 Вплив на навколишнє середовище	155
	11.2.1 Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження	155
	11.2.2 Використання пестицидів	156
	11.2.3 Зрошення та осушення земель	157
	11.2.4 Тенденції в тваринництві	157
	11.3 Органічне сільське господарство	158
	11.4 Державна політика та заходи з екологізації сільського господарства	159

12	Енергетика та її вплив на навколишнє природне середовище	160
	12.1 Структура виробництва та використання енергії	160
	12.2 Ефективність енергоспоживання та енергозбереження	161
	12.3 Вплив енергетичної галузі на навколишнє природне середовище	162
	12.4 Використання відновлювальних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики	163
	12.5 Державна політика та заходи щодо зменшення впливу енергетики на навколишнє природне середовище	163
13	Транспорт та його вплив на навколишнє середовище	164
	13.1 Транспортна мережа Чернігівської області	164
	13.1.1 Структура та обсяги транспортних перевезень	165
	13.1.2 Склад парку та середній вік транспортних засобів	167
	13.2 Вплив транспорту на навколишнє середовище	167
	13.3 Державна політика та заходи щодо зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище	168
14	Стале споживання та виробництво	170
	14.1 Тенденції та характеристика споживання	170
	14.2 Запровадження елементів сталого споживання та виробництва	170
15	Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища	171
	15.1 Національна та регіональна екологічна політика	171
	15.2 Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища	172
	15.3 Державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища	173
	15.4 Виконання державних цільових екологічних програм	178
	15.5 Державна політика у сфері моніторингу навколишнього природного середовища	178
	15.6 Оцінка впливу на довкілля	179
	15.7 Економічні засади природокористування	180
	15.7.1 Економічні механізми природоохоронної діяльності	180
	15.7.2 Стан фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища	184
	15.8 Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки	192
	15.9 Державне регулювання у сфері природокористування	193
	15.10 Стан та перспективи наукових досліджень у сфері охорони навколишнього природного середовища	194
	15.11 Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються охорони навколишнього природного середовища	199
	15.12 Екологічна освіта та інформування	201
	15.13 Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища	214
	Висновки	218p

ВСТУПНЕ СЛОВО

Краса природи –
це одне з джерел,
що живить доброту,
сердечність і любов.

В.О. Сухомлинський

Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2024 рік підготовлена Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації, відповідно до ст.25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Доповідь містить узагальнені та аналітичні матеріали про використання, охорону і відтворення природних ресурсів регіону, державний екологічний моніторинг довкілля, державну політику та контроль у галузі охорони природи та природокористування, впровадження еколого-економічних реформ, реалізацію регіональних та національних екологічних програм, результати оцінки впливу на довкілля, управління відходами виробництва, радіаційну безпеку, вплив якості довкілля на стан здоров'я населення, екологічне інформування населення, освіту, громадські екологічні рухи, стан і перспективи наукових досліджень в галузі екології та раціонального природокористування, міжнародне співробітництво з питань охорони довкілля.

На підставі Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» фізичні особи, фізичні особи-підприємці, юридичні особи під час воєнного стану або стану війни та протягом трьох місяців після його припинення мають право не подавати статистичну та фінансову звітність. Тому, деякі статистичні дані щодо діяльності суб'єктів господарювання у сфері природокористування наведені за 2021-2022 роки або відсутні.

Матеріали, зібрані в Доповіді, відображають стан атмосферного повітря, водних, земельних ресурсів, рослинного, тваринного світу, природно-заповідного фонду, визначають вплив господарської діяльності на довкілля, висвітлюють нагальні екологічні проблеми та пропозиції щодо шляхів їх вирішення. Доповідь також містить інформацію про реалізацію основних напрямів державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, освітньо-виховні заходи екологічного спрямування, інформування громадськості та її участь у цих процесах.

Доповідь розміщено на офіційному сайті Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації (<http://eco.cg.gov.ua/index.php?id=15801&tp=1&pg=>).

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.1 Географічне розташування та кліматичні особливості території

Чернігівська область розташована на крайній півночі Лівобережної України. Протяжність території із заходу на схід становить 180 км, з півночі на південь – 220 км. Загальна площа складає 31,9 тис. км², що становить 5,3 % території країни. За цим показником Чернігівщина посідає друге місце в Україні, середня щільність населення області – 30 осіб на 1 км².

На заході й північному заході Чернігівщина межує з Гомельською областю Республіки Білорусь, на півночі – з Брянською областю Російської Федерації, на сході – із Сумською, на півдні – з Полтавською, на південному заході – з Київською областями України. Область розташована на правому березі Десни поблизу столиці нашої країни. На території Чернігівської області розміщена крайня північна точка України – село Грем'яч. Обласний центр – Чернігів, де станом на 01.01.2022 проживало 282,7 тис. жителів, взагалі в нашому регіоні проживало на цей час – 959,3 тис. осіб.

Під час повномасштабного вторгнення рф на нашу країну жителі регіону, особливо з прикордонних районів та міста Чернігова виїжджали, але на початок 2023 року за статистичними даними мобільних операторів нараховувалось 931,4 тис. чоловік. Кількість мешканців нашої області зросла за рахунок внутрішньо переміщених осіб. Загалом в області станом на лютий 2023 року проживало понад 72 тис. внутрішньо переміщених осіб. З них майже 28 тис. – переселенці з інших областей. Офіційних даних про кількість жителів Чернігівщини, які зараз перебувають за кордоном, немає.

Середня висота над рівнем моря – 120 м, на північному сході – 200 м, на південному заході – 120-150 м. Максимальна відмітка – 222 м (біля с. Березова Гать Новгород-Сіверського району).

Майже вся область входить до складу Придніпровської низовини, лише невелика частина на північному сході – до складу Середньої височини. Чернігівські землі лежать у лісовій смузі – це Чернігівське Полісся, в якому інколи вирізняють ще Новгород-Сіверське Полісся.

Чернігівщина являє собою легко хвилясту рівнину, яка має загальний похил із північного сходу на південний захід. Рівнини розчленовані долинами рік до 50 м. На вододілах і терасах наявні досить великі лесові острови з розвиненою яружною ерозією. Крейдове підніжжя та ерозійний краєвид поширені в лісостепу, а також на південному сході Новгород-Сіверського Полісся. Зазначена рельєфна смуга є переходом до Середньої височини.

На півночі області переважають дерново-підзолисті ґрунти, а також сірі й світло-сірі опідзолені та торф'яно-болотисті, на півдні – чорноземи.

Клімат області помірно-континентальний, м'який, достатньо вологий. Зима малосніжна, у більшості років стійка, порівняно тепла, літо тепле й помірно вологе.

Середньорічна температура повітря за повоєнний період становить 6-8° тепла. За останні 10 років спостережень виявляється чітка тенденція до

підвищення середньорічної температури повітря, головним чином за рахунок зимових місяців.

Середня температура найхолоднішого місяця року (січень) становить 6-7° морозу, найтеплішого місяця (липень) досягає 19-20° тепла, але в окремі роки температура повітря помітно відхиляється від цих величин. Різниця в середньорічній температурі повітря північної і південної частини області складає біля 1°. Абсолютний максимум температури повітря 41,4° тепла зафіксований у серпні 2010 року метеостанцією Семенівка, абсолютний мінімум 40,2° морозу спостерігався у січні 1987 року на метеостанції Нові Млини Борзнянського району (станція закрита у 1988 році).

Тривалість періоду з середньодобовою температурою повітря нижче 0° (зима) на території області за рік становить в середньому 104-119 днів, а вище 0° – 246-261 день.

Середня дата стійкого переходу середньодобової температури повітря через 0° в бік підвищення (початок весни) спостерігається у період 28 лютого – 5 березня, у північно-східних та східних районах 9-13 березня. Середня дата стійкого переходу середньодобової температури повітря через 0° у бік зниження (початок зими) спостерігається 23-25 листопада, у східних та північно-східних районах 19-21 листопада.

Стійкий сніговий покрив утворюється у другій половині листопада або у першій половині грудня. Середня висота снігового покриву 8-16 см. Максимальної висоти 43-59 см сніговий покрив досягав у першій десятиденці березня 1987 року. Глибина промерзання ґрунту дуже різна і в найбільш холодні та малосніжні зими (1986 рік) у північних та південно-східних районах ґрунт промерзав на 140-150 см. В останні 10 років інколи стійкий сніговий покрив не встановлювався, а ґрунт промерзав слабо, або навіть взагалі не промерзав.

На території області випадає в середньому 594-676 мм опадів за рік. Найбільша місячна кількість опадів припадає на червень - липень, найменша – на січень - березень. Суми опадів в окремі роки складають від 400 до 850 мм. Найбільша добова кількість опадів іноді досягає 100-140 мм.

Річний розподіл напрямків вітру на території області нерівномірний. Найчастіше повторюються західні та південні вітри. В холодний період року переважають вітри південно-західного та південного напрямків, а в теплий – західного та північно-західного. Середня річна швидкість вітру становить 3-4 м/с. За рік може спостерігатися до 20 днів з максимальною швидкістю вітру 15 м/с і більше.

Чернігівська область належить до зони достатнього зволоження. Середня річна відносна вологість повітря складає 75-80 % (від 50-70 % у липні-серпні до 80-95 % взимку). Протягом року спостерігається від 20 до 44 днів з відносною вологістю повітря 30 % і менше.

Особливості фізико-географічного розташування території Чернігівщини та сезонних атмосферних процесів над нею обумовлюють виникнення таких небезпечних явищ погоди як сильний вітер, хуртовини, ожеледь, тумани в

зимовий період та сильні опади, грози, град влітку. В окремих випадках вони набувають стихійного характеру і завдають значних збитків галузям економіки.

Чернігівська область розташована в басейні річки Дніпро в суббасейнах Верхнього Дніпра, річки Десна та суббасейні Середнього Дніпра.

Головна річка Чернігівщини – Десна, яка тече з північного сходу на південний захід. Її ліві притоки – Сейм, Доч, Остер; праві – Убідь, Мена, Снов, Білоус. На північному заході тече річка Сож (притока Дніпра), а на півдні – Удай (притока Сули). В басейні річки Десна формується біля 22 % поверхневого стоку річки Дніпро та біля 15 % стоку всіх річок України.

Відповідно до класифікації річок України, річки області поділяються на великі річки довжиною 657,6 км, середні – 767,4 км та малі – 4374,8 км.

На Чернігівщині є різноманітні корисні копалини. Найзначніші поклади торфу – у Чернігівському і Корюківському районах. Загальнодержавне значення мають запаси високоякісних скляних пісків (Чернігівський район с. Олешня). Велике промислове значення – родовища крейди в Новгород-Сіверському районі та цегляної сировини на всій території області. Наявні родовища глин, придатних для виготовлення черепиці, кахлю, гончарних виробів і виробів художньої кераміки. Унікальні за своїми запасами й лікувальними якостями джерела мінеральних вод, що поширені в центральній частині регіону.

Область лежить у зонах мішаних лісів і лісостепу. Загальна площа земель лісового фонду становить 741,08 тис. га, у тому числі вкритих ліською рослинністю – 659,9 тис. га. Відсоток вкритих ліском площ у різних районах неоднаковий: лісистість у північній частині – 20-41 % від загальної площі району, південних – 7-20 %.

На півночі Чернігівщини переважають мішані ліси – сосна, дуб, береза, осика, чорна вільха, граб (лише в західній частині), тополя; в південному лісостепу – невеликі, переважно, дубові ліси.

У зв'язку із геологічною будовою, рельєфом, кліматичними умовами і значною лісистістю територія області вирізняється значною заболоченістю. Особливо поширені болота у поліській частині, в заплавах Дніпра, Десни та їхніх приток.

1.2 Соціальний та економічний розвиток території

У зв'язку з військовою агресією Росії проти України за підтримки Білорусії інформацію щодо чисельності населення Чернігівщини буде оприлюднено після завершення терміну для подання статистичної та фінансової звітності, встановленого Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни». Чисельність населення в області, станом на 01 січня 2022 р. становила 959,3 тис. осіб.

Внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації практично відсутня повна статистична інформація щодо розвитку економіки області.

У структурі економіки області переважає аграрна складова – за 2021 рік питома вага сільського господарства у валовій доданій вартості становить 29,9 %, промисловості – 20,0 %, послуг – 40,9 %, оптової та роздрібною торгівлі – 7,7 %, будівництва – 1,5 %.

Через повномасштабне військове вторгнення російської федерації Чернігівська область зазнала значних втрат, був завданий потужний удар по всіх ланках економічної системи та економічних зв'язках.

Всього за наявними на 25.04.2025 даними, подано інформацію щодо 508 суб'єктів, які зазнали пошкоджень на території 25 територіальних громад Чернігівської області. Серед них: 260 – це підприємства, установи та організації; 248 – ФОПи.

Найбільша кількість пошкоджень у: торгівлі (234 або 46,1 %); сільському господарстві (69 або 13,6 %), промисловості (63 або 12,4 %); сфері операцій з нерухомістю (53 або 10,4 %).

Промисловий комплекс області формують близько 800 підприємств, у т.ч. близько 100 великих і середніх.

Через повномасштабне військове вторгнення російської федерації промисловий комплекс області зазнав значних руйнувань: знищено обладнання та виробничі площі, логістична інфраструктура, суттєво скоротився кадровий ресурс. Серед найбільш постраждалих - підприємства машинобудування, легкої та харчової промисловості.

У 2024 році продовжувалось поступове відродження промислового потенціалу та зростання економічних показників. У той же час, більшість підприємств не досягли рівня 2021 року. Виробництво відновлено на рівні 90 % від обсягів до повномасштабного вторгнення внаслідок загострення проблем в енергозабезпеченні, відтоку кадрів, проблем з логістикою, відсутності або скорочення замовлень, браку обігових коштів на відновлення.

За підсумками 2024 року індекс виробництва промислової продукції склав % до 2023 року. Обсяг реалізованої продукції за 2024 рік становить 56 807 млн грн.

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України значно вплинула на зовнішню торгівлю області. Проте якщо у 2022 році спостерігалось значне скорочення її обсягів, то за результатами 2023 та 2024 років відповідний показник товарообігу вже мав тенденції до збільшення.

За результатами 2024 року підприємства Чернігівщини здійснювали зовнішньоторговельні операції з партнерами зі 116 країн світу, обсяги зовнішньої торгівлі становили 1 343,4 млн дол. США. Порівняно з 2023 роком відбулося зростання на 14,6 % (1 172,5 млн дол. США).

Експортні поставки зросли на 12,1 % та становили 1 001,3 млн дол. США. Однак, до 2021 року відбулося зменшення на 15,9 % (1 189,9 млн дол. США).

Найбільшим споживачем продукції товаровиробників регіону став Євросоюз, до якого Чернігівщина продала протягом 2024 року товарів на 547,1 млн дол. США, що становить 54,6 % обласного показника експорту.

Серед країн ЄС найбільші обсяги експорту поставлялись до Іспанії (13,7 %, загального обсягу експорту), Італії (10,7 %), Нідерландів (10,2 %), Німеччини

(5,0 %), Румунії (3,9 %), Польщі (2,9 %), Литви (1,8 %). Обсяги експорту збільшились до: Іспанії – у 1,8 рази; Австрії – у 2,0 рази, Італії – у 1,4 рази.

Серед решти країн світу значні обсяги експорту поставлялись до: Туреччини (7,2 % загального обсягу ↑ у 1,8 рази); Китаю (6,1 %); Єгипту (6,0 % ↑ у 1,1 рази); Індонезії (2,8 % ↑ у 6,0 разів); Саудівської Аравії (2,8 % ↑ у 1,8 рази); Республіки Молдова (2,2 % ↑ у 1,1 рази); Азербайджану (1,7 % ↑ у 1,1 рази); Лівії (1,1 %, ↑ у 20,0 разів).

Підприємства області наростили обсяги експорту: взуття, головних уборів тощо – у 3,0 рази, живих тварин та продуктів тваринного походження – у 1,2 рази, різних промислових товарів – 1,2 рази.

Імпорт товарів за результатами 2024 року збільшився на 22,5 % та склав 342,1 млн дол. США. До 2021 року відбулося зменшення на 29,2 % (483,4 млн дол. США).

Імпорт товарів із країн Європейського Союзу збільшився у 1,2 рази і становив 191,5 млн дол. США (56,0 % загального обсягу). Найбільші імпорتنі поставки товарів надходили з: Німеччини (17,8 %, загального обсягу), Польщі (8,2 %), Італії (5,8 %), Болгарії (4,5 %), Австрії (3,4 %) та Греції (3,1 %).

Також імпорт товарів здійснювався з таких країн як: Китай (12,4 % загального обсягу); Туреччина (5,5 %); США (4,3 %); Індія (3,3 %); Велика Британія (1,9 %).

Обсяги імпорту збільшились за такими товарними групами як: деревина і вироби з деревини – у 2,3 рази, прилади та апарати оптичні (фотографічні) – у 1,8 рази, різні промислові товари – 1,6 рази, машини, обладнання та електричне обладнання – 1,6 рази, готові харчові продукти – у 1,5 рази.

Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі за 2024 рік склало 659,2 млн дол. США.

З метою інформаційної підтримки експортерів області діє Економічний Портал Чернігівської області «Chernihiv region – your right choice!», також проводилась робота з підприємствами області щодо їх залучення до участі у міжнародних виставкових заходах. Зокрема, за сприяння Посольства України в Латвійській Республіці та Торгового дому Латвії у 2024 році на виставці «Riga Food 2024», яка проходила у Міжнародному виставковому центрі на Кіпсалі (Латвія), був представлений національний стенд України. Низка регіональних підприємств харчової промисловості представила свою продукцію у цьому стенді під час роботи виставки.

У 2024 році було взято на облік 7 769 суб'єктів підприємництва, з них 505 юридичних осіб (на 39 % менше, ніж тих, які припинили діяльність – 829 од.), 7 264 фізичних осіб-підприємців (на 44,5 % більше, ніж тих, які припинили діяльність – 5 028 од.).

Разом з тим, порівняно з 2021 роком, кількість юридичних осіб зареєстрованих та взятих на облік на 41,6 % менше, а фізичних осіб – на 16 % більше. При цьому припинено юридичних осіб на 7,8 % більше, а фізичних осіб-підприємців – на 9,6% більше.

У 2024 році надходження від діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва до зведеного бюджету становили понад 8,2 млрд грн, а до

місцевого – понад 4,6 млрд грн (+21,4 і +23,3 % відповідно до аналогічного періоду 2023 року).

Питома вага таких надходжень у загальному їх обсязі до зведеного бюджету у 2024 році склала 38,0 % (до місцевого бюджету – 50,2 %).

Індекс споживчих цін в області у грудні 2024 року до грудня 2023 року становив 112,1 %.

Загальна сума заборгованості із виплати заробітної плати в області зменшилась порівняно з початком 2024 року на 1,8 млн грн або на 9,1 % і на 01.01.2025 становила 17,8 млн гривень.

У 2023-2024 роках спостерігався поступовий прогрес у подоланні наслідків повномасштабного вторгнення та позитивні ознаки відновлення інвестиційної та ділової активності, незважаючи на російську агресію.

Так, за підсумками 2024 року обсяг капітальних інвестицій становив 12,6 млрд грн (без урахування малих підприємств), що розрахунково на 19,7 % більше, ніж за 2023 рік.

За результатами проведеного моніторингу стану впровадження інвестиційних проєктів, загалом з початку повномасштабного вторгнення реалізовано понад 60 проєктів на суму близько 1,0 млрд грн (виробничого призначення – 17, сільсько-господарського призначення – 42, туризму – 3, альтернативної енергетики – 1).

Важливу роль у створенні сприятливих умов для відновлення та розвитку економіки відіграють іноземні інвестиції.

Сума внесених в економіку Чернігівської області прямих інвестицій (інструменти участі у капіталі) станом на 31.12.2024 склала 646,6 млн дол. США, що на 2,2 % менше, ніж на кінець 2023 року. Питома вага області в загальному обсязі залучених прямих іноземних інвестицій по Україні склала 1,7 %.

Інвестиції надійшли до області із 36 країн світу. Найбільше прямих інвестицій залучено із Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії – 49,9 %, Кіпру – 40,5 %, Швеції – 3,1 % та США – 2,7 %.

Безумовним лідером серед галузей економіки, куди найбільш активно вкладалися кошти іноземних інвесторів, були підприємства промисловості, де акумульовано 372,0 млн дол. США (57,5 % загального обсягу прямих інвестицій), у т.ч. переробної – 337,6 млн дол. США. У сільському, лісовому та рибному господарстві зосереджено 41,2 %; в операціях з нерухомими майном – 0,6%, в інших сферах зосереджений незначний обсяг прямих інвестицій – 0,7 %.

2. АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ

2.1 Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Під час постійних обстрілів прикордонних територій області у 2024 році в атмосферу вивільнялися продукти хімічної реакції, які спричинені вибухами та детонацією ракет і снарядів.

Також треба враховувати що постійно обстрілюються нафтобази та промислові підприємства, які використовують у своїй діяльності різні хімічні речовини. А це також десятки тисяч тонн вивільнених в атмосферу шкідливих речовин.

За даними Головного управління статистики в області, у 2024 році 271 підприємство мало викиди забруднюючих речовині парникових газів і звітувалося по формі 2-ТП (повітря) щодо викидів від стаціонарних джерел забруднення в атмосферне повітря. У 2023 році надавало звітну інформацію 291 підприємство.

Відповідно до Інструкції щодо порядку складання державної статистичної звітності про охорону атмосферного повітря за формою 2-ТП (повітря), починаючи з 2004 року, звіт складають підприємства, установи, організації, громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, що мають стаціонарні джерела викидів забруднюючих речовин і взяті на державний облік у галузі охорони атмосферного повітря.

Крім того, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2001 № 1655 «Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря» (зі змінами), взяття на державний облік об'єктів, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, з 2014 року здійснює Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

2.1.1 Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

У 2024 році викиди від стаціонарних джерел здійснило 271 підприємство – суб'єкти підприємницької діяльності в Чернігівській області в обсязі 14,543 тис. т, що на 0,365 тис. т (2,4 %) менше викидів минулого року 14,908 тис. т.

Зменшення викидів промислових підприємств обумовлено вторгненням рф на територію нашої країни. Підприємства на деякий час призупиняли свою діяльність, окремі припинили свою діяльність. Підприємства, які зазнали незначних руйнувань, майже всі відновили роботу.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел по Чернігівській області у розрахунку на одну особу склали 15,2 кг і в розрахунку на 1 км² – 455,85 кг.

Динаміка та обсяги викидів в атмосферне повітря подана в табл. 2.1.1.1.-2.1.1.4., рис. 2.1.1.

Табл. 2.1.1.1. Динаміка викидів в атмосферне повітря

Роки	Викиди в атмосферне повітря, тис. т			Щільність викидів у розрахунку на 1 кв. км, кг	Обсяги викидів у розрахунку на 1 особу, кг	Обсяг викидів на одиницю ВРП, т
	Всього	у тому числі				
		стаціонарними джерелами	пересувними джерелами			
2000	64,183	20,164	44,019	2001	55	*
2021	22,973	22,973	**	720,1	23,7	*
2022	15,033	15,033	**	471,2	15,7	*
2023	14,908	14,908	**	467,3	15,5	*
2024	14,543	14,543	**	455,85	15,2	*

* - розрахунки валового регіонального продукту (ВРП) не проводяться

** - викиди від пересувних джерел забруднення Головним управлінням статистики у Чернігівській області з 2016 року не розраховувались.

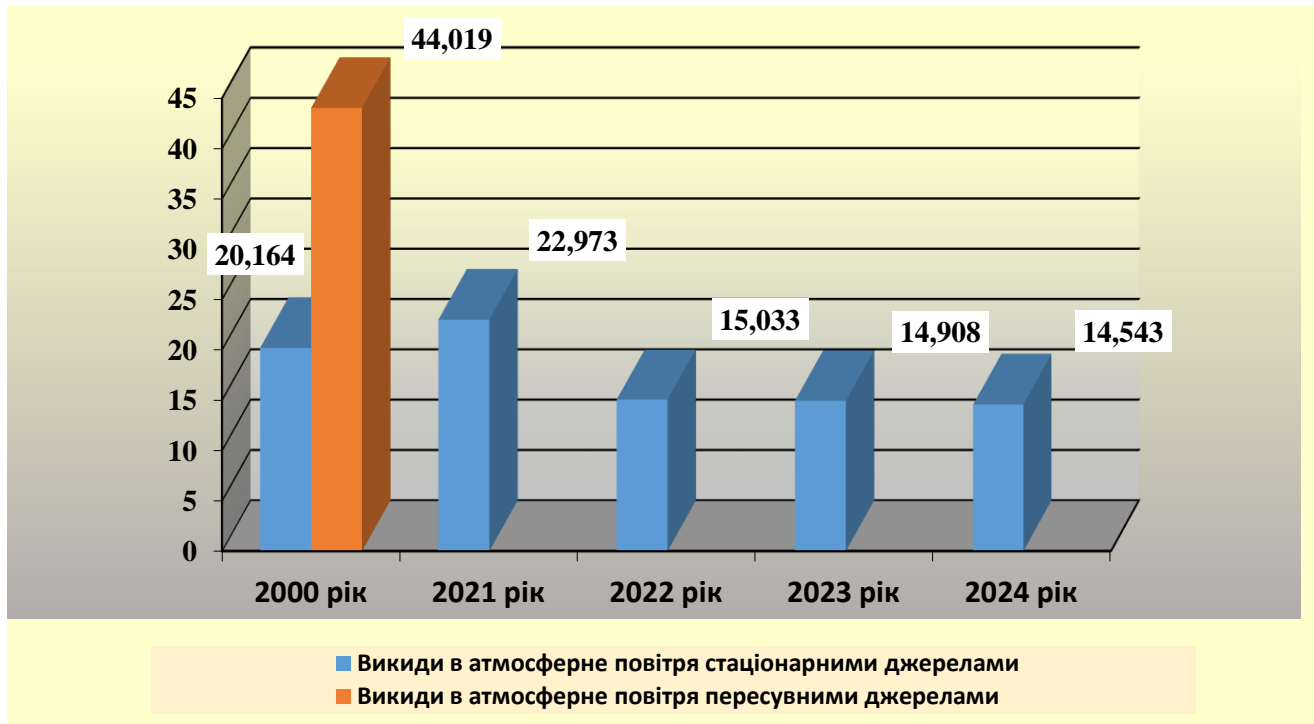

Рис. 2.1.1. Динаміка викидів в атмосферне повітря, тис. т*

Табл. 2.1.1.2. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у регіоні по окремих населених пунктах, тис. тонн

Назва населених пунктів	2000	2021*	2022	2023	2024
Всього	20,164	22,973	15,033	14,908	14,543
м. Чернігів	8,001				
м. Ніжин	1,198				
м. Новгород-Сіверський	-				
м. Прилуки	0,470				
Корюківський	0,040	1,315	1,093	1,763	0,994
Ніжинський	0,123	4,159	3,687	4,199	4,127
Н-Сіверський	0,177	1,211	1,112	1,038	1,135
Прилуцький	0,094	5,009	4,619	4,329	4,191
Чернігівський	1,661	11,279	4,522	3,579	4,096

Табл. 2.1.1.3. Динаміка викидів стаціонарними джерелами в атмосферне повітря, в тому числі по найпоширеніших речовинах (пил, діоксид сірки, діоксид азоту, оксид вуглецю) в цілому по області та в розрізі районів, тис. тонн

Населені пункти	2000 рік					2021 рік					2022 рік*				
	разом	в т.ч.				разом	в т.ч.				разом	в т.ч.			
		пил	діоксид сірки	діоксид азоту	оксид вуглецю		пил	діоксид сірки	діоксид азоту	оксид вуглецю		пил	діоксид сірки	діоксид азоту	оксид вуглецю
Всього:	20,164	2,673	4,902	3,107	4,286	22,973	3,841	3,513	2,378	1,939	15,033	0,695	0,429	0,932	1,129
м. Чернігів	8,001	1,651	3,495	1,745	0,819										
м. Ніжин	1,198	0,108	0,190	0,119	0,672										
м. Н.-Сіверський	-	-	-	-	-										
м. Прилуки	0,470	0,033	0,028	0,117	0,234										
Бахмацький	0,563	0,081	0,215	0,029	0,164										
Бобровицький	0,398	0,008	0,172	0,036	0,172										
Борзнянський	0,410	0,191	0,120	0,022	0,073										
Варвинський	2,957	0,019	0,014	0,288	0,743										
Городнянський	0,097	0,011	0,020	0,013	0,039										
Ічнянський	0,238	0,012	0,038	0,031	0,131										
Козелецький	0,120	0,036	0,009	0,029	0,041										
Коропський	0,088	0,007	0,034	0,008	0,028										
Корюківський	0,040	0,085	0,054	0,035	0,137	1,315		0,023	0,151		1,093	0,038	0,012	0,076	0,149
Куликівський	0,640	0,002	0,007	0,004	0,023										
Менський	0,322	0,067	0,132	0,025	0,080										
Ніжинський	0,123	0,030	0,058	0,006	0,023	4,159		0,077	0,154		3,687	0,466	0,055	0,100	0,342
Н.-Сіверський	0,177	0,039	0,047	0,026	0,041	1,211		0,024	0,036		1,112	0,020	0,029	0,029	0,050
Носівський	1,838	0,024	0,033	0,321	0,243										
Прилуцький	0,094	0,006	0,004	0,013	0,042	5,009		0,038	0,274		4,619	0,133	0,014	0,205	0,187
Ріпкинський	0,252	0,094	0,029	0,012	0,108										
Семенівський	0,232	0,059	0,062	0,016	0,087										
Сновський	0,118	0,034	0,028	0,012	0,035										
Сосницький	0,031	0,002	0,010	0,005	0,010										
Срібнянський	0,020	0,007	0,001	0,003	0,009										
Талалаївський	0,076	0,002	0,020	0,019	0,016										
Чернігівський	1,661	0,065	0,082	0,173	0,316	11,279		3,351	1,763		4,522	0,038	0,319	0,522	0,401

Населені пункти	2023 рік					2024 рік				
	разом	в т.ч.				разом	в т.ч.			
		пил	діоксид сірки	діоксид азоту	оксид вуглецю		пил	діоксид сірки	діоксид азоту	оксид вуглецю
Всього:	14,908	1,492	0,137	0,942	1,072	14,543	0,686	0,129	1,205	1,294
м. Чернігів										
м. Ніжин										
м. Н.-Сіверський										
м. Прилуки										
Бахмацький										
Бобровицький										
Борзнянський										
Варвинський										
Городнянський										
Ічнянський										
Козелецький										
Коропський										
Корюківський	1,763	0,658	0,002	0,169	0,104	0,994	0,038	0,001	0,069	0,089
Куликівський										
Менський										
Ніжинський	4,199	0,609	0,070	0,117	0,388	4,127	0,469	0,073	0,070	0,345
Н.-Сіверський	1,038	0,022	0,013	0,014	0,031	1,135	0,020	0,013	0,012	0,036
Носівський										
Прилуцький	4,329	0,147	0,018	0,246	0,272	4,191	0,092	0,016	0,248	0,301
Ріпкинський										
Семенівський										
Сновський										
Сосницький										
Срібнянський										
Талалаївський										
Чернігівський	3,579	0,056	0,034	0,396	0,277	4,096	0,067	0,026	0,806	0,523

* - 17.07.2020р. Верховною Радою України було ухвалено постанову № 3650 «Про утворення та ліквідацію районів». Цим документом парламент більш ніж утричі скоротив кількість районів та суттєво збільшив їх розміри. Так, в Чернігівській області замість наявних до цього часу 22 районів утворилось 5: **Корюківський, Ніжинський, Новгород-Сіверський, Прилуцький та Чернігівський**. Динаміка викидів стаціонарними джерелами в атмосферне повітря, в тому числі по найпоширеніших речовинах наведена в цілому по області.

Табл. 2.1.1.4. Обсяги викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами в атмосферне повітря по районах області у 2024 р.

	Обсяги викидів, тис. тонн		Збільшення / зменшення викидів у 2024 р. проти 2023 р., тис. тонн	Обсяги викидів у 2024 р. до 2023 р., %	Викинуто в середньому одним підприємством, тонн
	у 2024 р.	у 2023 р.			
Всього	14,543	14,908	-0,365	97,6	53,665
Корюківський	0,994	1,763	-0,769	56,4	32,077
Ніжинський	4,127	4,199	-0,072	98,3	64,488
Н.-Сіверський	1,135	1,038	0,097	109,3	47,283
Прилуцький	4,191	4,329	-0,138	96,8	64,474
Чернігівський	4,096	3,579	0,517	114,4	47,080

2.1.2 Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)

На теперішній час кількість підприємств області коливається, деякі суб'єкти підприємницької діяльності були змушені припинити свою діяльність, внаслідок воєнного стану в країні, постійних обстрілів прикордонних територій, влучань та суттєвих пошкоджень.

Найбільша кількість промислових підприємств знаходиться у Чернігівському районі та м. Чернігів – 87 (32 % – усіх підприємств області), Прилуцькому районі – 65 (24 %), Ніжинському районі – 64 (24 %), Корюківському районі – 31 (11 %) та Новгород-Сіверському районі – 24 (9 %) відповідно. В 2024 році кількість промислових підприємств нашого регіону зменшилося проти 2023 року на 20 одиниць, або на 7 %.

Найбільші обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря мають підприємства: сільського, лісового та рибного господарства – 8,298 тис. т, або 57 %; переробної промисловості – 2,341 тис. т, або 16 %; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 1,535 тис. т, або 11 %; водопостачання, каналізації, поводження з відходами – 1,398 тис. т, або 10 % від загальних викидів стаціонарними джерелами по області.

У містах та районах, де розташовані підприємства вищезазначених галузей, спостерігаються найвищі обсяги викидів в атмосферне повітря.

Табл. 2.1.2.1. Основні забруднювачі атмосферного повітря

№	Підприємство - забруднювач	Відомча належність*	Валовий викид, т		Зменшення / збільшення/+	Причина зменшення/ збільшення*
			2024 р.	2023 р.		
1	КП «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради	-	1180,971	1185,367	-4,396	-
2	Гнідинцівський газопереробний завод ПАТ «Укрнафта»	-	943,991	945,802	-1,811	-
3	КП «Теплокомуненерго» Чернігівської міської ради	-	697,778	-	-	-
4	ТОВ «Гиниця Агро»	-	659,877	565,356	94,521	-
5	СФГ «Колос»	-	503,040	445,760	57,280	-
6	ТОВ «Агрофірма ім. Шевченка»	-	450,924	431,312	19,612	-
7	ПСП «Авангард»	-	442,162	402,663	39,499	-

№	Підприємство - забруднювач	Відомча належність*	Валовий викид, т		Зменшення /- збільшення/+	Причина зменшення/ збільшення*
			2024 р.	2023 р.		
8	ТОВ «Батьківщина»	-	357,666	399,952	-42,286	-
9	ТОВ «Черешеньки»	-	341,100	291,880	49,220	-

* - у зв'язку з військовою агресією росії проти нашої країни, зазначену інформацію буде оприлюднено після завершення воєнного стану.

Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області протягом 2024 року виявлено 34 порушення по контролю за станом атмосферного повітря та притягнуто до адміністративної відповідальності 34 особи-порушника на суму 6,2902 тис. грн, стягнуто – 5,797 тис. грн.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності подані в табл. 2.1.2.2.

Табл. 2.1.2.2. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності у 2024 р.

№ з/п	Види економічної діяльності	Обсяги викидів за регіоном	
		т	% до 2023 року
1	Усі види економічної діяльності	14543,2	97,6
	у тому числі:		
1.1.	Сільське, лісове та рибне господарство	8298,0	92,9
1.2.	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	484,9	95,9
1.3.	Переробна промисловість	2341,3	115,5
1.4.	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1534,8	154,8
1.5.	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1398,1	97,1
1.6.	Будівництво	30,6	64,5
1.7.	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	52,7	114,7
1.8.	Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	164,7	24,8
1.9.	Інформація та телекомунікації	-	-
1.10.	Фінансова та страхова діяльність	0,6	95,4
1.11.	Операції з нерухомим майном	64,8	78,7
1.12.	Професійна, наукова та технічна діяльність	0,04	80,4
1.13.	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-	-
1.14.	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	32,6	139,2
1.15.	Освіта	54,0	78,8
1.16.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	78,5	108,4
1.17.	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	7,5	100,0

2.2 Транскордонне забруднення атмосферного повітря

Транскордонне забруднення повітря – це забруднення атмосфери, фізичне джерело якого розташоване повністю або частково на території, яка знаходиться під національною юрисдикцією однієї держави, і негативна дія якого проявляється на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншої держави.

Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані вимагає від сторін здійснення обміну наявною інформацією про викиди забруднювачів повітря, що були здійснені з площ (за узгодженою мережею квадратів 50×50 км), дані про потоки забруднювачів повітря через національні кордони і за узгоджені періоди.

Чернігівська область на північному заході межує з Гомельською областю Республіки Білорусь, а на півночі – з Брянською областю Російської Федерації і може піддаватися транскордонному забрудненню атмосферного повітря з боку цих територій. Однак, відсутність мереж постів контролю не дає можливості реально оцінити величину впливу транскордонних забруднень на загальний стан атмосферного повітря області.

2.3 Якість атмосферного повітря в населених пунктах

Постійні обстріли приграничних територій області спричиняють жахливі наслідки природньому середовищу. Відбуваються пожежі на польових масивах, лісах та в унікальних екосистемах заповідного фонду, які спричиняють утворення великих обсягів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Моніторинг забруднення атмосферного повітря в місті Чернігів у 2024 році здійснювався на двох стаціонарних постах спостережень (ПСЗ № 1 – вул. Всіхсвятська, 7 та ПСЗ № 2 – вул. Пирогова, 16) Чернігівським обласним центром з гідрометеорології (ЦГМ) із виконанням досліджень у лабораторії Центральної геофізичної обсерваторії імені Бориса Срезневського (ЦГО).

У повітрі визначався вміст чотирьох основних домішок: завислих речовин, діоксиду сірки, оксиду вуглецю і діоксиду азоту. Специфічні домішки – вісім важких металів (кадмій, залізо, манган, мідь, нікель, свинець, хром, цинк) визначались тільки на ПСЗ № 1.

У 2024 році Чернігівським ЦГМ відібрано 7312 проб атмосферного повітря на вміст основних домішок, які були проаналізовані в лабораторії спостережень за забрудненням атмосферного повітря ЦГО. Проби на вміст важких металів в атмосферному повітрі (12 середньомісячних проб, з яких було зроблено 96 визначення) аналізувались в лабораторії спостережень за забрудненням ґрунтів та моніторингу важких металів та лабораторії фізико-хімічних методів аналізу ЦГО.

У 2024 році загальний рівень забруднення повітря в місті за індексом забруднення атмосфери (ІЗА) оцінювався, як низький.

Середньорічні концентрації домішок, що визначались, не перевищували середньодобову гранично допустиму концентрацію (ГДКс.д.), за винятком діоксиду азоту (речовини 3-го класу небезпеки), середня концентрація якого дорівнювала 2,1 ГДКс.д. Протягом року середньомісячні концентрації діоксиду азоту коливались у межах 1,7-2,6 ГДКс.д.

Середньорічні концентрації інших домішок становили: з діоксиду сірки – 0,8 ГДКс.д., з завислих речовин – 0,7 ГДКс.д., з оксиду вуглецю – 0,1 ГДКс.д.

Максимальні концентрації становили: з діоксиду азоту – 1,6 ГДКм.р., завислих речовин – 1,0 ГДКм.р., з оксиду вуглецю – 0,5 ГДКм.р., з діоксиду сірки – 0,2 ГДКм.р.

Табл. 2.3.1 Середньорічні і максимальні концентрації забруднюючих речовин в атмосфері Чернігова (в кратності середньодобових та максимальних разових ГДК).

Домішки	Середньорічні концентрації				Максимальні концентрації			
	Номери ПСЗ		По місту		Номери ПСЗ		По місту	
	1	2	2024	2023	1	2	2024	2023
Завислі речовини	0,7	0,7	0,7	0,6	1,0	0,4	1,0	0,3
Діоксид сірки	0,8	0,8	0,8	0,7	0,2	0,2	0,2	0,2
Оксид вуглецю	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5	0,4	0,5	0,4
Діоксид азоту	2,1	2,2	2,1	2,0	1,6	1,1	1,6	1,0
Свинець	0,0	-	0,0	0,0	0,1	-	0,1	0,1
Манган	0,0	-	0,0	0,0	0,0	-	0,0	0,0
Хром	0,0	-	0,0	0,0	0,0	-	0,0	0,0
Залізо	0,0	-	0,0	0,0	0,1	-	0,1	0,1
Кадмій	0,0	-	0,0	0,0	0,0	-	0,0	0,0
Мідь	0,0	-	0,0	0,0	0,0	-	0,0	0,0
Нікель	0,0	-	0,0	0,0	0,0	-	0,0	0,0
Цинк	0,0	-	0,0	0,0	0,0	-	0,0	0,0

Середні за рік та максимальні з середньомісячних концентрацій важких металів були значно нижчими за відповідні ГДКс.д.

Забрудненість повітря діоксидом азоту була дещо вище на ПСЗ № 2 (вул. Пирогова, 16), іншими домішками – однаковою на обох постах спостережень.

У річному ході спостерігалось підвищення середньомісячних концентрацій діоксиду азоту у квітні та червні-вересні, діоксиду сірки у березні, вміст завислих речовин був у межах 0,6-0,8 ГДКс.д., оксиду вуглецю – 0,1 ГДКс.д.

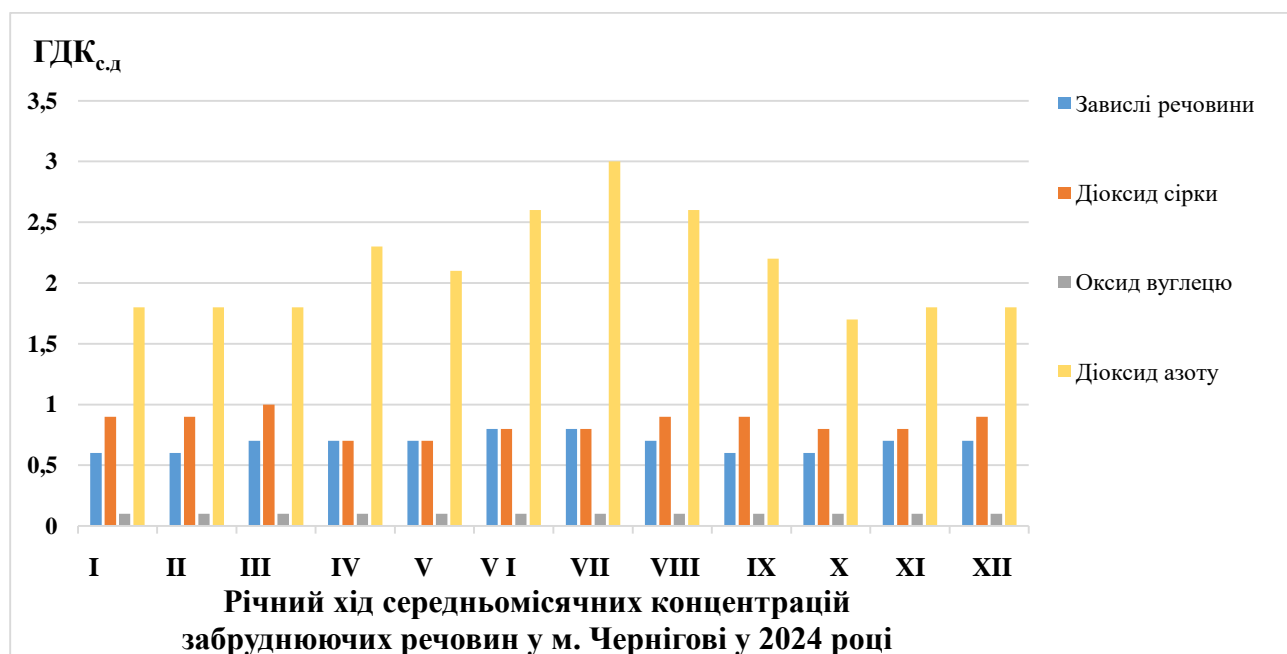

Рис. 2.3.1 Динаміка середньорічних і максимальних концентрацій забруднюючих речовин в атмосфері Чернігова

Загалом, порівняно з 2023 роком, дещо підвищився вміст завислих речовин, діоксиду сірки та діоксиду азоту; вміст оксиду вуглецю залишився на тому ж рівні.

За інформацією Державної установи «Чернігівський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України» у 2024 році по області було проведено дослідження в кількості 2045 проб атмосферного повітря, з них 1212 проб у міських поселеннях, 833 – у сільських. Кількість проб атмосферного повітря з перевищенням гранично допустимих концентрацій хімічних речовин по області становила 56, що складає 2,7 %, проти 2,4 % у 2023 році.

Моніторингові дослідження атмосферного повітря у 2024 році проводились у м. Бахмач (2 точки), м. Борзна (1 точка), м. Носівка (1 точка), м. Ніжин (1 точка), м. Прилуки (1 точка), м. Чернігів (13 точок) та с-щі Козелець (2 точки).

Перевищення гранично-допустимих концентрацій забруднюючих речовин було виявлено лише на території м. Чернігова (26 – по пилу неорганічному, 21 – по вуглецю оксиду) в місцях скупчення автомобільного транспорту та на автомагістралях.

В зоні впливу промислових підприємств, перевищення ГДК забруднюючих речовин не виявлялися.

В 2024 році на замовлення Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації було проведено моніторингові дослідження по визначенню забруднюючих речовин в атмосферному повітрі у містах області Бахмач, Корюківка, Ніжин та Прилуки. Саме в цих містах передбачено, діючою Програмою державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря зони «Чернігівська» на 2021-2025 роки, встановлення пунктів спостереження за атмосферним повітрям.

У рамках діючої Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки (зі змінами), за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища у 2024 році було передбачено виконання природоохоронного заходу «Здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря зони «Чернігівська».

Оцінка якості повітря проводилась Державною установою «Чернігівським обласним центром контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України» протягом п'яти місяців, з червня по жовтень включно. У повітрі визначався вміст домішок: діоксиду сірки, діоксиду азоту, бензолу, оксиду вуглецю, твердих часток – пилу та важких металів (свинцю, кадмію, ртуті, нікелю).

Проби повітря відбиралися на території житлових забудов у м. Бахмач та м. Корюківка в зоні впливу автотранспорту, у м. Прилуки – біля заводу «Пластмас». А у м. Ніжин – на спортивному майданчику гімназії № 9 біля ПрАТ Завод «Ніжинсільмаш».

За висновками досліджень вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі у вищевказаних населених пунктах знаходиться у межах гранично допустимих концентрацій.

2.4 Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря

Чернігівським обласним центром з гідрометеорології вимірюється потужність експозиційної дози (ПЕД) гамма випромінювання на 7 пунктах мережі спостережень в містах нашої області: Ніжин, Остер, Придеснянська воднобалансова станція с. Покошичі, Прилуки, Семенівка, Чернігів та Сновськ.

Аналіз середньомісячної потужності експозиційної дози гамма-випромінювання у повітрі показує, що перевищень мінімального рівня дії, який складає 30 мкР/год, не спостерігалось. Потужність експозиційної дози гамма-випромінювання по області становила в середньому 12 мкР/год, що майже не відрізняється від показників минулих років.

Спостереження за радіоактивним забрудненням приземного шару повітря гідрометеорологічною службою на території Чернігівської області здійснюється за двома напрямками: відбирання проб атмосферних аерозолів (метеорологічна станція Сновськ), та збирання випадань з атмосфери (метеорологічні станції Сновськ та Чернігів). У відібраних пробах визначається сумарний вміст бета-активних радіонуклідів, вміст техногенних радіонуклідів цезію-137, стронцію-90, а також природних гамма-випромінювальних елементів.

Сумарна бета-активність приземного шару атмосфери натепер визначається переважно радіонуклідами природного походження (ізотопами урану, торію та продуктами їх поділу).

Основними дозоутворювальними радіонуклідами техногенного походження на території України в цілому та Чернігівської області зокрема залишаються цезій-137 та стронцій-90, накопичені у ґрунтах в результаті випробування ядерної зброї у другій половині минулого сторіччя та унаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Основним шляхом надходження їх до атмосфери є вторинний вітровий підйом з поверхні радіоактивно-забрудненого ґрунту.

За даними спостережень, радіаційний стан приземного шару повітря у 2024 році був стабільним. Показники радіоактивного забруднення знаходились у межах багаторічних коливань. Узагальнені дані спостережень наведені у таблиці.

Радіоактивне забруднення приземного шару атмосфери у 2024 р.

Пункт спостереження	Концентрація у приземному шарі повітря			Щільність випадань з атмосфери		
	Сумарна бета-активність	Цезій-137	Стронцій-90	Сумарна бета-активність	Цезій-137	Стронцій-90
	мкБк/м ³	мкБк/м ³	мкБк/м ³	Бк/м ² за добу	Бк/м ² за рік	Бк/м ² за рік
м. Сновськ	73	0,8	0,1	1,6	7,1	1,07
м. Чернігів	-	-	-	1,6	2,4*	0,44*

* - об'єднана проба – Північно-східна зона (Чернігів, Суми, Глухів)

Протягом 2024 року на території Чернігівської області перевищень допустимих концентрацій радіонуклідів у атмосферному повітрі, встановлених Державними гігієнічними нормативами Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97), не спостерігалось.

Аномальних радіонуклідів у пробах атмосферного повітря не фіксувалось.

2.5 Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття

Здоров'я людини визначається складною взаємодією таких чинників, як спадковість, соціально-економічне та психологічне благополуччя, доступність і якість медичного обслуговування, спосіб життя і якість навколишнього середовища.

Забруднення атмосферного повітря впливає на здоров'я населення, шляхом загострення хронічних хвороб серцево-судинних, органів дихання, крові, нервової системи, алергії.

За останні роки згідно статистичних даних захворюваність органів дихання характеризується стабільністю. Забруднення атмосферного повітря знаходиться в малих дозах концентрації і не викликають явних патологічних процесів, а приводять до хронічних захворювань. У виникненні хвороб пов'язаних з органами дихання відіграють роль забруднювальні речовини атмосферного повітря, такі як пил, оксиди сірки та азоту, продукти загорання нафти, вугілля, природного газу, озон, важкі метали та інші.

Відповідно до наказу МОЗ України № 157 від 26.01.2018 року «Про внесення змін до деяких наказів МОЗ України» скасовано первинний облік захворювань, у зв'язку з чим показники захворюваності населення не розробляються.

2.6 Державна політика та заходи у сфері поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря

З метою нормування та регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації за звітний період видано 119 дозволів (2023 році – 204 дозволи), в яких визначалися шляхи та терміни зменшення обсягів викидів в атмосферне повітря. Дотримання суб'єктами господарювання умов, визначених у дозволах, регламентів прийнятих технологічних процесів та неперевищення встановлених гранично допустимих обсягів викидів забруднюючих речовин є основою забезпечення охорони атмосферного повітря.

Несанкціоновані викиди в атмосферу створюють значну загрозу атмосферному повітрю, і як наслідок здоров'ю населення в області, так і в державі в цілому. Недостатня забезпеченість на рівні області спеціальними приладами та пристроями не дозволяє повноцінно здійснювати контроль за дотриманням вимог природоохоронного законодавства в галузі охорони

атмосферного повітря, в тому числі виявляти і фіксувати порушення та формувати доказову базу з метою притягнення винних осіб до відповідальності.

З метою покращення якості атмосферного повітря і зменшення викидів в атмосферне повітря та на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 № 827 «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря» в області діє «Програма державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря зони «Чернігівська» на 2021-2025 роки». Дана програма охоплює територію області, за виключенням м. Чернігів.

В 2024 році проведено дослідження стану атмосферного повітря у Бахмачі, Корюківці, Ніжині та Прилуках, саме ці міста нашого регіону передбачені діючою Програмою для встановлення стаціонарних постів для визначення забруднюючих речовин атмосферного повітря.

Дослідження здійснювались Державною установою «Чернігівським обласним центром контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України» на замовлення Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської ОДА. Захід було здійснено в рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки, за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища. Впродовж п'яти місяців було проведено 540 досліджень стану атмосферного повітря зони «Чернігівська» у пунктах спостереження в вищезазначених містах області на загальну суму 80,88 тис. грн.

За результатами досліджень встановлено, що вміст забруднюючих речовин: ангідриду сірчистого, азоту діоксиду, бензолу, вуглецю оксиду, твердих часток (ТЧ10), твердих часток (ТЧ2,5), важких металів (свинцю, кадмію, ртуті, нікелю) в атмосферному повітрі вищезазначених міст знаходяться в межах гранично допустимих концентрацій, встановлених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 10.05.2024 № 813 «Про затвердження державних медико-санітарних нормативів допустимого вмісту хімічних і біологічних речовин в атмосферному повітрі населених місць».

Враховуючи вищевикладене, відсутність бюджетного фінансування та у зв'язку з воєнним станом в країні на сьогодні в області відсутня можливість встановлення стаціонарних пунктів спостереження, в межах зони «Чернігівська», які передбачені даною Програмою.

3. ЗМІНА КЛІМАТУ

3.1 Тенденції зміни клімату

Зміна клімату – це зміна погодних умов, яка спостерігається протягом тривалого часу. Для кожного регіону чи природної зони на планеті притаманна певна погода для певного часу.

Протягом останніх пів століття ріст температури повітря був найінтенсивнішим за 2000 років. Така температура, яка спостерігалась на планеті у 2024 році була майже 100 тисяч років тому.

Кліматичні зміни проявляються у підвищенні середньорічної температури, потеплінні сезонів, збільшенні тривалості теплого періоду та кількості спекотних днів, а також у змінах у розподілі опадів, що призводить до посух та посилення злив.

Саме діяльність людини є причиною цих змін. Такого висновку дійшли вчені у шостому звіті Міжурядових експертів з питань зміни клімату. Слід зазначити, що суттєво підвищується не лише температура атмосфери, а й океану та земної поверхні. І це приводить до стрімкої зміни усіх складових кліматичної системи.

Також причиною зміни клімату можуть бути природні явища. Але на температуру на планеті впливає ще і склад атмосфери – так званий парниковий ефект. Це нагрівання поверхні землі, океанів та нижніх шарів атмосфери, яке спричиняють деякі гази у повітрі. Вони пропускають сонячні промені у нижні шари атмосфери, але заважають їм повернутися назад у космос, ніби накриваючи Землю ковдрою.

Кліматична криза захоплює все більше територій на нашій планеті, 2023 рік став найспекотнішим в історії людства. Зміна клімату є глобальним викликом для всього світу, що створює серйозні загрози для міжнародної економіки та безпеки. Спостерігається пришвидшення процесів, які призводять до зростання ризиків у сферах енергетичної безпеки, доступу до продовольства і питної води, стабільності екосистем, а також загроз для здоров'я та життя людей. Увесь світ відчуває на собі вплив зміни клімату і таке становище потребує рішучих дій у боротьбі із зміною клімату, співпраці між країнами та виконання міжнародних домовленостей.

Протягом останнього десятиріччя зміна клімату стала однією з найбільш актуальних тем у світовій економіці та політиці, що пов'язано з низьким рівнем здатності країн адаптуватися до таких екстремальних проявів зміни клімату, як повені, посухи, інші явища, які можуть призвести до соціальної та економічної нестабільності у світі, що потребує розроблення відповідних політик і стратегій для зменшення викидів парникових газів і переходу до низьковуглецевого розвитку в усіх секторах економіки.

Саме антропогенна діяльність людини є однією з головних причин глобального потепління, що спостерігається протягом останніх десятиліть і є основним чинником зміни клімату. Для уникнення катастрофічних наслідків зміни клімату важливо досягти суттєвого зменшення викидів парникових газів і

стримування зростання глобальної середньої температури на рівні значно нижче 2°C і докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5°C порівняно з доіндустріальним рівнем.

Згідно з метеорологічними даними, на території України, як і у всьому світі, спостерігається тенденція до підвищення температури повітря і збільшення частоти та тривалості періодів з високими температурами повітря, що суттєво впливає на здоров'я та життєдіяльність людей, на галузі економіки, зокрема, енергетику, транспорт, сільське та лісове господарство в Україні. Підвищення температури повітря призводить, зокрема, до збільшення частоти та інтенсивності таких конвективних явищ, як гроза, злива, град, шквали.

Кліматичні зміни відчуються вже сьогодні та посилюватимуться у майбутньому. Їхнім наслідком стане зростання кількості зливових дощів, граду та повеней підсилення вітрів, посух, випадків затоплення прибережних територій, які призводитимуть до значних економічних втрат в Україні та в усьому світі.

Адаптація до зміни клімату означає пристосування природних або людських систем, (наприклад, лісів, річок, міст та навіть окремих вулиць) до можливого або фактичного впливу зміни клімату. Якщо не адаптуватися, то діти влітку гратимуться на майданчиках, поверхня яких розжарюється майже до 60°C, люди зі слабкою серцево-судинною системою будуть непритомні від спеки, дерева від шквального вітру будуть падати на авто та лінії електропередачі.

Збільшуючи викиди парникових газів в атмосферу, люди порушують баланс, що склався впродовж століть. У результаті діяльності людини концентрація парникових газів збільшується, через що посилюється парниковий ефект, а це вже неприродний та потенційно небезпечний ефект.

До головних парникових газів відносять двоокис вуглецю (вуглекислий газ, CO₂), метан (CH₄), оксид азоту (N₂O), хлорофторвуглеці та водяну пару. Всі ці гази мають різні властивості і можуть перебувати в атмосфері різну тривалість часу.

Кожен регіон унікальний за своїм мікрокліматом, ландшафтом та географічним розташуванням. Тож і необхідні заходи з адаптації для кожної з громад залежатимуть від їхньої вразливості до різних проявів зміни клімату: збільшення тривалості посух, хвиль тепла, шквального вітру, підняття рівня морів, сильних морозів і снігопадів, аномальних злив та підтоплень тощо. Необхідно визначати індивідуальні вразливі зони для кожного населеного пункту і на основі отриманої інформації розробляти план адаптації.

На жаль, наслідки військових дій також вплинуть на клімат в Україні. На клімат суттєво впливають і зелені насадження. Вони змінюють температурний режим, режим зволоження, зменшують концентрацію CO₂ в атмосфері. В Україні вони мають ще й захисну функцію – захищають поля та населені пункти від пилових бур. Зараз бойові дії ведуться в лісосмугах і лісах, які були посаджені в цих регіонах. Значна частина їх уже знищена і знищуватиметься далі. То ж можна спрогнозувати, що ще одним із наслідків війни в Україні буде збільшення повторюваності та інтенсивності пилових бур, які відчує і Європа.

Все це потрібно врахувати й у післявоєнній відбудові, адже її мета – не лише відновити зруйноване, а зробити краще, виправити недоліки, зробити міста більш сталими, інклюзивними та безпечними для життя.

Із загальної кількості викинутих в атмосферне повітря Чернігівщини шкідливих речовин, що належать до парникових газів, становили: оксид вуглецю, метан та діоксид азоту.

У 2024 році на Чернігівщині спостерігалися значні кліматичні зміни, зокрема, аномально тепла друга декада вересня та зміни у температурному режимі і кількості опадів протягом року.

Друга декада вересня 2024 року була найтеплішою за останні 80 років спостережень, з відхиленням від норми на 5,5 градуса, у квітні спостерігалися коливання температур: охолодження поверхні ґрунту вночі до 0°C – мінус 4°C, а в найтепліші дні – нагрівання до плюс 38-39°C.

Протягом року спостерігалися опади різної кількості та інтенсивності, з коливаннями від 1 до 7 днів. Зокрема, в окремих районах Чернігівської області, добовий максимум опадів сягав 17-29 мм.

Запаси продуктивної вологи в орному шарі ґрунту під озимими культурами також зазнали змін протягом року.

Загалом, кліматичні зміни на Чернігівщині у 2024 році виражалися у підвищенні середньої температури, особливо у вересні, та значними коливаннями кількості та інтенсивності опадів.

3.2 Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату

Серед негативних наслідків глобального зростання температури виділяються:

- підвищення рівня моря через танення льодовиків;
- частіші та сильніші екстремальні погодні явища, такі як урагани та посухи;
- зміни в розподілі опадів, що призводить до повеней та посух;
- загроза для екосистем та біорізноманіття;
- збільшення кількості стихійних природних лих;
- дефіцит прісної води;
- підвищення рівня вимушеної міграції ;
- збільшення частоти певних захворювань у людей.

Зростання рівня океану, зумовлене глобальним потеплінням, може призвести до зникнення цілих країн.

Доцент кафедри екологічної географії Лондонської школи економіки Томас Сміт вважає, що глобальне потепління здатне сформувати «порочне коло» – посушливий клімат провокуватиме масштабні лісові пожежі, які своєю чергою призводитимуть до вивільнення в атмосферу великої кількості вуглецю та підсилуватимуть кліматичні зміни. Також, за оцінкою дослідників, зростання температури призводитиме до виходу в атмосферу значної кількості метану, що є одним із парникових газів.

Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату включають в себе комплекс міжнародних та національних ініціатив, спрямованих на зменшення викидів парникових газів, перехід на відновлювані джерела енергії, підвищення енергоефективності, а також адаптацію до вже неминучих наслідків зміни клімату.

Державне регулювання кліматичної політики і розвитку охоплює комплекс методів та інструментів регулювання, а саме: правове, інституційне (організаційно-управлінське), фінансово-економічне та пропагандистське регулювання.

На сьогодні в Україні діють Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Кіотський протокол до неї, а також низка постанов Кабінету Міністрів України, які регулюють, в основному, окремі питання кліматичної політики і практично не стосуються політики розвитку. Базові закони не ухвалені, офіційна позиція України не сформована.

Підписавши Кіотський протокол, Україна, як і інші держави, визнала, що державний сектор економіки і приватний бізнес можуть і повинні запобігати глобальному потеплінню.

Базовими аспектами у сфері адаптації до зміни клімату є:
визначення шляхів досягнення скорочення або обмеження викидів парникових газів;

створення і стійке функціонування національної системи для оцінки викидів і поглинання парникових газів, національної системи реєстрації;

розробка програми участі у гнучких механізмах Кіотського протоколу – проектах спільного впровадження та міжнародної торгівлі квотами на викиди парникових газів;

наукова підтримка всієї діяльності, пов'язаної з питанням зміни клімату;
участь громадськості у прийнятті рішень з національних дій в області зміни клімату, що є складовою побудови громадянського суспільства в державі.

Зменшення вразливості, використання можливостей, що відкриваються, та розробка стратегій адаптації з урахуванням специфіки певної території чи галузі.

Зменшення вразливості включає в себе заходи, спрямовані на зниження негативних наслідків зміни клімату, наприклад, будівництво захисних споруд від повеней, впровадження систем раннього попередження про стихійні лиха, перехід на посухостійкі культури.

Використання можливостей означає пошук та використання нових можливостей, які можуть виникнути внаслідок зміни клімату, наприклад, створення нових робочих місць або зменшення витрат на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій.

Розробка стратегій адаптації де кожна країна, регіон чи громада має розробляти власні стратегії адаптації, враховуючи унікальні особливості та вразливості. Універсального рішення не існує.

Верховною Радою України 8 жовтня 2024 року було прийнято Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики», який визначає

правові та організаційні засади державної кліматичної політики в Україні, спрямованої на низьковуглецевий та сталий розвиток, досягнення кліматичної нейтральності, пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптацію до них, а також виконання міжнародних зобов'язань у сфері зміни клімату.

Цей Закон має на меті:

- визначити правову основу для державної кліматичної політики;
- забезпечити низьковуглецевий та сталий розвиток;
- досягти кліматичної нейтральності;
- пом'якшити наслідки зміни клімату та адаптуватись до них;
- виконати міжнародні зобов'язання України у сфері зміни клімату;
- удосконалити національну систему інвентаризації викидів парникових газів;
- забезпечити функціонування національної системи моніторингу та оцінки досягнення цілей кліматичної політики;
- інтегрувати кліматичні питання в інші сфери державної політики;
- сприяти євроінтеграції України у сфері зміни клімату;
- наблизити українське законодавство до права Європейського Союзу.

Закон є рамковою правовою базою для подальшого розвитку кліматичної політики в Україні та виконання Програми фінансової підтримки України від Європейського Союзу Ukraine Facility, яка передбачає виконання реформи «Кліматична політика» до першого кварталу 2025 року.

3.3 Політика та заходи у сфері захисту озонового шару

Озоновий шар має важливу роль для збереження життя на Землі. Адже захищає рослини й тварин від жорсткого ультрафіолетового випромінювання Сонця.

Озоновий шар в стратосфері поглинає ультрафіолетове випромінювання сонця, яке є шкідливим для життя на Землі. Зменшення концентрації озону в стратосфері призводить до збільшення кількості ультрафіолетового випромінювання, що досягає земної поверхні, що може негативно впливати на здоров'я людини (наприклад, викликати рак шкіри, катаракту) та на екосистеми.

Необдумана діяльність людства, виробництво і використання озоноруйнівних речовин у різних видах промисловості призвела до виснаження озонового шару. Через це в атмосфері утворюються озонові діри та збільшується ультрафіолетове випромінювання на поверхні Землі.

У 1985 році на Південній півкулі, над Антарктидою вперше зафіксували найбільшу озонову діру діаметром понад 1000 км.

Усе це стає причиною скорочення морського біорізноманіття, забруднення повітря та збільшення випадків ракових захворювань шкіри у людей.

Щоб цьому запобігти та відновити озоновий шар світова спільнота у 1987 році заснувала Монреальський протокол. Через 30 років після підписання протоколу, вчені NASA засвідчили, що озоносфера над Антарктикою відновлюється – з 2005 року виснаження озону зменшилося на 20 %.

Прогнозується, що до 2030 року озоновий шар в Північній півкулі повністю відновиться та досягне рівня 1980 року, до 2050 року – в Південній, до 2060 року – у полярних регіонах.

Політика та заходи у сфері захисту озонowego шару включають міжнародні угоди, національні програми та заходи, спрямовані на скорочення та поступову відмову від використання речовин, що руйнують озоновий шар. Головним міжнародним документом є Віденська конвенція та Монреальський протокол, які зобов'язують країни скорочувати виробництво та споживання озоноруйнівних речовин.

12 грудня 2019 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами» (далі – Закон), яким впроваджуються обов'язкові вимоги, що передбачені Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар, а також регламентами ЄС у цій сфері, зокрема № 2037/2000 та № 842/2006. Відповідно до підпункту 8 частини другої статті 3 Закону передбачено встановлення Кабінетом Міністрів України порядку розподілу часток щорічної національної квоти на імпорт контрольованих речовин.

Закон України «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами» визначає правові та організаційні засади державного регулювання у сфері поводження з такими речовинами, їх виробництва, імпорту, експорту, використання, зберігання, розміщення та утилізації.

Закон поширюється на суб'єктів господарювання, які здійснюють операції з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами, а також на діяльність, пов'язану з обігом та використанням стаціонарного обладнання або систем, що містять ці речовини.

Україною підписано та ратифіковано Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар у 1988 році, головною метою якого є поступове скорочення споживання озоноруйнівних речовин до повного їх виведення. У жовтні 2016 році до Монреальського протоколу було прийнято Кігалійську поправку, згідно якої для фторованих парникових газів, які використовуються як заміники озоноруйнівних речовин, також встановлено механізм поступового скорочення їх споживання. Ураховуючи, що виробництво озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів в Україні відсутнє, та вони майже не експортуються, щорічний обсяг споживання контрольованих речовин, у розумінні Монреальського протоколу, зводиться до обсягу імпортованих в країну речовин.

Відповідно до частини другої статті 3 Закону Кабінет Міністрів України, постановою від 23 вересня 2020 року № 992, затвердив Порядок розподілу часток щорічної національної квоти на імпорт контрольованих речовин та форму звіту про операції з контрольованими речовинами.

Національна система оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів – це система організаційно-технічних заходів щодо спостереження, збирання, оброблення, передачі і збереження інформації,

необхідної для оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів. Вона охоплює всі види діяльності, які призводять до антропогенних викидів парникових газів в атмосферне повітря із джерел (підприємства, цехи, агрегати, установки, транспортні засоби тощо), а також ті, що пов'язані з абсорбцією парникових газів.

Метою національної системи є виконання вимог Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та рішень Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, зокрема:

оцінка даних про антропогенні викиди та абсорбцію парникових газів;
підготовка і подання національного кадастру антропогенних викидів та абсорбції парникових газів і національного повідомлення з питань зміни клімату відповідно до Кіотського протоколу.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 року № 483-р Уряд схвалив Стратегію формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках. Метою цієї Стратегії є створення організаційних і правових засад формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату для досягнення сталого розвитку та забезпечення ефективного переходу до низьковуглецевого розвитку держави за умови економічної, енергетичної, продовольчої та екологічної безпеки, підвищення рівня добробуту громадян, зменшення впливів та наслідків зміни клімату та для врахування цілей державної кліматичної політики під час повоєнної відбудови України.

Реалізація Стратегії здійснюється чотирма етапами, на кожному з яких передбачається розроблення та виконання операційного плану заходів з реалізації Стратегії на відповідний період, що ґрунтується на підставі визначених стратегічних цілей та завдань і визначає, зокрема, індикатор виконання заходів.

4. ВОДНІ РЕСУРСИ

4.1 Водні ресурси та їх використання

Водні ресурси – це придатні для використання води Землі: річкові, озерні, морські, підземні, ґрунтові води, водосховища, лід гірських і полярних льодовиків, або всі води гідросфери.

Чернігівська область розташована в басейні річки Дніпро в суббасейнах Верхнього Дніпра та річки Десна, суббасейні Середнього Дніпра.

4.1.1 Загальна характеристика

Поверхневі водні ресурси складаються з місцевого стоку, транзитного, що надходить із суміжних країн та областей по транскордонних річках, підземних вод та запасів води, зосереджених у водоймах, озерах і болотах області.

Поверхневі водні ресурси складаються з місцевого стоку, транзитного, що надходить із суміжних країн та областей по транскордонних річках, підземних вод та запасів води, зосереджених у водоймах, озерах і болотах області.

В басейні річки Десна формується біля 22 % поверхневого стоку р. Дніпро та біля 15 % стоку всіх річок України.

Річкова мережа добре розвинена, середня густина річкової мережі становить 0,24 км/км².

За результатами інвентаризації водних об'єктів, проведеної у 2021 році, на території області нараховується 265 річок.

Відповідно до класифікації річок України, річки області поділяються на:

2 великі річки – Дніпро (124 км) та Десна (534 км).

8 середніх – Сож, Трубіж, Супой, Удай, Судость, Сейм, Снов, Остер (загальна протяжність 767 км).

255 малих річок (загальна протяжність 4374 км).

Геопортал «Державний водний кадастр: облік поверхневих водних об'єктів» містить інформацію щодо 134 річок Чернігівської області.

Також на території Чернігівської області обліковується 2601 водойма, з них – 833 озер, 19 водосховищ, 729 руслових ставків, 1012 неруслових ставків (копань, наливні).

Найбільша кількість ставків та водосховищ побудована на малих річках, за рахунок чого їх водний стік зарегульований на 30-70 %. Джерелом наповнення штучних водойм є як води річок, так і інші: дощові, талі, підземні.

4.1.2 Водокористування та водовідведення

Загальний забір води в 2024 році по області, згідно з даними державного обліку водокористування форми № 2ТП-водгосп (річна), становив 116,81 млн м³. У порівнянні з 2023 роком (67,55 млн м³), забір свіжої води збільшився на 49,26 млн м³ або на 73 %. (рис. 4.1.2.1.).

З поверхневих водних об'єктів було забрано 81,0 млн м³ води (69 % від загального об'єму), з підземних горизонтів – 35,81 млн м³ (31 %).

Динаміка забору води з поверхневих джерел за останні чотири роки представлена на рис. 4.1.2.2.

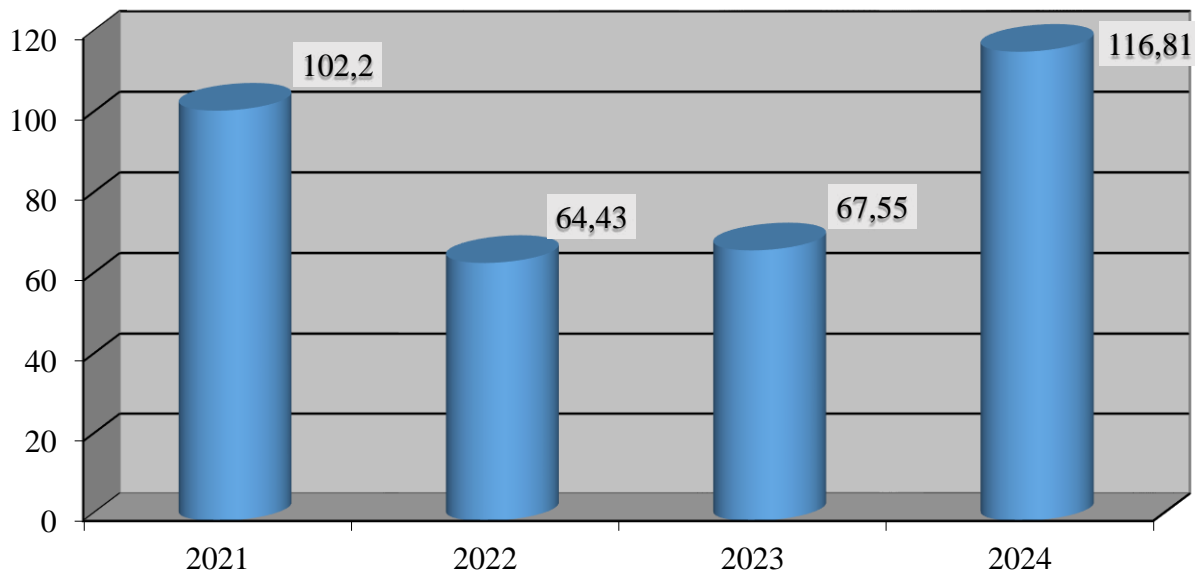

Рис. 4.1.2.1. Забір свіжої води, млн м³

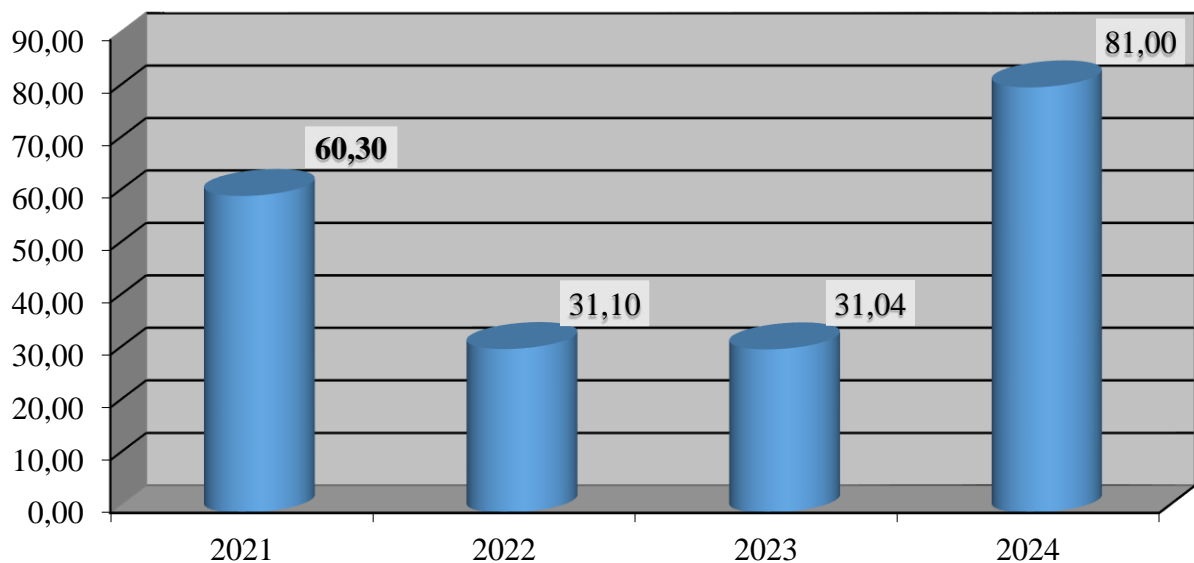

Рис. 4.1.2.2. Динаміка забору води з поверхневих джерел, млн м³

Табл. 4.1.2.1. Структура загального водозабору

	млн. м ³			%
	2024р.	2023р.	Різниця (+ збільш. - змени.)	
Загальний водозабір	116,81	67,55	49,26	73,0
забір води поверхневої	81,00	31,04	49,96	38,0
забір води підземної	35,81	36,51	-0,70	-2,0

Динаміка забору води з підземних джерел за останні чотири роки наведена на рис. 4.1.2.3.

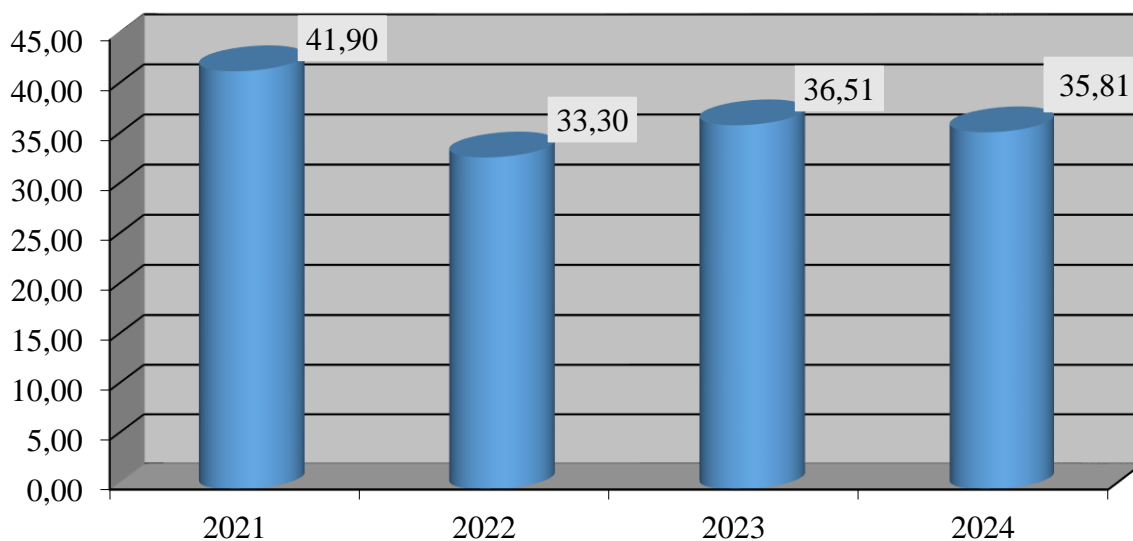

Рис. 4.1.2.3. Динаміка забору води з підземних джерел, млн м³

У басейновому розрізі забрано води у річковому басейні р. Дніпро – 0,168 млн м³, басейні р. Десна – 103,456 млн м³, басейні р. Сула – 12,615 млн м³, басейні р. Трубіж – 0,503 млн м³, басейні р. Супій – 0,068 млн м³.

Загальне використання водних ресурсів в 2024 році становило 108,56 млн м³ і збільшилось в порівнянні з минулим роком (58,46 млн м³) на 50,1 млн м³ або на 86 %. Води питної якості використано – 28,33 млн м³, технічної – 80,23 млн м³.

Структура загального використання води млн м³ представлена на рис. 4.1.2.4., відсоток від загального використання води – в табл. 4.1.2.2.

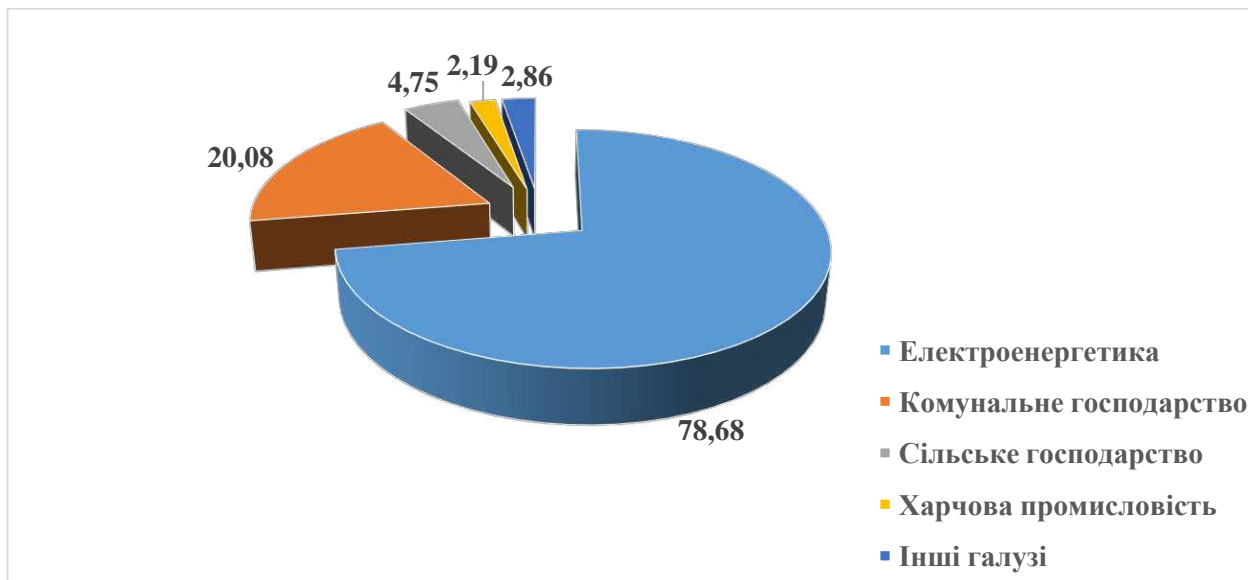

Рис. 4.1.2.4. Структура загального використання води, млн м³

Табл. 4.1.2.2. Відсоток від загального використання води

Електроенергетика	78,68 млн м³	72 %
Комунальне господарство	20,08 млн м³	19 %
Сільське господарство	4,75 млн м³	4 %
Харчова промисловість	2,19 млн м³	2 %
Інші галузі	2,86 млн м³	3 %
Всього	108,56 млн м³	100 %

Використання води в промисловості становило 81,98 млн м³, проти минулого 2023 року (31,27 млн м³) збільшилось на 50,71 млн м³.

Використання води в комунальному господарстві становило 20,08 млн м³ і збільшилось проти 2023 року (19,83 млн м³) на 0,25 млн м³.

Використання води в сільському господарстві становило 4,75 млн м³ і зменшилось в порівнянні з попереднім роком (5,71 млн м³) на 0,96 млн м³.

Забір і використання води в галузях господарства в динаміці представлено у табл. 4.1.2.3.

Табл. 4.1.2.3. Забір і використання води, млн м³

Роки	Найменування річкового басейну	Забрано води			Використано води							
		З поверхневих джерел	З підземних джерел	Всього	Промисловість	Сільське господарство	В тому числі		Комунал. госп.	Інші галузі	Всього	
							Риборозведення	Зрошення				
2021	р. Десна	56,91	29,51	86,42	59,95	2,723	0,340	0,355	18,84	1,509	83,02	
	р. Сула	2,497	11,69	14,19	2,224	2,413	0,910	0,035	2,955	0,166	7,758	
	р. Трубіж	-	0,488	0,488	-	0,149	-	-	0,192	0,076	0,417	
	р. Дніпро	0,851	0,182	1,033	0,022	0,064	-	-	0,048	0,039	0,173	
	р. Супій	-	0,069	0,069	0,022	0,47	-	-	-	-	0,069	
	Всього по області	60,26	41,94	102,2	62,22	5,396	1,250	0,390	22,035	1,790	91,44	

2022	р. Десна	29,38	22,16	51,54	30,71	1,912	-	0,132	14,91	1,076	48,74
	р. Сула	1,68	10,52	12,2	1,147	2,296	0,91	0,012	2,685	0,10	6,24
	р. Трубіж	-	0,45	0,45	-	0,137	-	-	0,185	0,074	0,396
	р. Дніпро	0,058	0,113	0,171	0,01	0,03	-	-	0,06-	0,037	0,137
	р. Сулій	-	0,065	0,065	0,015	0,05	-	-	-	-	0,065
	Всього по області	31,12	33,31	64,43	31,88	4,425	0,91	0,144	17,844	1,287	55,58
2023	р. Десна	29,262	24,890	54,152	29,906	3,106	0,023	0,131	16,752	1,253	51,148
	р. Сула	1,778	10,921	12,699	1,307	2,351	0,91	0,012	2,835	0,166	6,671
	р. Трубіж	-	0,474	0,474	-	0,157	-	-	0,19	0,078	0,425
	р. Дніпро	-	0,157	0,157	0,008	0,052	-	-	0,050	0,045	0,155
	р. Сулій	-	0,065	0,065	0,016	0,047	-	-	-	-	0,063
	Всього по області	31,04	36,507	67,547	31,237	5,713	0,933	0,143	19,827	1,542	58,462
2024	р. Десна	78,571	24,885	103,456	80,118	2,091	0,007	16,838	0,416	0,986	100,449
	р. Сула	2,425	10,190	12,615	1,834	2,370	0,910	3,015	0,031	0,183	7,433
	р. Трубіж	-	0,503	0,503	-	0,164	-	0,198	-	0,090	0,452
	р. Дніпро	-	0,168	0,168	0,012	0,076	-	0,029	-	0,042	0,159
	р. Сулій	-	0,068	0,068	0,017	0,049	-	-	-	-	0,066
	Всього по області	80,996	35,814	116,81	81,981	4,750	0,917	20,08	0,447	1,301	108,559

У поверхневій воді Чернігівської області було скинуто 92,04 млн. м³, що на 48,0 млн. м³ або на 109 % більше ніж у 2023 році (44,04 млн. м³). Об'єм скиду недостатньо очищених стічних вод становив 1,16 млн. м³ і зменшився проти 2023 року (0,65 млн. м³) на 0,51 млн. м³ або 78,5 %.

Загальна структура скиду зворотних вод представлена в табл. 4.1.2.4. та детальніша структура скиду зворотних вод у водойми області – в табл. 4.1.2.5.

Використання та відведення води на підприємствах галузей економіки за 2024 рік представлено у табл. 4.1.2.6.

Табл. 4.1.2.4. Структура скиду зворотних вод

	млн. м ³		% від загального скиду	
	2023 р.	2024 р.	2023 р.	2024 р.
1. У водойми області	44,04	92,04	87,1	93,9
2. На поля фільтрації	1,02	1,06	2,0	1,1
3. У накопичувачі	1,03	0,92	2,0	0,9
4. У підземні горизонти	4,29	3,83	8,5	3,9
5. Інші приймачі	0,17	0,19	0,4	0,2
Всього	50,55	98,04	100	100

Табл. 4.1.2.5. Структура скиду зворотних вод у водойми області

	млн. м ³		% від загального скиду
	2023 р.	2024 р.	
1. Недостатньо очищених	0,65	1,162	1,3
2. Нормативно чистих без очистки	27,15	73,895	80,3
3. Нормативно очищених	16,24	16,984	18,4
Всього	44,04	92,041	100

Табл. 4.1.2.6. Використання та відведення води підприємствами галузей економіки за 2024 рік, млн м³

Галузь економіки	Використано води	З неї на:		Відведено зворотних вод у поверхневі водні об'єкти		
		побутово-питні потреби	виробничі потреби	всього	у тому числі забруднених	з них без очищення
Електроенергетика	78,68	0,64	78,04	73,00	-	-
Вугільна промисловість	-	-	-	-	-	-
Металургійна промисловість	-	-	-	-	-	-
Хімічна та нафтохімічна промисловість	0,117	0,009	0,109	-	-	-
Машинобудування	0,023	0,008	0,015	-	-	-
Нафтогазова промисловість	0,812	0,030	0,782	-	-	-
Житлово-комунальне господарство	20,08	19,594	0,413	16,65	0,65	-
Сільське господарство	4,75	0,26	4,09	0,92	-	-
Харчова промисловість	2,19	0,12	1,99	0,67	0,51	-
Транспорт	0,11	0,06	0,05	0,02	-	-
Промисловість будівельних матеріалів	0,011	0,003	0,008	-	-	-
Інші галузі	1,787	1,136	0,397	0,78	-	-
Всього:	108,56	21,86	85,89	92,04	1,16	-

Динаміка використання та відведення води зведена до табл. 4.1.2.7. та табл. 4.1.2.8.

Табл. 4.1.2.7. Забір, використання та відведення води за 2024 рік, млн м³

Назва водного об'єкта	Забрано води із природних водних об'єктів - всього	Використано води	Водовідведення у поверхневі водні об'єкти	
			всього	з них забруднених зворотних вод
Поверхневі води	81,00	80,23	92,04	1,16
Підземний горизонт	35,81	28,33	3,83	-

Табл. 4.1.2.8. Основні показники використання і відведення води, млн м³

Показники	2021	2022	2023	2024
Забрано води з природних водних об'єктів - всього	102,2	64,43	67,55	116,81
у тому числі для використання	96,129	55,58	58,46	108,56
Спожито свіжої води (включаючи морську), з неї на	91,44	55,58	58,46	108,56
виробничі потреби	62,61	31,81	30,79	81,80
побутово-питні потреби	24,76	19,39	21,48	21,86
зрошення	0,389	0,144	0,14	0,45
сільськогосподарські потреби	3,376	3,08	4,78	3,17
інші	0,304	0,25	0,34	0,92
Використання води на рибогосподарські потреби (без вилучення води із водного об'єкта)	5,123	0,91	0,93	0,36
Втрати води при транспортуванні	4,211	3,66	3,88	2,92
Загальне водовідведення, з нього	75,14	47,99	50,55	98,04
у поверхневі водні об'єкти	67,77	41,63	44,04	92,04
у тому числі				
забруднених зворотних вод	14,506	0,74	0,65	1,16
з них без очищення	-	-	-	-
нормативно очищених	5,696	13,61	16,24	16,98
нормативно чистих без очистки	47,566	27,28	27,15	73,90
Обсяг оборотної та послідовно використаної води	84,76	30,51	31,31	31,48
Частка оборотної та послідовно використаної води,%	36,39	27,17	27,76	14,43
Потужність очисних споруд	66,00	63,76	64,56	66,94

4.2 Забруднення поверхневих вод

Військові дії рф спричиняють негативний вплив та погіршують ситуацію в регіоні.

Водні ресурси області зазнали значної шкоди внаслідок руйнування очисних споруд та виведення з ладу обслуговуючих організацій, які займалися водопостачанням та очищенням стічних вод, які без очистки потрапляли у водойми, особливо там, де відбувались активні бойові дії.

Через авіаудари та обстріли, пошкодження чи повне знищення промислових об'єктів, сміттєзвалищ відбувались витoki небезпечних речовин, що призвели до забруднення як ґрунту, так і водних ресурсів.

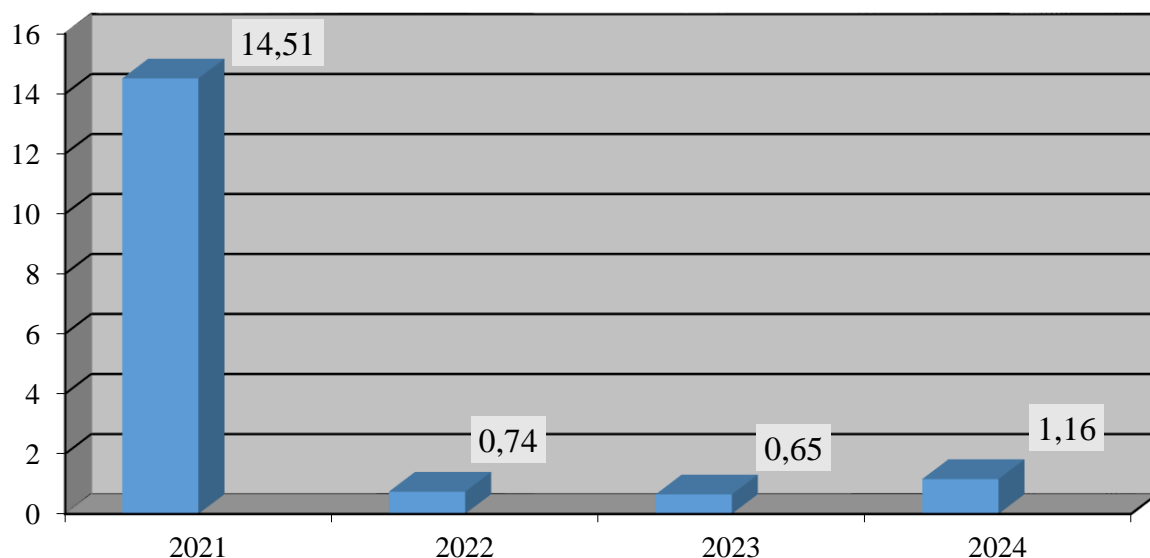
Загалом на екологічний стан поверхневих вод області впливають скиди недостатньо очищених стічних вод внаслідок неефективної роботи каналізаційно-очисних споруд, невнесення в природу прибережних захисних смуг і водоохоронних зон, а також їх недодержання, насамперед у населених пунктах, засмічення водойм побутовими відходами.

Проблемою практично всіх очисних споруд, які приймають комунально-побутові стічні води, є використання населенням фосфатовмісних миючих засобів, що, в свою чергу, призводить до високих показників вмісту фосфатів на вході з очисних споруд. Існуючі технологічні регламенти роботи очисних споруд наразі не можуть забезпечити ефективну очистку зворотних вод, і, як наслідок, фіксується скид недостатньо очищених стічних вод до поверхневих водних об'єктів із перевищенням гранично допустимих показників вмісту фосфатів. Загалом ці проблеми пов'язані з недовантаженістю, зношеністю обладнання та відсутністю коштів на проведення поточних ремонтних робіт чи реконструкції в цілому.

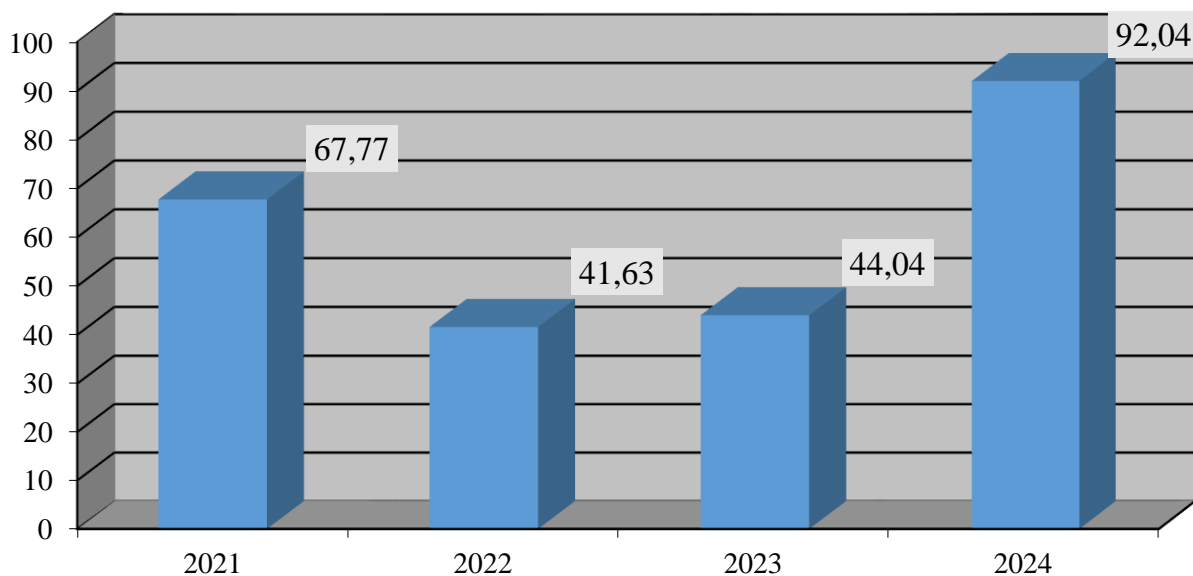
4.2.1 Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод

За результатами узагальнення даних державного обліку водокористування у поверхневій воді Чернігівської області було скинуто 92,04 млн м³, що на 48,0 млн м³ або на 109 % більше ніж у 2023 році (44,04 млн м³). Об'єм скиду недостатньо очищених стічних вод становив 1,16 млн. м³ і збільшився проти 2023 року (0,65 млн м³) на 0,51 млн м³ або 78,5 %.

У системах оборотного та повторно-послідовного водопостачання налічувалось 31,48 млн м³ води. Втрати при транспортуванні склали 2,92 млн м³ води або 2,5 % від забраної води. (рис. 4.2.1.2.).

Рис. 4.2.1.1. Динаміка скиду недостатньо очищених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн м³

Рис. 4.2.1.2. Динаміка скиду зворотних вод у басейн р. Десна, млн м³

4.2.2 Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)

Найбільшим фактором, який впливає на стан поверхневих водних об'єктів є антропогенне навантаження, до основних чинників якого відносяться:

вплив населення;

підприємства різних галузей економіки, зокрема енергетична, лісова і деревообробна, харчова галузі, легка промисловість, машинобудування тощо;

сільське господарство (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та тваринництво, здебільшого у індивідуальних господарствах населення), що супроводжується високим ступенем розораності земель;

поперечні споруди на малих і середніх річках, які унеможлиблюють вільне пересування води, наносів та міграцію гідробіонтів, а також змінюють транзитний режим річок на акумуляційний.

Протягом 2024 року у поверхневі води області скид недостатньо очищених стічних вод здійснили 10 підприємств. Із загального об'єму стічних вод (18,14 млн м³), які потребують очищення, 94 % були очищені на каналізаційних очисних спорудах (16,98 млн м³), 6 % – скинуті у поверхневі води, як недостатньо очищені (1,16 млн м³). Основні джерела забруднення водних об'єктів – це підприємства комунального господарства, які у 2024 році скинули 0,65 млн м³ недостатньо очищених стічних вод, що складає 56 % скидів від загального обсягу забруднених стічних вод.

Зі стічними водами у поверхневі водні об'єкти області було скинуто 20 тис. тон забруднюючих речовин: хлоридів – 2,6 тис. т, сульфатів – 1,1 тис. т, фосфатів – 109,7 т, азоту амонійного 104,3 т, заліза – 9,1 т, нітратів – 678,4 т, нітритів – 13,9 т, БСК – 279,6 т, ХСК – 1486 т, нафтопродуктів – 338 кг та інших речовин.

Табл. 4.2.2.1. Перелік основних забруднювачів водних об'єктів по галузях народного господарства

№	Галузі народного господарства	Об'єм скидання забруднених зворотних вод, млн.м ³ /рік			Обсяги забруднюючих речовин, що скидаються при цьому, тонн/рік
		Всього	НО	НДО	
1.	Комунальне господарство				
	2021 р.	13,89	-	13,89	13786,13
	2022 р.	0,637	-	0,637	949,7
	2023 р.	0,648	-	0,648	921,9
	2024 р.	0,6503	-	0,6503	1022,219
2.	М'ясо-молочна галузь				
	2021 р.	0,03	-	0,03	29,80
	2022 р.	0,105	-	0,105	113,7
	2023 р.	-	-	-	-
	2024 р.	0,0189	-	0,0189	20,474
3.	Інші				
	2021 р.	0,58	-	0,58	1399,55
	2022 р.	-	-	-	-
	2023 р.	-	-	-	-
	2024 р.	0,4922	-	0,4922	491,955
	Всього:				
	2021 р.	14,51	-	14,51	15215,48
	2022 р.	0,742	-	0,742	1063,4
	2023 р.	0,648	-	0,648	921,9
	2024 р.	1,1614	-	1,1614	1534,648

Основними водокористувачами-забруднювачами поверхневих об'єктів у 2024 році були підприємства комунального господарства: КП «Господар» с-ще Варва Прилуцького району, КП ВКГ «Ічень» м. Ічня Прилуцького району, КП «Бахмач-водсервіс» м. Бахмач Ніжинського району, Остерське ВУЖКГ м. Остер Чернігівського району, КП «Козелецьводоканал» с-ще Козелець Чернігівського району, КП «Вода» Коропської селищної ради с-ще Короп

Новгород-Сіверського району, КП «Куликівське ВУЖКГ» с-ще Куликівка Чернігівського району, ПрАТ «Комунальник» м. Сновськ Корюківського району, філія «Менський сир» ПП КФ «Прометей» м. Мена Корюківського району, АТ «Линовицький цукровий комбінат «Красний» с-ще Линовиця Прилуцького району.

За звітний період фахівцями Державної екологічної інспекції у Чернігівській області, здійснено 127 ресурсних перевірок по контролю за станом використання поверхневих вод. За виявлені порушення до адміністративної відповідальності притягнуто 109 осіб-порушників на загальну суму 13,770 тис. грн, стягнуто – 13,600 тис. грн.

По контролю за станом підземних вод у 2024 році здійснено 47 ресурсних перевірок. За виявлені порушення до адміністративної відповідальності притягнуто 71 особу-порушника на загальну суму 10,047 тис. грн, стягнуто – 10,404 тис. грн.

Пред'явлено 19 претензій на суму 3787,498 тис. грн. Сплачено розмір шкоди заподіяної навколишньому природному середовищу на суму 144,205 тис. грн.

Протягом 2024 року відділом інструментально-лабораторного контролю відібрано та проаналізовано 463 проби, з них: зворотних вод – 7, де виконано 110 визначень, проб поверхневих вод – 456, де виконано 5483 визначення. Проконтрольовано стан поверхневих вод річок – Десна, Стрижень, Снов, Остер, Білоус, Удай, Пакулька, Дніпро, Мена, Бистриця, В'юниця, Іченька, Плиска, Замглай, Співакова, Взвиж та стан стічних вод в зливовипусках Чорторіївського рівчака, по вулицях Стрілецькій, Волонтерів, Київська, Гетьмана Полуботка, проспект Перемоги.

Перевірки суб'єктів господарювання, які здійснюють експлуатацію комплексів очисних споруд у 2024 році Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області не проводились.

4.2.3 Транскордонне забруднення поверхневих вод

Чернігівська область на заході та північному заході межує з Гомельською областю Республіки Білорусь, на півночі – з Брянською областю Російської Федерації.

На території Республіки Білорусь і Російської Федерації формується 84 % річкових вод басейну р. Дніпра.

На території Республіки Білорусь до Дніпра з його великими притоками: Березина, Прип'ять, Сож – скидають стічні води промислові і комунальні підприємства таких міст, як Орша, Шклов, Могильов, Бихов, Речиця і Лоєв (р. Дніпро), Мінськ, Борисів, Бобруйськ і Світлогірськ (р. Березина), Гомель, Кричев (р. Сож).

На території Брянської області Російської Федерації формується 53 % вод басейну р. Десна. Певну небезпеку для області можуть становити підприємства хімічного виробництва в Росії, які розташовані на річках, русла яких проходять і по території області.

Визначити об'єм і якість забруднень неможливо через відсутність даних по звітності 2 ТП (Водгосп) Республіки Білорусь та Російської Федерації.

На території Чернігівської області, внаслідок збройної агресії Російської Федерації, в 2024 році відбулось забруднення річок Сейм та Десна.

14.08.2024 спостерігалось значне погіршення якості води у р. Сейм (ліва притока р. Десна) біля с. Манухівка Сумської області (поблизу кордону з РФ) у вигляді плями темного кольору, що просувалась вниз по течії (вглиб території України). Рух забруднених мас супроводжувався потемнінням води, інтенсивним неприємним запахом, чорним осадом на дні та масовою загибеллю живих водних біоресурсів.

26.08.2024 забруднення досягло території Чернігівської області (поблизу м. Батурин) та продовжило рух вниз за течією р. Сейм. Забруднення води за результатами лабораторних досліджень підтвердилися.

Станом на 16.00 годину 27.08.2024 забруднена вода з річки Сейм почала надходити до річки Десна та продовжувала рух вниз за течією. Річка Сейм на території Чернігівської області по всій протяжності знаходилася в забрудненому стані.

14.09.2024 забруднені води в річці Десна перетнули кордон з Київською областю. Станом на 14.09.2024 річка Десна від місця впадіння річки Сейм до кордону з Київською областю знаходилася в забрудненому стані.

Чернігівською обласною державною адміністрацією були проведені позачергові засідання обласної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, вирішено – в межах територіальних громад, населені пункти яких розміщені вздовж русел забруднених річок, заборонено купання, вилов риби та використання річкової води для господарських потреб і напування худоби.

Крім того було визначено місця та організовано роботи зі збору й утилізації мертвої риби, здійснювався контроль за реалізацією та перевезенням річкової риби на території Чернігівщини.

Дана ситуація була під постійним контролем обласної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій нашого регіону.

З моменту надходження забруднення на територію Чернігівської області Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області, Деснянським басейновим управлінням водних ресурсів, Комунальним підприємством «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради здійснювались щоденні посилені заходи моніторингу стану забруднення Сейму та Десни в межах Чернігівської області, а саме:

здійснення постійного візуального та органолептичного спостереження за станом вод в р. Сейм, р. Десна;

відбір проб у визначених точках відборів на дослідження фізико-хімічних показників лабораторіями профільних установ.

Перелік пунктів моніторингу (візуального та лабораторного), періодичність відбору проб визначались враховуючи оперативну ситуацію, швидкість переміщення забруднення по руслу річки, можливість доїзду.

На постійній основі між всіма дотичними структурами здійснювався обмін оперативною інформацією щодо ситуації для координації дій.

Лабораторією моніторингу вод Деснянського басейнового управління водних ресурсів за весь період всього відібрано 404 проби, виконано 3999 вимірювань за фізико-хімічними показниками. Періодичний відбір проб у визначених точках відборів на дослідження пріоритетних забруднюючих речовин та їх доставку до Лабораторії моніторингу вод Північного регіону (м. Вишгород), всього доставлено в лабораторію Північного регіону м. Вишгород 61 проба, виконано 3233 вимірювань на визначення забруднюючих речовин.

Загалом за весь період здійснення досліджень фіксувалось забруднення органічного характеру, що супроводжувалось перевищенням гранично допустимих концентрацій по азоту амонійному (в перші дні надходження забруднення), хімічному споживанню кисню, залізу загальному та марганцю, а також значним зниженням розчиненого кисню у воді. Інші фізико-хімічні показники (хлориди, фосфати, нітриди) знаходились в межах норми.

За результатами вимірювань Лабораторією моніторингу вод Північного регіону (м. Вишгород) пріоритетних забруднюючих речовин проб води річок Сейм та Десна, перевищень екологічних нормативів якості за вмістом пестицидів, поліароматичних вуглеводнів, летких органічних сполук, а також важких металів не виявлено.

У вересні Деснянським басейновим управлінням водних ресурсів було встановлено три аераційні установки в районі с. Шестовиця (автомобільний міст), с. Надинівка та м. Остер Чернігівського району.

Комунальним підприємством «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради також, щоденно здійснювався відбір проб води на р. Десна в районі переправи на території міста Чернігова. Інформація щодо результатів досліджень щоденно висвітлювалися у засобах масової інформації. 03.09.2024 підприємством було розпочато роботи з насичення води р. Десна киснем, за допомогою трьох аераційних установок та одного компресора.

Вміст розчиненого кисню суттєво підвищувався, після застосування аераторів.

Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області, за результатами досліджень фіксувалося забруднення поверхневих вод в річці Сейм на всій протяжності по території Чернігівської області в річці Десна від гирла річки Сейм (біля села Велике Устя Корюківського району Чернігівської області) до кордону з Київською областю.

За результатами досліджень проведених в кінці жовтня та напочатку листопада поточного року зафіксовано незначне перевищення нормативних показників тільки по вмісту заліза та марганцю в порівнянні з нормативами ГДК для водойм рибогосподарського призначення.

З метою покращення гідрохімічного стану річкової води та попередження повторного забруднення на території громад, через які протікають річки Сейм

та Десна, були створені групи за участі фахівців Держекоінспекції у Чернігівській області, представників рибоохоронного патруля, представників Державної служби надзвичайних ситуацій України у Чернігівській області, якими проводилися заходи по вилову загиблої риби. Всього зібрано 28,137 т мертвих рибних біоресурсів. По факту загибелі біоресурсів державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області проведено розрахунки, збитки становлять 338 млн. 016 тис. 545 грн. По факту масового знищення водних біоресурсів на р. Десна в адміністративних межах Чернігівської області під час забруднення річки Десна в літньо-осінній період 2024 року збитки склали 21 млрд. 148млн 397 тис. 902 грн.

В результаті забруднення вод в річці Сейм збитки становлять 385 млн 47 тис. 796 грн 70 коп., в річці Десна 2 млрд 281 млн 800 тис. 212грн.

Інспекцією була надана вимога міським, селищним та сільським головам Чернігівської області про приведення діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів у відповідність із законодавством.

4.3 Стан поверхневих вод

4.3.1 Екологічний стан та потенціал масивів поверхневих вод

Екологічний стан та потенціал масивів поверхневих вод (далі – МПВ) визначались в рамках Плану управління річковим басейном Дніпра, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.11.2024 № 1077-р.

Алгоритм визначення екологічного стану МПВ на основі типоспецифічної класифікації, що розробляється для біологічних, гідроморфологічних, хімічних та фізико-хімічних показників, наведений у наказі Міндовкілля від 01.04.2024 № 332 «Про затвердження екологічних нормативів якості води для визначення екологічного стану масиву поверхневих вод та Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства екології та природних ресурсів України».

Типоспецифічні класифікаційні схеми були розроблені на основі існуючих схем у сусідніх країн ЄС для відповідних типів МПВ, які пройшли процес інтеркалібрації.

При оцінці фізико-хімічних та хімічних показників враховувалися вимоги Директиви 2009/90/ЕС (стаття 5), що встановлює технічні вимоги/критерії до обробки даних моніторингу. Для оцінки екологічного стану МПВ використано результати державного моніторингу вод проведеного Держводагентством та ДСНС в рамках виконання діагностичного та операційного типів моніторингу. Якщо протягом цього періоду моніторинг МПВ проводився більше одного разу в пункті моніторингу, оцінка робилася на основі результатів останнього року, в якому проводився моніторинг. Моніторинг вмісту синтетичних та несинтетичних специфічних речовин, характерних для РБР Дніпра у період 2021-2023 не проводився. Референційним періодом для оцінки екологічного стану МПВ був період 2021-2023.

У РБР Дніпра (суббасейн Верхнього Дніпра та Десни) екологічний стан було оцінено для 13 лінійних МПВ довжиною 1459,9 км. Жодного полігонального МПВ не було оцінено.

Всі 13 МПВ оцінено з середнім рівнем достовірності. Для 1 лінійного МПВ довжиною 46,6 км досягнуто «відмінний» екологічний стан. «Добрий» екологічний стан досягнуто в 5 лінійних МПВ загальною довжиною 847,2 км. Екологічні цілі щодо досягнення «доброго» екологічного стану були досягнуті в 6 МПВ РБР на 17,1 % від загальної довжини лінійних МПВ. Задовільний екологічний стан визначено на 7 лінійних МПВ довжиною 566,1 (10,8 % від загальної довжини лінійних МПВ). До «поганого» та «дуже поганого» екологічного стану не віднесено жодного з оцінених МПВ.

Для штучних масивів поверхневих вод (далі – ШМПВ) або істотно змінених масивів поверхневих вод (далі – ІЗМПВ) екологічна ціль полягає в досягненні доброго екологічного потенціалу, для визначення якого застосовуються менш суворі критерії щодо впливів пов'язаних з гідроморфологічними змінами.

Екологічний потенціал ШМПВ або ІЗМПВ визначається згідно з класифікацією, встановленою для визначення стану МПВ відповідної категорії (річка, озеро, перехідні води, прибережні води) до якої за своїми характеристиками цей ШМПВ або ІЗМПВ є найбільш подібним.

У РБР Дніпра (суббасейн Верхнього Дніпра та Десни) за даними 2021-2023 років екологічний потенціал оцінено для 1 лінійного МПВ довжиною 115,8 км.

Рівень достовірності оцінки екологічного потенціалу середній.

Добрий екологічний потенціал було досягнуто в 1 лінійному МПВ загальною довжиною 115,8 км, екологічні цілі щодо досягнення «доброго» екологічного потенціалу були досягнуті в 1 МПВ на 2,2 % від загальної довжини лінійних МПВ суббасейну Верхнього Дніпра та Десни.

4.3.2 Хімічний стан масивів поверхневих вод

Відповідно до Програми державного моніторингу вод, в суббасейнах Верхнього Дніпра та річки Десна, а також Середнього Дніпра (район басейну р. Дніпро) в межах Чернігівської області діагностичний та операційний моніторинг поверхневих вод у 2024 році здійснювався Деснянським басейновим управлінням водних ресурсів (Деснянське БУВР) та Чернігівським обласним центром з гідрометеорології (Чернігівський ЦГМ).

Деснянським БУВР здійснювався моніторинг на 7 масивах поверхневих вод в 9 пунктах: р. Десна (с. Мале Устя), р. Стрижень (м. Чернігів), р. Снов (с. Снов'янка); р. Десна (у межах м. Чернігів), р. Мена (м. Мена), р. Білоус (м. Чернігів), р. Остер (м. Козелець) та р. Удай (м. Прилуки 0,8 км вище міста, м. Прилуки 1 км нижче міста).

Моніторинг передбачає відбір та логістику проб на визначення вмісту пріоритетних органічних і неорганічних забруднюючих речовин, які виконуються лабораторією Північного регіону в м. Вишгород, а також

виконання вимірювань за 20 фізико-хімічними показниками з 2 пунктів масивів поверхневих вод (МПВ), забір води здійснюється для задоволення питних та господарсько-побутових потреб населення з періодичністю – щомісячно.

Згідно європейських підходів та міжнародних стандартів Деснянським БУВР в 2024 році відібрано та доставлено у лабораторію Північного регіону м. Вишгород 108 проб поверхневої води на визначення органічних і неорганічних забруднюючих речовин.

Здійснено виконання гідрохімічних вимірювань за фізико-хімічними показниками у 2 пунктах моніторингу на р. Десна (МПВ забір води з якого здійснюється для задоволення питних та господарсько-побутових потреб населення) – 24 проби/480 вимірювань.

За результатами лабораторних досліджень за вмістом пріоритетних органічних і неорганічних забруднюючих речовин на масивах річок Чернігівської області визначені наступні показники без перевищення екологічних нормативів якості ЕНЯсер:

поліароматичні вуглеводні: флоурантен, антрацен;

пестициди: тербутрин, алахлор, гептахлор, гептахропокид;

леткі органічні сполуки: дихлорметан, трихлорметан.

На річках були зафіксовані перевищення середніх показників екологічних нормативів якості ЕНЯсер по важким металам:

нікель – в 4,0-6,3 рази;

кадмій – в 1,6-2,9 рази.

Саме концентрація важких металів у річках значно збільшилася в порівнянні з результатами лабораторних досліджень, здійснених до повномасштабного вторгнення.

За результатами гідрохімічних вимірювань за фізико-хімічними показниками на МПВ р. Десна забір води з якого здійснюється для задоволення питних та господарсько-побутових потреб населення:

кисневий режим – задовільний середньорічні концентрації коливались в межах 7,94-8,09 мгО₂/дм³;

показник ХСК – середньорічні концентрації в межах 27-32 мгО/дм³, перевищує норму максимальне значення в 1,1 рази (ГДК 30 мгО/дм³);

марганець – середньорічні концентрації без перевищення норм ГДК (0,1 мг/дм³) в межах 0,045-0,054 мг/дм³;

залізо загальне – середньорічні концентрації в межах норм ГДК (0,3 мг/дм³) 0,17-0,19 мг/дм³;

по азоту амонійному, нітритах, нітратах, фосфатах перевищень норм ГДК не зафіксовано.

Чернігівським ЦГМ відбір проб води у 2024 році проводився у наступних пунктах: р. Стрижень та р. Білоус в районі м. Чернігова, р. Удай – м. Прилуки, р. Мена – м. Мена, р. Остер – селище Козелець, р. Снов – с. Снов'янка. Аналіз першого дня за визначенням вмісту розчиненого у воді кисню, біохімічного споживання кисню за 5 діб (БСК₅), кислотності (рН), за електропровідністю, температурою води річок проводились Чернігівським ЦГМ та Центральною

геофізичною обсерваторією імені Бориса Срезневського (ЦГО) впродовж 2024 року.

Аналіз води за іншими фізико-хімічними показниками виконувався в лабораторії спостережень за забрудненням поверхневих вод ЦГО.

За даними спостережень вода річок Чернігівської області має сталий склад іонів з переважанням гідрокарбонатів, кальцію, хлоридів, сульфатів. Загальна мінералізація за разовими концентраціями змінювалась від 252,9 до 1142,0 мг/дм³.

Середньорічний вміст розчиненого у воді кисню був у межах норми і становив 4,49-8,89 мгО₂/дм³. У річках області протягом року зафіксовані випадки зниження кисню до рівня 0,16-3,84 мгО₂/дм³. Мінімальна концентрація розчиненого кисню (0,16 мгО₂/дм³) була зафіксована у пункті р. Мена – м. Мена.

Разові значення органічних сполук (ХСК) у воді річок області перебували в діапазоні від 14,5 до 116,2 мгО/дм³.

Середньорічні величини біохімічного споживання кисню за 5 діб (БСК₅) у водних об'єктах були у межах від 2,72 до 6,03 мгО₂/дм³. Максимальна концентрація на рівні 11,90 мгО₂/дм³ відмічена у пункті р. Стрижень – м. Чернігів. У річках Білоус, Мена, Удай (нижче м. Прилуки) фіксувалось деяке збільшення значень БСК₅ у порівнянні з попереднім роком.

Вміст азотних сполук визначався за нітрогеном амонійним, нітрогеном нітритним та нітрогеном нітратним.

У водотоках області середньорічний вміст нітрогену амонійного був в інтервалі 0,49-1,81 мгN/дм³. Максимальна концентрація іонів амонію спостерігалась у пункті р. Білоус – м. Чернігів і становила 5,41 мгN/дм³. У звітному році відзначалось деяке збільшення вмісту сполук нітрогену амонійного у річках Білоус та Мена.

У 2024 році відмічено деяке зниження концентрацій сполук нітрогену нітритного у пункті річки Білоус, а у створах річки Удай концентрації збільшились. Максимум відмічено у пункті р. Удай - нижче м. Прилуки, який досягав 0,642 мгN/дм³.

Середньорічний вміст нітрогену нітратного фіксувався за такими значеннями: від 0,103 до 1,683 мгN/дм³. У пунктах спостережень річок Білоус та Удай концентрації нітрогену нітратного були вище від минулорічних, і навпаки у річках Мена та Остер середні та максимальні концентрації зменшились.

Амплітуда коливань середньорічних концентрацій фосфору загального у водних об'єктах становила 0,123-1,024 мгP/дм³. Максимальний разовий вміст досягав 1,905 мгP/дм³ у воді р. Білоус – м. Чернігів.

За інформацією Державної установи «Чернігівський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України» за 2024 рік було досліджено 654 зразки води поверхневих водойм на санітарно-хімічні показники, з них не відповідали санітарним вимогам – 345, що складає 52,7 %.

Також досліджувались зразки води джерел нецентралізованого водопостачання на санітарно-хімічні показники в кількості 2161, з них не

відповідали вимогам ДСанПіН 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» – 570, що складає 26,4 %.

Кількість досліджених зразків води централізованого водопостачання на санітарно-хімічні показники – 3761, з них не відповідали гігієнічним вимогам – 546, що складає 14,5 %.

Кількість досліджених зразків води нецентралізованого водопостачання на вміст нітратів (в т.ч. води з джерел, яка використовується для приготування молочних сумішей та їжі дітям до 3-х років, з індивідуальних колодязів та колодязів громадського користування) – 1553, з них не відповідали гігієнічним вимогам – 379, що складає 24,4 %.

Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації було замовлено проведення досліджень у рамках здійснення контролю за якістю поверхневих вод м. Чернігів. Дослідження здійснювались хіміко-бактеріологічною лабораторією з контролю стічних вод комунального підприємства «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради у червні та жовтні 2024 року.

Проби поверхневих вод відбирали та перевіряли на токсичність у 17 створах річок Десна, Стрижень та Білоус в межах міста.

Зокрема, для проведення досліджень застосовувався найпоширеніший метод біотестування на ракоподібних *Daphnia magna* Straus, що ґрунтується на реакції зазначених живих організмів.

Ці планктонні організми здатні сприймати набагато нижчі концентрації шкідливих речовин, ніж будь-який датчик або прилад. Так, критерієм токсичності води є загибель 50 і більше відсотків дафній у відібраному зразку упродовж 96 годин.

Результати досліджень відібраних проб показали, що вода в річках навколо обласного центра не чинить гостру токсичну дію на тест-об'єкти.

Інформація висвітлювалась на офіційному вебсайті Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської ОДА та соціальних мережах.

Фінансування вказаних моніторингових заходів здійснювалося за рахунок коштів обласного природоохоронного фонду в рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки.

4.3.3 Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію

За інформацією Державної установи «Чернігівський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України» у 2024 році проведено дослідження 4129 зразків води централізованого питного водопостачання на мікробіологічні показники, з них 162 не відповідали гігієнічним вимогам, що складає 3,9 % та дослідження 850 зразків води джерел нецентралізованого водопостачання на мікробіологічні показники, з них не відповіде вимогам ДСанПіН 2.2.4-171-10 – 201 зразок, що складає 23,6 %.

Також на мікробіологічні показники досліджувались води поверхневих водойм – 485 проб, з них не відповідала санітарним вимогам – 81 проба, що складає 16,7 %.

Спалахи інфекційних захворювань, пов'язаних з водним фактором передачі, в області не реєструвались.

4.3.4 Радіаційний стан поверхневих вод

Радіаційний стан поверхневих вод області контролювався Центральною геофізичною обсерваторією імені Бориса Срезневського.

Спостереження в створі р. Десна – Чернігів здійснюються для контролю транскордонного перенесення радіонуклідів, а також для контролю можливих впливів Смоленської та Курської АЕС, розташованих у її басейні на території рф.

Концентрації активності стронцію-90 у воді Десни в районі м. Чернігова у 2024 році змінювалися в діапазоні 3,5-5,4 Бк/м³, у середньому 4,6 Бк/м³. Концентрація сумарного цезію-137 протягом року коливалася від 0,7 Бк/м³ до 1,4 Бк/м³, у середньому 0,95 Бк/м³ (у 2023 році середні концентрації становили: стронцію-90 4,7 Бк/м³, сумарного цезію-137 1,5 Бк/м³). Ознак скидання радіоактивних відходів з АЕС, розташованих у басейні Десни, не виявлено.

Активності стронцію-90 і цезію-137 у деснянській воді вже багато років перебувають на рівні передварійних значень і стабільно тримаються на цьому рівні за будь-яких гідрологічних сценаріїв. Збільшення рівня радіоактивної забрудненості води р. Десна може трапитися лише через техногенні впливи, зокрема, у випадку скидання радіоактивних відходів з атомних електростанцій, які розташовано на її водозборі.

Через обмеження доступу у прикордонну зону проби води для радіонуклідного аналізу в створі Дніпро – Неданчичі в 2024 році не відбирали. Проте, враховуючи тенденції минулих років, можна припустити, що концентрації активності стронцію-90 у воді Верхнього Дніпра коливалися у діапазоні 3-7 Бк/м³, цезію-137 – 1-5 Бк/м³.

Табл. 4.3.4.1. Концентрація радіонуклідів у поверхневих водах на території Чернігівської області у 2024 р.

Об'єкт та пункт спостереження	Вміст, Бк/м ³					
	¹³⁷ Cs (загальний)*			⁹⁰ Sr		
	мін.	макс.	середнє	мін.	макс.	середнє
р. Дніпро - с. Неданчичі	-	-	-	-	-	-
р. Десна - м. Чернігів	0,7	1,4	0,95	3,5	5,4	4,6

* - $^{137}\text{Cs (загальний)} = ^{137}\text{Cs (завись)} + ^{137}\text{Cs (розчин)}$

4.4 Екологічний стан Азовського та Чорного морів

4.5. Державна політика та заходи щодо покращення стану водних об'єктів

У 2024 році, у рамках фінансування Деснянського басейнового управління водних ресурсів, заходи щодо покращання стану водних об'єктів на території Чернігівської області не здійснювались.

Сучасним підходом до управління водними ресурсами є плани управління річковими басейнами метою яких є досягнення екологічних цілей в установлені терміни.

В рамках виконання розділу 8 Плану управління річковим басейном Дніпра «Повний перелік програм заходів для району річкового басейну чи суббасейну, їх зміст та проблеми, які передбачено розв'язати» напрацьовано 52 заходи, спрямовані на вирішення головних водно-екологічних проблем на території Чернігівської області, які ввійшли до ПУРБ.

З метою покращення стану водних об'єктів, збереження водних ресурсів та недопущення забруднення підземних водоносних горизонтів у рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки на Чернігівщині реалізуються заходи з будівництва, реконструкції, модернізації обладнання на очисних спорудах, каналізаційних мережах; з розчищення, відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану водних об'єктів тощо.

Так, у 2024 році за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища (далі – обласний фонд) з метою недопущення надзвичайних ситуацій та запобігання забрудненню довкілля неочищеними стічними водами замінено насосний агрегат на каналізаційній насосній станції «Франко» КП «Ніжинське управління водопровідно-каналізаційного господарства» в м. Ніжин Чернігівської області.

Крім того придбано насосне обладнання для системи водовідведення в м. Семенівка по вул. Центральна та по вул. Шевченка Новгород-Сіверського району Чернігівської області, а також дві повітродувки для очисних споруд в м. Семенівка Новгород-Сіверського району Чернігівської області.

Також природоохоронні заходи щодо збереження та охорони водних ресурсів здійснювались територіальними громадами області за рахунок місцевих бюджетів (міських, сільських, селищних).

З державного бюджету кошти на проведення природоохоронних заходів вказаного напрямку на території Чернігівської області у рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки у 2024 році не виділялися.

5. ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО ТА ЛАНДШАФТНОГО РІЗНОМАНІТТЯ, РОЗВИТОК ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

5.1 Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування регіональної екологічної мережі

5.1.1 Загальна характеристика

Біорізноманіття – це різноманітність всіх живих організмів на Землі, включаючи тварин, рослини, гриби, водорості та інших. Ця різноманітність охоплює як окремі види, так і взаємодію між ними, що формує різні екосистеми.

За даними вчених, на Землі існує приблизно 8,7 мільйонів біологічних видів. Проте, ця кількість стрімко зменшується: щогодини зникає близько 3 видів, що становить майже 30 тисяч на рік. Скорочення видів тварин і рослин викликає деградацію екосистем. У результаті відбувається опустелювання земель, скорочення продуктивності земельних угідь і, врешті, погіршення умов життя. Будь-який живий організм відіграє свою роль в екосистемі і є ланкою ланцюгів живлення, які складаються в харчові мережі. Якщо одна частинка такого ланцюга випадає, під загрозою знаходиться вся екосистема.

Основні типи біорізноманіття: генетичне, видове, екосистемне. Всі ці типи пов'язані між собою. Генетичне різноманіття забезпечує видове, різноманітність екосистем створює умови для видоутворення. Генетичне біорізноманіття – це сукупність генофондів різних популяцій одного виду. Видова різноманітність – це сукупність видів, що населяють певний ареал. Екосистемне (ландшафтне) біорізноманіття – це сукупність унікальних і типових лісових, степових, морських та інших угруповань.

Ландшафтне різноманіття визначається як реально існуюча на земній поверхні множинність створених природою цілісних ландшафтних комплексів будь-якого розміру та ієрархічного рангу від ландшафтних урочищ до ландшафтних районів, мезо-, макро- та мегарегіонів і їх генеральної структури – ландшафтної сфери Землі.

Для залучення уваги до проблем біорізноманіття Генеральна Асамблея ООН оголосила Міжнародний день біологічного різноманіття, який світ відзначає 22 травня, починаючи з 2000 року. В цей день була прийнята Конвенція про біологічне різноманіття. У грудні 2022 року на Куньмінсько-Монреальській конференції ООН з Біорізноманіття прийнятий глобальний десятирічний план збереження біорізноманіття до 2030 року.

В 2024 році темою Міжнародного дня біорізноманіття став слоган – «Стань частиною Плану». Справа в тому, що 19 грудня 2023 року, в річницю прийняття Куньмінсько-Монреальської глобальної рамкової програми з біорізноманіття розпочато кампанію «План з біорізноманіття».

«Стань частиною Плану» є заклик до дій, щоб зупинити і повернути назад втрату біорізноманіття.

Збереження біологічного різноманіття є одним з пріоритетів у сфері природокористування, екологічної безпеки та охорони природи, невід'ємною складовою збалансованого економічного й соціального розвитку нашого регіону. Географічне положення, орографічні та кліматичні особливості області зумовили формування на її території різноманітної рослинності, яка закономірно змінюється з півночі на південь.

Одним із інструментів впровадження такої політики є збільшення площі земель з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, формування їх територіально єдиної системи – регіональної екомережі, побудованої відповідно до забезпечення природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій.

5.1.2 Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття

Біологічне різноманіття планети вже давно продовжує скорочуватися, а екологічна рівновага все ще піддається змінам. Близько 60 % екологічної системи деградує або використовується нераціонально, що веде до важких наслідків. Серед головних загроз біорізноманіттю – це втрата середовища проживання, забруднення, надмірна експлуатація, інвазивні види та зміна клімату.

Сьогодні у світі під загрозою зникнення перебуває понад 7 тисяч видів тварин і майже 60 тисяч видів рослин. Щоб докорінно змінити ситуацію, кожен має переглянути свої взаємини з природою. Адже споживацьке ставлення до природних ресурсів призводить до втрати лісів, степів, які є середовищем існування багатьох видів, зокрема тих, що занесені до Червоної книги. Надмірне втручання в природне середовище, порушення його умов і законів, а також нестримне забруднення, що спостерігаються в сучасному світі стають причиною втрати біологічного різноманіття і ставлять під загрозу існування самої людини.

Одним із основних антропогенних чинників, що негативно впливає на структурні елементи екологічної мережі та біорізноманіття Чернігівської області, є значний ступінь господарського освоєння її території. Сучасна структура земельного фонду Чернігівщини свідчить про надзвичайно високе антропогенне навантаження на природні екосистеми, яке призвело до їх зміни та скорочення площ.

Значний вплив на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття, спричинила війна. Повномасштабне вторгнення Росії до України в 2022 році стало однією з найбільших екологічних катастроф, що спричинило руйнівний вплив на навколишнє середовище, зокрема, це забруднення атмосферного повітря, ґрунтів і водойм, підтоплення територій, виведення з ладу значних масивів ріллі, знищення і пошкодження об'єктів природно-заповідного фонду, виникнення лісових пожеж. Постійні

бомбардування та обстріли лісів завдали значної шкоди екосистемам, багато видів тварин були змушені покинути свої домівки. Це вплинуло на біорізноманіття регіону.

Наслідком зникнення біорізноманіття стане руйнування існуючих екологічних зв'язків та деградація природних угруповань, неспроможність їх до самопідтримування, що призводитиме до їх зникнення.

Основні складові структурних елементів екологічної мережі зазначені у табл. 5.1.2.

Табл. 5.1.2. Складові структурних елементів екологічної мережі

Одиниця адміністративно-територіального устрою	Загальна площа, тис. га	Загальна площа екомережі, тис. га	Складові елементи екомережі, тис. га												
			Об'єкти ПЗФ	Водно-болотні угіддя	Відкриті заболочені землі	Водоохоронні зони, винесені в натуру	Прибережні захисні смуги	Ліси та інші лісовкриті площі	Курортні та лікувально-оздоровчі території	Рекреаційні території	Землі під консервацію	Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним	Пасовища, сіножаті	Радіоактивно забруднені землі, що не використовуються в господарстві	
Чернігівська область	3190,3	—*	263,675	—*	—*	—*	—*	—*	—*	—*	—*	—*	—*	—*	—*

* Інформація у Головному управлінні Держгеокадастру у Чернігівській області відсутня

5.1.3 Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття

Біорізноманіття належить до одного з найважливіших надбань кожної держави, адже живі організми виконують життєво важливі функції, є індикаторами якості навколишнього середовища. Зміни біорізноманіття – це одні з найнебезпечніших змін, тому що вони мають незворотний характер.

Збереження біорізноманіття – це сукупність заходів, спрямованих на охорону окремих популяцій, видів та екосистем у цілому разом з їхнім середовищем існування.

Сучасні методи збереження біорізноманіття:

прийняття законів, нормативних актів щодо збереження природоохоронної сфери. Україна має такі закони та акти: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ», «Про природно-заповідний фонд», «Про охорону атмосферного повітря», «Лісовий кодекс України», «Водний кодекс України», «Земельний кодекс України», «Кодекс України про надра»;

Червона Книга України – офіційний документ, який містить анотований перелік рідкісних і тих, що під загрозою зникнення видів тваринного і

рослинного світу на території України, її континентального шельфу і морської економічної зони, а також узагальнені відомості про розповсюдження, сучасний стан цих видів, причини зкорочення чисельності, і заходи щодо збереження і відтворення;

Зелена книга України – список, до якого заносять рідкісні й типові для певної місцевості рослинні угруповання, які потребують особливого режиму їхнього використання. На відміну від Червоної книги, Зелена книга звертає увагу на охорону не окремих видів, а цілісних рослинних угруповань;

створення заповідних об'єктів (завдання, які вирішуються при їх створенні: збереження на землі дикої природи, збереження природних екосистем, збереження малочисленних популяцій рослин та тварин, збереження генетичного різноманіття);

міжнародне співробітництво в питаннях збереження біорізноманіття (організації які займаються охороною довкілля: ООН, ЮНЕП, ЮНЕСКО, Фонд дикої природи, Грінпіс);

національні програми збереження біорізноманіття;

створення екомережі (екомережа має такі складові: природні ядра, екокоридори або сполучні території між природними ядрами, завданням яких – є забезпечення міграцій видів, відновлювальні райони, буферні зони);

розвиток природноохоронних технологій в промисловості, сільському господарстві та рибному промислі (розвиток маловідходних технологій, зниження енергоємності, переробка небезпеч. відходів, нові методи культивування земель);

боротьба з браконьерством;

розвиток екотуризму.

Від початку повномасштабного вторгнення в Україну біорізноманіття особливо потерпає від бойових дій. Військова агресія вплинула на кожен компонент довкілля, зокрема, постраждали ландшафти, забруднюється повітря, водні ресурси, ґрунти, знищується тваринний та рослинний світ, середовища їх існування.

Попри війну Україна продовжує роботу щодо впровадження заходів зі збереження біорізноманіття: затверджений План дій щодо збереження та відтворення зубра та лелеки чорного, триває робота над Національною стратегією збереження біорізноманіття та законопроектом «Про території Смарагдової мережі».

На засіданні Комітету Верховної Ради з питань екологічної політики та природокористування 17 травня 2023 року було розглянуто та підтримано проект Закону про ратифікацію Нагойсько-Куала-Лумпурського додаткового протоколу. Зазначений протокол сприятиме збереженню та сталому використанню біологічного різноманіття з урахуванням ризиків для здоров'я людини шляхом запровадження міжнародних правил і процедур у галузі відповідальності та відшкодування, пов'язаних із живими зміненими організмами.

З метою збереження біологічного різноманіття та розширення мережі об'єктів і територій природно-заповідного фонду області протягом 2024 року в

області було створено 5 заповідних об'єктів, два з яких створені за рахунок об'єднання та розширення меж існуючих заказників. Нові об'єкти з'явилися в Чернігівському районі в Кіптівській та Киселівській територіальних громадах, в Прилуцькому районі в Сухополов'янській та Ічнянській територіальних громадах, в Ніжинському районі в Бобровицькій територіальній громаді.

В області постійно ведуться роботи з виявлення цінних природних територій, можливих до заповідання.

5.1.4 Формування регіональної екомережі

Екомережа – це єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та виростання цінних видів тваринного й рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і, відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України, підлягають охороні.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює процес формування Національної екомережі України є Закон України «Про екологічну мережу України». З формуванням, управлінням, збереженням та моніторингом екомережі тісно пов'язані Закони України «Про природно-заповідний фонд України», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про основи містобудування», «Про охорону земель», «Про землеустрій», «Про місцеве самоврядування в Україні»; Водний, Лісовий та Земельний кодекси України та інші нормативно-правові акти.

Головна мета створення екомережі – поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території, як області так і України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища. Конвенція Загальноєвропейської мережі передбачає створення єдиної цілісної у функціональному аспекті й неперервної системи природних територій, важливих у міжнародному відношенні, яка б забезпечила стабільне існування біосфери та функціонування природних систем задоволення життєдіяльності людини.

Концепція екомережі є інтегральною в організації збереження біологічного і ландшафтного різноманіття. Вона поєднує в собі всі системи охорони природи, пов'язує природоохоронну діяльність із різними секторами економіки (аграрним, транспортним, лісовим, туристичним тощо) і є основним елементом стратегії збалансованого розвитку.

Регіональна схема екологічної мережі Чернігівської області затверджена рішенням Чернігівської обласної ради від 23.02.2017.

До складу екомережі області входять землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони річок та озер; землі лісового фонду; полезахисні лісові смуги; землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами, землі рекреаційного призначення; ряд природних територій, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність; ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України; частково землі сільськогосподарського призначення (пасовища, луки, сіножаті); та радіоактивно забруднені землі як природні регіони з окремим статусом.

У складі розробленої регіональної екомережі Чернігівщини та відповідної її схеми виділяються такі основні елементи: 19 ключових територій (з них: 6 – національного значення, 10 – регіонального, 3 – локального), 29 сполучних територій (з них: 3 – національного значення, 19 – регіонального, 7 – локального).

На зазначених територіях повинно забезпечуватись проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних ландшафтів, рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України; збереження видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України; регіонально рідкісних видів, поліпшення середовища їх існування, створення належних умов для розмноження у природних умовах та для розселення.

Основні складові структурних елементів екологічної мережі Чернігівської області наведені в таблиці 5.1.4.

Табл. 5.1.4. Площі земельних угідь – складових регіональної екомережі за роками, тис. га

Категорія землекористування	2020	2021	2022	2023	2024
Землі природоохоронного призначення	262,61	262,75	263,1	263,3	263,7
Сіножаті та пасовища	_*	_*	_*	_*	_*
Землі водного господарства (рибні ставки)	_*	_*	_*	_*	_*
Землі водного фонду	_*	_*	_*	_*	_*
у т. ч. площа рибних ставків	_*	_*	_*	_*	_*
Землі оздоровчого призначення	_*	_*	_*	_*	_*
Землі рекреаційного призначення	_*	_*	_*	_*	_*
Землі історико-культурного призначення	_*	_*	_*	_*	_*
Землі лісогосподарського призначення	_*	_*	_*	_*	_*

* площа земельних угідь, що входять до складу регіональної екомережі не визначалась.

5.1.5 Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами

Генетично модифікований організм, живий змінений організм (ГМО) – будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах.

Законодавство України у сфері поводження з ГМО складається з таких основних документів як:

картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття;

закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» та підзаконні акти до нього.

Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» регулюються відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями (постачальниками), розробниками, дослідниками, науковцями та споживачами генетично модифікованих організмів та продукції, виробленої за технологіями, що передбачають їх розробку, створення, випробування, дослідження, транспортування, імпорт, експорт, розміщення на ринку, вивільнення у навколишнє середовище та використання в Україні (далі - поводження з ГМО) із забезпеченням біологічної і генетичної безпеки.

Однією з причин створення генетично модифікованих організмів (ГМО) є виведення нових порід тварин чи сортів рослин. Генетично модифіковані організми та продукція з їх вмістом є результатом застосування методів генної інженерії – одного з напрямів новітніх біотехнологій, який, починаючи з 70-х років минулого століття, і до сьогодні інтенсивно розвивається.

Основними принципами державної політики в галузі генетично-інженерної діяльності та поводження з ГМО є:

пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища у порівнянні з отриманням економічних переваг від застосування ГМО;

забезпечення заходів щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО в господарських цілях;

контроль за ввезенням на митну територію України ГМО та продукції, отриманої з їх використанням, їх реєстрацією та обігом;

загальнодоступність інформації про потенційні ризики від застосування ГМО, які передбачається використовувати у відкритій системі, та заходи щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки;

державна підтримка генетично-інженерних досліджень та наукових і практичних розробок у галузі біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО в господарських цілях.

Про можливість виробництва продуктів за допомогою генної інженерії йдеться також у Законі України «Про тваринний світ». Так, згідно з вимогами

ст. 51 цього Закону створення нових штамів мікроорганізмів, біологічно активних речовин, виведення генетично змінених організмів, виробництво інших продуктів біотехнології здійснюється лише на підставі позитивних висновків державної екологічної експертизи. Використання зазначених організмів і речовин без позитивних висновків екологічної експертизи забороняється. До того ж, як зазначено у ст. 53 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», їх виробництво й використання здійснюється тільки після проведення комплексних досліджень впливу таких організмів і речовин на здоров'я та навколишнє природне середовище за дозволом Міністерства охорони здоров'я України й Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. Отже, зазначені організми є об'єктами екологічної експертизи. Таким чином, до них мають застосовуватися положення, закріплені в інших законах України екологічного спрямування. Зокрема, йдеться про Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 53, 57), Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку».

Важливими є норми, що містяться в Законі України «Про захист прав споживачів». Їх належне застосування також сприятиме досягненню необхідного рівня біобезпеки. Так ст. 15 Закону закріплює право споживачів на інформацію про товари (роботи, послуги). Згідно цього Закону, до такої інформації належить також обов'язкова позначка на відповідному товарі, яка свідчить про «застосування генної інженерії під час виготовлення товарів». Це положення Закону співзвучне з відповідними вимогами міжнародних документів, наприклад, Картахенського протоколу з біобезпеки (ст. 18), де закріплені вимоги щодо обов'язкового маркування продукції, яка містить або складається з генетично модифікованих організмів.

5.2 Охорона, використання та відтворення рослинного світу

5.2.1 Загальна характеристика рослинного світу

Природна рослинність Чернігівської області збереглася лише приблизно на третині її території, переважно в Поліссі. Це ліси, лучні трави та болотна рослинність.

Флора Чернігівщини налічує понад 900 видів судинних рослин, що становить близько 18,4 % від загальної кількості таких рослин в Україні.

Ліси займають близько 21 % площі області. Основні лісові масиви зосереджені на півночі, на правому березі Десни. Тут переважають молоді та середньовікові дерева, серед яких найпоширеніші сосна, дуб, ялина, береза, осика, вільха та клен.

Соснові ліси суцільним масивом поширені на Лівобережжі Снову (на північ від Сновська) та в долині річки Ревна, переважно в Корюківському та Новгород-Сіверському районах. Найбільш поширеними на Чернігівщині є дубово-соснові ліси (субори). Найбільші їхні масиви знаходяться в межиріччі Дніпра та Десни (Чернігівський район), а також Десни та Убеді (Корюківський

та Новгород-Сіверський райони). Субори мають два яруси: верхній (25-27 метрів) утворює сосна, а нижній (16-18 метрів) – дуб. Також зустрічаються берези, вільха та осика. У підліску переважають ліщина, крушина, шипшина та інші чагарники.

Активна господарська діяльність людини призвела до значного забруднення навколишнього середовища шкідливими речовинами. Це спричинило часткове, а подекуди й повне знищення лісів, степів, водойм, луків та родючих ґрунтів. Унаслідок цього тварини втратили свої природні середовища існування. За останні століття зникли тисячі видів тварин, рослин і грибів, а сотні перебувають під загрозою зникнення.

Рослини є ключовою ланкою в біосфері Землі. Лише вони здатні утворювати органічні речовини з неорганічних за допомогою сонячної енергії, одночасно збагачуючи атмосферу киснем. Органічні речовини, що є джерелом живлення та енергії, необхідні всім живим організмам на планеті. Рослини поглинають з повітря вуглекислий газ, який виділяється тваринами та людьми під час дихання, а також надходить в атмосферу від спалювання палива, сміття та розкладання органічних залишків. Таким чином, рослини створюють необхідне середовище для існування людини.

Рис. 5.2.1. Приклади видового складу рослинного світу Чернігівщини

5.2.2 Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів

Чернігівська область – один із найбільших за територією регіонів України. Площа області становить 31,9 тис. км². Площа земель лісового фонду області – 741,08 тис. га, в тому числі вкриті лісом землі – 659,9 тис. га, (рис. 5.2.2.1.) та нараховує 56 лісокористувачів.

Чернігівщина – лісовий край, середня лісистість території області складає 20,9 % і за останні 20 років зросла на 0,6 %. Однак лісистість нерівномірна й коливається від 37-41 % (Новгород-Сіверський, Корюківський райони), до 8-11 % (Прилуцький район).

Залежно від основних виконуваних функцій, ліси області поділяються на:

I – ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення 105,4465 тис. га. (15 %);

II – рекреаційно оздоровчі ліси 48,5429 тис. га. (7 %);

III – захисні ліси 182,438 тис. га. (26 %);

VI – експлуатаційні ліси 371,6363 тис. га. (52 %).

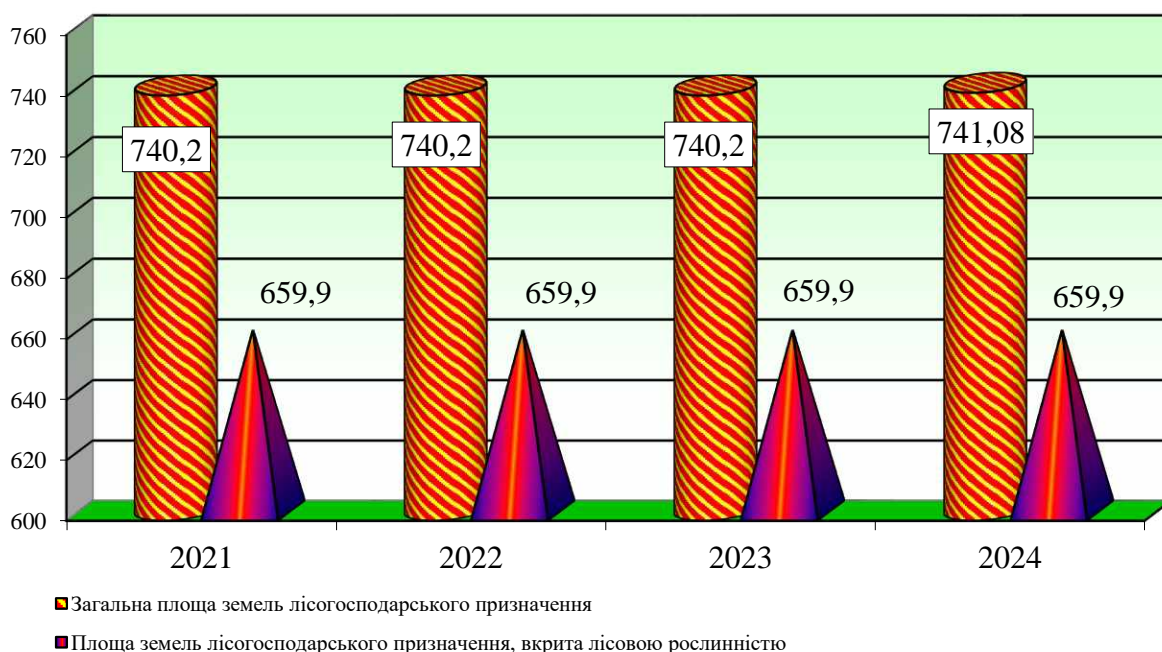

Рис. 5.2.2.1. Динаміка земель лісогосподарського призначення, в т.ч. вкритих лісом, тис. га

Розподіл земель лісогосподарського призначення основних лісокористувачів області наведений в табл. 5.2.2.1.

Табл. 5.2.2.1. Землі лісогосподарського призначення Чернігівської області по державних лісогосподарських підприємствах та КП «Чернігівоблагроліс» (станом на 01.01.2025 року)

Пор. №		Одиниця виміру	Кількість	Примітка
1.	Загальна площа земель лісогосподарського призначення	тис. га	741,08	ДП «Ліси України», ДП «Чернігівський військовий лісгосп» та КП «Чернігівоблагроліс»
	у тому числі:			
1.1	площа земель лісогосподарського призначення державних підприємств	тис. га	418,9	ДП «Ліси України» та ДП «Чернігівський військовий лісгосп»
1.2	площа земель лісогосподарського призначення комунальних підприємств	тис. га	202,5	КП «Чернігівоблагроліс» та інші комунальні підприємства
1.3	площа земель лісогосподарського призначення інших власників лісів	тис. га	78,58	
1.4	площа земель лісогосподарського призначення, що не надана у користування	тис. га	41,1	
2.	Площа земель лісогосподарського призначення, що вкрита лісовою рослинністю	тис. га	659,9	ДП «Ліси України», ДП «Чернігівський військовий лісгосп» та КП «Чернігівоблагроліс»
3.	Лісистість (відношення покритої лісом площі до загальної площі регіону)	%	20,9	

Табл. 5.2.2.2. Спеціальне використання лісових ресурсів державного значення у 2024 році по державних лісогосподарських підприємствах та КП «Чернігівоблагроліс»

Назва лісогосподарського підприємства	Затверджена розрахункова лісосіка, тис. м ³	Фактично зрубано разом, га/тис. м ³	Зрубано по господарствах					
			Хвойні		твердолистяні		м'яколистяні	
			Розрахункова лісосіка, тис. м ³	фактично зрубано, га/тис. м ³	розрахункова лісосіка, тис. м ³	фактично зрубано, га/тис. м ³	розрахункова лісосіка, тис. м ³	фактично зрубано, га/тис. м ³
ДП «Ліси України»	806,47	1895,1/ 666,273	615,15	1715/ 603,172	47,09	69/ 24,281	144,23	111,1/ 38,82
КП «Чернігівоблагроліс»	246,346	432,7/1 29,448	110,4	217,4/ 76,227	7,766	20,5/ 4,694	128,32	211,9/ 49,587
ДП «Чернігівський військовий лісгосп»	44,54	113,0/ 37,3	38,38	105,1/ 35,2	0,62	-	5,54	7,9/1,48

Використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт здійснюється на лісогосподарських підприємствах з урахуванням вимог щодо збереження лісового середовища та природних ландшафтів з додержанням правил архітектурного планування приміських зон і санітарних вимог.

Використання корисних властивостей лісів для потреб мисливського господарства здійснюється відповідно до Лісового кодексу України та законів України «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», «Про мисливське господарство та полювання» та «Про природно-заповідний фонд України».

Надзвичайно важливою складовою лісового господарства, яка має значний вплив на майбутній стан лісів, їхній видовий склад і продуктивність, є комплекс заходів із лісовідновлення та лісорозведення.

Підприємства ДП «Ліси України» та КП «Чернігівоблагроліс» послідовно та цілеспрямовано працюють над забезпеченням своєчасного розширеного відтворення лісів, тобто створенням нових лісових насаджень в обсягах, що перевищують їх вирубання, а також їх збереження, зростання продуктивності і раціональне використання.

Цілеспрямована праця лісівників дозволить безперервно та ефективно поповнювати запаси деревини, зберегти і підвищувати корисні властивості лісів, зміцнювати екологічний стан.

Збільшення площ лісових насаджень області проводиться в основному за рахунок створення нових лісів на прийнятих деградованих, малопродуктивних сільськогосподарських землях.

Забезпечення лісокультурного виробництва високоякісним садивним матеріалом з цінними спадковими властивостями можливе за умови раціонального використання наявної лісонасінневої бази та створення нових її об'єктів.

Динаміка лісовідновлення наведена в табл. 5.2.2.3.

Проведення лісогощарських заходів, пов'язаних і непов'язаних із веденням лісового господарства, наведено в табл. 5.2.2.4.

Табл. 5.2.2.3. Динаміка лісовідновлення та створення захисних лісонасаджень, га

	2000	2021	2022	2023	2024
Лісовідновлення, лісорозведення та природне поновлення лісу на землях лісового фонду	2708,4	3346,4	2144,0	2244,3	2435,7
Створення захисних лісонасаджень на непридатних для с/г землях	523,0	-	-	-	-
Створення полезахисних лісових смуг	2,0	-	-	-	-

Табл. 5.2.2.4. Динаміка проведення лісогощарських заходів, пов'язаних і не пов'язаних з веденням лісового господарства по державних лісогощарських підприємствах та КП «Чернігівоблагроліс» *

Рік	Загальна площа, га	Ліквідна деревина, тис. м ³	У тому числі по господарствах					
			хвойні		твердолистяні		м'яколистяні	
			площа, га	Ліквідний запас, тис. м ³	площа, га	Ліквідний запас, тис. м ³	площа, га	Ліквідний запас, тис. м ³
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Усього рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства								
2020	24242,4	616,312	16421,7	421,524	4858,1	125,975	2962,6	68,813
2021	23043,5	608,188	21812,7	578,999	1101,5	24,079	129,3	5,11
2022	15610,0	4618,636	13829,6	372,358	1623,4	32,016	158,0	4,476
2023	7168,8	224,779	4862,5	104,647	425,3	6,837	145,2	2,595
2024	27308,2	1714,305	20684,3	1302,158	5922,1	324,111	701,8	88,036

у тому числі: 1. Рубки догляду								
2020	4922,5	108,914	3213,4	77,578	340,3	5,003	1141,0	16,333
2021	5907,8	137,792	5669,8	135,972	186,8	1,45	51,2	0,37
2022	3700,0	91,468	3475,7	89,115	198,8	7,43	25,5	0,219
2023	888,2	30,896	848,8	30,137	21,5	0,616	17,9	0,143
2024	4184,9	85,681	3107,4	69,101	633,03	10,211	444,47	6,369
2. Лісовідновні рубки								
2020	1,5	0,139	-	-	1,5	0,139	-	-
2021	2,0	0,215	-	-	1,2	0,121	0,8	0,094
2022	1,8	0,213	-	-	1,3	0,143	0,5	0,07
2023	1,0	0,139	-	-	1,0	0,139	-	-
2024	1,3	0,168	-	-	1,2	0,148	0,1	0,02
3. Суцільні санітарні рубки								
2020	103,5	19,583	102,1	19,494	-	-	1,4	0,089
2021	195,0	40,338	190,1	39,386	1,7	0,239	3,2	0,713
2022	201,3	574,01	199,5	573,658	1,0	0,18	0,8	0,172
2023	27,8	5,814	27,0	5,634	0,8	0,18	-	-
2024	23,3	6,189	23,3	6,189	-	-	-	-
4. Вибіркові санітарні рубки								
2024	4416,7	100,804	4124,1	96,64	214,3	2,272	78,3	1,892
5. Розрубка, розчистка автомобільних доріг, інші рубки								
2024	77,3	3,199	58,2	2,787	-	-	19,1	0,412

* – Інформація за 2023 рік зазначена без даних підприємств ДП «Ліси України», так як для заповнення Північним міжрегіональним управлінням лісового та мисливського господарства така інформація за 2023 рік не надавалась.

Ліси України мають важливе значення не тільки як джерело поновлюваних ресурсів, але і як компонент біосфери, що виконує різноманітні захисні та соціальні функції. Проте тільки стійкі насадження можуть виконувати ці функції в повній мірі.

Значні обсяги лісовідтворення потребують належного рівня забезпечення якісним садівним матеріалом основних деревних видів, що є запорукою створення високопродуктивних насаджень.

Так, у 2024 році відтворено лісів на площі 2435,7 га.

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1142 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених і контролю за неперевищенням обсягу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених» передбачає обов'язковий електронний облік деревини всіма лісокористувачами.

Функції адміністратора єдиної системи електронного обліку деревини виконує державне підприємство «Лісогосподарський інноваційно-аналітичний центр», яке належить до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України.

Застосування сучасних методів протидії незаконним рубкам лісів та завдяки системі електронного обліку деревини держава має можливість багатоступеневого контролю, завдяки чому значно зменшується тіньовий обіг деревини.

Лісовий фонд України є високопожежонебезпечним об'єктом. Охорона його від пожеж – моральний обов'язок кожного члена суспільства.

Відповідно до положень Закону України «Про пожежну безпеку» Правила пожежної безпеки в лісах України є обов'язковими для виконання всіма центральними і місцевими органами державної виконавчої влади, підприємствами, установами, організаціями (незалежно від виду їх діяльності та форм власності) і громадянами, що з будь-яких причин перебувають у лісі.

Охорона лісів від пожеж – один із найбільш важливих напрямків діяльності лісокористувачів. Значна частка хвойних насаджень, наявність територій, забруднених радіонуклідами, зумовлюють високий та середній клас пожежної небезпеки.

Найбільш небезпечними в пожежному відношенні є лісові землі з I класом пожежної небезпеки. Їх частка складає 24 % від загальної площі лісів державних підприємств Чернігівської області, які входять до сфери впливу Держлісагентства. Загалом найбільші площі лісів зосереджені в Корюківському, Новгород-Сіверському та Чернігівському районах.

Головні причини виникнення лісових пожеж – порушення правил пожежної безпеки громадянами під час перебування в лісових масивах, випалювання сухої рослинності та її залишків на сільгоспугіддях і придорожніх смугах поруч із лісовими масивами, проведення військових навчань.

Упродовж 2024 року, на прикордонних лісових територіях систематично потерпають від обстрілів території ДП «Ліси України», а це – філії «Корюківське лісове господарство», «Новгород-Сіверське лісове господарство», «Городнянське лісове господарство» та КП «Чернігівоблагроліс».

У лісах області за звітний період трапився 134 випадки лісових пожеж, загальною площею 216,24 га.

Розпорядженням начальника Чернігівської обласної військової адміністрації від 20.04.2022 № 147 «Про тимчасову заборону відвідування населенням лісів і в'їзду до лісових масивів області транспортних засобів у період воєнного стану» (зі змінами) заборонено відвідування лісів населенням та в'їзд до них транспортних засобів (окрім руху транзитними шляхами) за винятком: Збройних Сил України; Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій; працівників комунальних служб; органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування; спеціалізованих лісогосподарських підприємств для здійснення комплексу лісогосподарських заходів та служби державної охорони природно-заповідного фонду України, посадових осіб користувачів мисливських угідь області, інспекторського складу Державної екологічної інспекції у Чернігівській області, у період воєнного стану.

Протягом дії заборони відвідування лісів лісові пожежі виникали в результаті ворожого обстрілу з території російської федерації.

Інформація щодо динаміки лісових пожеж на території Чернігівщини наведена на рис. 5.2.2.2. та в табл. 5.2.2.5.

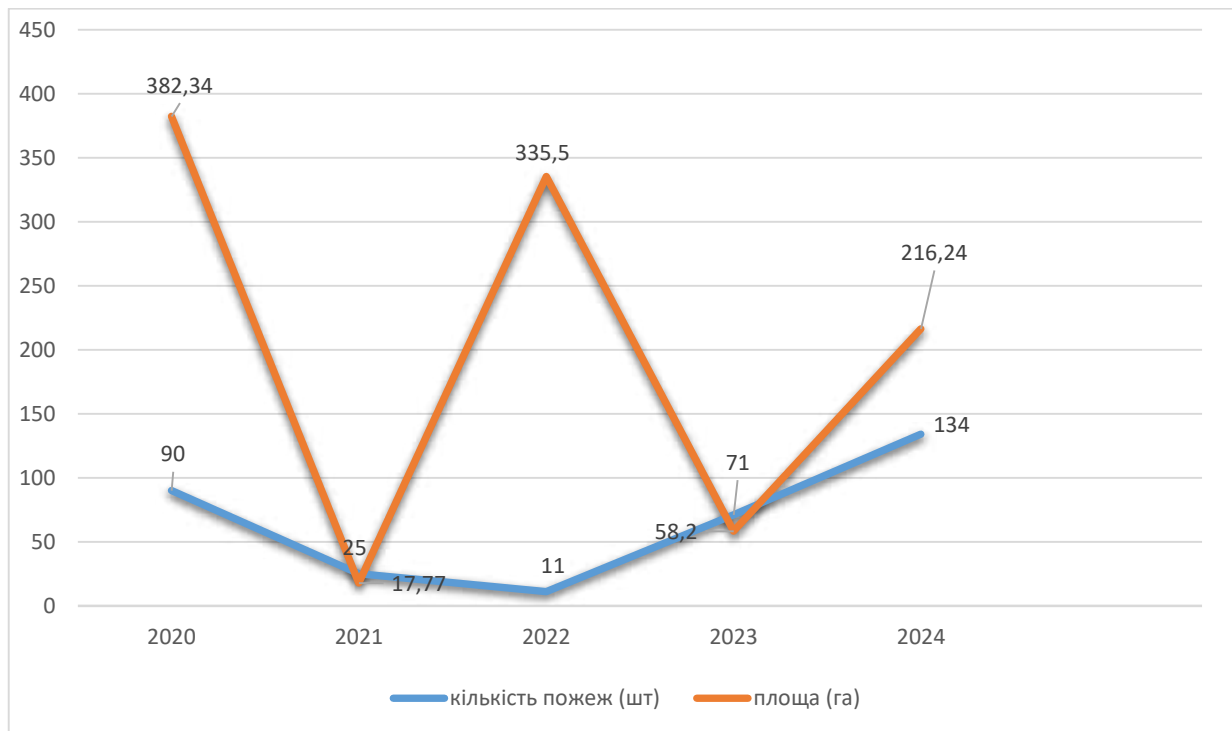

Рис. 5.2.2.2. Динаміка лісових пожеж

Табл. 5.2.2.5. Пошкодження лісових насаджень пожежами

№	Користувач	Кількість випадків	Пройдено пожежами, га			Площа на 1 випадок, га		Завдані збитки, тис. грн.	
			Лісові землі		Нелісові землі	Звітний рік, га	Попередній рік, га	всього	в т.ч. побічні **
			Всього	в т.ч. верхівки					
1	ДП «Ліси України»	104	136,08	-	-	1,3	0,8	523,0	404,3
2	КП «Чернігівоблагроліс» Чернігівської обласної ради	30	80,16	-	-	11,6	4,9	-	-
	Всього	134	216,24	-	-	12,9	5,7	523,0	404,3

Окрім лісів, раціонально використовуватися й охоронятися мають ресурси недеревної рослинності.

Рослинний світ, або флора, дуже чутливо реагує на зміни екологічних факторів і є чітким показником обсягу антропогенного впливу на природу.

Рослини – найбільш беззахисні перед діяльністю людини, й з урахуванням сучасного стану біосфери їх охорона стала нині важливим комплексним міжнародним завданням. У 1948 році при ООН було створено спеціальну постійну Комісію з охорони зникаючих видів рослин і тварин, а згодом – Міжнародну Червону книгу, куди заносяться всі рослини та тварини, яким загрожує вимирання. У 1982 році Закон про Червону книгу прийнято і в Україні.

Чернігівщина багата природними ресурсами цінних видів рослин, у тому числі й лікарських. Однак ресурсний потенціал багатьох видів обмежений. З метою раціонального використання, відтворення природних і збільшення запасів дикорослих лікарських рослин, їх добування суворо лімітується. З

метою охорони, збереження та відтворення дикорослої флори спеціальне використання природних недеревних рослинних ресурсів здійснюється відповідно до статті 10 Закону України «Про рослинний світ» на підставі дозволів та у межах встановлених лімітів. Раціональне використання лісових ресурсів неможливе без їх ретельного вивчення і суворого обліку. Відновлення природних лісів і розведення нових порід дерев, їх продукція й акліматизація повинні вестися на науковій основі.

Охорона рослинного світу здійснюється у відповідності до вимог законів України «Про рослинний світ», «Про Червону книгу України» (для рідкісних та зникаючих видів) та Лісового кодексу України.

Збереження рослинного світу передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження просторової, видової та ценотичної різноманітності й цілісності об'єктів рослинного світу, охорону умов їх місцезростання, збереження від знищення, пошкодження, захист від шкідників і хвороб, а також невиснажливе використання.

З метою охорони та відтворення регіонально рідкісних рослин Чернігівщини, які не занесені до Червоної книги України, за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища науковцями Ніжинського державного університету імені М. Гоголя було складено перелік та розроблено положення про регіонально рідкісні види рослин Чернігівської області, яких виявлено 105, який затверджено рішенням Чернігівської обласної ради 28.03.2018 № 32-12/VII.

Підставою для включення до переліку певного виду рослин є дані про чисельність, ареал та зміни умов існування, що підтверджують необхідність вжиття заходів для їх охорони.

З метою збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу підприємства, установи, організації та громадяни, діяльність яких пов'язана з розміщенням, проектуванням, реконструкцією, забудовою населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, а також уведенням їх в експлуатацію, повинні передбачати й здійснювати заходи щодо збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу.

Оцінка стану, тенденцій і загроз біорізноманіттю, ефективна охорона та збереження рослинного світу, як основної компоненти біологічного різноманіття, неможливе без його всебічного вивчення, правильного, невиснажливого використання фіторесурсів та екологічного виховання населення.

Відтворення природних рослинних ресурсів забезпечується різними шляхами, зокрема сприянням природному відновленню рослинного покриву, штучним поновленням природних рослинних ресурсів, запобіганням небажаним змінам природних рослинних угруповань та негативному впливу на них господарської діяльності, в тому числі зупинка господарської діяльності з метою створення умов для відновлення деградованих природних рослинних угруповань.

5.2.3 Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

Червона книга України – основний документ, в якому узагальнено матеріали про сучасний стан рідкісних і таких, що знаходяться під загрозою зникнення, видів тварин і рослин, на підставі якого розробляються наукові і практичні заходи, спрямовані на їх охорону, відтворення і раціональне використання.

До Червоної книги України заносяться види тварин і рослин, які постійно або тимчасово перебувають чи зростають у природних умовах на території України, в межах її територіальних вод, континентального шельфу та виняткової (морської) економічної зони, і знаходяться під загрозою зникнення. Занесені до Червоної книги України види тварин і рослин підлягають особливій охороні на всій території України.

Охорона та відтворення об'єктів Червоної книги України – це комплекс організаційних, правових, економічних, наукових, інших заходів, спрямованих на забезпечення збереження, охорону та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу.

Відтворення об'єктів Червоної книги України забезпечується шляхом: сприяння природному відновленню популяцій рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу;

інтродукції та реінтродукції таких видів у природні умови, де вони перебували (зростали);

здійснення необхідних наукових досліджень з метою розроблення наукових засад їх охорони та відтворення;

установлення підвищеної адміністративної, цивільної та кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження об'єктів Червоної книги України, заподіяння шкоди середовищу їх перебування (зростання);

проведення освітньої та виховної роботи серед населення;

здійснення інших заходів відповідно до законодавства.

Перебування на певній території рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, є підставою для оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення.

Ландшафтні та ґрунтово-кліматичні умови, геологічна будова та інші природні фактори Чернігівщини зумовили різноманітність та багатство рослинного світу. Він представлений великою кількістю видів вищих і нижчих рослин. Причин зникнення окремих видів рослин у природі є декілька: зміна кліматичних умов, випасання худоби, косіння, розорювання земель, зривання на букети, використання лікарської сировини, висаджування на присадибних ділянках. Тобто найбільший негативний вплив несе діяльність людини. Рослинний світ області налічує понад 1700 видів, з яких 83 занесені до Червоної книги України (2009), 10 – до додатків Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, 25 – до додатків

Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES).

Для збереження рідкісних видів рослинності в області функціонує 4 ботанічні заказники загальнодержавного значення та 98 – місцевого, 99 ботанічних пам'яток природи – місцевого значення. Значну увагу збереженню видів рослин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів України, приділяють і на територіях Ічнянського та Мезинського національних природних парків (далі – НПП), регіональних ландшафтних парків (далі – РЛП) «Міжрічинський», «Ялівщина» та «Ніжинський» та дендрологічний парк «Тростянець».

Багато представників грибного царства стали рідкісними і навіть зникаючими. На території Чернігівщини зареєстровано 3 види грибів, занесених до Червоної книги України: клаваріадельф товчачиків, герицій коралоподібний, мутин собачий.

До рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, належать угруповання формації глечиків жовтих, латаття сніжно-білого, латаття білого – табл. 5.2.3.2.

Табл. 5.2.3.2. Динаміка охорони, невиснажливого використання та відтворення дикорослих рослин та грибів

<i>Регіон</i>	<i>Усього видів рослин та грибів занесених до Червоної книги України, екз.</i>	<i>Усього рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, од.</i>	<i>Кількість видів рослин та грибів занесених до Червоної книги України, відтворено на територіях та об'єктах ПЗФ, екз., назва</i>	<i>Кількість популяцій видів рослин та грибів занесених до Червоної книги України, які зникли, од., назва</i>
Чернігівська область	83	19	–	–

5.2.4 Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України

Зелена книга України є державним документом, в якому зведені відомості про сучасний стан рідкісних, зникаючих і типових природних рослинних угруповань України, що потребують охорони і мають важливе значення як складова частина біологічного різноманіття. Цей документ є основою для розробки заходів щодо охорони та невиснажливого використання природних рослинних угруповань, визначає категорії рідкісних, зникаючих і типових природних рослинних угруповань, внесених до Зеленої книги України.

Вкрай необхідною у природоохоронній діяльності є зміна акцентів – зі збереження фітогенофонду на збереження фітоценофонду. Це впливає також із сучасного стану біосфери, принциповою рисою якого є те, що її функціональний стан погіршується значно вищими темпами, ніж генетичний. Шляхом охорони природної рослинності розв'язується триєдина екопроблема – збереження фітоценофонду, фітогенофонду та екосистем, в яких відбувається розвиток фітоценозів.

До Зеленої книги України занесено чимало лісових та водних типів рослинності, що є характерними для Чернігівщини.

Наведемо кілька прикладів угруповань, які охороняються на території області:

1. Лісові угруповання:

дубово-грабові ліси (квазиприродні) та вікові дубові ліси: ці угруповання є цінними осередками біорізноманіття, де зростають рідкісні види рослин та мешкають цінні види тварин. Значні площі таких лісів охороняються, наприклад, у Національному природному парку «Ічнянський» та в численних лісових заказниках області;

чорновільхові ліси (вільшняки): зростають у заплавах річок та на болотистих ділянках. Вони виконують важливу водорегулюючу та ґрунтозахисну функцію. Їх можна знайти у регіональному ландшафтному парку «Міжріччинський» та гідрологічних заказниках.

Фактори, які зумовлюють скорочення поширення, – несанкціоновані рубки та браконьєрство, пожежі, неконтрольоване рекреаційне навантаження.

2. Лучні та степові угруповання:

заплавні луки: у заплавах річок Десни, Сейму та інших збереглися цінні заплавні луки з високим біорізноманіттям. Вони є важливими місцями гніздування водоплавних птахів. Охороняються в межах ландшафтних заказників та пам'яток природи;

суходільні луки та фрагменти лучних степів: деякі ділянки, що не зазнали інтенсивного антропогенного впливу, містять рідкісні види злаків та різнотрав'я (наприклад: ковила волосиста, ковила відокремлена, горицвіт весняний, сон чорніючий, шафран сітчастий). Їх можна знайти у ботанічних заказниках та ботанічних пам'ятках природи.

Фактори, які зумовлюють скорочення поширення, – забруднення від стічних вод з сільськогосподарських угідь, промислові викиди, побутове сміття, зміни гідрологічного режиму.

3. Болотні угруповання:

верхові та перехідні болота: унікальні для регіону, містять специфічну болотну флору (наприклад: плаунець заплавний (торфовий), росичка англійська (довголиста), пухирник середній та малий). Охороняються у гідрологічних заказниках загальнодержавного та місцевого значення;

низинні болота: заболочені ділянки з багатим травостоєм також мають природоохоронну цінність.

Фактори, що скорочують поширення, – осушення, меліорація, зміна хімічних показників води.

4. Водні угруповання:

угруповання водних рослин (наприклад: латаття сніжно-біле, латаття жовте, сальвінія плаваюча). Ці рідкісні види, занесені до Червоної книги України, формують цінні угруповання у водоймах Чернігівської області, особливо у старицях річок та озерах. Охороняються у гідрологічних заказниках та пам'ятках природи.

Фактори, що скорочують поширення, – зміни клімату та гідрологічного режиму.

5.2.5 Охорона, використання та відтворення зелених насаджень

Зелені насадження відіграють надзвичайно важливу, багатогранну роль у житті населених пунктів та їхніх мешканців, виходячи далеко за межі простої естетики. Вони є життєво необхідними компонентами здорового та комфортного середовища населених пунктів.

Зелені насадження – це природні фільтри та регулятори простору населених пунктів та виконують ряд важливих функцій, таких як:

очищення повітря: це одна з найважливіших функцій. Дерев та кущі поглинають вуглекислий газ і виділяють кисень, необхідний для дихання. Вони також ефективно затримують пил, сажу, важкі метали та інші шкідливі речовини, які є наслідком діяльності транспорту та промисловості. Великі листки та шорстка кора дерев слугують природними пастками для забруднювачів;

зниження шуму: щільні зелені насадження, особливо у вигляді живоплотів або лісосмуг, можуть значно зменшити рівень шуму від доріг, промислових підприємств та інших джерел, створюючи тихіші зони для відпочинку;

регулювання мікроклімату: влітку дерева створюють тінь, знижуючи температуру повітря на 2-5°C і більше. Вони також випаровують вологу, підвищуючи вологість повітря, що особливо важливо в спекотні та сухі періоди. Взимку вічнозелені насадження можуть слугувати вітрозахистом, зменшуючи тепловтрати будівель;

підтримка біорізноманіття: навіть у міському середовищі зелені зони є осередками життя для птахів, комах (у тому числі запилювачів), дрібних ссавців. Це сприяє підтримці екологічного балансу та збагачує міську фауну;

покращення водного циклу: зелені насадження допомагають поглинати дощову воду, зменшуючи навантаження на дренажні системи та запобігаючи повеням у населених пунктах. Вони також сприяють поповненню ґрунтових вод.

Охорона зелених насаджень – це комплекс заходів, спрямованих на збереження їхньої кількості, видового складу, життєздатності та функціональних властивостей.

Важливим для забезпечення охорони та використання зелених насаджень населених пунктів є їх інвентаризація, мета якої – одержання достовірних комплексних даних про кількість і стан зелених насаджень; ведення моніторингу стану й кількості зелених насаджень; розроблення програм, заходів розвитку зелених зон населених пунктів України; визначення основних напрямів селищної, районної та міської політики щодо утримання, розведення й захисту зелених насаджень табл. 5.2.5.

Табл. 5.2.5. Озеленення населених пунктів обласного значення, га

Заходи	Рік				
	2000	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6
Створено нових зелених насаджень, тис. од.	-	4,492	2,211	1,826	1,048
Проведено ландшафтну реконструкцію насаджень, га	18,8	3,732	-	-	-
Проведено догляд за насадженнями, га	470	728,0454	621,9251	703,8	1078,54

5.2.6 Інвазійні чужорідні види рослин у флорі Чернігівської області

Види, які є природними для певної місцевості, росли там історично і еволюційно сформували свої угруповання чи харчові ланцюги, називаються аборигенними. Далеко не всі види в Україні є саме такими. У певні історичні часи інші види рослин і тварин були завезені цілоспрямовано чи випадково на територію України. Там вони пристосовувалися до нових умов. Такі види називають чужорідними. Деякі з них на стільки добре почувають себе, що активно розмножуються, захоплюють нові території та витісняють аборигенні види. Їх і називають *інвазійними*. На територіях, де панують чужорідні види, спостерігається значно менше видове різноманіття, ніж у природних екосистемах. Існує дуже багато гіпотез того, чому види проявляють свій інвазійний потенціал в тих чи інших умовах.

Для чужорідних рослин, що поширені в природних угіддях, характерна здатність поширюватися переважно за допомогою природних агентів, головним чином вітру й тварин.

Діяльність людини також допомагає рослинам подолати природні перешкоди, які стримують їх поширення. Прилаштувавшись у новій місцевості, рослини продовжують поширюватися також і природними засобами. Від ефективності останніх часто залежить доля занесених рослин. З первісного осередку адвентивні рослини розносяться людиною в нові місцевості й утворюють там нові, навколо яких розселяються вже самостійно і згодом утворюють великі колонії. Поступово ці колонії з'єднуються між собою і поширення чужоземців набирає загрозливих розмірів.

З адвентивних рослин, що є карантинними на території області зареєстровано два види: це амброзія полинолиста та повитиця польова, . Поширення частини з них вийшло з-під контролю та нині має характер експансії, причому сучасний період характеризується їх активним укоріненням не тільки в поширених та антропогенних ектопах, але й у природних, особливо болотних і заплачних. Найвідоміша – амброзія полинолиста (*Ambrosia artemisiiflora* L.), що спричиняє осінню сінну лихоманку та астматичні загострення.

Глобальна загроза від адвентивних видів рослин біологічному різноманіттю та якості життя зумовлює посилення уваги наукової спільноти до цієї проблеми. Зокрема, Постійним комітетом Бернської Конвенції в 2013 році прийнята Європейська рекомендація з природних територій, що підлягають особливій охороні від інвазійних чужорідних видів.

Аналіз фітосанітарного стану області показує, що в останнє десятиліття різко збільшилась кількість адвентивних видів рослин, що проникають у межі й активно поширюються у природних комплексах. Така ситуація потребує розробки комплексу заходів щодо захисту території області від навмисного і ненавмисного занесення нових видів таких рослин і контролю за їх поширенням.

Щорічно фахівцями Управління фітосанітарної безпеки Головного управління Держпродспоживслужби в Чернігівській області проводяться обстеження залежно від фенологічної фази періоду вегетації амброзії та її розвитку.

Розроблено та впроваджено Регіональна цільова програма боротьби з карантинним бур'яном – амброзією полинолистою в Чернігівській області на 2022-2026 роки, яка затверджена рішенням Чернігівської обласної ради від 30 листопада 2021 року №10-7/VIII, програми боротьби з карантинним бур'яном – амброзією полинолистою в територіальних громадах області.

Табл. 5.2.6.1. Аналіз фітосанітарного стану області по розповсюдженню амброзії полинолистої на території області

Рік	2020	2021	2022	2023	2024
Площа засмічення, га	2106,86	2106,86	2226,86	2263,96	2294,66

Табл. 5.2.6.2. Аналіз фітосанітарного стану області по розповсюдженню повитиці польової на території області

Рік	2020	2021	2022	2023	2024
Площа засмічення, га	111,5	111,5	111,0	111,0	111,0

За 2024 рік здійснено фітосанітарний моніторинг території області на загальній площі 5484,33 га. Моніторингом було охоплено 4 райони області Чернігівський, Корюківський, Ніжинський та Прилуцький. Обстежувалась територія, на якій запроваджено карантинний режим по амброзії полинолистій. У наявних вогнищах присутність амброзії не підтвердилась на загальній площі 403,0 га. Також, обстеженню підлягала територія, на якій офіційно не запроваджено карантинний режим. В результаті моніторингу виявлені нові вогнища амброзії полинолистої: КЗ «Регіональний ландшафтний парк «Ялівщина» Чернігівської обласної ради площею 3,4466 га та поле № 570105 площею 27,2 га ПСП «Агрофірма «Відродження» с. Липове, Прилуцького району.

Організовано та проведено заходи по боротьбі з амброзією на площі 1589,9766 га. По підсумкам проведених обстежень в 2024 році площа зараження амброзією полинолистою в порівнянні з 2023 роком збільшилась, незважаючи на проведення локалізаційно-ліквідаційних заходів. Щодо прогнозу поширення амброзії полинолистої в 2025 році, то передбачається збільшення площ зараження цим бур'яном.

Площа зараження повитицею польовою залишається сталою і складає 111,0 га. У зв'язку з військовими діями відсутня можливість проведення моніторингу вогнищ зараження карантинним бур'яном. Проведено комплекс

карантинних заходів по локалізації та ліквідації вогнищ карантинних бур'янів, які включають в себе хімічні, механічні, агротехнічні заходи боротьби.

5.3 Охорона, використання та відтворення тваринного світу

5.3.1 Загальна характеристика тваринного світу

Тваринний світ – невіддільна складова довкілля, національне надбання України та джерело культурних, естетичних і наукових цінностей. Він є об'єктом досліджень і має значне матеріальне значення.

Тваринний світ це сукупність всіх особин різних видів тварин, які постійно або тимчасово населяють будь-яку територію або акваторію, що характеризуються видовим складом і кількістю особин. Завдяки значній території і її природної різноманітності тваринний світ Чернігівщини є багатограним та нараховує велику кількість тварин.

Він пройшов складний шлях розвитку упродовж геологічної історії й представлений лісовими, лісостеповими, польовими, болотними і водними видами. У зв'язку з розширенням господарської діяльності населення, видовий склад тварин постійно змінюється, багато з них стають рідкісними та потребують охорони.

Різноманітність тваринного світу України пов'язана з особливостями рельєфу і клімату, але в першу чергу – із певними рослинними угрупованнями, розміщення яких пов'язане з широтною зональністю і висотною поясністю. Видовий склад тварин, які живуть у певному рослинному угрупованні, називають фауністичним комплексом.

На території нашої області різні види тварин також поширені досить нерівномірно. Це викликано відмінностями умов життя в різних її частинах. Певні види поширені переважно там, де найкраще забезпечується їх існування.

Чернігівщина, перш за все, асоціюється з лісом, типовими мешканцями якого є різноманітні ссавці – козуля, лось, олень, кабан, бобр, білка, ондатра, заць-русак, а типовими хижаками є лисиця, єнотоподібний собака, вовк. Своєю різноманітністю виділяються хижаки родини кунячих: борсук, норка, куниця, ласка, видра, тхір. Представники комахоїдних ссавців – широковідомі їжак і кріт, менше відома бурозубка. Багато рукокрилих ссавців – кажанів, серед яких переважає вухань, велика та мала вечірниця. До плазунів відносяться ящірки, змії, черепахи, до земноводних – тритони, жаби. У сучасній фауні регіону налічують понад 30 тис. видів. На території області поширені як безхребетні, так і хребетні тварини. Серед безхребетних є представники понад 20 типів організмів, з яких більшість – найпростіші. Близько 425 видів хребетних тварин, зокрема 80 видів ссавців, 287 видів птахів, з яких 197 – гніздуючих, 10 видів плазунів, 16 видів земноводних, 60 видів риб, 100 видів молюсків.

Рис. 5.3.1. Приклади видового складу тваринного світу Чернігівщини

Заходи щодо збереження тваринного світу

На виконання вимог законів України «Про тваринний світ», «Про мисливське господарство та полювання» та інших нормативних актів користувачами об'єктів тваринного світу вживаються відповідні заходи з його збереження, до яких належать такі:

- встановлення норм раціонального використання тварин;
- встановлення заборон і обмежень у використанні тварин;
- охорона середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин;
- попередження загибелі тварин при здійсненні виробничих процесів;
- створення об'єктів природно-заповідного фонду й виділення інших територій, що підлягають охороні;
- організація наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування заходів з охорони тваринного світу;
- створення системи обліку, кадастру та моніторингу тваринного світу;
- проведення широкої виховної роботи серед населення області.

Зокрема, може бути обмежене або повністю заборонене на окремих територіях чи на певні строки використання, а також вилучення з природного середовища деяких видів тварин.

З метою раціонального використання тваринного світу Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації відповідно до Закону України «Про мисливське господарство та полювання» погоджує ліміти використання мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду; розрахунки чисельності добування мисливських тварин; строки полювання та проекти організації і розвитку мисливських господарств.

Розпорядженням начальника Чернігівської обласної військової адміністрації від 13.06.2022 № 219 «Про організацію виконання рішення Ради оборони області» заборонено відкриття сезону полювання на території області на період дії воєнного стану.

Підприємства, установи, організації й громадяни при здійсненні будь-якої діяльності, що впливає або може вплинути на стан тваринного світу, зобов'язані забезпечувати охорону середовища існування, умов розмноження й шляхів міграції тварин.

Під час розміщення, проектування та забудови населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів, введення в господарський обіг цілинних земель, заболочених, прибережних і зайнятих чагарниками територій, меліорації земель, здійснення лісових користувань і лісгосподарських заходів, проведення геологорозвідувальних робіт, видобування корисних копалин, визначення місць випасання й прогону свійських тварин, розроблення туристичних маршрутів та організації місць відпочинку населення повинні передбачатися і здійснюватися заходи щодо збереження середовища існування та умов розмноження тварин, забезпечення недоторканності ділянок, які становлять особливу цінність для збереження тваринного світу.

Також стаття 39 Закону України «Про тваринний світ» передбачає, що у період масового розмноження диких тварин, з 1 квітня до 15 червня, забороняється проведення робіт та заходів, які є джерелом підвищеного шуму та неспокою (пальба, проведення вибухових робіт, феєрверків, санітарних рубок лісу, використання моторних маломірних суден, проведення ралі та інших змагань на транспортних засобах).

Рідкісні та такі, що перебувають під загрозою зникнення в природних умовах на території України, види тварин підлягають особливій охороні й заносяться до Червоної книги України.

Законом України «Про Червону книгу» регулюються відносини, пов'язані з її веденням, охороною, використанням та відтворенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного й рослинного світу, занесених до неї з метою попередження зникнення таких видів із природи, забезпечення збереження їхнього генофонду.

5.3.2 Стан і ведення мисливського господарства

У 2024 році площа мисливських угідь області становить 2627,1 тис. га, із них: лісових – 665 тис. га, польових – 1776,6 тис. га, водно-болотних – 157,5 тис. га, інші – 28,0 тис. га та мисливські угіддя державного мисливського

резерву – 159,8 тис. га. В області налічується 58 користувачів мисливських угідь, яким рішеннями обласної ради надані у користування мисливські угіддя, в т.ч.:

філії лісового господарства (4 господарства) – 68,7 тис. га (2 %);

УТМР (9 господарств) – 1803,8 тис. га (65 %);

інші користувачі (45 господарства) – 754,6 тис. га (27 %);

мисливські угіддя державного мисливського резерву – 159,8 тис. га (6 %).

В цілому, по області в мисливському господарстві працює 252 працівника, з них 26 мисливствознавців та 156 єгерів.

Один єгер в середньому обслуговує 16,8 тис. га мисливських угідь.

В 2024 році загальні витрати на ведення мисливського господарства в області становлять 25,9 млн грн, а надходження від ведення мисливського господарства 18,5 млн грн.

В середньому на 1 тис. га мисливських угідь області витрачалось 2248 грн.

Табл. 5.3.2.1. Динаміка чисельності основних видів мисливських тварин, голів

Види мисливських тварин	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Копитні	16948	16250	18386
Хутрові	69897	70502	79005
Пернаті	868403	905177	1002479

Полювання на парнокопитних тварин, куницю лісову, бобра, ондатру, бабака, білку, віднесених до державного мисливського фонду, здійснюється відповідно до лімітів, які затверджуються на мисливський сезон центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, на підставі пропозицій користувачів мисливських угідь, погоджених з обласними, державними адміністраціями.

Табл. 5.3.2.2. Добування основних видів мисливських тварин, голів

Рік	Види мисливських тварин	Затверджений ліміт добування (на сезон полювання)	Видано користувачам мисливських угідь ліцензій (за рік)	Добуто, гол (за рік)
2022	Лось	-	-	-
	Кабан	348	358	102
	Козуля	926	936	-
	Олень благородний	60	60	30
	Олень плямистий	10	10	4
	Бобер	-	-	-
	Куниця	-	-	-
2023	лось	-	-	-
	кабан	-	-	-
	козуля	-	-	-
	олень благородний	-	-	-

<i>Рік</i>	<i>Види мисливських тварин</i>	<i>Затверджений ліміт добування (на сезон полювання)</i>	<i>Видано користувачам мисливських угідь ліцензій (за рік)</i>	<i>Добуто, гол (за рік)</i>
	олень плямистий	-	-	-
	бобер	-	-	-
	куниця	-	-	-
2024	лось	-	-	-
	кабан	-	-	-
	козуля	-	-	-
	олень благородний	-	-	-
	олень плямистий	-	-	-
	бобер	-	-	-
	куниця	-	-	-

Полювання на території мисливських угідь Чернігівської області не проводилось.

За інформацією Північного міжрегіонального управління лісового та мисливського господарства, за звітний рік на Чернігівщині були виявлені факти браконьєрства, відповідно складено протоколи на порушників правил полювання на суму 22338,0 грн та стягнуто 21318,0 грн штрафів.

5.3.3 Стан і ведення рибного господарств

У звітному році промисловий вилов на підконтрольних Управлінню Державного агентства меліорації та рибного господарства у Чернігівській області (далі – Управління) водоймах (р. Дніпро та р. Десна з озерами) в межах Чернігівської області здійснювало 5 користувачів.

Користувачами на р. Дніпро в межах Чернігівської області було вилучено 15,653 т водних біоресурсів.

На р. Десні з озерами в межах Чернігівської області було вилучено 3,203 т водних біоресурсів.

В звітному році здійснено 3 перевірки промислового лову, щодо правильності та законності вилучення та здачі водних біоресурсів. Порушення правил промислового рибальства та режиму рибальства у рибогосподарських водних об'єктах України у 2024 році на підконтрольній території зафіксовано не було.

Рибницько-меліоративні роботи з метою поліпшення умов природного відтворення водних біоресурсів у 2024 році не проводились.

В 2024 році заходи із штучного відтворення водних біоресурсів не здійснювалися.

На кінець 2024 року на обліку в Управлінні Державного агентства меліорації та рибного господарства у Чернігівській області знаходилося 41 суб'єктів аквакультури, з них 25 юридичні особи та 16 фізичні осіб-підприємців.

Відповідно до наданих звітів всього по Чернігівській області в умовах аквакультури у 2024 році вирощено 202,5 т товарної риби та вирощено 116,2 тис. екз. рибопосадкового матеріалу.

Чернігівським рибоохоронним патрулем за 2024 рік було викрито 835 порушень правил рибальства, з них 563 справ розглянуті посадовими особами, 177 справ передано на розгляд судів, нанесенням шкоди рибному господарству України на загальну суму 5229713 грн, 19 протоколів за порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного світу, за ст.90 КУпАП 8 протоколів. Про виявлені порушення складаються адміністративні матеріали за ст.85 ч. 4 КУпАП, за ст.88-1 КУпАП, ст.90 КУпАП, які направляються до суду.

Табл. 5.3.3.1. Динаміка вилову риби

<i>Рік</i>	<i>Водний об'єкт</i>	<i>Затверджений ліміт вилову, т/рік</i>	<i>Фактичний вилов, т/рік</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
2020	р. Дніпро	53,200	36,270
	р. Десна та Деснянські озера	39,700	18,979
Разом по області		92,900	55,249
2021	р. Дніпро	51,600	35,306
	р. Десна та Деснянські озера	36,500	14,872
Разом по області		88,100	50,178
2022	р. Дніпро	52,900	9,245
	р. Десна та Деснянські озера	37,000	8,475
Разом по області		89,900	17,720
2023	р. Дніпро	36,751	19,244
	р. Десна та Деснянські озера	15,520	11,956
Разом по області		52,271	31,200
2024	р. Дніпро	66,600	15,653
	р. Десна та Деснянські озера	50,100	3,203
Разом по області		116,700	4,856

5.3.4 Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

У теперішній час особливої актуальності набувають питання охорони, відтворення та раціонального використання тваринного світу. З цією метою проводяться організаційно-господарські, біологічні, культурно-виховні заходи. Першочергового значення в охороні тваринного світу набувають заходи правового характеру, тобто законодавче регулювання.

У світі функціонує низка природоохоронних організацій та фондів, створюються природні заповідники, а за полювання на диких тварин передбачено кримінальну та адміністративну відповідальність. Попри це багато тварин все ж таки знаходяться на межі зникнення. Обов'язок людини нині

полягає не тільки в тому, щоб їм не нашкодити, а більше того, захистити та зберегти.

Тож як дізнатися, які тварини в нас потрапляють під загрозу зникнення? Для цього необхідно зазирнути до Червоної книги України.

Червона книга України – це основний офіційний державний документ, в якому узагальнено матеріали про сучасний стан рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин і рослин, на підставі якого розробляються наукові та практичні заходи, спрямовані на їх охорону, відтворення і раціональне використання. До Червоної книги України заносяться види тварин і рослин, які постійно або тимчасово перебувають чи зростають у природних умовах на території України в межах її територіальних вод, континентального шельфу та виняткової (морської) економічної зони і знаходяться під загрозою зникнення. Ці види тварин і рослин підлягають особливій охороні на всій території держави.

Загальна кількість видів тваринного світу на території області, що охороняються – 468, з них до Червоної книги України занесено 161.

Види тварин, які не занесені до Червоної книги України, але мають особливу наукову, природоохоронну та іншу цінність, за рішенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів заносяться до переліків видів тварин, що підлягають особливій охороні. Визначення видів і встановлення порядку охорони, використання і відтворення тварин, занесених до зазначених переліків, здійснюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів з урахуванням науково обґрунтованих експертних висновків.

Україна є учасницею більш ніж 50 міжнародних багатосторонніх угод, які стосуються збереження та збалансованого використання біорізноманіття. Серед них – Конвенція про біологічне різноманіття і Картахенський протокол про біобезпеку до неї, Конвенція про охорону мігруючих видів диких тварин, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення та угоди до неї, Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів, Всеєвропейська стратегія збереження біотичного різноманіття, Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі та інші.

Серед дикої природи Чернігівщини зустрічається багато тварин, занесених до Червоної книги України, серед яких ссавці: борсук, кіт лісовий, видра річкова, норка європейська, рись євразійська, горностаї; птахи: лелека чорний, лунь польовий, лунь степовий, зміїд, орел-карлик, підорлик малий, орлан-білохвіст, журавель сірий, поручайник; риби: стерлядь, марена дніпровська, ялець звичайний, карась звичайний, йорж носар, мінога українська.

Область населяє близько 425 видів хребетних тварин, серед яких понад 80 видів ссавців, близько 287 видів птахів, 60 видів риб. З них до Червоної книги України занесено 161 вид, до списку міжнародного союзу охорони природи –

23 види, до Європейського Червоного списку – 49 видів, до списку видів Бернської конвенції – 390, Бонської конвенції – 145 видів. З 287 видів птахів 197 гніздяться на території Чернігівщини, 50 є осілими, 207 мають статус пролітних, у групу залітних або випадково залітних входить 41, зимуючих – 51.

Охороною та відтворенням занесених до Червоної книги України та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів України, тварин займаються як уповноважені державні органи, так і користувачі мисливських угідь (табл. 5.3.4.1.). Особливій охороні також підлягають середовища перебування червонокнижних тварин. Також на території Чернігівської області проводяться заходи щодо збереження та примноження рисі євразійської. Станом на початок 2025 року кількість особин цього виду становить близько 52 голови рисі євразійської.

Табл. 5.3.4.1. Охорона та відтворення тваринного світу

<i>Регіон</i>	<i>Усього видів тварин, занесених до Червоної книги України, екз.</i>	<i>Кількість видів тварин, занесених до Червоної книги України, відтворено на територіях та об'єктах ПЗФ, екз., назва</i>	<i>Кількість популяцій видів тварин, занесених до Червоної книги України, які зникли, од., назва</i>
Чернігівська область	161	Рись (Lynx lynx L) на території РЛП «Міжріччинський» орієнтовно 10 особин	1 Бізон європейський Bison bonasus

5.3.5 Охорона, використання та відтворення водних біоресурсів

Бездумне використання будь-яких ресурсів призводить до їх зникнення. Не виняток і водні біоресурси.

Охорона водних біоресурсів та основні шляхи її забезпечення визначаються відповідно до Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», законів України «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища» та інших нормативно-правових актів.

Здійснення державного нагляду (контроль) у галузі охорони, використання та відтворення водних біоресурсів у Чернігівській області забезпечує Управління Державного агентства меліорації та рибного господарства у Чернігівській області (далі – Чернігівський рибоохоронний патруль), що є територіальним органом Державного агентства меліорації та рибного господарства України.

Окрім Чернігівського рибоохоронного патрулю, контроль вправі здійснювати, в межах своїх повноважень, посадові особи Держекоінспекції, працівники поліції та можуть залучатися громадські інспектори рибоохорони та охорони довкілля.

5.3.6 Інвазійні чужорідні види тварин у фауні Чернігівської області

Інвазійні (інвазивні) види – алохтонні види із значною здатністю до експансії, які розповсюджуються природним шляхом або за допомогою людини й становлять значну загрозу для флори й фауни певних екосистем, конкуруючи з автохтонними видами за екологічні ніші, а також спричиняючи загибель місцевих видів. Процес розселення диких видів рослин і тварин на нові території визначається терміном біологічні інвазії.

Біологічні інвазії – швидкоплинні явища, які відбуваються протягом одного або кількох поколінь і призводять до формування нових частин ареалу. Цим вони відрізняються від експансій (поступових розширень ареалів), які можуть відбуватися поступово, упродовж кількох популяційних циклів. Ці процеси нерідко розглядають як особливий тип біологічного забруднення. Пусковим механізмом для розвитку біологічних інвазій є порушення природних бар'єрів для розселення, формування «екологічних коридорів» для розселення (наприклад, канали меліоративних систем, лісосмути, придорожні смуги). Проте найпоширенішими стали штучні (часто – ненавмисні) інтродукції видів.

Поява інвазійних видів розглядається як екосистемна мутація, яка призводить до перебудови структури угруповань.

Мінприроди розробило проект Національної стратегії щодо поводження з видами-вселенцями інвазійними чужорідними видами флори і фауни в Україні на період до 2030 року.

Стратегія встановить правові механізми щодо поводження з ІЧВ, зокрема буде схвалено нормативно-правові акти, методичні рекомендації, а також внесено відповідні зміни до чинних нормативно-правових актів стосовно сільського, рибного, лісового, мисливського, житлово-комунального господарств, транспортної інфраструктури, природно-заповідного фонду, ветеринарної медицини, карантину та захисту рослин, санітарного та епідемічного благополуччя населення, митної справи.

Розроблення стратегії щодо поводження видами-вселенцями удосконалив державну екологічну політику щодо запобігання проникненню інвазійних чужорідних видів і посилив контроль за проникненням їх до природних екосистем. Крім того, мінімізує несприятливий вплив таких видів на господарську діяльність та здоров'я людини.

Інформація про виявлені чужорідні види тварин на території області у 2024 році відсутня.

5.4 Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні

5.4.1 Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду

Збереження територій, що представлені цінними природними ландшафтами та різноманітням флори і фауни, найефективніше можна забезпечити шляхом заповідання.

Станом на 01.01.2025 мережа природно-заповідних територій регіону нараховує 682 об'єкти загальною площею 263675,73 га, що становить 7,91 % площі області. Чернігівська область посідає I місце в Україні по кількості заповідних територій, IV – по відсотку територій природно-заповідного фонду місцевого значення та XIII – по загальному відсотку заповідання.

Природно-заповідний фонд складають 8 категорій об'єктів: Ічнянський (площею 9665,8 га) та Мезинський (площею 31035,2 га) національні природні парки, частина національного природного парку «Залісся» (площею 1287,5 га), регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський» (78753,95 га), регіональний ландшафтний парк «Ніжинський» (6122,6991 га), регіональний ландшафтний парк «Ялівщина» (площею 168,7 га), 461 заказник, 141 пам'ятка природи, 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 53 заповідних урочища, дендропарки «Тростянець» загальнодержавного значення та «Прилуцький» місцевого значення, Менський зоопарк загальнодержавного значення.

В 2024 році було створено п'ять об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення: на території Кіптівської територіальної громади Чернігівського району за рахунок земель лісогосподарського призначення, що знаходяться в постійному користуванні Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» філії «Чернігівське лісове господарство» був створений гідрологічний заказник «Єрмолова плавля» – площею 67,0 га; на території Киселівської територіальної громади Чернігівського району за рахунок земель комунальної власності громади створена ботанічна пам'ятка природи «Чернігівські півники» площею 3,7 га, на території Сухополов'янської територіальної громади Прилуцького району за рахунок земель комунальної власності громади створено ландшафтний заказник «Щурове» площею 63,0 га, на території Бобровицької територіальної громади Ніжинського району, шляхом об'єднання ботанічного заказника «Кобижчанська дача-I» та ландшафтного заказника «Кобижчанська дача-II» зі збільшенням площі на 83,0 га створений ландшафтний заказник «Кобижчанський» площею – 893,0 га; на території Ічнянської територіальної громади Прилуцького району, шляхом об'єднання ландшафтного заказника «Урочище «Кути» та лісового заказника «Кути» зі збільшенням площі на 49,0 га створений лісовий заказник «Дружба», площею – 1148,0 га. Також у 2024 році було змінено межі двох ландшафтних заказників місцевого значення «Коропський» та «Спаський», площа яких в цілому збільшилась на 88,9 га. Крім того, в зв'язку з усуненням розбіжностей викликаних при визначенні площ при заповіданні об'єктів в ручному обчислюванні порівняно з сучасною GPS-зйомкою уточнена площа по 52 об'єктах природно-заповідного фонду

Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України»: філії «Корюківське лісове господарство», філії «Чернігівське лісове господарство» та філії «Ніжинське лісове господарство».

Загалом площа природоохоронних територій області в 2024 році збільшилась на 359,16 га.

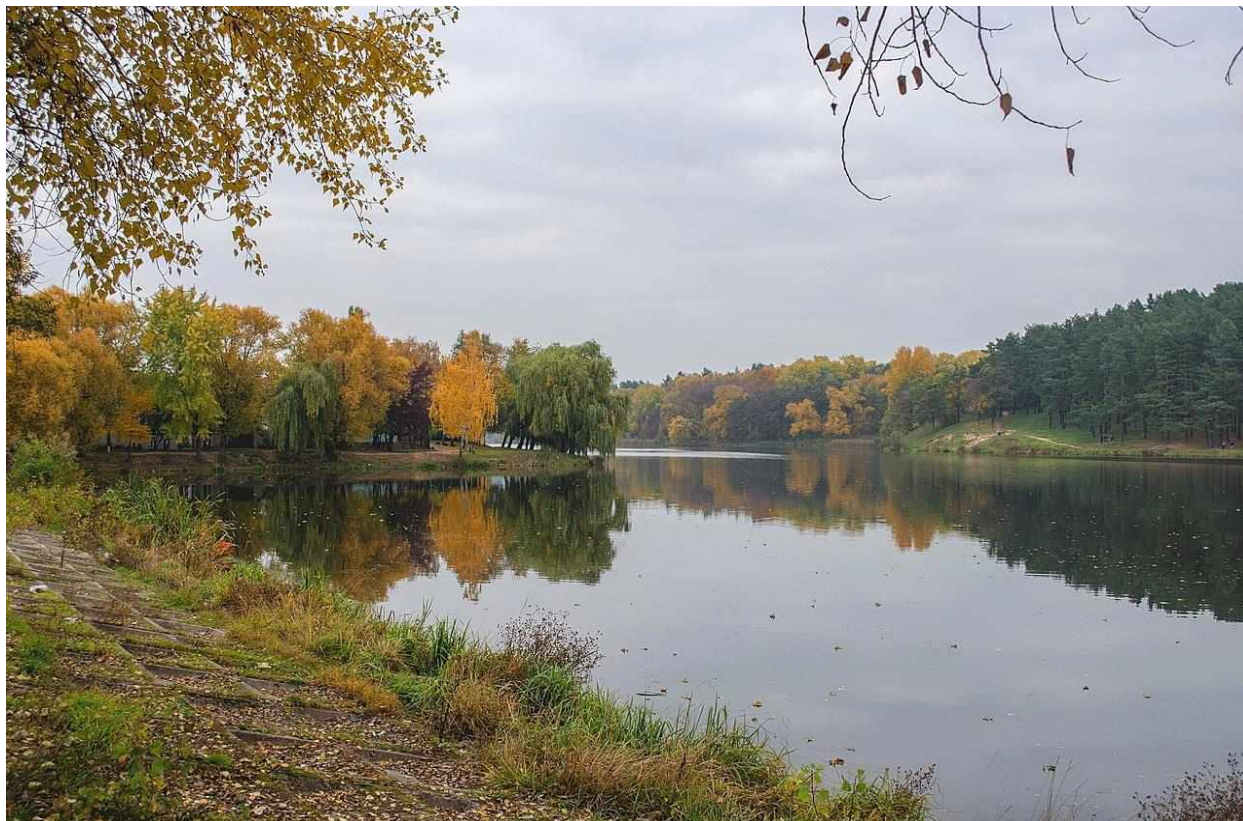
Структура природно-заповідного фонду Чернігівської області подана в табл. 5.4.1.1.

Існуюча мережа заповідних територій, проведення природоохоронних заходів сприяє стабілізації видового складу фауни та флори, збереженню цінних природних комплексів.

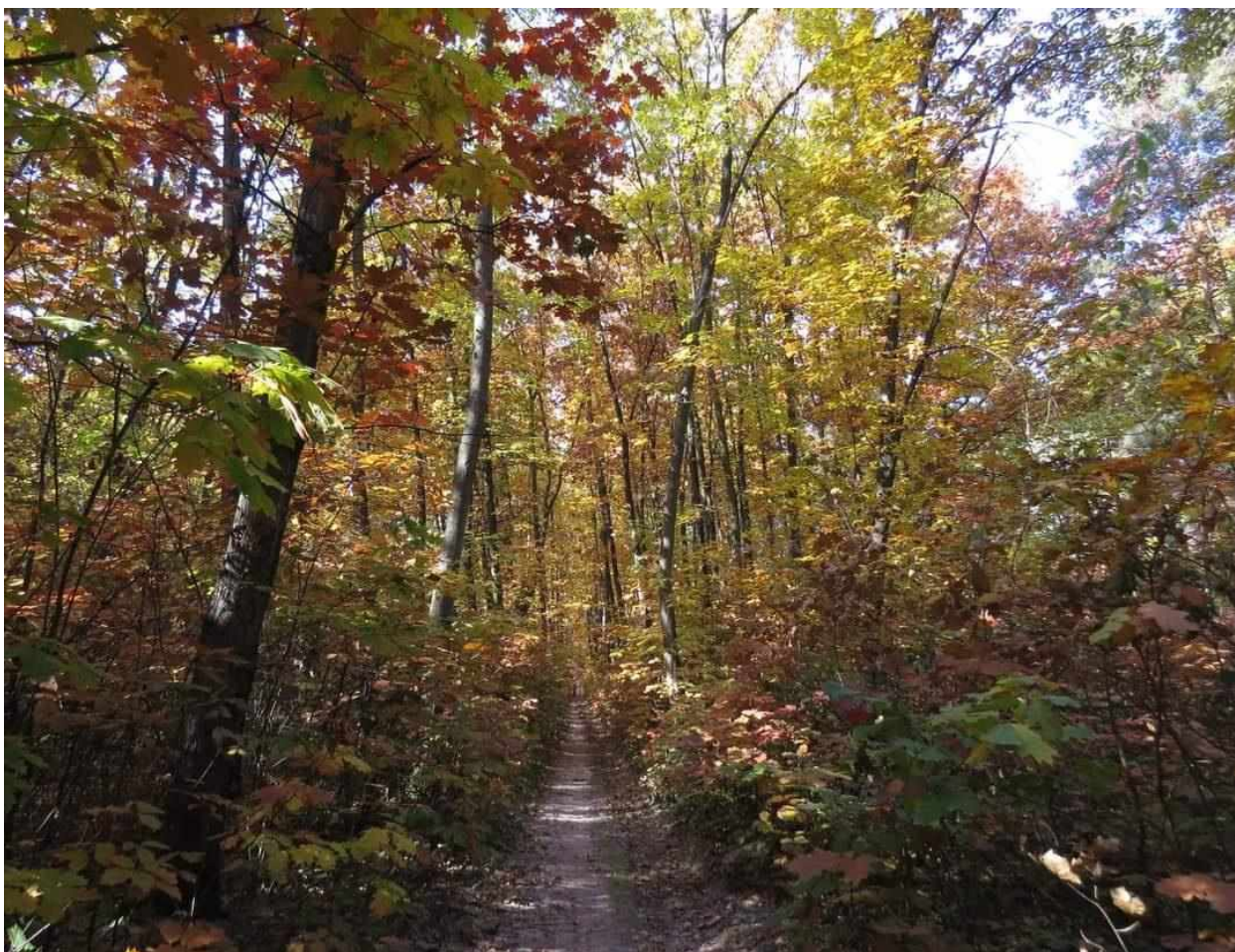
Табл. 5.4.1.1. Структура природно-заповідного фонду Чернігівської області станом на 01.01.2025 року

Пор. №	Категорія об'єкта	Загальна кількість	Площа, га
Території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення			
1.	Національні природні парки	2*	41988,50
2.	Заказники:	12	10421,68
	Ландшафтні	3	6312,68
	Ботанічні	4	1038,00
	Гідрологічні	4	2556,00
	Загальнозоологічні	1	515,00
3.	Пам'ятки природи	7	300,00
	Комплексні	1	100,00
	Гідрологічні	6	200,00
4.	Дендрологічний парк	1	204,70
5.	Зоологічний парк	1	9,00
6.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	40,00
Всього територій та об'єктів загальнодержавного значення		24	52963,88
Території та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення			
1.	Регіональний ландшафтний парк	3	85045,35
2.	Заказники:	449	106507,6
	Ландшафтні	41	12874,289
	Лісові	39	8207,30
	Ботанічні	97	29054,20
	Ентомологічні	2	54,50
	Іхтіологічні	2	52,70
	Орнітологічні	5	189,36
	Гідрологічні	263	56075,25
3.	Пам'ятки природи	134	574,64
	Ботанічні	98	143,31
	Зоологічні	7	64,30
	Гідрологічні	25	344,03
	Геологічні	4	23,00
4.	Заповідні урочища	53	18239,46
5.	Дендрологічний парк	1	11,9
6.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	18	332,9
Всього територій та об'єктів місцевого значення		658	210711,85
Всього територій та об'єктів природно-заповідного фонду		682	263675,73

* - НПП «Залісся» враховується, як об'єкт ПЗФ Київської області, площа території НПП «Залісся», що розташована на території Чернігівської області, додана до площі національних природних парків.

Рис. 5.4.1.1. Регіональний ландшафтний парк «Ялівщина»

Рис. 5.4.1.2. Пейзаж лісового заказника «Дружба»

Рис. 5.4.1.3. Гідрологічний заказник «Єрмолова плавля»

Рис. 5.4.1.4 Крушина ламка – лікарська рослина, що зустрічається в підліску лісів по берегах водойм

Рис. 5.4.1.5. Коноплянка - занесена до Червоної книги України

Об'єкти природно-заповідного фонду на території області розташовані досить нерівномірно (табл. 5.4.1.2.).

Табл. 5.4.1.2. Об'єкти природно-заповідного фонду Чернігівської області в розрізі адміністративних територій станом на 01.01.2025 року

№	Район, територіальна громада	Кількість, шт.	Площа, тис га	Відсоток заповідності від площі району, %
1.	Корюківський	104	27,21	5,91
1.1	Корюківська	23	3,68	
1.2	Менська	25	4,64	
1.3	Сновська	31	10,81	
1.4	Сосницька	21	3,70	
1.5	Холминська	5	4,38	
2.	Ніжинський	132	23,96	3,32
2.1	Батурицька	10	1,04	
2.2	Бахмацька	11	1,30	
2.3	Бобровицька	25	4,75	
2.4	Борзнянська	12	1,41	
2.5	Вертіївська	14	7,11	
2.6	Височанська	9	0,22	
2.7	Дмитрівська	7	0,87	
2.8	Комарівська	11	0,41	
2.9	Крутівська	2	1,01	
2.10	Лосинівська	0	-	
2.11	Макіївська	4	0,07	
2.12	Мринська	5	0,87	
2.13	Ніжинська	3	0,01	

№	Район, територіальна громада	Кількість, шт.	Площа, тис га	Відсоток заповідності від площі району, %
2.14	Новобасанська	8	1,00	
2.15	Носівська	13	1,78	
2.16	Плисківська	0	-	
2.17	Талалаївська	3	2,12	
3.	Новгород-Сіверський	112	51,45	11,12
3.1	Коропська	22	13,55	
3.2	Новгород-Сіверська	51	7,16	
3.3	Понорницька	11	23,97	
3.4	Семенівська	32	6,77	
4.	Прилуцький	102	33,97	6,51
4.1	Варвинська	12	2,39	
4.2	Ічнянська	21	15,24	
4.3	Ладанська	11	1,55	
4.4	Линовицька	5	1,08	
4.5	Малодівицька	2	1,34	
4.6	Парафіївська	8	1,10	
4.7	Прилуцька	6	0,07	
4.8	Срібнянська	14	2,19	
4.9	Сухополов'янська	18	7,12	
4.10	Талалаївська	8	1,86	
4.11	Яблунівська	1	0,04	
5.	Чернігівський	235	127,09	12,45
5.1	Березнянська	10	1,99	
5.2	Гончарівська	11	30,51	
5.3	Городнянська	25	8,84	
5.4	Деснянська	13	46,36	
5.5	Добрянська	16	2,40	
5.6	Іванівська	8	1,31	
5.7	Київська	4	0,47	
5.8	Киселівська	8	1,04	
5.9	Кіптівська	7	0,94	
5.10	Козелецька	12	0,53	
5.11	Куликівська	23	6,10	
5.12	Любецька	15	2,95	
5.13	Михайло-Коцюбинська	9	8,96	
5.14	Новобілоуська	7	0,65	
5.15	Олишівська	17	2,30	
5.16	Остерська	8	2,23	
5.17	Ріпкинська	19	7,55	
5.18	Седнівська	7	1,00	
5.19	Тупичівська	5	0,62	
5.20	Чернігівська	24	0,34	

На збереження об'єктів природно-заповідного фонду значною мірою впливає наявність проектів землеустрою з організації та встановлення їх меж. Встановлення меж в натурі необхідно для забезпечення охорони та збереження унікальних природних комплексів та об'єктів, а також для врегулювання землекористування в межах таких територій. Однією з головних причин, що значно стримує виконання зазначених робіт, є недостатня кількість коштів у місцевих бюджетах при значній кількості об'єктів. Протягом 2016-2024 років проекти землеустрою з організації та встановлення меж розроблені на 87 об'єктів природно-заповідного фонду, один з яких загальнодержавного значення. Постійно ведуться роботи з визначення територій, перспективних для подальшого заповідання.

З метою оцінки складу та перспектив розвитку природно-заповідного фонду, стану територій та об'єктів, що входять до нього, організації їх охорони й ефективного використання, планування наукових досліджень, а також забезпечення державних органів, заінтересованих підприємств, установ та організацій відповідною інформацією, необхідною для вирішення питань соціально-економічного розвитку, розміщення продуктивних сил та в інших цілях, передбачених законодавством України, науковцями виготовлено державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду області.

На перспективу розвитку природно-заповідного фонду області Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації проводяться роботи зі створення ще 3 нових об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення загальною площею 77,75 га:

на території Менської територіальної громади Чернігівського району – ботанічної пам'ятки природи «Дягівські зозуленці» площею 19,2 га, де зростають рідкісні рослини, занесені до Червоної книги України – зозульки м'ясочервоної (народна назва – курячі сльозки) та зозуленці шоломоносні із родини орхідних;

на території Варвинської територіальної громади Прилуцького району ботанічної пам'ятки природи «Ковила Гнідинців» площею 3,25 га з місцями зростання ковила волосистої, занесеної до Червоної книги України;

на території Талалаївської селищної ради Прилуцького району ботанічної пам'ятки природи «Казкові ярки» площею 55,3 га де зростають унікальні популяції рідкісних рослин – сон чорніючий, астрагал шерстистоквітковий, підсніжник звичайний, ковила пірчаста, шафран сітчатий, що занесені до Червоної книги України.

5.4.2 Водно-болотні угіддя міжнародного значення

У 1971 році в м. Рамсар (Іран) була заснована Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, відповідно до якої, під водно-болотними угіддями розуміють «райони маршів, боліт, драговин, торфовищ чи водойм – природних або штучних, постійних або тимчасових, стоячих або проточних, прісних, солонуватих або солоних, включаючи морські акваторії, глибина яких під час відпливу не перевищує 6 метрів», які головним чином є середовищем існування водоплавних птахів.

Згідно зі списком водно-болотних угідь міжнародного значення, що було опубліковано 2 лютого 2020 року на офіційному сайті Рамсарської конвенції в Україні 50 водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення загальною площею 802604 га. За кількістю комплексів, що входять до даного списку Україна разом із Францією займають 5 місце в Європі та 8 у світі.

На території нашої області водно-болотні угіддя міжнародного значення відсутні. Проте є низка водно-болотних угідь, що можуть бути перспективними для визнання Рамсарською конвенцією, зокрема «Заплава Десни між м. Остер та с. Смолин», а також Північно-східна частина Київського водосховища.

На сьогодні більшість болотних масивів Чернігівщини входять до складу природно-заповідного фонду. Переважна більшість гідрологічних заказників та пам'яток природи (267 заказників та 26 пам'яток природи) в Чернігівській області створена з метою збереження унікальних та типових водно-болотних масивів. Їх площа, понад 59 тис. га, складає 22 % від загальної площі природно-заповідного фонду області.

Рис. 5.4.2. Низинне (евтрофне) болото – найбільш поширене в гідрологічних заказниках

5.4.3 Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина

Об'єкти, віднесені до Всесвітньої природної спадщини, в області відсутні. Біосферні резервати – це міжнародна категорія природоохоронних територій, що оголошується рішеннями ЮНЕСКО.

Починаючи з 1970-х років ЮНЕСКО по всьому світу надає статус біосферних резерватів. Після присвоєння статусу ці території зобов'язані слугувати навчальними майданчиками та зразками для наслідування для сталого розвитку, розробляючи місцеві рішення для глобальних проблем.

Біосферні резервати України мають особливе значення для формування на регіональному рівні нового уявлення про взаємозв'язок між вирішенням

проблем збереження навколишнього середовища і сталого розвитку, оптимізації різноманіття біологічних видів і ландшафтних екосистем на основі їх захищеності «екологічними коридорами».

У травні 2009 року в Республіці Корея (острів Жежу) на 21-ій сесії Міжнародної координаційної ради з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» була затверджена заявка України щодо надання статусу Деснянському біосферному резервату (Чернігівська та Сумська область) із включенням його до Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Загальна площа Деснянського біосферного резервату, в межах Новгород-Сіверського району Чернігівської області, становить близько 10 тис. га і відноситься, за виключенням існуючих на цій території природно-заповідних об'єктів, до транзитної зони резервату.

З метою посилення цілісності охорони заплавних комплексів р. Десна в 2019 році на території Новгород-Сіверського району, у приграничній зоні з національним природним парком «Деснянсько-Старогутський», що на Сумщині створено ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Мурав'ївський» площею 1095,6832 га, який став ядром Деснянського біосферного резервату на території Чернігівської області.

Протягом 2023 року працівники Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської ОДА спільно з адміністраціями Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника та регіонального ландшафтного парку «Міжрічинський» проводили активну роботу для створення міжнародного біосферного резервату «Центральне Полісся» в межах Чернігівської та Київської областей.

Створення даного об'єкта сприятиме реалізації державної політики в галузі збереження, відтворення та сталого використання біологічного та ландшафтного різноманіття, завершення формування екомережі в Українському Поліссі, а також виконанню заходів комплексних програм повоєнного відновлення та сталого розвитку областей.

5.4.4 Формування української частини Смарагдової мережі Європи

Смарагдова мережа Європи – ряд територій особливого природоохоронного значення, які визначають і зберігають біологічне різноманіття країн Євросоюзу, Східної Європи і деяких африканських держав. Створена рішенням Бернської конвенції 1979 року і підтримується державами – членами Ради Європи. Смарагдова мережа України – українська частина Смарагдової мережі Європи, розробляється з 2009 року.

Мета цього масштабного проекту – виділити і взяти під охорону місця проживання рідкісних видів тваринного й рослинного світу. При оцінці території для включення до Смарагдової мережі Європи враховується: чи мешкають тут види рослин і тварин, що знаходяться під загрозою зникнення, чи представляє вона собою важливий пункт зупинки на шляхах міграції тварин

чи птахів, чи відрізняється високим рівнем біорізноманіття, чи зустрічається тут унікальне місцепроживання.

У всьому світі продовжується скорочення біологічного розмаїття. Фрагментація місць існування, забруднення, надмірна експлуатація територій і створення штучних ландшафтів збільшують швидкість втрати біотопів. Допомогти у збереженні природного середовища проживання та зростання видів на фрагментованих природних територіях і в антропогенних ландшафтах можуть екологічні мережі. Цей підхід до збереження біорізноманіття заснований на екологічних принципах і в той же час допускає деяке господарське використання ландшафту. Екологічні мережі складаються з трьох компонентів: «ключові території» (забезпечують умови для збереження важливих екосистем, середовищ існування й популяцій видів); «коридори» (для взаємозв'язку між ключовими територіями) і «буферні зони» (для захисту екологічної мережі від несприятливих зовнішніх впливів).

Смарагдова мережа в Україні потребує суттєвого доопрацювання на основі наукових даних. Серед природно-заповідних об'єктів Чернігівської області до потенційних Смарагдових об'єктів України віднесені: Деснянський біосферний резерват, Ічнянський та Мезинський національні природні парки, регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський», загальнодержавні заказники: загальнозоологічний «Каморетський», гідрологічний «Дорогинський», ландшафтний «Замглай» та ботанічний «Брецький».

Провідною організацією, яка відповідає за розбудову даної мережі, є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

5.5 Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Рекреація – це система заходів, пов'язана з використанням вільного часу людей для їх оздоровчої, культурно-ознайомчої та спортивної діяльності на спеціалізованих територіях. Ця система охоплює всі види відпочинку: для короткочасного відпочинку використовуються парки й лісопарки, музеї, заклади культури, стадіони, зони відпочинку; для тривалого відпочинку – санаторії, будинки відпочинку, пансіонати, турбази, готельно-відпочинкові комплекси та різного виду засоби пересування. Перспективи розвитку рекреаційного комплексу Чернігівщини потребують залучення додаткових інвестицій в оновлення інфраструктури, що працює на потреби рекреаційного комплексу, інтенсивного розвитку туризму та індустрії відпочинку й оздоровлення в цілому.

Найбільш захищеними є природні рекреаційні комплекси в межах територій природно-заповідного фонду. У найменш зміненому вигляді вони збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками, болотами, на відкритих землях.

Починаючи з 24 лютого 2022 року туристична сфера як України, так і області, функціонує в умовах безпрецедентних викликів внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації. Як наслідок, скоротилася

кількість екскурсантів та туристів області, припинили свою роботу частина закладів туристичної інфраструктури, деяка частина не може відновити свою роботу через близькість до кордону.

Найвідомішими та найбільш популярними серед організованих туристичних груп природними об'єктами є: Ічнянський та Мезинський національні природні парки, регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський», «Ніжинський», «Ялівщина» та дендрологічний парк «Тростянець».

Найпоширенішими в області є екскурсійний, активний, сільський та зелений туризм. Користуються попитом сплави на плотах та байдарках, велотури, прогулянки на конях, пішохідні тури тощо.

Активно розвивається та збільшує кількість відвідувачів парк природи «Бермицьке» (с. Беремицьке), екопарки «Dereville» (с. Отрохи) та «Сканді Еко Парк» (с. Кладьківка), які окрім єднання з природою пропонують широкий спектр послуг для туристів.

Привабливим туристичним об'єктом є Менський зоологічний парк загальнодержавного значення. Протягом року зоопарк поповнився багатьма тваринами. Народилась 61 особа серед яких: лань, поні, олень плямистий, єнот-полоскун, лисиця рижая, кролі декоративні, папуги та інші. Також придбано 1 тварину – капібару.

У селі Рудня, в межах регіонального ландшафтного парку «Міжрічинський», знаходиться ексклюзивна буйволина ферма «ТАСБІО», яка спеціалізується на розведенні буйволів і виготовленні продуктів харчування з молока буйволиць.

Основними напрямками ведення рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів ПЗФ є:

- створення умов для організованого та ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;

- забезпечення попиту рекреантів на загальнооздоровчий, культурно-пізнавальний відпочинок, туризм, любительське та спортивне рибальство, полювання тощо;

- обґрунтування і встановлення допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень на території та об'єкти ПЗФ України;

- організація рекламно-видавничої та інформаційної діяльності, екологічної просвіти серед відпочиваючих, туристів у межах територій та об'єктів ПЗФ України; формування у рекреантів та місцевих жителів екологічної культури, бережливого та гуманного ставлення до національного природного надбання.

5.6 Державна політика та заходи збереження біорізноманіття

Біорізноманіття це сукупність усіх видів живих організмів, включаючи тварин, рослин, водних жителів, птахів, водоростей, грибів, які взаємодіють між собою та утворюють екосистеми і є національним багатством України.

Збереження, невиснажливе використання біорізноманіття є невід'ємною умовою поліпшення його стану та екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку і визнано одним з пріоритетів державної політики в сфері природокористування, екологічної безпеки та охорони довкілля.

Збереження біорізноманіття вкрай важливе для нормального функціонування екосистем наших лісів, водойм, лук, боліт, степів.

Одним із найкращих заходів збереження біорізноманіття є створення територій природно-заповідного фонду.

Крім того в 2023 році прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення охоронних зон для збереження біорізноманіття у лісах та Порядку створення охоронних зон для збереження об'єктів Червоної книги України» від 12 травня 2023 року № 499. На відміну від територій та об'єктів природно-заповідного фонду, такі охоронні зони мають більш гнучкий характер, можуть бути адаптовані до умов середовища, що змінюються.

Враховуючи вимоги постанови, у 2023 та 2024 роках на основі наданих матеріалів комунальним закладом «Регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський» Чернігівської обласної ради щодо виявлення гнізд лелеки чорного (*Ciconia nigra*), Департаментом екології та природних ресурсів було створено та затверджено два паспорти охоронної зони для збереження об'єктів Червоної книги.

Позитивно вплинути на збереження біорізноманіття можна також і через застосування процедури оцінки впливу на довкілля планованої діяльності, що призначена для виявлення характеру, інтенсивності і ступеня небезпеки впливу будь-якого виду планованої господарської діяльності на стан довкілля та здоров'я населення.

6. ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ ТА ҐРУНТИ

6.1 Структура та стан земель

6.1.1 Структура та динаміка основних видів земельних угідь

Наказом Державної служби статистики України від 19.08.2015 № 190, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 08.09.2015 за № 1084/27529, наказ Державного комітету статистики України від 05.11.1998 № 377 «Про затвердження форм державної статистичної звітності з земельних ресурсів та Інструкції з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем)» визнано таким, що з 01.01.2016 втратив чинність.

Отже, на сьогодні зведення відомостей про земельні ділянки та їх площі по області на регіональному рівні в Державному земельному кадастрі за формою 6-зем не здійснюються. У зв'язку з тим, що до кадастру не внесено ще вагомий відсоток земель категорій, зокрема земель природно-заповідного фонду, історико-культурного, оздоровчого призначення та земель водного фонду, а також державної реєстрації обмежень у використанні земель, тому неможливо звести відомості про землі на регіональному рівні.

За останніми даними Головного управління Держгеокадастру у Чернігівській області (станом на 01.01.2016) загальна площа Чернігівської області складає 3190,3 тис. га, з яких: 2067,5 тис. га (64,8 %) зайнято сільськогосподарськими угіддями; ліси та інші лісовкриті площі по області становлять 691,4 тис. га (21,7 %), з них чагарникова рослинність природного походження – 49,1 тис. га (1,5 %); відкриті заболочені землі – 129,7 тис. га (4,1 %); відкриті землі без рослинного покриву складають 24,1 тис. га (0,8 %); території, що покриті поверхневими водами – 68,0 тис. га (2,1 %); інші землі – 156,8 тис. га (4,9 %) (табл. 6.1.1.).

Ведення Державного земельного кадастру здійснюється у відповідності до Закону України «Про Державний земельний кадастр» та Порядку ведення Державного земельного кадастру затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 № 1051 (далі — Порядок).

Ідентифікатором в Державному земельному кадастрі є кадастровий номер земельної ділянки. Надання відомостей з Державного земельного кадастру здійснюється Державними кадастровими реєстраторами у відповідності до нормативно правових актів (п. 162 Порядку).

Табл. 6.1.1. Динаміка структури земельного фонду області

Основні види угідь	2015*		2021		2022		2023	
	Всього, тис. га	% до загальної площі території	Всього, тис. га	% до загальної площі території	Всього, тис. га	% до загальної площі території	Всього, тис. га	% до загальної площі території
Загальна територія у тому числі:	3190,3	100,0	-	-	-	-	-	-
1. Сільськогосподарські угіддя	2067,5	64,8	-	-	-	-	-	-
2. Ліси і інші лісовкриті площі	691,4	21,7	-	-	-	-	-	-
3. Чагарникова рослинність	49,1	1,5	-	-	-	-	-	-
4. Відкриті заболочені землі	129,7	4,1	-	-	-	-	-	-
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	24,1 3,7	0,8 0,1	-	-	-	-	-	-
6. Інші землі	156,8	4,9	-	-	-	-	-	-
Усього земель (суша)	3122,3	97,9	-	-	-	-	-	-
Території, що покриті поверхневими водами	68,0	2,1	-	-	-	-	-	-

* – останні показники за формою 6-зем надані Головним управлінням Держгеокадастру у Чернігівській області станом на 01.01.2016.

6.1.2 Стан ґрунтів

Територія Чернігівщини відноситься до класу рівнинних, до типів мішанолісових і лісостепових, що зумовило значну строкатість ґрунтового покриву.

Загалом експлікація ґрунтів сільськогосподарських угідь області включає 253 ґрунтові відміни, які об'єднують в 10 агропромислових груп. Дерново-підзолисті ґрунти займають 30 % орних земель (432,5 тис. га), сірі лісові та дернові ґрунти – 19 % (277,8 тис. га), темно-сірі ґрунти та чорноземи опідзолені – 13 % (189,9 тис. га), чорноземи типові, лучно-чорноземні та лучні ґрунти – 38 % (540,6 тис. га).

Незважаючи на значні генетичні відмінності між різними групами ґрунтів, для всіх них характерний понижений щодо їхніх типових ознак рівень природної родючості. Це пов'язано з легким гранулометричним складом, малогумусністю, підвищеною кислотністю, значною оглеєністю, засоленістю ґрунтів тощо. Як наслідок, вони мають нестійку структуру, низьку ємність вбирання, невисоку буферність, малу насиченість ґрунтовими колоїдами, що призводить до погіршення водного, повітряного та поживного режимів ґрунту.

Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України», що належить до сфери управління Міністерства аграрної політики та продовольства України, згідно зі своїм Положенням здійснює агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення відповідно до затверджених річних планів.

Законам України «Про охорону земель» визначено, що агрохімічна паспортизація орних земель здійснюється через кожні 5 років, сіножатей, пасовищ та багаторічних насаджень – через кожні 5-10 років. Отже, обстеження

ґрунтів сільськогосподарського призначення на всій території України проводиться протягом туру (5 років), тобто за 1 рік, при відповідному фінансуванні, має обстежуватися 1/5 частина наявних угідь.

Отримані за відповідний рік матеріали досліджень обробляються, зберігаються і використовуються для подальшого узагальнення якісного стану ґрунтового покриву за повний тур обстежень.

На основі одержаних результатів за тур формується заключний звіт про виконання проектно-технологічних та науково-дослідних робіт всіх обстежених районів області, який характеризує якісний стан ґрунтового покриву регіону.

За результатами 11 туру (2015-2020 рр.) агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення в Чернігівській області було обстежено площу 324,6 тис.га.

Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області здійснено 69 перевірок по контролю за станом земельних ресурсів. За виявлені порушення до адміністративної відповідальності притягнуто 56 осіб-порушників на загальну суму 42,406 тис. грн, стягнуто – 42,406 тис. грн. Загальна сума розрахованих збитків становить 17,536 тис. грн.

До органів прокуратури для представництва інтересів держави передано на розгляд 3 справи. За поданими матеріалами 15 позовів заявлено органами прокуратури.

6.1.3 Деградація земель

Нераціональне використання земель призводить до інтенсивних деструкційних та деградаційних процесів, що ставить під загрозу збереження ґрунтів. За інформацією 2022 року в області нараховується 7,9 тис. га деградованих, малопродуктивних та техногеннозабруднених земель. Інформація щодо наявності деградованих і малопродуктивних земель та їх консервація наведена у таблиці 6.1.3.1.

Таблиця 6.1.3.1. Площа деградованих та малопродуктивних земель по Чернігівській області (тис. га) станом за 2022 р.

№ п/п	Назва району	Землі, які знаходяться у стані консервації		Землі, які потребують консервації	
		Деградовані	Малопродуктивні	Деградовані	Малопродуктивні
1	по Чернігівській області	-	-	7,9	

Інформація у таблиці зазначена за повідомленням Головного управління Держгеокадастру у Чернігівській області. У зазначену площу входять деградовані, малопродуктивні і техногенно забруднені землі, станом на 2022 рік.

Таблиця 6.1.3.2. Площа порушених, відпрацьованих та рекультивованих земель по Чернігівській області станом на 01.01.2017 *

№ п/п	Назва району	Площа порушених земель, тис. га	% до загальної площі території району	Площа відпрацьованих земель, тис. га	% до загальної площі території району	Площа рекультивованих земель, тис. га	% до загальної площі території району
1	Бахмацький	0,0	0	0,0	0	0	0
2	Бобровицький	0,1	0,07	0,1	0,05	0	0
3	Борзнянський	0,2	0,12	0,2	0,12	0	0
4	Варвинський	0,0	0	0,0	0	0	0
5	Городнянський	0,2	0,12	0,1	0,05	0	0
6	Ічнянський	0,1	0,05	0,0	0	0	0
7	Козелецький	0,1	0,04	0,1	0,04	0	0
8	Коропський	0,3	0,24	0,2	0,19	0	0
9	Корюківський	0,1	0,06	0,0	0	0	0
10	Куликівський	0,0	0	0,0	0	0	0
11	Менський	0,1	0,08	0,0	0	0	0
12	Ніжинський	0,3	0,20	0,1	0,10	0	0
13	Н.-Сіверський	0,3	0,14	0,1	0,07	0	0
14	Носівський	0,0	0	0,0	0	0	0
15	Прилуцький	0,2	0,09	0,1	0,04	0	0
16	Ріпкинський	0,1	0,05	0,1	0,03	0	0
17	Семенівський	0,2	0,11	0,1	0,03	0	0
18	Сновський	0,1	0,10	0,1	0,09	0	0
19	Сосницький	0,3	0,34	0,2	0,20	0	0
20	Срібнянський	0,0	0	0,0	0	0	0
21	Талалаївський	0,1	0,12	0,1	0,09	0	0
22	Чернігівський	0,4	0,15	0,2	0,06	0	0
23	м. Ніжин	0,0	0	0,0	0	0	0
24	м. Новгород-Сіверський	0	0	0	0	0	0
25	м. Прилуки	0,0	0	0,0	0	0	0
26	м. Чернігів	0,0	0	0,0	0	0	0
	Всього:	3,2	0,09	1,8	0,06	0	0

* – інформація починаючи з 2017 року відсутня.

Збереження, відтворення й раціональне використання родючості ґрунтів є основною умовою забезпечення стабільного розвитку агропромислового комплексу і найважливішим джерелом розширення сільськогосподарського виробництва. Від рівня ґрунтової родючості залежить ріст урожайності та валових зборів сільськогосподарських культур.

6.2 Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти

Основними чинниками антропогенного впливу на земельні ресурси залишаються сільське господарство, промисловість, енергетика, транспорт та оборонна діяльність.

Сучасні земельні відносини та приватне землекористування, сформовані в ході земельної реформи, зумовлюють необхідність розробки науково-обґрунтованих управлінських рішень щодо раціональної та екологічнобезпечної організації території землеводів і землекористувачів, удосконалення їх упорядкування та посилення охорони земельних ресурсів, зокрема, ґрунтового покриву.

Зокрема, формування потужних аграрних підприємств у сільському господарстві, які орендують масиви орних земель, що налічують десятки тисяч гектарів, веде до максимального спрощення агроландшафтів. Окремі поля, зайняті зерновими культурами, досягають площі багатьох сотень гектарів, на яких відсутнє належне невиснажливе чергування сільськогосподарських культур у сівозмінах.

Екологічну стійкість земельних ресурсів характеризує ступінь розораності земель. Найбільш нестійкими в екологічному відношенні є ті райони, в яких розорані землі значно переважають над умовно стабільними угіддями. Низькостійкими та найбільш вразливими в екологічному відношенні залишаються території Ніжинського та Прилуцького районів області.

Проблеми відтворення й підвищення родючості ґрунтів не можна вирішувати ізольовано від проблеми ерозії та зсуву ґрунтів. Разом із природними факторами розвитку ерозійних процесів сприяє висока ступінь розораності території. З огляду на екологічну доцільність необхідно провести оптимізацію структури ґрунтового покриву лукопасовищних угідь. Ці угіддя традиційно приурочені до менш родючих, відносно ріллі, ґрунтів, які мають певні обмеження щодо використання під польові культури, але цілком придатні для використання трав.

Реалізація запропонованих заходів щодо консервації деградованих, малородючих ґрунтів орних земель та трансформації лукопасовищних угідь дозволить отримати в першому наближенні екологічно оптимізовану структуру земельного фонду. Оптимізація співвідношення ріллі, сіножатей і пасовищ має велике значення тому, що це найдешевший спосіб регулювання еколого-економічних взаємозв'язків у природно-антропогенних відносинах.

Законом України «Про охорону земель» визначено основні напрями охорони земель із метою раціонального використання, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення, захисту від шкідливого антропогенного впливу, відтворення й підвищення родючості ґрунтів та продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

6.3 Державна політика та заходи у сфері охорони земель

Охорона земель є важливою складовою забезпечення сталого розвитку та збереження природних ресурсів.

Державна політика у сфері охорони земель спрямована на забезпечення раціонального використання та збереження земельних ресурсів України, як основного національного багатства. Вона ґрунтується на принципах пріоритету екологічної безпеки, відшкодування збитків за порушення законодавства, нормування та обмеження впливу господарської діяльності, поєднання економічних стимулів та юридичної відповідальності, а також публічності у вирішенні питань охорони земель.

Заходи у сфері охорони земель включають систему державних спостережень, розробку програм використання та охорони земель, створення екологічної мережі, економічне стимулювання та нормування. Основним завданням є захист земель від ерозії, зсувів та інших негативних впливів, а також підтримка їхньої родючості.

Охорона земель – система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

З метою забезпечення проведення робіт спрямованих на охорону земель в області проводились заходи з навчання та підвищення кваліфікації керівників та фахівців сільськогосподарських формувань Чернігівщини щодо впровадження і поширення прогресивних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій вирощування сільгоспкультур, ефективного використання земель сільгосппризначення та наявного технічного потенціалу, нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення її конкурентоспроможності, підвищення родючості ґрунтів, тощо.

6.3.1. Практичні заходи

Важливою складовою в сільському господарстві області є збереження родючості ґрунтів шляхом застосування господарствами сівозмін, прогресивних форм обробітку землі, а також впровадження органічного (біологічного) землеробства.

Згідно статистичних даних, під урожай сільськогосподарських культур у 2024 ро 23,0 тис. га, що на 1 га ріллі становить 25261 кг/га.

В 2024 році в області проводилося вапнування ґрунтів. Площа, на яку було внесено вапно та інші вапнякові матеріали, становила 5,7 тис. га у обсязі 10 тис. тонн.

Сільгосппідприємствами впроваджуються наукові досягнення Інституту сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва Національної академії аграрних наук України. Одним із напрямів проведення заходів щодо збереження родючості ґрунтів є виробництво і впровадження в сільськогосподарське виробництво біологічних (мікробних) препаратів земледобрувальної дії.

Сьогодні вже не викликає сумніву домінуюча роль мікроорганізмів у колообігу хімічних елементів на Землі, регулюванні газового складу атмосфери, здійсненні процесів мінералізації-синтезу органічної речовини у біосфері і, відповідно, формуванні родючості ґрунтів, забезпеченні рослин і ссавців фізіологічно активними сполуками, поживними речовинами в оптимальній для засвоєння формі та ін. Стає очевидним, що вирішення не лише

глобальних, але й багатьох регіональних екологічних проблем повинно здійснюватися з урахуванням діяльності мікроорганізмів. Зокрема, такі знання потрібні при розрахунках екологічно допустимих норм мінеральних добрив (у першу чергу азотних, як найбільшого забруднювача доквілля) в системах удобрення сільськогосподарських культур, при рекультивації порушених земель, в оптимізації процесів деструкції рослинних решток і технологій компостування. Досягнені в останні десятиліття успіхи в дослідженні особливостей трансформації азоту і вуглецю в ґрунтах агроценозів свідчать про необхідність урахування мікробіологічного чинника при обґрунтуванні заходів, спрямованих на вирішення питань відтворення не лише актуальної, але й потенційної родючості ґрунтів агроценозів.

Особливої уваги потребують питання взаємодії культурних рослин з мікроорганізмами. Розуміння цього з'явилося відносно недавно, з появою нових методів досліджень, і свідчить про глибоку інтеграцію макро-, і мікроорганізмів на генетичному рівні. Розвиток цих досліджень дозволить здійснювати ефективну корекцію складу мікроорганізмів у кореневих сферах рослин, що забезпечить збільшення їх поглинальної здатності, оптимізацію мінерального живлення і загальне покращення продукційного процесу.

Ефективне функціонування агроєкосистем неможливе без особливої уваги до проблеми захисту сільськогосподарських культур від шкідливих організмів, боротьба з якими сьогодні здійснюється переважно за використання хімічних методів. Проте висока резистентність збудників захворювань до пестицидів свідчить про необхідність розвитку біологічних систем захисту рослин, їх активного впровадження у практику інтегрованого захисту сільськогосподарських культур.

У сільськогосподарському виробництві, зокрема у тваринництві, значну роль в оптимізації травлення, протидії розвитку збудників хвороб, неспецифічній резистентності організму можуть відігравати пробіотичні мікроорганізми. Застосування біопрепаратів на основі мікробних культур – пробіотиків з лікувально-профілактичною метою, на відміну від антибіотиків, стимулює імунну відповідь організму тварини, відновлює нормоценоз, при цьому продукція тваринництва є екологічно безпечною. Пробіотичні мікроорганізми також незамінні при силосуванні кормів, сінажуванні та консервуванні вологого плющеного зерна. Отримані за участі пробіотиків корми мають виразні пробіотичні властивості і лікувальний ефект. Проте сьогодні в Україні недостатній асортимент пробіотичних препаратів високої якості.

Для розроблення планів щодо біологізації сільськогосподарського виробництва на державному та регіональному рівні, важливими є дослідження економічних аспектів пропонованих мікробіологами заходів.

У зв'язку з вищезазначеним, дослідження, що проводяться науковцями ІСМАВ НААН у межах ПНД НААН «Сільськогосподарська мікробіологія», спрямовані на вивчення ролі мікроорганізмів у відтворенні родючості ґрунтів, підвищенні ефективності мінерального живлення рослин, їх взаємодії з бактеріями, мікроміцетами та вірусами з метою створення високопродуктивних

систем «рослина-мікроорганізми». Важливими є також дослідження з питань реалізації пробіотичного потенціалу мікроорганізмів та економічних аспектів біологізації аграрного виробництва.

В умовах тривалого польового дослідження на чорноземі вилуженому при вирощуванні сільськогосподарських культур у коротко ротаційній сівозміні (картопля-ячмінь ярий-горох-пшениця озима) досліджували вплив різних варіантів органічних, мінеральних та органо-мінеральних систем удобрення (усього 13 систем) на спрямованість процесів мінералізації↔синтезу органічної речовини у ґрунті. У дослідженні використовували новий метод, розроблений в Інституті сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН, який базується на газохроматографічному визначенні емісії N_2O і CO_2 з досліджуваних ділянок у порівнянні з показниками «еталонного» ґрунту (переліг), розрахунках питомих втрат $N-N_2O$ (г)/ $C-CO_2$ (кг) та індексів мінералізації↔синтезу органічної речовини.

Показано, що мінералізаційні процеси найбільш активно розвиваються за використання мінеральних добрив. При цьому інтенсивність мінералізації органіки зростає зі збільшенням норм туків. Застосування мінеральних добрив по фоні дії та післядії 5 т/га соломи пшениці озимої та біомаси проміжного люпинового сидерату (~3 т/га сухої надземної маси і стільки ж кореневих решток) кардинально змінює ситуацію. Так, за внесення добрив у нормах, що не перевищують $N_{80}P_{80}K_{80}$, по вище зазначеному органічному фоні досягається стехіометричне співвідношення «вуглець/азот» і процеси мінералізації↔синтезу органічної речовини врівноважуються.

Зроблено висновок про обов'язковий супровід застосування мінерального азоту використанням органічних речовин із широким співвідношенням C/N .

За використання розробленої методики визначення спрямованості процесів мінералізації↔синтезу органічної речовини можна оперативним чином визначати перспективи різних чинників для секвестрації вуглецю у ґрунті.

За використання можливостей лізіметричної станції інституту визначено інтенсивність вимивання водорозчинної органічної речовини та сполук біогенних елементів (NO_3 , P_2O_5 , K_2O , CaO , MgO) по профілю дерново-підзолистого ґрунту залежно від систем удобрення сільськогосподарських культур. Серед досліджених удобрювальних систем звертають на себе увагу варіанти із застосуванням мінеральних добрив у чистому вигляді ($N_{30}P_{30}K_{30}$, $N_{60}P_{60}K_{60}$ і $N_{90}P_{90}K_{90}$), де відмічено значні втрати як водорозчинної органічної речовини, так і інших вищезазначених сполук, і варіанти з мінеральними добривами, внесеними по фоні соломи і біомаси проміжного люпинового сидерату. За поєднання мінерального удобрення з соломою і біомасою сидеральної культури втрати органічної речовини зменшувалися на 37-58 % залежно від норми туків. Суттєво зменшувалося вимивання сполук біогенних елементів. Отже, результати проведених досліджень переконливо свідчать про необхідність оптимізації C/N при застосуванні мінерального азоту для удобрення культур.

У польовому стаціонарному досліді на дерново-підзолистому ґрунті вивчено гумусний стан та баланс гумусу за різних систем удобрення сільськогосподарських культур та використання мікробних препаратів. Встановлено, що поєднання біомаси післязливних сидеральних культур із застосуванням соломи та мінеральних добрив у нормі $N_{60}P_{50}K_{60}$ забезпечує значні прирости урожайності сільськогосподарських культур та позитивний баланс гумусу. Мікробні препарати сприяли позитивним змінам у балансі гумусу в дерново-підзолистому ґрунті внаслідок стимулювального впливу на накопичення кореневої маси та післязбиральних решток.

У 2024 році було здійснено селекцію агрономічно корисних штамів мікроорганізмів, проведено їх ідентифікацію, досліджено вплив мікроорганізмів на процеси живлення рослин, вивчено ефективність та життєздатність нових штамів мікроорганізмів за дії абіотичних чинників.

Досліджено особливості рослинно-мікробних взаємодій, зокрема здатність нових активних штамів до продукування фітогормонів, ефективність симбіотичних систем соя – брадїризобії.

Вивчено особливості сукцесій мікроорганізмів та процеси трансформації біогенних елементів у компостованому субстраті на основі пташиного посліду за інтродукції трофічно взаємозалежних мікроміцетів і бактерій.

Досліджено вплив метаболітів *Cladosporium cladosporioides* за умов природного та штучного інфікування фітопатогенними вірусами на розвиток вірусної інфекції в рослинах картоплі супер-супер еліти (базовий матеріал картоплі) за використання оптимального способу застосування метаболітів.

Встановлено, що особливістю продукційного процесу у варіантах з використанням обробки метаболітами *C. cladosporioides* рослин картоплі під час вегетації було значне зменшення розвитку вірусної хвороби (некротична кільцева плямистість), яка викликається некротичним штамом УВК. Урожай картоплі після сортування та видалення хворих бульб з симптомами ураження некротичним штамом УВК був суттєво вищим (у 1,2 – 1,7 раза) у варіантах з обробкою метаболітами.

Досліджено поширення інфекції У-вірусу на матеріалі класу ВМ в умовах захищеного ґрунту та в розсаднику першого бульбового покоління за дії консорціуму *Azotobacter chroococcum* + *Azotobacter vinelandii*.

Встановлено, що упродовж вегетаційного сезону відбувалося реінфікування рослин класу ВМ та проявилось симптомами некротичної кільцевої плямистості на мінібульбах двох сортів, незалежно від їх стійкості. Застосування тунельного накриття, як механічного бар'єру від проникнення комах-переносників, та біопрепаратів, як модуляторів внутрішньої стійкості рослин, достовірно впливало на показники продуктивності рослин класу ВМ, а також, у випадку сорту Слов'янка, суттєво понизило рівень реінфікування вірусом PVY.

В умовах посухи та надвисоких температур вегетаційного сезону 2024 року застосування консорціуму *A. chroococcum/A. vinelandii* М-70/2, а також поєднання консорціуму та біопрепарату Біотерравіт не мало суттєвого впливу на формування урожаю сортів Скарбниця та Слов'янка у другому

бульбовому поколінні. Проте застосування консорціуму вдвічі знизило рівень реінфікування PVY.

У 2024 році проведено дослідження, спрямовані на вдосконалення способу культивування та розробку поживного середовища для сумісного культивування перспективних для силосування кормів штамів пробіотичних бактерій, визначення оптимальних параметрів для росту та накопичення максимальної кількості життєздатних бацил та лактобактерій.

Показано, що розроблене експериментальне поживне середовище та спосіб сумісного культивування перспективних для силосування кормів штамів мікроорганізмів дозволяє накопичити оптимальну кількість життєздатних бактерій – 9,7 lg КУО/мл та 9,8 lg КУО/мл відповідно.

За спільного культивування у розробленому варіанті середовища показники кислотоутворення є нижчими, ніж їх сумарні значення за вирощування у монокультурах, проте за рівнем антагоністичної активності показники змішаної культури перевищують показники монокультур, культивованих на контрольних середовищах.

У 2024 році визначали основні показники економічної та енергетичної ефективності застосування мікробних препаратів у технологіях вирощування сільськогосподарських культур за органо-мінеральних систем удобрення (на прикладі польового стаціонарного досліді ІСМАВ НААН на чорноземі вилуженому).

Встановлено, що застосування мікробних препаратів у технологіях вирощування сільськогосподарських культур за органо-мінеральних систем удобрення сприяє підвищенню економічної та енергетичної ефективності виробництва. По відповідних варіантах досліді продуктивність сівозміни підвищилася на 6,8-19,4 %; собівартість продукції зменшилася на 5,2-16,0 %; прибуток із розрахунку на 1 га сівозмінної площі зріс на 16,6-89,7 %; рентабельність виробництва підвищилася на 6,5-23,9 в.п.; окупність додаткових витрат додатковим прибутком становить 5,60-10,61 грн./грн.; коефіцієнт енергетичної ефективності зріс на 0,08-0,17; окупність додаткових витрат енергії енергією додаткового урожаю становить 8,79-14,17 МДж/МДж.

Проведено оцінку економічної ефективності вирощування сільськогосподарських культур за дотримання заходів регулювання вуглецево-азотного співвідношення в ґрунті та використання мікробних препаратів (на прикладі польового стаціонарного досліді ІСМАВ НААН на чорноземі вилуженому).

Показано, що застосування мікробних препаратів у технологіях вирощування сільськогосподарських культур як без удобрення, так і за усіх досліджуваних систем удобрення сприяє підвищенню економічної ефективності виробництва. Так, по відповідних варіантах досліді продуктивність сівозміни підвищилася на 4,8-14,7 %; собівартість продукції зменшилася на 3,4-16,0 %; прибуток із розрахунку на 1 га сівозмінної площі зріс на 8,6-89,7 %; рентабельність виробництва підвищилася на 3,1-23,9 в.п.; окупність додаткових витрат додатковим прибутком становить 2,88-10,61 грн/грн.

6.3.2. Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво

Правове регулювання у сфері охорони земель здійснюється відповідно до Конституції України, Земельного кодексу України, законів України «Про охорону земель», «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України та інших нормативно-правових актів.

Визначальними чинниками підвищення ефективності державного контролю за використанням та охороною земель є вирішення проблем його організації, чіткої правової регламентації, підвищення ефективності діяльності органів влади та місцевого самоврядування у сфері контролю за використанням та охороною земель, їх взаємодії з іншими правоохоронними органами при виявленні правопорушень та здійснення ними профілактичних заходів щодо уникнення порушень земельного законодавства.

Фінансування заходів щодо охорони земель і ґрунтів здійснюється за рахунок Державного бюджету України, місцевих бюджетів, у тому числі коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, від плати за землю, а також коштів землевласників і землекористувачів та інших джерел, не заборонених законом.

Міжнародне співробітництво у сфері охорони земель передбачає спільні зусилля держав та міжнародних організацій для вирішення проблем, пов'язаних з раціональним використанням та захистом ґрунтів та земель. Це співробітництво може включати обмін досвідом, розробку спільних стратегій, проведення наукових досліджень, а також координацію дій у разі екологічних катастроф та інших загроз.

Країни діляться інформацією про найкращі практики у сфері управління земельними ресурсами, запобігання деградації ґрунтів, рекультивациі земель та інше.

Міжнародні організації та наукові інститути співпрацюють у вивченні ґрунтових процесів, оцінці екологічного стану ґрунтів та розробці нових технологій для їх захисту.

Узгоджуються вимоги до використання земель, стандартів якості ґрунтів, критеріїв оцінки впливу на довкілля, що сприяє гармонізації природоохоронної діяльності.

Залучення міжнародних фінансових інституцій для реалізації природоохоронних заходів на місцевому та регіональному рівнях.

Україна активно бере участь у міжнародному співробітництві у сфері охорони земель, підписуючи двосторонні та багатосторонні угоди та беручи участь у міжнародних конвенціях, таких як Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням (UNCCD) (спрямована на боротьбу з деградацією земель та опустелюванням, особливо у посушливих та напівпосушливих районах), Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (UNFCCC) (зміна клімату впливає на ґрунти, тому співробітництво у рамках цієї конвенції також сприяє охороні

земель), Конвенція про біологічне різноманіття (CBD) (охорона ґрунтів як важливого компоненту біорізноманіття), Міжнародний союз охорони природи (IUCN) (займається питаннями збереження ґрунтів та природних ресурсів), програми розвитку ООН (UNDP) (фінансує проекти, спрямовані на сталий розвиток та охорону навколишнього середовища, включаючи охорону земель).

7. НАДРА

7.1 Мінерально-сировинна база

Постановою Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 № 939 «Питання розпорядження геологічною інформацією» (зі змінами) затверджено Порядок розпорядження геологічною інформацією (далі – Порядок).

Цей Порядок визначає процедуру розпорядження (надання у користування і продаж) геологічною інформацією про надра, отриманою за результатами робіт із геологічного вивчення надр, експлуатації родовищ корисних копалин або використання надр з іншою метою.

Відомості про геологічну інформацію незалежно від виду та форми власності підлягають обліку в каталозі відомостей про геологічну інформацію, що ведеться державним науково-виробничим підприємством «Державний інформаційний геологічний фонд України».

7.1.1 Стан та використання мінерально-сировинної бази*

Мінерально-сировинна база Чернігівської області налічує близько 290 родовищ із облікованими запасами, 50 % яких відносяться до паливно-енергетичної групи, 43,5 % – до сировини для будівельних матеріалів, 5,5 % – до підземних вод та 1 % – до інших родовищ.

Загальнодержавне значення мають запаси високоякісних кварцових пісків в Чернігівському районі (Ріпкинський район) та нафти: Монастирищенське нафтове родовище, Тростянецьке нафтове родовище, Малодівицьке нафтове родовище, Леляківське нафтогазоконденсатне родовище, Гнідинцівське нафтогазоконденсатне родовище, Ромашівське нафтове родовище. Найбільші нафтові родовища – Леляківське та Гнідницьке. У Новгород-Сіверському районі є родовища крейди, зокрема, значний економічний потенціал має Путивський крейдяний кар'єр, також на території області знаходяться родовища цегельної сировини.

Промислове значення мають вапняки, гіпс, мергель. Також є родовища глини, які придатні для виготовлення черепиці, кахлю, гончарних виробів і художньої кераміки.

На території Ічнянської територіальної громади Прилуцького району знаходиться єдине в Україні родовище бішофіту (Новоподільське), унікальне за своїми запасами і лікувальними властивостями.

Також серед офіційних шахт на Чернігівській області працює видобувний центр Замглайське по видобуванню торфу, неподалік від самого міста Чернігова.

За наявною інформацією, на території Чернігівській області використовується 62 родовища (тверді корисні копалини – 15, вуглеводні – 28, гідромінеральні – 19).

У 2024 році Державною службою геології та надр України було видано 3 (три) спеціальних дозволи на користування надрами та було припинено дію 1

(одного) спеціального дозволу на користування надрами на території Чернігівської області.

На території Чернігівської області у 2024 році Державною службою геології та надр України не проводилося заходів державного нагляду (контролю).

Табл. 7.1.1.1. Мінерально-сировинна база*

Види корисних копалин	Загальна кількість родовищ (корисних копалин)		Родовища (корисні копалини), що розробляються		Одиниця виміру	Видобуток сировини		Балансові (видобувні) запаси	
	2020	2023	2020	2023		2020	2023	станом на 01.01.2021	станом на 01.01.2022
ГОРЮЧІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ									
<i>Газоподібні горючі корисні копалини</i>									
газ природний	29	31	22	7	млн. м ³	54		7554	
<i>Рідкі горючі корисні копалини</i>									
нафта	19	22	14	5	тис. т	243		7821	
газовий конденсат	13	11	9	3	тис. т	5		1079	
<i>Тверді горючі корисні копалини</i>									
торф	94	4	5	-	тис. т	52		75772	
НЕМЕТАЛІЧНІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ									
<i>Гірничохімічні корисні копалини</i>									
сапропель	2	-	-	-	тис. т	-		60	
бішофіт	1	1	1	-	тис. т	35		45928	
<i>Гірничотехнічні корисні копалини</i>									
сировина скляна (пісок кварцовий)	4	4	3	-	тис. т	340,16		41789,77	
<i>Нерудні корисні копалини для металургії</i>									
пісок формувальний	2	2	-	2	тис. т	-		103341	
<i>Нерудні корисні копалини для будівництва</i>									
сировина цементна (крейда, суглинок)	2	7	1	-	тис. т	9,7		304885,2	
крейда будівельна	6	-	-	-	тис. т	-		33982	
пісок	12	-	2	-	тис. м ³	7,5		129833,19	
сировина керамзитова	1	-	-	-	тис. м ³	-		1505	
глина	3	-	-	-	тис. т	-		1229	
сировина цегельно-черепична	99	-	7	-	тис. м ³	59,14		88241,68	
ВОДИ ПІДЗЕМНІ									
води підземні питні та технічні	17 родовищ (39 ділянок)	14 родовищ (23 ділянки)	17 родовищ (26 ділянок)	14 родовищ (23 ділянки)	тис. м ³ /добу			560,850	
води підземні мінеральні	3 родовища (3 ділянки)	1 родовище (1 ділянки)	3 родовища (2 ділянки)	1 родовище (1 ділянки)	м ³ /добу			426	

* - розділ сформований на основі даних за 2019 та 2020 роки та частково за 2023 рік, інформація з даного напрямку була надана Державною службою геології та надр України. Дана інформація за 2024 рік відсутня.

7.2 Система моніторингу геологічного середовища

Система моніторингу геологічного середовища – це сукупність заходів, спрямованих на спостереження, збирання, обробку, передачу, зберігання та аналіз інформації про стан геологічного середовища з метою прогнозування його змін та розробки рекомендацій для раціонального використання природних ресурсів та запобігання негативним наслідкам.

Моніторинг геологічного середовища є важливою складовою екологічного моніторингу та спрямований на забезпечення сталого розвитку та захисту навколишнього середовища.

Мета моніторингу геологічного середовища:

оцінка стану геологічного середовища;

виявлення негативних змін та їх причин;

розробка заходів для усунення або пом'якшення негативних наслідків;

прогнозування можливих змін у геологічному середовищі;

забезпечення раціонального використання природних ресурсів;

охорона геологічного середовища та запобігання техногенним аваріям.

Верховною Радою України прийнято Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів». Цей Закон визначає правові та організаційні засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів та спрямований на виконання зобов'язань України за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема, Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також на виконання вимог Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та Паризької угоди.

7.2.1 Підземні води: ресурси, використання, якість

Підземні води належать до корисних копалин загальнодержавного значення та є одним з найважливіших об'єктів надр. Вони мають стратегічне значення як надійне та якісне джерело питного водопостачання населення.

Підземні води мають подвійну природу: з одного боку, це рухома корисна копалина, яка циркулює в гірських породах, і її використання потребує видобутку з надр, а з іншого – це частина загальних водних ресурсів планети, яка активно взаємодіє з поверхневими водами, атмосферою та іншими компонентами природного середовища. У зв'язку з цим, ресурси підземних вод та їх експлуатаційні запаси залежать не тільки від геолого-гідрогеологічних факторів, але й від фізико-географічних та антропогенних, які змінюють умови живлення підземних вод, їх якість та можливості видобутку й використання.

Уся територія Чернігівської області в геоструктурному відношенні розташована в межах Дніпровсько-Донецького артезіанського басейну. Основні

водоносні горизонти підземних питних і технічних вод приурочені до відкладів четвертинних, представлених середньо-крупнозернистими пісками; палеогенових, представлених дрібно-різнозернистими пісками; верхньо- та нижньокрейдяних, представлених дрібно-різнозернистими пісками та крейдою; юрських, представлених середньо-різнозернистими пісками. За хімічним складом води гідрокарбонатні натрієві, магнієво-кальцієві, кальцієво-натрієві. Чернігівська область забезпечена підземними водними ресурсами в достатній мірі. Запаси підземних питних і технічних вод регіону становлять 913 тис. м³/добу.

За даними Деснянського басейнового управління водних ресурсів в 2024 році з підземних горизонтів забрано 35,81 млн м³ води.

Найбільший вплив від антропогенного навантаження відчувають безнапірні масиви підземних вод (МПЗВ), оскільки незначна глибина залягання водовмісних відкладів та відсутність у зоні аерації слабопроникних шарів обумовлюють потрапляння забруднюючих речовин з поверхні.

Найбільш відчутний вплив на всій території області на безнапірні групи МПЗВ здійснює сільське господарство – практично у всіх перших від поверхні водоносних горизонтах в межах сільських населених пунктів визначене дифузне забруднення азотними сполуками.

На погіршення якісного стану підземних вод суттєво впливають використання мінеральних добрив та пестицидів, зрошення на сільгоспугіддях та скиди забруднених стічних вод в поверхневі водойми. Хімічний склад води характеризується підвищеним вмістом сульфатів, хлоридів. Виявлення великих площ забруднення нітратами свідчать про стійку тенденцію до накопичення їх в ґрунтових водах. Крім того, для підземних вод перших від поверхні водоносних горизонтів характерним є природний підвищений вміст заліза.

Основними проблемними питаннями в галузі охорони та використання підземних вод залишаються: самовільне водокористування з підземних джерел без наявності дозволу на спеціальне водокористування; самовільне надкористування без спеціальних дозволів на користування надрами; порушення правил експлуатації артезіанських свердловин (захаращеність території та відсутність огорожень першого поясу зони санітарної охорони на свердловинах); порушення правил ведення первинного обліку водокористування з підземних джерел; несвоєчасне проведення ліквідаційного санітарно-технічного тампонажу непридатних до експлуатації свердловин, що несе значну загрозу підземним водоносним горизонтам, які є джерелом питного водопостачання в області, у зв'язку з тяжким фінансовим становищем підприємств, на балансі яких знаходяться дані свердловини, а також з причини розпаювання земель та неможливості встановлення власників свердловин.

7.2.2 Екзогенні геологічні процеси

На території України широко розповсюджені екзогенні геологічні процеси (далі – ЕГП), як природні, так і природно-техногенні та техногенні, що пов'язано із впливом господарської діяльності на геологічне середовище. Залучення територій, уражених природними ЕГП, у сферу діяльності людини

призводить до змін оточуючого середовища, які супроводжуються техногенним посиленням природних ЕГП. У районах розвитку небезпечних природних та техногенно-природних процесів проблема безпеки життєдіяльності населення та функціонування численних господарських об'єктів є однією з основних соціально-екологічних проблем сучасності, зважаючи на збитки, що завдаються цими процесами.

Роботи з вивчення поширення та активізації ЕГП виконують регіональні геологічні підприємства Державної служби геології та надр України, дочірні підприємства ПРАТ «НАК «Надра України», узагальнення й аналіз отриманої інформації виконує ДНВП «ГЕОІНФОРМ УКРАЇНИ». За результатами проведеної роботи складається інформаційний щорічник «Активізація небезпечних екзогенних геологічних процесів за даними моніторингу ЕГП».

Враховуючи важливість питань попередження надзвичайних ситуацій, пов'язаних із розповсюдження ЕГП, Департаментом з питань цивільного захисту та оборонної роботи Чернігівської обласної державної адміністрації, в межах повноважень, забезпечується збирання та оприлюднення наявної відповідної інформації у щорічному інформаційному віснику «Стан техногенної і природної безпеки Чернігівської області».

За наявними даними, на території регіону має місце розвиток природних екзогенних геологічних процесів, який, особливо в межах населених пунктів, створює реальну загрозу для населення, об'єктів економіки та інфраструктури, що потрапляють до зони негативного впливу цих небезпечних процесів.

Ситуація також ускладнюється недостатністю або відсутністю фінансування робіт із захисту населених пунктів від негативної дії зсувних процесів, із захисту сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод, а також берегоукріплювальних робіт.

Інформація щодо поширення на території області карстів, зсувів, підтоплення та лесових ґрунтів, здатних до просідання згідно, з останніми отриманими даними 2021 року, наданими Державною службою геології та надр України, представлена в табличній формі.

Таблиця 7.2.2.1. Поширення екзогенних геологічних процесів (ЕГП)

Пор. №	Вид (ЕГП)	Площа поширення, км ²	Кількість проявів, од.	% ураженості регіону
1.	Карст (відклади, що здатні до карстування)	31800	2313**	99,7
2.	Лесові ґрунти, що здатні до просідання	12410	інформація відсутня	38,9
3.	Зсуви	0,027	9	-
4.	Підтоплення	146,16	7*	0,5

* населених пунктів (зазначено орієнтовні площі підтоплення територій, оскільки інтенсивність процесу постійно змінюється),

** поверхневий карстопрояв

Лесові ґрунти мають дуже високу пористість, досягаючи 60-65 % і низьку природну вологість. Ці ґрунти за гранулометричним складом містять більше 50 % пиловатих частинок (розміром 0,05-0,005 мм), легко- та середньо-розчинні солі й карбонати кальцію.

Особливістю лесів є їхня здатність просідати (опускання поверхні) при замочуванні внаслідок додаткового ущільнення. Лесові ґрунти легко розмокають і розмиваються, а при повному водонасиченні можуть переходити в пливунний стан. У сухому стані леси відзначаються великою міцністю й можуть слугувати надійними основами, але при замочуванні можуть викликати просідання, часто нерівномірні, на схилах – зсуви.

Зсув – це зміщення похилої площини мас ґрунту з вершини або схилу узгір'я до підшови під дією сили тяжіння. Причинами виникнення зсувів є сукупність ряду природних причин (підземні та поверхневі води, атмосферні опади, вивітрювання) та деякі види діяльності людини (будівельні роботи, вибухи, буріння свердловин). Згідно з міжнародною статистикою до 80% зсувів у наш час пов'язані з діяльністю людини.

Зсуви формуються, як правило, на ділянках, які утворені водоопірними та водоносними породами ґрунту.

Вони виникають унаслідок порушення рівноваги в ґрунтах та підстилаючих породах, що може бути викликано підмивом водою, ослабленням міцності порід при вивітрюванні та перезволоженні опадами або підземними водами, в результаті чого сили зчеплення на поверхні зміщення стають меншими, ніж гравітаційна сила, що діє на масу породи.

Небезпека зсувів полягає в тому, що величезні маси ґрунту, раптово зміщуючись, можуть призвести до руйнування будівель та споруд, залізничних і шосейних доріг, мостів та жертв серед населення. Масштаби катастрофи залежать від ступеня забудови та заселення території, а також від величини самого зсуву.

На території області зсуви мають розвиток на крутих берегах і крутих схилах долин річок Дніпро, Десна, Удай, їх притоках, а також в ярах і балках. Адміністративно ці території відносяться до м. Чернігова, м. Новгород-Сіверського, Новгород-Сіверського, Прилуцького та Чернігівського районів. 16 населеним пунктам області загрожують зсувні процеси, ураженість території зсувами становить – 11,1778 км².

Зростання активності прояву зсувного процесу відбувається під впливом антропогенних та природних факторів.

До основних антропогенних факторів, які негативно впливають на розвиток зсувних процесів, відноситься господарська діяльність: під час будівельних робіт створюється додаткове навантаження на схили, витіки води з водних споруд та комунікацій призводять до надмірного обводнення зсувонебезпечних територій.

До основних природних чинників зсувних процесів відносяться метеорологічні та гідрологічні, їх дію можна суттєво зменшити шляхом застосування пасивних та активних засобів інженерного захисту: зниження ерозійної та абразійної дії вод, перепланування поверхні та дренажування схилів, закріплення схилів рослинністю, технічна меліорація ґрунтів та регулювання поверхневого стоку на схилах.

Уникнути осередкового впливу на розвиток зсувів при сільськогосподарській діяльності можна за рахунок зменшення замулення

поверхневих водостоків та недопущення змін рельєфу шляхом засипання ярів та балок, розорювання зсувонебезпечних схилів та вирубування лісів.

Таблиця 7.2.2.2. Перелік зсувонебезпечних територій в межах населених пунктів на території Чернігівської області

Адреса	Ураженість території зсувами, кв. км	Кількість зсувів, од.	Кількість населених пунктів у зонах зсувів
Новгород-Сіверський район	2,8098	28	8
м. Новгород-Сіверський, в т.ч.	0,0098	21	1
вул. Шевченка	0,0010	1	
вул. І.Богуна	0,0006	1	
вул. І.Буяльського	0,0006	1	
вул. Вокзальна	0,0006	1	
вул. М.Грушевського	0,0012	3	
вул. Дружби	0,0006	1	
вул. Деснянська	0,0004	1	
вул. Зелена	0,0002	1	
вул. Козацька	0,0007	1	
вул. Молодіжна	0,0001	1	
вул. Набережна	0,0002	1	
вул. Слобідська	0,0002	1	
вул. Робоча	0,0008	1	
вул. Героїв Чорнобіля	0,0002	1	
вул. Максима Шулги	0,0002	1	
вул. Сухомлинівська	0,001	1	
вул. Школьного	0,0002	1	
пров. Весняний	0,0006	1	
пров. Козацький	0,0004	1	
с. Камінь	0,3	1	1
с. Пушкарі	0,4	1	1
с. Щурівка	0,8	1	1
с. Мезин	0,4	1	1
с.Деснянське	0,3	1	1
с. Радичів	0,4	1	1
с. Оболоння	0,2	1	1
Прилуцький район	2,0	9	6
с-ще Ладан Ладанської селищної ради	1,0	1	1
с. Голубівка Ладанської селищної ради	0,3	1	1
с. Івківці Ладанської селищної ради	0,3	1	1
с. Полонки Линовицької селищної ради	0,1	5	2
с. Стрільники Сухополов'янської сільської ради	0,3	1	1
Чернігівський район	6,368	15	2
с-ще Седнів вул. Глібова, 12	3	1	1
м. Чернігів	3,368	14	1
Чорторіївський Яр, вул. Селюка, 15, 17	0,25	1	
Учбовий корпус ПТУ-16	0,52	1	
Чорторіївський Яр, вул. Козацька, 15	0,033	1	
автостанція №2, вул. Воскресенська	0,45	1	
Єлецький монастир	0,55	1	
вул. Князя Чорного, 2	0,32	1	
вул. Десняка, 43/3	0,06	1	
вул. Сіверянська, 7/2	0,08	1	
вул. Межова, між будинками №47 та №49	0,1	1	
Схил між пам'ятником М. Коцюбинському та Іллінською церквою (Болдині гори)	0,12	1	
вул. Кропивницького, 25	0,38	1	
вул. Кропивницького, район ЗОШ №24	0,45	1	
вул. Кропивницького, 165	0,03	1	
вул. Кропивницького, 205, 207 а	0,025	1	
Всього	11,1778	52	16

На території Чернігівської області, яка розташована в заплавах річок Десна та Дніпро характерними залишаються явища затоплення та підтоплення паводковими і поверхневими водами, що негативно впливають на функціонування господарського комплексу та життєзабезпечення населення.

Найбільш небезпечною в плані безпосереднього затоплення і руйнування господарських об'єктів є територія заплавної землі. Тут переважно розвиваються бічна і донна ерозія русла, а також надзаплавні тераси, на яких здебільшого збудовані дороги, інженерні споруди, житлові будівлі тощо.

У 2024 році погодні умови, практична відсутність снігового покриву та промерзання ґрунту не зумовили формування класичного весняного водопілля на більшості рівнинних річок країни. Активний розвиток весняного водопілля спостерігався лише на річках басейнів Верхнього Дніпра, річки Десна та окремих приток Середнього Дніпра та супроводжувався затопленням і підтопленням територій населених пунктів, доріг місцевого значення, сільськогосподарських угідь на території Новгород-Сіверського, Корюківського, Чернігівського районів.

Площі підтоплення територій та інтенсивність процесу постійно змінюються. У районах, де домінуючими чинниками є природні (кліматичні), у багатоводні роки процес активізується.

Інтенсивні деформаційні процеси руйнування форми руслового і берегового рельєфу, особливо в період проходження весняної повені, спричиняють деградацію ґрунтів, загибель рослинного і тваринного світу, заболочення водойм. Відмічаються відклади наносів, заростання русел і засмічення падаючими в річку в великій кількості деревами та кущами, що призводить до погіршення екологічної рівноваги річок, як природних об'єктів.

Наслідком затоплення і підтоплення земель є заболочення ґрунтів, змив гумусового шару, замулення річок та водойм, зниження їх дренажних властивостей, погіршення якості води в річках та водоймах, збільшення концентрації біогенів і пестицидів, а також забруднення підземних вод.

Техногенні фактори часто мають визначальне значення, особливо як наслідок проведення водогосподарських заходів.

На території Чернігівської області до об'єктів господарювання, які знаходяться в зоні можливого підтоплення, відносяться очисні споруди, що належать підприємствам житлово-комунального господарства та іншим організаціям.

Підтоплення в межах забудови, де фіксуються стійке порушення природного режиму, зволоження та підняття ґрунтових вод, призводить до значного погіршення умов проживання населення і функціонування господарських об'єктів.

В останні роки значна частина заплавної низинних територій річки Десна, які належать до зон можливого затоплення, забудована міськими і сільськими поселеннями, дачними будівлями, інженерними спорудами і комунікаціями. На забудованих та освоєних територіях не здійснюються заходи щодо запобігання розвитку процесів підтоплення. Інженерних споруд та захисних дамб для ефективного запобігання затоплення територій внаслідок повеней на річці Десна в межах області майже немає.

Основними причинами підтоплення в населених пунктах області є:
незадовільний стан мереж водопостачання та каналізації, відсутність централізованих систем водовідведення на забудованих та освоєваних територіях;

незадовільний стан осушувальних систем;

припинення експлуатації неглибоких водоносних горизонтів, високий рівень техногенного навантаження, що викликаний міською забудовою;

порушення умов стоку поверхневих вод різними видами будівництва, інженерними спорудами і комунікаціями, які знаходяться в зоні можливого підтоплення;

незадовільний стан та ліквідація природних дренажних систем, ярів, балок та вибалків, тимчасових водотоків в зв'язку з будівництвом на них ставків і водоймищ, які створюють підпір води і погіршують умови підземного стоку, що б призводить до підвищення рівня ґрунтових вод і зумовлює підтоплення прилеглої до них території;

зменшення дренажної здатності русел річок через їх замулення. До числа найбільш ефективних спеціальних заходів з попередження або ліквідації наслідків підтоплення відноситься проведення водогосподарських заходів: спорудження іригаційних систем, водосховищ, каналів, створення ставків в яружно-балковій мережі, тощо.

Процеси переформування берегів на річках Десна та Дніпро, що спостерігаються на території Чернігівської області, мають досить високу динаміку, та суттєво впливають на екологічну напруженість прилеглої до річки території, несуть загрозу втрати сільськогосподарських земель, територій населених пунктів, господарських об'єктів та житлових будівель.

Найбільш динамічно переформування берегів спостерігається на р. Десні, р. Дніпро, що мають найменшу стійкість русла і відповідно найбільшу інтенсивність переформування берегів.

Переформування берегів вимагає значних витрат на компенсаційні заходи: будівництво берегозахисних і берегоукріплювальних споруд, відселення населення, перенесення господарських об'єктів, тощо, та вимагає виявлення водонебезпечних ділянок та проведення систематичних спостережень на цих ділянках. Інформація про водонебезпечні ділянки річок наведена в таблиці.

За даними моніторингу Деснянського БУВР в 2024 році спостерігалось 4 водонебезпечні ділянки річок, наведені у табличній формі (табл. 7.2.2.3.).

Таблиця 7.2.2.3. Динаміка розмиву та руйнування берегів річок

№ з/п	Найменування водних об'єктів (ділянок річок), на яких проводиться спостереження та їх місце розташування	Потужність та рік проведення робіт з берегоукріплення	Відстань до ділянки берегоукріплення від гирла річки, км	Протяжність ділянки моніторингу, км
1	2	3	4	5
1	Ділянка лівого берега р. Десна біля с. Велике Устя Корюківського району	0,896 км (I пусковий комплекс) 2018 рр.	343,50 - 344,70	1,2
2	Ділянка правого берега р. Десна біля с. Мале Устя Корюківського району	0,85 км (шпори –11 шт.) 2008-2010 рр.	345,50 - 346,50	1,0

3	Ділянка лівого берега р. Десна біля с. Пекарів Корюківського району	–	357,30 - 357,90	0,4
4	Ділянка правого берега р. Десна біля с. Спаське Корюківського району	–	366,50 - 367,65	1,15

7.3 Дозвільна діяльність у сфері використання надр

Згідно зі ст. 16 Кодексу України про надра спеціальні дозволи на користування надрами надаються Державною службою геології та надр України відповідно до Порядку проведення аукціону (електронних торгів) з продажу спеціального дозволу на користування надрами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.09.2020 № 993.

7.4 Геологічний контроль за вивченням та використанням надр

Державний контроль і нагляд за веденням робіт стосовно геологічного вивчення надр, їх використання та охорони спрямовані на забезпечення додержання всіма державними органами, підприємствами, установами, організаціями і громадянами визначеного порядку користування надрами, виконання інших обов'язків щодо охорони надр, встановлених законодавством України.

Відповідно до ст. 61 Кодексу України про надра державний контроль за геологічним вивченням надр (державний геологічний контроль) та раціональним і ефективним використанням надр України здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

Державний нагляд за веденням робіт з геологічного вивчення надр, їх використанням та охороною, а також використанням і переробкою мінеральної сировини (державний гірничий нагляд) здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці.

Державний контроль за використанням і охороною надр у межах своєї компетенції здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів.

7.5 Державна політика та заходи щодо геологічного вивчення та раціонального використання надр

Державна політика щодо геологічного вивчення та раціонального використання надр в Україні спрямована на забезпечення ефективного та екологічно безпечного використання мінерально-сировинного потенціалу країни. Основними завданнями є: геологічне вивчення надр, раціональне використання мінеральних ресурсів, охорона надр та контроль за їх

використанням. Державна служба геології та надр України є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику в цій сфері.

Держава забезпечує проведення геологічних досліджень з метою виявлення, оцінки та розвідки родовищ корисних копалин, а також вивчення геологічної будови території.

Державна політика спрямована на забезпечення ефективного та економного використання мінеральних ресурсів, запобігання їх невинуватим втратам та забрудненню, а також на розвиток вторинної переробки.

Держава здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства щодо охорони надр, запобігає негативному впливу гірничодобувної діяльності на довкілля, вживає заходів щодо запобігання забрудненню надр та їхньому виснаженню.

Верховна Рада України приймає законодавчі акти, що регулюють гірничі відносини, зокрема, щодо геологічного вивчення, використання та охорони надр.

Держава: координує діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також підприємств, установ та організацій, що здійснюють геологічне вивчення та використання надр; заохочує використання передових технологій у сфері геологічного вивчення, видобутку та переробки корисних копалин, що дозволяють підвищити ефективність використання ресурсів та знизити негативний вплив на довкілля; підтримує розвиток галузей, що займаються переробкою відходів гірничодобувної промисловості та використанням вторинної сировини; здійснює моніторинг стану геологічного середовища, контролює викиди забруднюючих речовин та вживає заходів щодо запобігання забрудненню надр; здійснює інвентаризацію родовищ корисних копалин, що дозволяє оцінити їхні запаси та забезпечити їх раціональне використання; створює сприятливі умови для залучення інвестицій у геологічне вивчення та розробку родовищ корисних копалин.

Важливо зазначити, що надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Користувачами надр можуть бути юридичні та фізичні особи, які отримали відповідний дозвіл. Законом України «Про надра» визначено права та обов'язки користувачів надр, а також умови користування надрами.

З метою попередження та уникнення загроз надзвичайних ситуацій від геологічних чинників необхідно:

удосконалити систему моніторингу підтоплення земель і зсувонебезпечних територій, а також механізм регулювання і контролю за впровадженням господарської діяльності на цих територіях;

забезпечити належне фінансування та реалізацію затверджених програм природоохоронного спрямування;

здійснити економічно та екологічно обґрунтовані протизсувні заходи до початку господарського освоєння зсувонебезпечних територій;

здійснити аналіз ефективності використання зрошувальних земель та окремих зрошувальних систем та визначити доцільність їх подальшої експлуатації у наявному стані.

8. ВІДХОДИ

8.1 Структура утворення та накопичення відходів

Серед низки екологічних проблем, які мають місце в області, особливо гостро стоїть проблема управління відходами, які є одним із найбільших забруднювачів навколишнього середовища та негативно впливають на всі його компоненти. Ситуація ускладнюється й тим, що зберігається значний розрив між обсягами накопичених відходів і обсягами їх оброблення та/або видалення.

Враховуючи природні та економічні фактори, основну складову в загальній масі відходів, що утворюються в регіоні, займають тверді побутові відходи та виробничі відходи IV класу небезпеки, які в основному видаляються на полігони, звалища, накопичувачі тощо.

Напрямки управління відходами розподілено наступним чином:

на полігонах та звалищах видаляється за рік близько 200 тис. т відходів;

на підприємствах утворюється близько 0,5 тис. т промислових токсичних відходів I-III класів небезпеки, з них – частина обробляється на існуючих установках, інші – передаються для знешкодження на відповідних потужностях за межі області, незначна кількість розміщується на власних об'єктах видалення (підрозділи ПАТ «Укрнафта»).

Значний негативний вплив на об'єкти довкілля області здійснюють: промислові токсичні відходи, відходи, які утворилися в результаті реформування аграрного сектору економіки – непридатні та заборонені до використання хімічні засоби захисту рослин.

Серед різних видів відходів, які утворюються в процесі господарської діяльності, найбільшу небезпеку для довкілля і здоров'я населення становлять токсичні промислові відходи, що мають у своєму складі фізіологічно активні речовини, які викликають токсичний ефект. Токсичність – міра несумісництва речовини з життям, обернено пропорційна смертельній дозі чи концентрації. Небезпечні хімічні речовини за рахунок наявності небезпечних складників можуть викликати отруєння організму людини та забруднення навколишнього природного середовища. Сам по собі ефект небезпечної дії речовини є наслідком взаємодії між хімічними, фізико-хімічними властивостями та медико-біологічним станом організму на момент контакту з речовиною.

Табл. 8.1.1. Показники утворення відходів на території Чернігівської області в динаміці за 2019-2024 роки

№ з/п	Показник	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
1	Обсяги утворення відходів:					
	Промислові (у т.ч. гірничопромислові) відходи, т	**	**	**	**	**
	Відходи за формою 14-МТП (номенклатура з 57 видів), т	**	**	**	**	**
	Небезпечні (токсичні) відходи (за формою звітності № 1 – небезпечні відходи, т	447,0	***	***	***	***
	Відходи житлово-комунального господарства, тис. м ³	**	**	**	**	**
	Загальна кількість відходів, т	498400,0				
2	Інтенсивність утворення відходів:					

№ з/п	Показник	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
	Загальна кількість відходів на одиницю ВРП, кг/ 1 млн. грн.	**	**	**	**	**
	Утворення небезпечних (токсичних) відходів I-III класів небезпеки на одиницю ВРП, кг/ 1 млн. грн.	**	**	**	**	**
	Утворення твердих побутових відходів на особу, м ³ / на 1 чол.	**	**	**	**	**

** - статистичне спостереження за формою № 14-МТП (звіт про утворення, використання й поставку вторинної сировини і відходів виробництва), починаючи з 2010 року, в органах статистики не розроблялося.

*** - дані відсутні.

Інформація щодо обсягів накопичення небезпечних відходів I-III класів небезпеки станом на 01.01.2024 представлена в таблиці 8.1.2.

Табл. 8.1.2. Обсяги накопичення відходів на території Чернігівської області

Пор. №	Показник	Одиниця виміру	Кількість	Примітка
1	Суб'єкти підприємницької діяльності, виробнича діяльність яких пов'язана з утворенням небезпечних відходів	од.	–	Наявність відходів I-III класів небезпеки на 01.01.2025 у поданих звітах відсутня
2	Накопичено відходів у тому числі:	т	–	
3	відходи 1 класу небезпеки	т	–	
4	відходи 2 класу небезпеки	т	–	
5	відходи 3 класу небезпеки	т	–	

Відповідно до змін законодавства небезпечність відходів визначається не за класами небезпеки, а за наявністю у відходів однієї чи більше властивостей, що роблять їх небезпечними, наведених у додатку 3 (Перелік властивостей, що роблять відходи небезпечними) Закону України «Про управління відходами».

Тверді побутові відходи (далі ТПВ), що утворюються в регіоні, складаються на полігонах та звалищах. Станом на 09.07.2023 в обласний реєстр місць видалення відходів (далі – МВВ) внесено 552 МВВ, з них: 11 полігонів, 496 звалищ твердих побутових відходів та інші МВВ. Вказані об'єкти займають площу 1912,8334 га.

Слід зазначити, що система обліку твердих побутових відходів не відтворює реальної картини щодо фактичної кількості утворення відходів. Метрологічний облік відходів (зважування) забезпечується не на всіх полігонах та звалищах. Облік відходів, які потрапляють на більшість місць видалення ТПВ, проводиться візуально лише в одиницях об'єму, що в перерахунку на одиниці маси не відтворює реальну картину обсягів відходів, які розміщуються на об'єктах. На багатьох місцях розміщення відходів сільських територіальних громад облік взагалі не ведеться. Тому наявні дані щодо обліку відходів на полігонах ТПВ та звалищах мають індикативний характер і не відтворюють реальну картину утворення та накопичення відходів.

Інформація про стан місць розміщення відходів на території області, які занесено в обласний реєстр місць видалення відходів, та обсяги розміщених відходів, представлена в таблиці 8.1.3.

Табл. 8.1.3. Інформація про стан полігонів та звалищ твердих побутових відходів, які внесені до обласного реєстру місць видалення відходів

№ п/п	Назва одиниці адміністративно-територіального устрою регіону (район)	Кількість полігонів та звалищ	Площа, зайнята полігонами та звалищами, га
1	м. Ніжин	1	15,32
2	м. Н-Сіверський	1	5,0
3	Корюківський	80	76,0066
4	Ніжинський	101	128,44
5	Новгород-Сіверський	72	71,505
6	Прилуцький	93	97,618
7	Чернігівський	159	209,7111
	Разом:	507	603,6007

8.2 Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)

Відповідно до Закону України «Про управління відходами»: Управління відходами (збирання, перевезення, оброблення (відновлення, сортування та видалення))

В області практично вирішена проблема управління промисловими відходами I-III класів небезпеки. Вжиття організаційних та адміністративних заходів дало змогу виключити їх розміщення в навколишньому природному середовищі – частина обробляється на існуючих установках, інші – передаються для знешкодження на відповідних потужностях за межі області.

У зв'язку з неповним охопленням власників відходів статистичним спостереженням за формою № 1-відходи, отримані дані не відповідають фактичним обсягам утворених відходів і не відображають реальну картину щодо операцій з ними. Динаміка управління небезпечними відходами I-III класів небезпеки представлена в таблиці 8.2.1.

Табл. 8.2.1. Основні показники управління відходами I-III класів небезпеки (тис. тонн)

Пор. №	Показники	2020 рік	2021 рік ³	2022 рік ⁴	2023 рік	2024 рік ³
1	Утворилося ¹	0,447 ¹	-	0,228	0,468	-
2	Одержано відходів із сторони у тому числі з інших країн	0,008	-	-	-	-
3	Утилізовано(оброблено, перероблено) ² , відновлено ⁵	0,104 ²	-	0,019	0,031 ⁵	-
4	Знешкоджено (знищено) у тому числі спалено	-	-	-	-	-
5	Направлено в сховища організованого складування /поховання (видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти)	-	-	-	-	-
6	Передано іншим підприємствам у тому числі іншим країнам	0,340	-	0,182	0,453	-
7	Направлено в місця неорганізованого складування за межі підприємств	-	-	-	-	-
8	Втрати відходів внаслідок витікання, випаровування, пожеж, крадіжок	-	-	-	-	-
9	Загальний обсяг відходів, накопичених у спеціально відведених місцях чи об'єктах на кінець року	-	-	0,195	0,045	-

¹- дані з урахуванням відходів утворених у домогосподарствах

²- дані без оброблених, перероблених відходів

³- інформація за 2021, 2024 рр. Головним управлінням статистики у Чернігівській області не надавалась

⁴- дані можуть бути уточнені

⁵- показник відновлення відходів.

У місті Чернігові захоронення рідких промислових токсичних відходів проводилось у ставках-накопичувачах, які почали будуватися на початку 60-х років минулого століття. З липня 2005 року експлуатація об'єкту припинена. На 01.01.2023 у ставках-накопичувачах залишається біля 130 тис. м³ токсичних відходів, які негативно впливають на всі компоненти навколишнього природного середовища: спостерігається розширення ореолу забруднення ґрунтових вод, забруднення атмосферного повітря продуктами випаровування та ґрунтів прилеглих територій важкими металами. Відповідно до інформації Управління житлово-комунального господарства Чернігівської міської ради, вказані відходи на 97,37-99,99% складаються із води та на 2,63-0,01% – забруднюючих речовин. Тому ліквідацію об'єкта передбачається провести шляхом рекультивациі.

Комунальне підприємство «АТП-2528» Чернігівської міської ради на підставі договору від 30 березня 2016 року №17, здійснює технічне обслуговування полігону твердих побутових відходів та ставків-накопичувачів рідких промислових відходів (с. Масани) з дотриманням вимог Правил експлуатації полігонів побутових відходів, затверджених наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 01.12.2010 № 435. Полігон побутових відходів оснащений системою вилучення та знешкодження біогазу.

Однією з найбільших екологічних проблем Чернігівської області залишається загроза забруднення ґрунтів і підземних водоносних горизонтів та виникнення надзвичайної ситуації внаслідок накопичення значних обсягів безхазайних непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин (далі – ХЗЗР).

За результатами комплексної інвентаризації, проведеної у грудні 2024 року – січні 2025 року, станом на 01.02.2025 на території Чернігівської області обліковується 139,5 тонн ХЗЗР, а саме: в Прилуцькому (97,5), Ніжинському (38,0), Новгород-Сіверському (4,0). Стан наявних 24 місць накопичення ХЗЗР незадовільний і створює значну небезпеку для життя і здоров'я людей, зокрема через забруднення небезпечними речовинами повітря, ґрунтів, підземних водоносних горизонтів та водойм.

Враховуючи, що значна частина складів знаходиться в басейнах річок Дніпро та Десна, які є джерелами питного водопостачання для багатьох населених пунктів України, з метою зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище та попередження забруднення об'єктів довкілля, є вкрай необхідним забезпечити утилізацію залишків зазначених небезпечних речовин у повному об'ємі. Крім того, проблема наявності складів з небезпечними речовинами загострюється у зв'язку із військовим станом. Оскільки при проведенні бойових дій потрапляння снарядів у такі місця може призвести до екологічної катастрофи. Ситуація щодо умов зберігання

непридатних ХЗЗР знаходиться під постійним контролем Державної екологічної інспекції у Чернігівській області.

Для проведення повного комплексу робіт з утилізації безхазяйних ХЗЗР, наявних на території Чернігівської області, необхідно близько 21,6 млн грн.

Вирішити це питання без державної підтримки, лише за рахунок коштів місцевих бюджетів та екологічних фондів неможливо.

Варто зауважити, що до Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки включено природоохоронний захід «Забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин у Чернігівській області».

У рамках зазначеної Програми за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища (далі – обласний фонд) та місцевих бюджетів територіальних громад на умовах співфінансування у 2024 році вивезено на утилізацію 89,654 тонн непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин, які зберігалися на території 13 громад (Варвинська, Линовицька, Макиївська, Мринська, Новобілоуська, Носівська, Парафіївська, Ріпкинська, Срібнянська, Сосницька, Сухополов'янська, Холминська, Яблунівська) та створювали загрозу забруднення ґрунтів і підземних водоносних горизонтів. На ці потреби з обласного фонду ОНПС витрачено 5757,812 тис. грн, з місцевих бюджетів громад – 2903,440 тис. грн.

Продовження робіт з вивезення та видалення пестицидів з території громад Чернігівської області заплановано на 2025 рік.

Однак, вирішити зазначене питання без державної підтримки, лише за рахунок коштів місцевих бюджетів та екологічних фондів неможливо, а стан зберігання ХЗЗР призводить до погіршення санітарно-епідеміологічної ситуації.

Інформація щодо поводження з непридатними пестицидами в розрізі районів наведена в таблиці 8.2.2. Об'єкти найбільшої кількості зберігання непридатних отрутохімікатів наведені в таблиці 8.2.3.

Табл. 8.2.2. Поводження з непридатними пестицидами на території Чернігівської області у 2024 році

№	Район	Перезатарено впродовж року, т	Знешкоджено впродовж року, т	Утворено (виявлено) впродовж року, т	Кількість на кінець року, т
1	Корюківський	0	11,681	0	15,0
2	Ніжинський	0	17,3	0	56,8
4	Прилуцький	0	55,618	0	142,0
5	Чернігівський	0	5,05	0	5,1
	Всього по області	0	89,6535	0,0	222,9

Упродовж останніх років велика кількість непридатних пестицидів, які довгий час накопичувалися на різноманітних складах та звалищах по всій території Чернігівської області, перетворилася в безхазяйні відходи, практично залишившись поза доглядом та контролем, створюючи, таким чином, небезпеку людям і довкіллю. ХЗЗР перетворилися на своєрідну міну сповільненої дії.

Табл. 8.2.3. Місця зберігання найбільшої кількості

непридатних або заборонених до використання пестицидів

<i>№</i>	<i>Назва підприємства</i>	<i>Показники</i>
1.	безхазайні відходи (розміщені на території Борзнянської міської ради Ніжинського району, відповідальність за об'єкт покладена на Миколаївський старостинський округ Ніжинського району)	20,0 тонн твердих непридатних ХЗЗР знаходяться в непристосованому приміщенні. Стан місця зберігання та тари незадовільний.
2.	безхазайні відходи (розміщені на території Сухополов'янської сільської ради Прилуцького району, відповідальний за об'єкт не визначений)	20,0 тонн твердих непридатних ХЗЗР знаходяться в непристосованому приміщенні. Стан місця зберігання та тари незадовільний.
3.	ТОВ «Променергопостач» (Прилуцька міська рада, м. Прилуки)	14,0 тонн твердих непридатних ХЗЗР знаходяться в складському приміщенні. Стан місця зберігання та тари незадовільний.
4.	Безхазайні відходи (розміщені на території Сухополов'янської сільської ради Прилуцького району, відповідальний за об'єкт покладена на Малківський старостинський округ Прилуцького району)	9,0 тонн твердих непридатних ХЗЗР знаходяться в непристосованому приміщенні. Стан місця зберігання та тари незадовільний.

Питанням остаточного вирішення проблеми непридатних пестицидів, зокрема перезатаренням та вивезенням їх на утилізацію за межі області, у минулі роки займалися Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Чернігівська обласна державна адміністрація, Чернігівська обласна рада, Державна екологічна інспекція у Чернігівській області та громадські екологічні організації.

У регіоні докладаються всі зусилля для забезпечення повного звільнення області від отрутохімікатів. Адже стратегія державної екологічної політики України щодо очищення території держави від непридатних пестицидів полягає не в ліквідації застарілих пестицидів та отрутохімікатів в окремих точках, а в комплексному повному очищенні найближчим часом.

Табл. 8.2.4. Проведені заходи щодо зменшення техногенного впливу непридатних або заборонених до використання пестицидів на навколишнє природне середовище

<i>Рік</i>	<i>Кількість перезатарених або знешкоджених пестицидів</i>	<i>Витрачено коштів, тис. грн.</i>	<i>Джерело фінансування</i>
2020	Роботи не проводилися		
2021	Роботи не проводилися		
2022	Знешкоджено 5,974 тонн	713,64	356,82 – обласний фонд ОНПС; 356,82 – місцевий бюджет Сухополов'янської сільської ради Прилуцького району.
2023	Знешкоджено 39,894 тонн	4298,70	2149,35 – обласний фонд ОНПС; 2149,35 – бюджети місцевого самоврядування області.
2024	Знешкоджено 89,654 тонн	8661,25	5757,812 – обласний фонд ОНПС; 2903,440 – бюджети місцевого самоврядування області.

Проблеми у сфері управління твердими побутовими відходами на території області дійсно досягли свого найвищого рівня загострення. Стан місць розміщення твердих побутових відходів становить реальну небезпеку для довкілля та населення, що проживає на прилеглих територіях. На більшості їх відсутні спеціальні природоохоронні споруди та системи екологічного моніторингу, не визначені технологічні карти, накопичення відходів проводиться безсистемно, ущільнення та присипка ґрунтом здійснюється не

своєчасно або взагалі не проводиться, не ведеться облік відходів, не відновлюється або відсутнє обвалування, прилегла територія засмічена відходами.

Недостатня кількість та технічний стан спеціалізованої техніки взагалі ставить під загрозу процес видалення відходів в більшості районних центрів. На територіях сільських рад відсутні спеціалізовані підприємства у сфері управління побутовими відходами, самі відходи складаються у природних рельєфних утвореннях. Існуюча система санітарного очищення населених пунктів недосконала, її фрагментарність, роз'єднаність та різнорідність не забезпечує достатнього контролю за санітарним станом територій та операціями управління побутовими відходами.

Через відсутність на Чернігівщині об'єктів оброблення відходів на місця розміщення відходів потрапляє значна частина відходів, які мають ресурсну цінність і підлягають відновленню, у тому числі сортуванню та видаленню. Основну масу відходів як вторинної сировини складають тара (упаковка) від продуктів харчування та продукції споживання населенням.

Крім того, в області існує проблема, яка на сьогодні не містить вираженого характеру, але через певний час її наслідки будуть становити реальну загрозу як об'єктам довкілля, так і здоров'ю населення прилеглих територій. Суть її полягає в тому, що в результаті життєдіяльності населення утворюються відходи, які містять небезпечні складові, зокрема відпрацьовані люмінесцентні та енергозберігаючі лампи, зіпсована електронна техніка та електричне обладнання, відходи автотранспорту тощо. Враховуючи досягнення науково-технічного прогресу, обсяги побутових відходів, що утворюються у населення та містять небезпечні складові, будуть постійно збільшуватися. Вказані групи відходів в основному не вилучаються, а вивозяться на місця розміщення відходів за унітарною схемою видалення. При цьому на даному етапі, не можливо оцінити їх обсяги та наслідки для довкілля.

Органи місцевого самоврядування за відсутності відповідної інфраструктури управління відходами та цільового фінансування не забезпечують вирішення зазначеної проблеми.

Основними причинами такого становища є відсутність коштів в органів місцевого самоврядування, на яких покладена відповідальність за забезпечення цієї ділянки роботи, та неналежне виконання обов'язків визначеними комунальними підприємствами.

В області існує нагальна проблема з впровадження інноваційних технологій у сфері охорони навколишнього природного середовища, зокрема для вирішення проблем управління відходами.

Питання створення об'єктів оброблення відходів є досить актуальним для регіону, і його вирішення в певній мірі дало б вагомий поштовх для зменшення навантаження на довкілля та підвищення економічного потенціалу відповідних територій.

Станом на 01.01.2025 на Чернігівщині частково впроваджено систему роздільного збирання твердих побутових відходів для подальшої переробки корисних компонентів у наступних населених пунктах: у містах Новгород-Сіверський, Корюківка, Мена, Семенівка, Носівка, Ніжин, Прилуки,

Сновськ, селища міського типу Березне, Гончарівське, Добрянка, Михайло-Коцюбинське, Короп, Сосниця, Талалаївка, Куликівка, Козелець, Лосинівка, Ріпки, Линовиця а також у низці населених пунктів Чернігівського, Прилуцького, Ніжинського та Новгород-Сіверського районів.

Схемою санітарного очищення м. Чернігова передбачені ключові етапи впровадження оптимальної моделі поводження з твердими побутовими відходами у місті Чернігові: здійснення просвітницької діяльності серед населення Чернігова; запровадження сортування твердих побутових відходів на дві фракції (органічну та всі інші відходи); розширення існуючої мережі пунктів приймання небезпечних відходів від населення; запуск у роботу сміттєпереробного комплексу.

Чернігівською міською радою та її виконавчими органами вживаються заходи для впровадження оптимальної моделі управління відходами у місті.

Зокрема, з метою переходу міста Чернігова на використання напівпідземних контейнерів, в рамках заходів Комплексної цільової Програми розвитку житлово-комунального господарства міста Чернігова на 2017-2020 років (затвердженої в новій редакції рішенням Чернігівської міської ради від 30.11.2017 року №25/VII-7), та Комплексної цільової Програми розвитку житлово-комунального господарства міста Чернігова на 2021-2025 роки (затвердженої рішенням Чернігівської міської ради від 01.12.2020 № 2/VIII-14) у місті впродовж 2019-2023 років здійснювалося будівництво нових майданчиків із контейнерами ємністю 3,0 м³.

Вищезазначене будівництво проводилося не в хаотичному порядку, а послідовно по районах (секторах), з метою досягнення найбільшого економічно-логістичного потенціалу в обслуговуванні контейнерних майданчиків із одночасним припиненням використання сміттєпроводів по відповідних кварталах міста.

Контейнерними майданчиками із напівпідземними контейнерами планується охопити поступово всі території багатоповерхової забудови міста.

Здійснення заходу спрямовано на створення необхідної інфраструктури для впровадження у місті роздільного збирання побутових відходів на дві фракції (органічну та всі інші відходи) із подальшим сортуванням та вилучення з побутових відходів ресурсоцінних компонентів.

У зв'язку із зменшенням доходної частини бюджету Чернігівської міської територіальної громади та значними витратами на відновлення та оборону, під час війни, розбудова нових контейнерних майданчиків у 2024 році призупинена.

З метою створення передумов для подальшої роботи системи управління побутовими відходами, Чернігівська міська рада та її виконавчі органи продовжують виконання наступних заходів:

Для підвищення рівня обізнаності мешканців міста з управління відходами, у закладах освіти, підпорядкованих управлінню освіти Чернігівської міської ради проводяться різноманітні навчальні заходи та акції з сортування пластику, збору макулатури, поліетиленових пакетів у спеціальні контейнери;

Збирання від населення небезпечних відходів (зі складу побутових) для їх передачі ліцензованій організації.

Дослідження впливу полігону твердих побутових відходів на стан складових довкілля проводилося на замовлення комунального підприємства «АТП-2528» Чернігівської міської ради (дослідження ґрунту, дослідження стану атмосферного повітря, шуму та рослин). Показники досліджень по даних спостереженнях знаходяться у межах норм.

На замовлення управління житлово-комунального господарства Чернігівської міської ради у 2024 році проводився моніторинг підземних та поверхневих вод у зоні впливу полігону твердих побутових відходів. Дані моніторингу підтверджують стабільно високий вміст забруднюючих речовин у ґрунтових водах біля полігону та поруч зі ставками-накопичувачами рідких промислових відходів.

Останні дані щодо обсягів утворення, використання й поставки відходів як вторинної сировини, що обробляються Головним управлінням статистики у Чернігівській області на основі державного статистичного спостереження за формою №14-МТП, наведені в таблиці 8.2.5. (з 2010 року згадане статистичне спостереження органами статистики не розробляється).

Табл. 8.2.5. Динаміка використання відходів як вторинної сировини

№	Показник	2000 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік
1.	Обсяги утворення відходів, тис. т	941,2	1836,3	1314,8	1419,5	1303,4
2.	Обсяги використання відходів, тис. т	150,9	516,6	435,6	327,3	351,8
3.	Рівень використання, %	16,0	28,1	33,1	23,1	27,0

Основними напрямками, на яких необхідно сконцентрувати увагу всіх причетних до проблеми служб області, вважаємо наступні:

зменшення шкідливого впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини за рахунок впровадження нових сучасних високоефективних методів збирання, перевезення, оброблення (відновлення, у тому числі сортування, та видалення) відходів відповідно до сучасних вимог охорони довкілля;

налагодження ефективної інфраструктури управління відходами в межах територіальних громад, запобігання утворенню несанкціонованих звалищ відходів;

зменшення утворення й видалення відходів шляхом впровадження роздільного збирання компонентів твердих побутових відходів;

концентрація фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів для вирішення проблем в управлінні відходами, зокрема приведення місць розміщення відходів у відповідність з вимогами законодавства, експлуатації, припинення експлуатації, рекультивації та догляду за ними після припинення їх експлуатації, а особливо управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків.

8.3 Транскордонне перевезення небезпечних відходів

Транскордонне перевезення небезпечних відходів регулюється законодавством України та міжнародними угодами, зокрема Базельською

конвенцією. Воно потребує отримання письмової згоди від Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, а також дотримання певних процедур.

Перевезення небезпечних відходів – це складний процес, який потребує ретельного дотримання законодавства та міжнародних норм. Порухення цих правил може призвести до серйозних наслідків для довкілля та здоров'я населення.

Постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.2024 № 1067 затверджено Порядок надання письмової згоди (повідомлення) на транскордонне перевезення небезпечних відходів та висновку на транскордонне перевезення відходів. Дія цього Порядку поширюється на суб'єктів господарювання у сфері управління відходами, що планують здійснювати транскордонне перевезення відходів відповідно до Закону України «Про управління відходами».

8.4 Державна політика та заходи у сфері управління відходами, відповідно до Закону України «Про управління відходами»

В Україні склалася критична ситуація, пов'язана з утворенням, накопиченням, зберіганням, переробленням, утилізацією та захороненням відходів, що характеризується подальшим розвитком екологічних загроз. Незважаючи на декларування пріоритетності проблеми відходів, розроблення відповідної нормативно-правової бази, а також впровадження різних цільових програм як на державному, так і на місцевому рівнях, процес їх накопичення не зупинено.

У рамках Угоди про асоціацію між Україною з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони Україна взяла на себе ряд зобов'язань щодо приведення власного законодавства у відповідність до вимог європейського права. На виконання положень зазначеної Угоди у сфері управління відходами розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 820-р схвалено Національну стратегію управління відходами в Україні до 2030 року (далі – Стратегія).

Стратегія визначає головні напрями державного регулювання у сфері управління відходами в найближчі десятиліття з урахуванням європейських підходів з питань управління відходами, що базуються на положеннях:

Рамкової Директиви № 2008/98/ЄС Європейського парламенту та Ради від 19.11.2008 «Про відходи та скасування деяких директив»;

Директиви Ради № 1999/31/ЄС від 26.04.1999 «Про захоронення відходів»;

Директиви № 2006/21/ЄС Європейського парламенту та Ради від 15.03.2006 «Про управління відходами видобувних підприємств, та якою вносяться зміни до Директиви 2004/35/ЄС»;

Директиви 94/62/ЄС Європейського парламенту та Ради від 20.12.1994 «Про упаковку та відходи упаковки»;

Директиви 2012/19/ЄС Європейського парламенту та Ради від 04.07.2012 «Про відходи електричного та електронного обладнання (ВЕЕО)»;

Директиви 2006/66/ЄС Європейського парламенту та Ради від 06.09.2006 «Про батареї та акумулятори та відпрацьовані батареї та акумулятори».

Нормативно-правові акти й нормативні документи, що розроблятимуться та прийматимуться на виконання цієї Стратегії, мають базуватися виключно на принципах і положеннях відповідних актів європейського законодавства.

20 червня 2022 року Верховна Рада України ухвалила законопроект № 2207-1-д «Про управління відходами».

Прийняття рамкового Закону України «Про управління відходами» дає можливість розпочати зміни, які необхідні Україні для того, щоб стати членом Європейського Союзу.

Закон дозволить:

впровадити європейську ієрархію управління відходами;
організувати планування системи управління відходами на національному, регіональному та місцевому рівнях;

закрити старі сміттєзвалища, а ті, що залишаться, привести до європейських норм;

створити умови для побудови в Україні сучасної сміттєпереробної інфраструктури за європейськими правилами і відкрити кордони для інвесторів;

встановити принцип «забруднювач платить»;

впровадити розширену відповідальність виробника, коли виробник продукції буде зобов'язаний забезпечити повну утилізацію упаковки, яку випустив на ринок разом із товарами.

Закон України «Про управління відходами» встановлює рамку нових сучасних правил функціонування системи управління відходами в Україні. На його основі вже розроблено та ще будуть розробляти низку інших необхідних секторальних законів. Кінцева мета – зробити управління відходами ефективнішим і безпечнішим для людей і довкілля.

Кабінет Міністрів України розпорядженням від 27.12.2024 № 1353-р затвердив Національний план управління відходами до 2033 року.

Національний план є рамковим документом планування, яким визначаються головні напрями реалізації державної політики у сфері управління відходами, натомість, регіональними та місцевими планами управління відходами визначаються конкретні заходи, необхідні об'єкти інфраструктури, технології, які враховують місцеві умови, економічні розрахунки та спроможність реалізації.

З метою реалізації Національного плану до 2033 року визначено такі пріоритетні цілі:

удосконалення та наближення національного законодавства до вимог законодавства ЄС на виконання положень Угоди про асоціацію у сфері управління відходами;

впровадження економічних інструментів для удосконалення сфери управління відходами;

удосконалення інституційної структури та зміцнення кадрового потенціалу у сфері управління відходами;

реформування системи інформаційного забезпечення у сфері управління відходами;

забезпечення розбудови та модернізації інфраструктури управління відходами;

підвищення обізнаності населення щодо управління відходами.

У результаті реалізації Національного плану передбачається досягнути таких кількісних і якісних показників:

підвищення рівня підготовки до повторного використання та рециклінгу побутових відходів не менше 10 відсотків їх маси до 2025 року, 20 відсотків – до 2030 року;

збільшення до 85 відсотків охоплення послугою з управління побутовими відходами до 2033 року;

впровадження у населених пунктах системи роздільного збирання побутових відходів із щорічним збільшенням на 10 відсотків охоплення населення починаючи з другого року дії місцевих планів управління відходами;

організація компостування зелених відходів з громадських парків та садів до 2030 року для всіх населених пунктів з населенням понад 100 тис. мешканців (ціль не встановлює обмеження щодо впровадження компостування в інших менших населених пунктах);

створення загальнонаціональної мережі регіональних полігонів для видалення побутових відходів до 2033 року (необхідно 146 полігонів);

підвищення рівня підготовки до повторного використання, рециклінгу та іншого відновлення матеріалів, відходів будівництва та знесення, що не є небезпечними щонайменше до 70 відсотків за масою до 2033 року.

Національний план охоплює всю територію України, він розроблений на період 10 років (2024 – 2033 роки) та підлягає перегляду кожні чотири роки з дати набрання чинності.

Затвердження Національного плану, розробка та затвердження регіональних, місцевих та планів управління відходами підприємств – це важливий крок на шляху до екологічної відповідальності бізнесу і громад, що допоможе не лише забезпечити виконання вимог законодавства, а й підвищити ефективність, залучити нових партнерів та інвесторів у сферу управління відходами.

9. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

9.1 Екологічна безпека як складова національної безпеки

Екологічна безпека – стан навколишнього середовища, при якому гарантується запобігання погіршення екологічної ситуації та шкоди здоров'ю людей. Це комплекс заходів, спрямованих на захист навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку. Екологічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки, оскільки вона забезпечує стан навколишнього природного середовища, що гарантує запобігання погіршенню екологічної ситуації та захищає здоров'я людей. Це включає захист природних ресурсів та довкілля як основи державного та суспільного розвитку, а також забезпечення прав і свобод громадян від екологічних загроз.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 50) визначає екологічну безпеку як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Довкілля вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, що стосуються його чистоти (незабрудненості), ресурсомісткості (невиснаженості), екологічної стійкості, санітарних вимог, видового різноманіття, здатності задовольняти інтереси громадян.

На загальний стан екологічної безпеки у техногенній сфері впливає значна насиченість території промисловими об'єктами, рівень амортизації обладнання більшості яких наближається до критичного, в зв'язку з чим зростає ризик виникнення аварій і катастроф техногенного походження. Значний вплив на ризик виникнення надзвичайних ситуацій мають такі фактори як погіршення матеріально-технічного забезпечення, зменшення виробничої і техногенної дисципліни, ігнорування екологічних вимог і стандартів, низький рівень застосування прогресивних ресурсозберігаючих і екологобезпечних технологій.

Існує два основних джерела небезпеки: стихійні явища (землетруси, паводки, засухи, пожежі); виробнича діяльність людини. Екологічна небезпека в сучасний період посилилась у зв'язку з тим, що за своїми масштабами і значенням вплив господарської діяльності на навколишнє середовище стає порівняним з природними процесами.

Також екологічна безпека ускладнилась умовами воєнного стану – глобальна проблема цивілізації, внаслідок бойових дій на території України. Окрім цього існує загроза хімічної, біологічної, ядерної катастроф, унаслідок використання зброї масового знищення для мирного населення.

Щодня експерти Оперативного штабу при Державній екологічній інспекції України до єдиного реєстру вносять події, що виникли у результаті воєнних дій та спричинили або можуть спричинити забруднення атмосферного повітря, водних та земельних ресурсів небезпечними речовинами.

До характерних для нашого регіону природних загроз відносяться небезпеки медико-біологічного характеру, пожежі у природних екосистемах, небезпечні процеси і явища геологічного та гідрометеорологічного характеру.

На території області має місце розвиток природних екзогенних геологічних процесів, який, особливо в межах населених пунктів, створює реальну загрозу для населення, об'єктів економіки та інфраструктури, що потрапляють до зони негативного впливу цих небезпечних процесів.

Зсуви формуються, як правило, на ділянках, які утворені водоопірними та водоносними породами ґрунту.

Вони виникають унаслідок порушення рівноваги в ґрунтах та підстилаючих породах, що може бути викликано підмивом водою, ослабленням міцності порід при вивітрюванні та перезволожені опадами або підземними водами, в результаті чого сили зчеплення на поверхні зміщення стають меншими, ніж гравітаційна сила, що діє на масу породи.

Небезпека зсувів полягає в тому, що величезні маси ґрунту, раптово зміщуючись, можуть призвести до руйнування будівель та споруд, залізничних і шосейних доріг, мостів та жертв серед населення. Масштаби катастрофи залежать від ступеня забудови та заселення території, а також від величини самого зсуву.

На території області зсуви мають розвиток на крутих берегах і крутих схилах долин річок Десна, Дніпро, Удай, їх притоках, а також в ярах і балках.

Адміністративно ці території відносяться до Новгород-Сіверського, Прилуцького та Чернігівського районів. Загальна площа таких земель складає 11,1778 км².

Процеси переформування берегів на річках Десна та Дніпро, що спостерігаються на території Чернігівської області, мають досить високу динаміку, та суттєво впливають на екологічну напруженість прилеглої до річки території, несуть загрозу втрати сільськогосподарських земель, територій населених пунктів, господарських об'єктів та житлових будівель.

Найбільш динамічно переформування берегів спостерігається на р. Десні, р. Дніпро, що мають найменшу стійкість русла і відповідно найбільшу інтенсивність переформування берегів.

Переформування берегів вимагає значних витрат на компенсаційні заходи: будівництво берегозахисних і берегоукріплювальних споруд, відселення населення, перенесення господарських об'єктів, тощо, та вимагає виявлення водонебезпечних ділянок та проведення систематичних спостережень на цих ділянках.

З метою захисту населених пунктів, що розташовані поруч з лісовими масивами, недопущення розповсюдження вогню з лісових масивів на них проводилось систематичне розчищення сухої трави, чагарників та поновлення мінералізованих смуг.

Упродовж 2024 року лісокористувачами нашого регіону забезпечувався догляд за мінералізованими смугами, проводився ремонт доріг протипожежного та лісогосподарського призначення, у лісах наявні протипожежні водойми та під'їзні шляхи для забору води пожежними автомобілями. Виконувались роботи з очищення лісів від захаращеності.

З метою попередження виникнення пожеж у природних екосистемах області було розгорнуто широку роз'яснювальну роботу серед населення щодо правил поведінки у пожежонебезпечний період та недопущення розпалювання вогню в місцях, прилеглих до лісових масивів і лісопаркових зон.

В області для централізованого та децентралізованого водопостачання населення використовується вода з підземних водозаборів.

Послуги з водопостачання надаються з використанням 538 свердловин, 26 водопровідних насосних станцій, 19,2 км, водопровідних мереж.

На сьогодні на території області господарську діяльність у сферах централізованого водопостачання та централізованого водовідведення здійснюють 118 підприємств-ліцензіатів різних форм власності.

Централізованим водопостачанням в області забезпечені всі 16 міст та 28 селищ міського типу.

Кількість населення області, забезпеченого послугою з централізованого водопостачання 533,8 тис. осіб (55,6 %) від загальної кількості наявного населення області станом на 01.01.2025 – 959,3 тис. осіб.

З метою контролю за дотриманням вимог санітарного законодавства на об'єктах систем питного водопостачання населених пунктів області, спеціалістами Головного управління Держпродспоживслужби в Чернігівській області постійно проводиться відповідна робота.

У ході перевірок здійснених у 2024 році перевірялись питання дотримання режиму охорони господарської чи іншої діяльності в зонах санітарної охорони джерел і об'єктів централізованого та децентралізованого питного водопостачання; дотримання правил експлуатації систем питного водопостачання, встановлених режимів їх роботи, правил користування водозабірними спорудами, призначеними для задоволення потреб споживачів у питній воді; дотримання правил приймання стічних вод до систем централізованого водовідведення населених пунктів; здійснення контролю за якістю питної води, використанням та охороною джерел і систем питного водопостачання та водовідведення; дотримання вимог законодавства щодо здійснення виробничого контролю за якістю та безпечністю питної води.

З метою підвищення рівня забезпечення населення сільських населених пунктів Чернігівської області питною водою в необхідних обсягах та відповідно до встановлених нормативів її якості, відповідно до Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми «Питна вода України» на 2022-2026 роки, (схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.04.2021 №388-р.) Департаментом розроблено та рішенням шостої сесії восьмого скликання Чернігівської обласної ради від 22.10.2021 №4-6/VIII, затверджено програму «Питна вода Чернігівської області».

Для реалізації заходів Програми протягом 2023-2024 років було освоєно 12,4 млн грн з обласного бюджету та 8,5 млн грн з місцевих бюджетів, та забезпечено виконання робіт із будівництва 13 свердловин (з облаштуванням водорозбірних колонок) у Чернігівському та Ніжинському районах Чернігівської області.

9.2 Об'єкти підвищеної небезпеки

Хімічна небезпека в області пов'язана з наявністю об'єктів, що використовують хімічні речовини, забрудненням довкілля та утворенням відходів.

На території Чернігівської області існують екологічні ризики, пов'язані з накопиченням небезпечних хімічних речовин, зокрема, невикористані хімічні засоби захисту рослин (далі – ХЗЗР) та недіючі артезіанські свердловини, що може призвести до забруднення ґрунтових вод. Під час воєнного стану перелік сучасних хімічно небезпечних підприємств у відкритих джерелах відсутній, проте, враховуючи загальні екологічні проблеми, можна припустити, що такі ризики пов'язані з сільськогосподарськими виробництвами та потенційними сховищами хімікатів.

Згідно з уточненими даними комплексної інвентаризації місць накопичення заборонених і непридатних до використання у сільському господарстві ХЗЗР, проведеної на початку 2025 року, станом на 01.02.2025 на території Чернігівської області обліковується 139,5 тонн ХЗЗР, а саме: в Прилуцькому (97,5), Ніжинському (38,0), Новгород-Сіверському (4,0). Стан наявних 24 місць зберігання пестицидів є незадовільним, що створює значну небезпеку для життя і здоров'я людей, а також для навколишнього природного середовища внаслідок міграції токсичних компонентів у підземні і поверхневі води, ґрунти та атмосферне повітря.

Враховуючи, що значна частина складів знаходиться в басейнах річок Дніпро та Десна, які є джерелами питного водопостачання для багатьох населених пунктів України, в тому числі і для м. Київ (Деснянський водозабір), з метою зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище та попередження забруднення об'єктів довкілля, є вкрай необхідним забезпечити утилізацію залишків зазначених небезпечних речовин у повному об'ємі. Ситуація щодо умов зберігання непридатних ХЗЗР знаходиться під постійним контролем Державної екологічної інспекції у Чернігівській області.

Для проведення повного комплексу робіт з утилізації безхазяйних ХЗЗР, наявних на території області, необхідно близько 21,6 млн гривень. Вирішити питання з утилізації безхазяйних і непридатних до використання ХЗЗР без державної підтримки, лише за рахунок коштів бюджетів місцевого самоврядування та екологічних фондів, неможливо.

До Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки включено природоохоронний захід «Забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення відходів та непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин».

У рамках зазначеної Програми за рахунок коштів обласного фонду та місцевих бюджетів територіальних громад на умовах співфінансування у 2024 році вивезено на утилізацію 89,654 тонни пестицидів, які зберігалися на території 13 громад (Варвинська, Линовицька, Макіївська, Мринська, Новобілоуська, Носівська, Парафіївська, Ріпкинська, Срібнянська, Сосницька, Сухополов'янська, Холминська, Яблунівська) та створювали загрозу

забруднення ґрунтів і підземних водоносних горизонтів. На ці потреби з обласного фонду ОНПС витрачено 5757,812 тис. грн, з місцевих бюджетів громад – 2903,440 тис. гривень.

Для проведення повного комплексу робіт з утилізації безхазяйних ХЗЗР, наявних на території області, необхідно близько 21,6 млн гривень. Вирішити питання з утилізації безхазяйних і непридатних до використання ХЗЗР без державної підтримки, лише за рахунок коштів бюджетів місцевого самоврядування та екологічних фондів, неможливо.

Контроль за дотриманням вимог природоохоронного законодавства суб'єктами господарювання в різних галузях господарської діяльності проводиться Державною екологічною інспекцією в Чернігівській області.

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні на підставі Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24.02.2022 № 2102-ІХ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», та відповідно до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду на період воєнного стану, введеного вищезазначеним Указом Президента України.

Здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) можливе згідно абзацу другого пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» за наявності загрози, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави.

У зв'язку з вищевикладеним, Державна екологічна інспекція у Чернігівській області, повідомляє, що у 2024 році проведення планових заходів державного нагляду (контролю) не відбувалося.

Протягом звітнього періоду 2024 року здійснено 151 ресурсну перевірку щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства з екологічної безпеки при поводженні з відходами та отруйними речовинами, з промисловими та побутовими відходами, з пестицидами та агрохімікатами, з хімічними речовинами.

За порушення вимог природоохоронного законодавства до адміністративної відповідальності притягнуто 93 порушника на загальну суму 11,3225 тис. грн, сплачено – 12,750 тис. грн.

Інспекцією була надана вимога міським, селищним та сільським головам Чернігівської області про приведення діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів у відповідність із законодавством.

За звітністю міських, селищних та сільських рад на території Чернігівської області виявлено 721 несанкціоноване сміттєзвалище сумарною площею

17,2776 га, об'ємом 29660,0 м³, ліквідовано 688 несанкціонованих сміттєзвалищ, площею – 12,1872 га, об'ємом – 26490,0 м³.

За результатами проведених заходів, спрямованих на запобігання та виявлення адміністративних правопорушень, щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства та отриманої інформації від органів виконавчої влади на території області створена розгалужена мережа приймальних пунктів відходів вторинної сировини – макулатура, поліетилен, ПЕТ-пляшки, скло. Зношені автомобільні шини, відходи електронного та електричного обладнання приймаються спеціалізованими підприємствами без створення приймальних пунктів.

Приймання транспортних засобів на утилізацію здійснюється на приймальних пунктах суб'єктів господарювання, які здійснюють заготівлю та переробку брухту чорних та кольорових металів. Установки централізованого знешкодження медичних відходів зосереджені в районних та обласних медичних закладах і представляють собою біоями, інсинератори, споруди із знезараження, тощо.

Перелік суб'єктів господарювання, віднесених до об'єктів підвищеної небезпеки, а також виникнення аварійних (позаштатних) ситуацій або будь-яких подій (інцидентів), які можуть справляти негативний вплив на навколишнє природне середовище наведений в табл. 9.2.1.

Таблиця 9.2.1. Перелік екологічно небезпечних об'єктів загальнодержавного та обласного рівня

<i>№ з/п</i>	<i>Найменування суб'єкта господарювання</i>	<i>Код ЄДРПОУ</i>	<i>Адреса реєстрації ОПН</i>
1	Автомобільна заправна станція № 25/005 ПАТ «УКРНАФТА»	00135390	вул. Глібова, 98, м. Чернігів, Чернігівський район, Чернігівська область
2	АГЗП ТОВ «ПАНТЕРА ЛТД»	35059351	вул. Польова, 20, с. Олексинці, Прилуцький район, Чернігівська область
3	АЗС «ЧАС» ТОВ «Трансоюз»	43194387	вул. Громадська, 39, м. Чернігів, Чернігівський район, Чернігівська область
4	АЗС ТОВ «СТАБ ПЛЮС»	43737644	вул. Воскресінська, 21, м. Ічня, Чернігівська область
5	АЗС № 19 ТОВ «НОРД ОІЛ»	44127086	17 км + 340 автодороги Прилуки-Варва-Срібне-Обухове, с-ще Ладан, Чернігівська область
6	Акцизний склад нафтопродуктів ТОВ «СТРОЙЦЕНТР»	35823120	вул. Роменська, 1, м. Бахмач, Ніжинський район, Чернігівська область
7	АЗК ТОВ «ВЕСТ ПЕТРОЛ МАРКЕТ»	42663493	вул. Дружби, 1-А, с. Красне, Чернігівська область
8	ЛЧ МН АТ «Укртранснафта»	31570412	Чернігівська область
9	АЗК ТОВ «ПАНТЕРА ЛТД»	35059351	вул. Чернігівська, 47-А, с. Сухополова, Прилуцький район, Чернігівська область
10	АГЗП ТОВ «ПАНТЕРА ЛТД»	35059351	вул. Станіслава Проценка, 45-В, м. Ніжин, Чернігівська область
11	АЗК ТОВ «ГОЛД-НАФТА»	31878917	вул. Тиницька, 11-А, м. Бахмач, Бахматська МТГ, Ніжинський район, Чернігівська область

12	Виробничі потужності ПрАТ «Ічнянський завод сухого молока та масла»	00448031	вул. Бунівка, 164, м. Ічня, Прилуцький район, Чернігівська область
13	АГЗП ТОВ «ГАЗ-РЕСУРС»	32297445	вул. І.Мазепи, 57-В/1, м. Чернігів, Чернігівська область
14	АЗК ТОВ «ПАНТЕРА ПЛЮС ЛТД»	40855149	вул. Попова, 2, м. Чернігів, Чернігівська область
15	АЗК ТОВ «ПАНТЕРА ЛТД»	35059351	вул. Кільцева, 16-Б, м. Чернігів, Чернігівська область
16	АЗС № 4 ТОВ «ПАНТЕРА ПЛЮС ЛТД»	40855149	вул. Чернігівська, 100-А, смт Любеч, Чернігівська область
17	АЗС № 8 ТОВ «ПАНТЕРА ПЛЮС ЛТД»	40855149	вул.Чернігівська, 22, с. Пакуль, Чернігівський район, Чернігівська область
18	АГЗП ТОВ «ПАНТЕРА ЛТД»	35059351	вул.Степова, 2, с-ще Талалаївка, Прилуцький район, Чернігівська область
19	АЗК № 8 ТОВ «АВАНТАЖ-7»	42435174	вул. Шевченко, 66-А, с. Нова Басань, Чернігівська область
20	АЗК ТОВ «ЛЕЙВ»	41109965	ул. Миру, 151-А, с-ще Куликівка, Чернігівська область
21	ТОВ «Прилуцький нафтоналив»	31758032	вул.Дружби народів, 16, м. Прилуки, Чернігівська область
22	АЗС ТОВ «ГОЛД-НАФТА»	31878917	вул. Батуринська, 2-Б, м. Бахмач, Чернігівська область
23	АЗС ТОВ «ГОЛД-НАФТА»	31878917	Даньківський шлях,70-Б, м. Бахмач, Чернігівська область
24	АЗК ТОВ «ГОЛД-НАФТА»	31878917	вул. Шовковиця, 2-А, м. Батурин, Чернігівська область
25	БП АЗС ТОВ «ТРАНСОЮЗ»	43194387	вул. Громадська, 39, м. Чернігів, Чернігівська область
26	Виробничі потужності ПрАТ «МЛИБОР»	14226133	вул.Елеваторна, 1, м. Чернігів, Чернігівська область
27	Склад нафтопродуктів ТОВ «ФОРТУНА-ЯН-ТРАНС»	34837847	вул. 8-го Березня, 23, смт Куликівка, Тупичівська ТГ, Чернігівський район, Чернігівська область
28	АЗС ТОВ «СЕРВІС-ЧЕМПІОН»	33944030	вул. 30 років Перемоги, 1-А, с. Красилівка, Чернігівський район, Чернігівська область
29	АЗС ТОВ «СЕРВІС-ЧЕМПІОН»	33944030	вул. Чернігівська, 1, с. Неданчичі, Чернігівський район, Чернігівська область
30	АЗС ТОВ«СЕРВІС-ЧЕМПІОН»	33944030	вул. Чернігівська, 56-А, м. Бахмач, Чернігівський район, Чернігівська область
32	АЗС ТОВ «СЕРВІС-ЧЕМПІОН»	33944030	вул.Миру,7-А, с. Куликівка, Чернігівський район, Чернігівська область
33	АЗС з АГЗП № 14 ТОВ «ВСТ-ОЙЛ»	44882553	вул. Гагаріна, 1-А, с. Єрків, Чернігівська область
34	АЗС з АГЗП № 15 ТОВ «ВСТ-ОЙЛ»		
35	АЗС ФОП БОНДАРЕНКО С. О.	3118601912	вул. Ніжинський Шлях, 130, м. Носівка, Чернігівська область

36	БП АЗС ТОВ АЗС «КРОС»	31237275	вул. Максиміхіна, 7-А, м. Ічня, Чернігівська область
37	БП АЗС ТОВ «ВЕНГО»	41388087	вул. Інструментальна, 2, м. Чернігів, Чернігівська область
38	ПП «Петрушанко-Агро»	34522576	вул. Миру, 24-Б, с. Величківка, Корюківський район, Чернігівська область
39	ПрАТ «АБІНБЕВ ЕФЕСУКРАЇНА»	30965655	вул. Інструментальна, 20, м. Чернігів, Чернігівський район, Чернігівська область
40	Естакади по зливу та наливу зрідженого аміаку технічного марки «Б» ГОСТ6221 та рідкого міңдобрива (КАС), склад амонію нітрату ТОВ «СП «Агродім.»	44269128	вул. Тиницька, 17, м. Бахмач, Ніжинський район, Чернігівська область
41	АЗК No 23-04 «Красне» ТОВ «Вест Петрол Маркет»	42663493	вул. Дружби, 1А, с. Красне, Чернігівський район, Чернігівська область
42	АЗК No 23-02 «Миру» ТОВ«Вест ПетролМаркет»	42663493	просп. Миру, 231-А, м. Чернігів, Чернігівський район, Чернігівська область
43	АЗК No 23-01 «Прилуки» ТОВ «Вест Петрол Маркет»	42663493	вул. Котляревського, 101, м. Прилуки, Прилуцький район, Чернігівська область
44	АЗК No 23-03 «Кіпті» ТОВ «Вест Петрол Маркет»	42663493	вул. Слов'янська, 53-А, с. Кіпті, Чернігівський район, Чернігівська область
45	АЗК ТОВ «Гарант-Експрес»	33574471	вул. Міклухо-Маклая, 3-б,.. Калитянське, Козелецький район, Чернігівська область
46	АЗК ТОВ «Гарант-Експрес»	33574471	вул. Київська, 43, с-ще Козелець, Козелецький район, Чернігівська область
47	АЗС № 21 ТОВ «ЛІТОН ОІЛ»	44886207	169 км автодороги Чернігів-Грем'яч, Новгород-Сіверський район, Чернігівська область
48	АЗС № 33 ТОВ«ЛІТОН ОІЛ»	44886207	вул. Пирятинська, 96, м. Прилуки, Прилуцький район, Чернігівська область
49	АГЗС № 12 ТОВ«ЛІТОН ОІЛ»	44886207	вул. Кільцева, 1, с. Павлівка, Чернігівський район, Чернігівська область
50	ТОВ «НАУКОВО-ВИРОБНИЧЕПІДПРИЄМСТВО «НОВІТНІ НАНОТЕХНОЛОГІЇ»	40110970	вул. Садова, 1А, с. Неданчичі, Чернігівський район, Чернігівська область
51	ТОВ «Прилуцький завод - «Білкозин»	38543872	вул. Дружби Народів, 44, м. Прилуки, Прилуцький район, Чернігівська область
52	ТОВ «Астра»	21394227	вул. Центральна, 159, с-ще Холми, Корюківський район, Чернігівська область
53	Багатопаливна АЗС ТОВ «Астра»	21394227	вул. Генерала Белова, 1, м. Чернігів, Чернігівська область
54	Багатопаливна АЗС ТОВ «Астра»	21394227	вул. 30 років Перемоги, 34, м. Сновськ, Корюківський район, Чернігівська область
55	Багатопаливна АЗС ТОВ «Астра»	21394227	вул. Толстого, 159, м. Чернігів, Чернігівська область
56	Багатопаливна АЗС ТОВ «Астра»	21394227	вул. Гагаріна, 2Е, с-ще Березна, Чернігівський район, Чернігівська область
57	АЗС № 39 ТОВ«ЛІТОН ОІЛ»	44886207	вул. Шевченка, 1Б, с-ще Ріпки, Чернігівський район, Чернігівська область
58	ТОВ «ІЗОМЕР»	42866325	вул. М. Мольченка, 79, м. Бобровиця, Ніжинський район, Чернігівська область

59	АЗС з АГЗП ТОВ «КАІР-1»	31360128	вул. Набережна, 5, с. Заїзд, Прилуцький район, Чернігівська область
60	Багатопаливна АЗС ТОВ «СП «Агродім.»	44269128	вул. Перемоги, 79, с. Городище, Ніжинський район, Чернігівська область
61	Автомобільний газозаправний пункт ТОВ «РАЙСЕЛЬКОМУНБУД»	41701883	вул. Революції, 78-А, м. Остер, Чернігівський район, Чернігівська область
62	Автомобільний газозаправний пункт ТОВ «РАЙСЕЛЬКОМУНБУД»	41701883	площа Революції, 3, с-ще Березна, Чернігівський район, Чернігівська область
63	Автомобільний газозаправний пункт ТОВ «РАЙСЕЛЬКОМУНБУД»	41701883	вул. Промислова, 4-Б, с-ще Ріпки, Чернігівський район, Чернігівська область
65	АЗС № 8 ТОВ «ЛІТОН ОІЛ»	44886207	вул. Чернігівська, 63, с-ще Короп, Новгород-Сіверський район, Чернігівська область
66	АЗС № 18 ТОВ «ЛІТОН ОІЛ»	44886207	вул. Вокзальна, 97А, м. Ічня, Прилуцький район, Чернігівська область
67	АЗС № 19 ТОВ «ЛІТОН ОІЛ»	44886207	17 км +340 автодороги Прилуки-Варва-Срібне-Обухове, в с-ще Ладан, Прилуцький район, Чернігівська область
68	АЗС № 7 ТОВ «МОБАЙЛ ЕНЕРДЖИ»	44618924	вул. Київська, 22, с. Гарбузин, Чернігівський район, Чернігівська область
69	АЗК ТОВ «ВЕСТ ПЕТРОЛ МАРКЕТ»	42663493	пр-т Миру, 231-а, м. Чернігів, Чернігівська область
70	АЗК ТОВ «ВЕСТ ПЕТРОЛ МАРКЕТ»	42663493	вул. Слов'янська, 53-а, с. Кіпті, Чернігівська область
71	АЗК ТОВ «ВЕСТ ПЕТРОЛ МАРКЕТ»	42663493	вул. Котляревського, 101, м. Прилуки, Чернігівська область
72	АГЗП ФОП Алфімов Ю.В.	2429112098	вул. Центральна, 98, с. Красне, Ніжинський район, Чернігівська область
73	АЗС № 16 ТОВ «СІВЕР ОІЛ»	43972860	вул. Івана Ковалю, 2А, с. Хрипівка, Чернігівський район, Чернігівська область
74	АГЗС № 3 ТОВ «СІВЕР ОІЛ»	43972860	вул. Литовська, 32, м. Чернігів, Чернігівська область
75	АГЗС № 29 ТОВ «СІВЕР ОІЛ»	43972860	вул. Прилуцька, 168, м. Ніжин, Чернігівська область

Потенційно небезпечним об'єктом для області є Гомельський хімічний завод, на якому виробляються мінеральні добрива, в основному фосфорні, та зберігається близько 15 млн т мінеральної сировини для виготовлення добрив.

Також, потенційно небезпечними для області є Білоруський газопереробний завод, розташований в районі нафтогазовидобування поблизу населеного пункту Речиця на р. Дніпро, гідролізно-дріжджовий завод в м. Речиця, нафтопереробний завод в м. Мозир (р. Прип'ять) та завод побутової хімії в м. Калінковичі.

Певну небезпеку для області можуть становити підприємства хімічного виробництва в Росії, які розташовані на річках, русла яких проходять і по території області. Це – завод по виробництву мінеральних добрив біля м. Брянськ на р. Десна; комбінат побутової хімії в населеному пункті Шебекіно

Белгородської області; Курський комбінат синтетичного волокна і Курський завод гумотехнічних виробів (на р. Сейм).

Джерелами негативного впливу на стан водних об'єктів басейну р. Десна можуть стати ВАТ «Погарський м'ясокомбінат», ГУП «Погарські інженерні мережі» та Погарське МУЖКГ (Брянська область).

9.3 Радіаційна безпека

9.3.1 Стан радіоактивного забруднення Чернігівщини

Чернігівщина – одна з небагатьох областей України, де відсутні підприємства атомної енергетики, підприємства з видобування та переробки уранових руд, спецкомбінати та пункти захоронення радіоактивних відходів. Стан радіаційної безпеки в основному характеризується забрудненням території, що сталося після аварії на Чорнобильській АЕС та наявністю закритих джерел іонізуючого випромінювання (ДІВ), рентгенапаратів, еталонних та контрольних джерел.

До територій, що віднесені до зон радіоактивного забруднення, входить Чернігівська область, яка є однією з найбільш постраждалих у результаті аварії на Чорнобильській АЕС.

На територіях, забруднених унаслідок Чорнобильської катастрофи, опромінення у підвищених дозах зазнали не тільки люди, а й без винятку всі компоненти природного середовища. Із понадфоновим опроміненням довкілля, яке за характером накопичення є хронічним і латентним, пов'язані певні вже реалізовані радіоекологічні ефекти. При цьому є всі підстави вважати, що у майбутньому виявлятимуться ще негативні наслідки цього опромінення.

Об'єкти, які потребують постійного контролю стану радіаційної безпеки використовують у господарській, медичній та науковій діяльності джерела іонізуючого випромінювання (ДІВ).

Забруднення території області техногенними та техногенно-підсиленими джерелами природного походження відображено у таблиці 9.3.1.1.

Таблиця 9.3.1.1. Забруднення території області техногенними та техногенно-підсиленими джерелами природного походження*

№	Назва одиниці адміністративно-територіального устрою регіону	Кількість населення, тис. осіб	Радіаційний фон на території, мкЗв/год	Щільність забруднення земель, Кі/км ²				
				цезій-137 (техногенний)	стронцій-90 (техногенний)	Радій (природний)	Торій (природний)	Калій (природний)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Чернігівська область	959,3*	0,1 – 0,16	-	-	-	-	-

* - населення області, станом на 01.01.2022 року

За інформацією Центральної геофізичної обсерваторії імені Бориса Срезневського, «Програма спостережень за забрудненням навколишнього природного середовища гідрометеорологічних організацій ДСНС України», затверджена наказом МВС України № 931 від 16.11.2018 не передбачає відбір та аналіз проб ґрунту для визначення вмісту радіонуклідів на території України, окрім зон впливу діючих АЕС.

Детальне обстеження території Чернігівської області для дослідження рівнів забруднення ґрунтів техногенними радіонуклідами цезієм-137 та стронцієм-90 проводилось у 1986-1995 рр. За час, що минув, відбулось зменшення щільності забруднення за рахунок природних процесів розпаду радіонуклідів, їх вертикальної міграції, а також внаслідок діяльності людини (сільськогосподарська діяльність, забудова, заходи з благоустрою тощо), отже первинні дані втратили актуальність та не відображають фактичний стан радіоактивного забруднення ґрунтів.

Забруднення радіонуклідами продуктів харчування були одержані українськими спеціалістами після Чорнобильської катастрофи у 1986 році. За експериментальними даними встановлено надзвичайно високе надходження радіаційних елементів в організм людини через харчові продукти (м'ясо, молоко), особливо з продуктами лісу (ягоди, гриби). На інтенсивність розповсюдження радіонуклідів в системі «ґрунт-рослина» великою мірою впливають властивості ґрунту. Сприяють таким процесам найбільш поширені в поліських районах бідні на поживні речовини кислі деревно-підзолисті та торфові ґрунти. На таких ґрунтах міграційна здатність основних радіонуклідів значно вища, ніж на ґрунтах більш важкого механічного складу.

У 2024 році продовжувалися роботи з організації радіологічного контролю сільськогосподарської та лісогосподарської продукції Новгород-Сіверського та Чернігівського районів. Ці території віднесено до III зони гарантованого добровільного відселення. За бюджетною програмою КПКВ 2708070 «Радіологічний захист населення та екологічне оздоровлення територій, що зазнали радіоактивного забруднення» було використано 631 724 тис. грн.

Радіологами було відібрано й перевірено 2044 проб зразків сільськогосподарської та лісової продукції. Перевищень значень допустимих рівнів вмісту радіонуклідів в досліджених пробах не зафіксовано.

Узагальнена інформація про результати досліджень щомісячно передавалася до відповідального виконавця за вказаною програмою – Державного агентства України з управління зоною відчуження.

Суб'єкти діяльності у Чернігівській області, що використовують ДІВ з високим ступенем ризику відсутні.

В Чернігівській області ДІВ використовують в медицині, промисловості та наукових дослідженнях, перелік суб'єктів використання ДІВ у промисловості і науці наведено в таблиці 9.3.1.2.

Таблиця 9.3.1.2. Перелік суб'єктів використання ДІВ у промисловості і науці на території Чернігівської області

<i>№ з/п</i>	<i>Власник ДІВ</i>	<i>Адреса власника ДІВ</i>	<i>Примітка</i>
1	Державне підприємство «Чернігівський науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації»	14005, м. Чернігів, вул. П'ятницька, 110А	Всього джерел – 6 із загальною активністю 2,60E+06 МБк
2	Комунальне некомерційне підприємство «Чернігівський медичний центр сучасної онкології» Чернігівської обласної ради	14029, м. Чернігів, пр-т. Миру, 211-д	Всього джерел – 4 із загальною активністю 1,86E+08 МБк
3	Приватне акціонерне товариство «АБІНБЕВ ЕФЕС Україна»	14037, м. Чернігів, вул. Інструментальна, 20;	Всього джерел – 2 із загальною активністю 1,11E+03 МБк
4	Приватне акціонерне товариство «Слов'янські шпалери –КФТП»	15300, Чернігівська обл., м. Корюківка, вул. Передзаводська, 4	Всього джерел – 5 із загальною активністю 1,85E+04 МБк
5	Спеціальний авіаційний загін Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України	16603, Чернігівська обл., м. Ніжин, вул. Космонавтів, 90	Всього джерел – 10 із загальною активністю 9,30E+03 МБк.

Інформацію щодо використання ДІВ на території Чернігівської області представлено за даними Державної інспекції ядерного регулювання України.

9.3.2 Поводження з радіоактивними відходами

Чернігівщина – одна з небагатьох областей України, де відсутні підприємства атомної енергетики, підприємства з видобування та переробки уранових руд, спецкомбінати та пункти захоронення радіоактивних відходів. Стан радіаційної безпеки в основному характеризується забрудненням території, що сталося після аварії на Чорнобильській АЕС, та наявністю закритих джерел іонізуючого випромінювання (ДІВ), рентген-апаратів, еталонних та контрольних джерел.

На території Чернігівської області діяльність по поводженню з радіоактивними відходами, які утворюються при використанні джерел іонізуючого випромінювання в народному господарстві, виконує Державне спеціалізоване підприємство «Київський державний міжобласний спеціалізований комбінат» державної корпорації «Українське об'єднання «Радон» (далі – ДСП «Київський ДМСК»).

Загальна кількість об'єктів, які знаходяться на обліку та контролі ДСП «Київський ДМСК» на території області 3, а саме: «Корюківський», «Семенівський» та «Ріпкинський». За інформацією ДСП «Київський ДМСК», яке здійснює контроль за їх технічним та радіаційним станом.

Під час обстеження об'єктів в 2021 році було встановлено, що їх технічний стан є незадовільним, що пов'язано з відсутності огорож та в'їзних воріт. Оцінка радіаційного контролю знаходяться в межах тимчасово визначених контрольних рівнів.

Радіоактивні відходи, накопичені в області, утворилися в результаті закінчення терміну експлуатації джерел ДІВ, які використовувалися на підприємствах, в установах та організаціях, в медицині, промисловості та наукових дослідженнях.

В області постійно проводиться робота щодо зменшення радіаційного забруднення. Здійснюються постійні спостереження за рівнем радіації, за впливом радіонуклідів на різні компоненти природного середовища та здоров'я людей.

Згідно з даними Державної інспекції ядерного регулювання України перелік суб'єктів використання ДІВ на території Чернігівської області надано в таблиці 9.3.2.1.

Таблиця 9.3.2.1. Перелік суб'єктів використання ДІВ на території Чернігівської області

№ з/п	Назва адміністративно-територіального устрою, регіону, назва підприємства	К-ть радіаційно-небезпечних об'єктів в (усього), од.	Джерела іонізуючого випромінювання (ДІВ), що використовуються		
			кількість джерел іонізуючого випромінювання, од.	*загальна активність ДІВ, МБк	**радіаційний фон на території підприємств а. мкЗв/год
1	Державне підприємство «Чернігівський науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації»		6	2,60E+06	
2	Комунальне некомерційне підприємство «Чернігівський медичний центр сучасної онкології» Чернігівської обласної ради		4	1,86E+08	
3	Приватне акціонерне товариство «АБІНБЕВ ЕФЕС Україна»		2	1,11E+03	
4	Приватне акціонерне товариство «Слов'янські шпалери – КФТП»		5	1,85E+04	
5	Спеціальний авіаційний загін Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України		10	9,30E+03	

*загальна активність ДІВ є розрахунковою величиною;

**інформація про радіаційний фон підприємств відсутня.

Чернігівська область знаходиться в зоні потенційно небезпечного впливу можливих аварій на трьох АЕС – Курській (Росія), Смоленській (Росія) та Ігналінській (Литва). Крім вищезгаданих, область може зазнати негативного впливу в разі аварії на Калінінській АЕС (Росія), Нововороніжській АЕС (Росія) і на АЕС, що розташовані в Болгарії, Угорщині, Чехії та Словаччині.

9.3.3 Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення

Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження й зоні безумовного (обов'язкового) відселення забезпечується шляхом постійного радіаційного контролю, встановлення норм опромінення, уникнення забруднених джерел та продуктів, а також обмеження доступу людей до цих територій. Хоча зона відселення є менш забрудненою, ніж зона відчуження, обидві території потребують суворого дотримання правил радіаційного захисту для запобігання шкідливого впливу іонізуючого випромінювання на людей.

Дане питання відноситься до компетенції Державного агентства України з управління зоною відчуження (ДАЗВ).

9.4 Екологічна безпека на територіях, які зазнали впливу внаслідок збройної агресії проти України

Чернігівщина одна з областей нашої країни, яка зазнає постійних активних бойових дій в приграничній зоні. Рух важкої техніки, вибухи, будівництво фортифікаційних споруд і бойові дії завдають шкоди ґрунтовому покриву, призводять до деградації рослинного світу, руйнування екосистем, зменшення біорізноманіття, пожеж у лісах, забруднення водою.

Збитки докільню в регіоні від бойових дій під час воєнного стану (підраховані фахівцями Державної екологічної інспекції у Чернігівській області) станом на 13 грудня 2024 року становили понад 26 млрд грн.

9.4.1 Шкода, завдана земельним ресурсам

В приграничних територіях нашого регіону постійно відбуваються обстріли, переміщення техніки, обладнання окопів, що призводить до порушення ґрунтового покриву. Після вибухів снарядів утворюються вирви, в результаті частково або повністю знищується рослинний і ґрунтовий покрив, порушується ґрунтовий профіль та гідрологічний режим ґрунтів.

Вибухи боеприпасів – це суміш хімічних речовин, які осідають в товщі ґрунту та на роки або десятки років пригнічують ріст рослинності, скорочують популяцію ґрунтових тварин та бактерій.

Рослини здатні акумулювати у собі важкі метали, якими отруюються ґрунти після вибухів боеприпасів. Тобто вживання в їжу сільськогосподарських культур, вирощених на полях після обстрілів, є небезпечним для життя і здоров'я людей. До того ж, обстріли часто спричиняють пожежі, коли внаслідок вибуху загоряється суха трава або дерева. Під впливом чинників пожежі родючий шар ґрунту зазнає пошкоджень. Знищуються рослини, їхні кореневі системи, а також редуценти – бактерії та мікроміцети.

Фахівцями Державної екологічної інспекції у Чернігівській області станом на 13.12.2024 року розраховано розмір шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час воєнного стану в розмірі – 18 005 345,033 тис. грн.

9.4.2 Втрати надр

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ» відповідальними за визначення втрати надр є Держгеонадра. Інформація щодо втрати надр відсутня.

9.4.3 Збитки, завдані водним ресурсам

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації в 2024 році відбулось забруднення річок Сейм та Десна на території Чернігівської області. 25.08.2024 забруднена вода в річці Сейм надійшла з території Сумської області. Станом на 16.00 годину 27.08.2024 забруднена вода з річки Сейм почала надходити до річки Десна. 27.08.2024 річка Сейм на території Чернігівській області по всій протяжності знаходилася в забрудненому стані. 14.09.2024 року забруднені води в річці Десна перетнули кордон з Київською областю. Станом на 4.09.2024 річка Десна від місця впадіння річки Сейм до кордону з Київською областю знаходилася в забрудненому стані.

Забруднення води за результатами лабораторних досліджень підтвердилися. Відбувався масовий мор риби та водних біоресурсів.

Були створені групи за участі фахівців Держекоінспекції у Чернігівській області, представників рибоохоронного патруля, ДСНС, якими проводилися заходи по вилову загиблої риби. Всього зібрано 28,137 т мертвих рибних біоресурсів. По факту загибелі біоресурсів державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області проведено розрахунки, збитки становлять 338 млн 016 тис. 545 грн. По факту масового знищення водних біоресурсів на р. Десна в адміністративних межах Чернігівської області під час забруднення річки Десна в літньо-осінній період 2024 року збитки склали 21 млрд 148 млн 397 тис. 902 грн.

В результаті забруднення вод в р. Сейм збитки становлять 385 млн 471 тис. 796 грн, в р. Десна 2 млрд 281 млн 800 тис. 212 грн.

Фахівцями Державної екологічної інспекції у Чернігівській області станом на 13.12.2024 року розраховано суму збитків, завданих водним ресурсам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану на території Чернігівської області, які становили 2 437 152,752 тис. грн.

9.4.4 Шкода, завдана атмосферному повітрю

Воєнні дії на території України, в результаті яких відбуваються пожежі у промислових, інфраструктурних об'єктах, житлових секторах та природних екосистемах, викиди летких сполук в результаті пошкоджень промислових об'єктів спричиняють великі обсяги викидів парникових газів та інших забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Станом на 13.12.2024 року фахівцями Державної екологічної інспекції у Чернігівській області розраховано збитки по забрудненню атмосферного

повітря від неорганізованих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій або під час дії воєнного стану на суму 5 627 479,728 тис. грн.

9.4.5 Втрати лісового фонду

Після закінчення активних бойових дій, які тривали з 24.02.2022 по 03.04.2022, та розмінування були проведені обстеження лісових територій, виявлені наступні на площах:

ДП «Бобровицярайагролісництво» – 14,9 га; ДП «Городнярайагролісгосп» – 3,89 га; ДП «Черігіврайагролісгосп» – 497,4 га;

вражені пожежами території державних підприємств на площі 583,3 га;

вражені пожежами території ДП «Чернігівський військовий лісгосп» на площі 413,0 га, з них знищено біля 101,8 га.

Враховуючи обмежений доступ до лісових масивів, розташованих у прикордонних смугах області, де триває систематичний обстріл територій, проведення обстежень лісових насаджень неможливе.

9.4.6 Збитки, завдані природно-заповідному фонду

За інформацією, наданою власниками та землекористувачами об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) області, зазнали пошкоджень під час ведення бойових дій 11 об'єктів ПЗФ (всього на території області – 682 об'єкт).

За інформацією Північного міжрегіонального управління лісового та мисливського господарства, розмір шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду Чернігівської області внаслідок збройної агресії Російської Федерації по Городнянській, Куликівській, Михайло-Коцюбинській, Новобасанській, Новгород-Сіверській, Семенівській та Сновській територіальних громадах становить:

недоотриманий дохід від непроведених рубок лісу – 21 108,8 тис. грн;

втрати від втраченої заготівельної продукції – 242,0 тис. грн;

втрати від знищення чи пошкодження лісових розсадників – 23,0 тис. грн;

розмір недоотриманого доходу – 212,0 тис. грн.

Через постійні обстріли прикордонних територій, заборонений доступ до об'єктів ПЗФ, розташованих в прикордонній зоні. До сьогодні є території та об'єкти ПЗФ, які потребують обстежень, оскільки вони не були перевірені на наявність вибухонебезпечних предметів.

9.5. Державна політика та заходи з забезпечення екологічної мережі

Державна екологічна політика – це діяльність державних органів, спрямована на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Екологічну політику також можуть мати окремі підприємства чи організації.

10. ПРОМИСЛОВІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДОВКІЛЛЯ

10.1 Структура та обсяги промислового виробництва

Відповідно до класифікатору економічних видів діяльності до промислового комплексу області входять підприємства: добувної промисловості; переробної промисловості; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; водопостачання, каналізації, управління відходами.

У зв'язку з воєнним станом в країні практично відсутня повна статистична інформація.

За 2024 рік в області вироблено валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2021 року всіма категоріями господарств на суму 56,8 млрд грн, що становить 95,3 % до відповідного періоду 2023 року, в т. ч. в сільськогосподарських підприємствах – 49,2 млрд грн (96,5 %), в господарствах населення – 7,6 млрд грн (88,1 %).

Промисловий комплекс області формують близько 800 підприємств, у т.ч. близько 100 великих і середніх.

Через повномасштабне військове вторгнення російської федерації промисловий комплекс області зазнав значних руйнувань: знищено обладнання та виробничі площі, логістична інфраструктура, суттєво скоротився кадровий ресурс. Серед найбільш постраждалих - підприємства машинобудування, легкої та харчової промисловості.

У 2024 році продовжувалось поступове відродження промислового потенціалу та зростання економічних показників. У той же час, більшість підприємств не досягли рівня 2021 року. Виробництво відновлено на рівні 90 % від обсягів до повномасштабного вторгнення внаслідок загострення проблем в енергозабезпеченні, відтоку кадрів, проблем з логістикою, відсутності або скорочення замовлень, браку обігових коштів на відновлення.

За підсумками 2024 року індекс виробництва промислової продукції склав % до 2023 року.

Обсяг реалізованої продукції за 2024 рік становить 56807 млн грн.

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України значно вплинула на зовнішню торгівлю області. Проте якщо у 2022 році спостерігалось значне скорочення її обсягів, то за результатами 2023 та 2024 років відповідний показник товарообігу вже мав тенденції до збільшення.

За результатами 2024 року підприємства Чернігівщини здійснювали зовнішньоторговельні операції з партнерами зі 116 країн світу, обсяги зовнішньої торгівлі становили 1343,4 млн дол. США. Порівняно з 2023 роком відбулося зростання на 14,6 % (1172,5 млн дол. США).

Експортні поставки зросли на 12,1 % та становили 1001,3 млн дол. США. Однак, до 2021 року відбулося зменшення на 15,9 % (1189,9 млн дол. США).

Найбільшим споживачем продукції товаровиробників регіону став Євросоюз, до якого Чернігівщина продала протягом 2024 року товарів на 547,1 млн дол. США, що становить 54,6 % обласного показника експорту.

Серед країн ЄС найбільші обсяги експорту поставлялись до Іспанії (13,7 %, загального обсягу експорту), Італії (10,7 %), Нідерландів (10,2 %), Німеччини (5,0 %), Румунії (3,9 %), Польщі (2,9 %), Литви (1,8 %). Обсяги експорту збільшились до: Іспанії – у 1,8 рази; Австрії – у 2,0 рази, Італії – у 1,4 рази.

Серед решти країн світу значні обсяги експорту поставлялись до: Туреччини (7,2 % загального обсягу ↑ у 1,8 рази); Китаю (6,1 %); Єгипту (6,0 % ↑ у 1,1 рази); Індонезії (2,8% ↑ у 6,0 разів); Саудівської Аравії (2,8% ↑ у 1,8 рази); Республіки Молдова (2,2 % ↑ у 1,1 рази); Азербайджану (1,7 % ↑ у 1,1 рази); Лівії (1,1 %, ↑ у 20,0 разів).

Підприємства області наростили обсяги експорту: взуття, головних уборів тощо – у 3,0 рази, живих тварин та продуктів тваринного походження – у 1,2 рази, різних промислових товарів – 1,2 рази.

Імпорт товарів за результатами 2024 року збільшився на 22,5 % та склав 3 42,1 млн дол. США. До 2021 року відбулося зменшення на 29,2 % (483,4 млн дол. США).

Імпорт товарів із країн Європейського Союзу збільшився у 1,2 рази і становив 191,5 млн дол. США (56,0 % загального обсягу). Найбільші імпорتنі поставки товарів надходили з: Німеччини (17,8 %, загального обсягу), Польщі (8,2 %), Італії (5,8 %), Болгарії (4,5 %), Австрії (3,4 %) та Греції (3,1 %).

Також імпорт товарів здійснювався з таких країн як: Китай (12,4 % загального обсягу); Туреччина (5,5 %); США (4,3 %); Індія (3,3 %); Велика Британія (1,9 %).

Обсяги імпорту збільшилися за такими товарними групами як: деревина і вироби з деревини – у 2,3 рази, прилади та апарати оптичні (фотографічні) – у 1,8 рази, різні промислові товари – 1,6 рази, машини, обладнання та електричне обладнання – 1,6 рази, готові харчові продукти - у 1,5 рази.

Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі за 2024 рік склало 659,2 млн дол. США.

З метою інформаційної підтримки експортерів області діє Економічний Портал Чернігівської області «Chernihiv region – your right choice!», також проводилась робота з підприємствами області щодо їх залучення до участі у міжнародних виставкових заходах. Зокрема, за сприяння Посольства України в Латвійській Республіці та Торгового дому Латвії у 2024 році на виставці «Riga Food 2024», яка проходила у Міжнародному виставковому центрі на Кіпсалі (Латвія), був представлений національний стенд України. Низка регіональних підприємств харчової промисловості представила свою продукцію у цьому стенді під час роботи виставки.

У 2024 році було взято на облік 7769 суб'єктів підприємництва, з них 505 юридичних осіб (на 39 % менше, ніж тих, які припинили діяльність – 829 од.), 7264 фізичних осіб-підприємців (на 44,5% більше, ніж тих, які припинили діяльність – 5028 од.).

Разом з тим, порівняно з 2021 роком, кількість юридичних осіб зареєстрованих та взятих на облік на 41,6 % менше, а фізичних осіб – на 16 % більше. При цьому припинено юридичних осіб на 7,8 % більше, а фізичних осіб-підприємців – на 9,6 % більше.

У 2024 році надходження від діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва до зведеного бюджету становили понад 8,2 млрд грн, а до місцевого – понад 4,6 млрд грн (+21,4 і +23,3% відповідно до аналогічного періоду 2023 року).

Питома вага таких надходжень у загальному їх обсязі до зведеного бюджету у 2024 році склала 38,0 % (до місцевого бюджету – 50,2 %).

Таблиця 10.1.1. Обсяг реалізованої промислової продукції за основними видами діяльності у 2024 році¹ (остаточні дані)

	Код за КВЕД-2010	Обсяг реалізованої промислової продукції	
		тис. грн	у % до всієї реалізованої продукції
Промисловість	B+C+D+E	40556842,3	100,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	4207715,3	10,4
Переробна промисловість	C	28008191,3	69,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	10–12	16925326,3	41,7
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	13–15	1247566,1	3,1
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	16–18	2889770,9	7,1
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	19	к	к
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	20	312623,5	0,8
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	21	к	к
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	22, 23	1051438,1	2,6
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	24, 25	1701041,0	4,2
Машинобудування	26–30	2847372,9	7,0
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	31–33	507070,8	1,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	7613212,2	18,8
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	727723,5	1,8

¹ – інформація сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів та проведених дооцінок показників. Дані можуть бути уточнені.

к – дані не оприлюднюються з метою виконання вимог Закону України «Про офіційну статистику» щодо забезпечення гарантій органів державної статистики щодо статистичної конфіденційності.

Таблиця 10.1.2. Індекси промислової продукції за основними видами діяльності(відсотки)

	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік ¹
Промисловість	97,6	-	-	-
Добувна та переробна промисловість	97,6	-	-	-
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	92,5	-	-	-
Переробна промисловість з неї	100,3			-
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів				-
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів				-
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	89,7			-
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	-			... ¹
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	-			-
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	83,1	-	-	-

Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	106,9	-	-	-
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	...1	...1	...1	-
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	83,0	-	-	-
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	-	-	-	-

¹ У зв'язку з військовою агресією росії проти України за підтримки білорусі інформацію за 2024 р. буде оприлюднено після завершення терміну для подання статистичної та фінансової звітності, встановленого Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни».

10.2 Вплив на довкілля

Діяльність будь-яких підприємств пов'язана з виділенням забруднюючих речовин в атмосферне повітря, водоспоживанням та водовідведенням, утворенням відходів.

Найбільшими забруднювачами довкілля у Чернігівській області в минулі роки було два підприємства: КП «Теплокомуненерго» (КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова») та КП «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради, які відповідно до рейтингу Міндовкілля в 2019 році входили до переліку ТОП-100 найбільших забруднювачів України.

Починаючи з 2022 року комунальне підприємство «Теплокомуненерго» Чернігівської міської ради суттєво зменшило викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин, так як у роботі використовувало лише природний газ, спалювання вугілля не відбувалося. Динаміка викидів за останні роки: у 2021 році цей показник сягав 7,492 тис. т, 2022 – 0,953 тис. т, 2023 – 0,105 тис.т, 2024 – 0,697 тис тонн.

Крім того, підприємством постійно здійснюється скид зворотних вод та забруднюючих речовин у водні об'єкти (р. Стрижень та р. Десна). В 2024 році було скинуто 73,002 млн м³.

КП «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради надає послуги з водопостачання та водовідведення на території міста Чернігів. У 2024 році обсяг скидів зворотних вод у річку Білоус (притока річки Десна) – 12,887 млн м³, з них всі номативно очищені. Скидання стічних вод у р. Білоус здійснювалось у відповідності з дозволом на спеціальне водокористування і не перевищувало гранично допустимий скид забруднюючих речовин (ГДС). Для недопущення забруднення навколишнього природного середовища підприємством своєчасно проводились заплановані природоохоронні заходи.

Підприємствами постійно здійснювався контроль якості стічних вод на підприємствах.

10.2.1 Гірничодобувна промисловість

Інформація щодо добувної промисловості за 2024 рік не надавалася.

Збільшення обсягів фінансування геологорозвідувальних робіт дало б змогу в наступних періодах підвищити ефективність використання мінерально-сировинної бази регіону, наростити обсяги видобутку й переробки вуглеводнів.

10.2.2 Металургійна промисловість

На сучасному етапі розвитку науково-технічного прогресу неможливо обійтися без кольорових металів, які є незамінними в машинобудуванні і особливо широко використовуються в таких його галузях, як електронна, електротехнічна, радіо-телевізійна, приладобудівна та ін. В Україні відкриті і розробляються родовища сировинних ресурсів – алюмінію, магнію, руд титану, цирконію, нікелю, ртуті тощо.

10.2.3 Хімічна та нафтохімічна промисловість

Джерелом істотного забруднення довкілля є хімічна промисловість, яка поступається тут лише перед енергетикою, металургійним комплексом і автомобільним транспортом. Номенклатура продукції, що її випускає хімічна промисловість розвинутих країн, є вельми різноманітною. У світі використовується понад 300 тис. видів хімічних речовин і щорічно до них додається 1-2 тис. нових, 50 речовин виробляються в кількостях, що перевищують 1 млн т на рік, а 1500 речовин - 500 т на рік. Досі в довкілля надійшло близько 3 млн нових речовин і сполук, які невластиві біосфері; серед них є надзвичайно шкідливі для нормального функціонування живої клітини. Хімічна промисловість належить до галузей, які споживають велику кількість сировини, води та енергії. Вона вирізняється складними багатостадійними процесами. Під час виробництва утворюється велика кількість побічної продукції, яка поки що не завжди може бути використана як вторинні ресурси, а накопичується у вигляді відходів. У багатьох випадках відходи вимагають повного знищення через їхню надмірну токсичність.

Підприємства хімічної промисловості області виробляли фарби та лаки, рідини гальмівні гідравлічні, антифризні речовини, нитки монофіламентні штучні, мило, шампуні, засоби мийні та для чищення.

Серед основних виробників продукції – ДП «Пластмас» ТОВ «Пластмас-Прилуки», ТОВ «Делфін Дістриб'юшн Україна», ТОВ «Мейнпак», ПАТ «Ніфар», ТОВ «Канон».

10.2.4 Харчова промисловість

На території Чернігівської області у галузі з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів працює та сплачує податки: виробників м'яса та м'ясопродуктів – 18, виробників молока та молочних продуктів – 14, виробників риби та рибних продуктів – 3, виробників консервів фруктових і овочевих – 6, виробників олії – 4, виробників крохмалю – 4, виробників хліба та хлібобулочних виробів – 31, виробників борошна та круп – 14, виробників напоїв – 5, виробників цукру – 1, тютюнових виробів – 1, кормів готових для тварин – 15.

Сертифікацію систем менеджменту харчової безпечності (НАССР, ISO, FSSC) мають 54 підприємства харчопереробної галузі.

Питома вага галузі з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у загальних обсягах реалізації промислової продукції Чернігівської області складає 46,3 %. Асортимент товарів налічує понад 1500 найменувань продукції.

Індекс виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів за 2024 рік (у порівнянні з 2023 роком) по Чернігівській області склав 94,2 %, в т. ч. харчових продуктів – 91,6 %, напоїв – 112,1 %.

Індекси виробництва за 2024 рік, у порівнянні з 2023 роком по підгалузям склали:

- виробництво м'яса та м'ясопродуктів – 100,0 %;
- перероблення та консервування риби – 76,9 %;
- перероблення та консервування фруктів та овочів – 86,6 %;
- виробництво олії та тваринних жирів – 90,9 %;
- виробництво молочних продуктів – 88,7 %;
- виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмалепродуктів – 99,7 %;
- виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів – 65,9 %;
- виробництво інших харчових продуктів – 4111,7 %;
- виробництво готових кормів для тварин – 109,4 %.

10.3 Заходи з екологізації промислового виробництва

Екологізація виробництва – це розширене відтворення природних ресурсів шляхом вдосконалення технології, організації матеріального виробництва, підвищення ефективності праці в екологічній сфері.

Екологізація промислових підприємств це складний та довготривалий процес, який потребує підтримки і стимулювання з боку держави. Управління господарством країни і його функціонування повинні здійснюватися на основі раціонального природокористування та застосування нової технології, прогресивної організації маловідходних і безвідходних виробництв.

Перехід України до екологічно-збалансованого, стійкого розвитку можна забезпечити шляхом формування відповідного фінансово-економічного механізму екологізації промислового виробництва, який забезпечить накопичення, розподіл та ефективне використання фінансових ресурсів для вирішення екологічних проблем. В області постійна увага приділяється питанням мінімізації енергозатрат, енергозбереженню, використанню альтернативних джерел енергії, таких як солома, торф, відходи деревини для побутового використання.

Зменшення шкідливого впливу промислового виробництва вирішується за кількома напрямками:

- шляхом удосконалення очищення шкідливих викидів і скидів від промислового виробництва, підвищення ефективності роботи очисних споруд, суворого дотримання нормативів гранично-допустимих викидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище;

- шляхом удосконалення технологічних процесів з метою очищення відходів виробництва, випуску екологічно чистої продукції;

шляхом зміцнення режиму екології;

шляхом запровадження маловідходної і безвідходної технології, заснованої на комплексному використанні природних ресурсів, при замкнутому циклі виробництва.

Загальні вимоги охорони навколишнього природного середовища в процесі господарювання повинні охоплювати всі стадії господарського процесу: доексплуатаційну, експлуатаційну і післяексплуатаційну.

Доексплуатаційна стадія включає розміщення об'єкта, проектування, будівництво, приймання в експлуатацію. Експлуатаційна стадія передбачає дозвіл на викиди, встановлення нормативів викидів та лімітів використання 151 природного ресурса, контроль за виконанням відповідних правил. Післяексплуатаційна стадія включає випуск продукції і розміщення відходів.

Екологічна безпека і охорона навколишнього природного середовища забезпечується шляхом нормування і лімітування, сплати екологічного податку, здійснення екологічного контролю.

В області є достатній інтелектуальний потенціал, який здатний до генерації наукових ідей найвищого рівня. У науково-технічній сфері технічними науками займається більше половини виконавців наукових та науково-технічних робіт.

Основні наукові роботи проводяться у сфері технічних, сільськогосподарських, природничих та суспільних наук. Серед найбільш ефективних – розробки, спрямовані на створення нового обладнання, техніки, видів матеріалів з удосконаленими технічними та технологічними параметрами, ресурсо- та енергозберігаючих технологій у провідних галузях господарського комплексу, мікробіологічні засоби захисту рослин і тварин від хвороб, створення нових сортів рослин.

У промисловому комплексі області до початку агресії рф активно впроваджували інновації підприємства машинобудівної, легкої та харчової галузей. Основними напрямками їх діяльності є впровадження прогресивних технологічних процесів та випуск інноваційної продукції.

11. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДОВКІЛЛЯ

11.1 Тенденції розвитку сільського господарства

За 2024 рік в області вироблено валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2021 року всіма категоріями господарств на суму 56,8 млрд грн, що становить 95,3 % до відповідного періоду 2023 року, в т. ч. в сільськогосподарських підприємствах – 49,2 млрд грн (96,5 %), в господарствах населення – 7,6 млрд грн (88,1 %).

Питома вага виробленої валової продукції сільськогосподарськими підприємствами у загальній сумі складає 86,7 % (в 2023 році – 85,6 %).

У галузі тваринництва динаміка виробництва становить 97,9 %, у т. ч. в аграрних підприємствах – 104,0%, у господарствах населення – 89,2 %.

Продукції рослинництва вироблено на рівні 95,0 %, порівняно з відповідним періодом 2023 року, у т. ч. в аграрних підприємствах – 95,9, у господарствах населення – 87,6 %.

У структурі виробництва галузь рослинництва займає 89,5 %, тваринницька галузь – 10,5 %.

В 2024 році в області завершено будівництво/реконструкцію 25-ти об'єктів агропромислового комплексу загальною вартістю 717,9 млн грн.

В 2024 році площі посіву сільськогосподарських культур в області становили 1261,6 тис. га, що більше на 31,2 тис. га 2023 року (1230,4 тис. га).

У структурі посівних площ зернова група займала 55 %, технічні культури – 32%, картоплеовочева група – 6 %.

Згідно статистичних даних у 2024 році всіма категоріями господарств області намолочено майже 5 млн тонн зерна при середній урожайності 70,7 ц/га, з них:

пшениці (озимої та ярої) – 1,1 млн. тонн при середній урожайності 55,5 ц/га;

кукурудзи – 3,7 млн. тонн при середній урожайності 85,3 ц/га;

ячменю (озимого та ярого) – 66,4 тис. тонн при середній урожайності 42,1 ц/га;

гороху – 17,9 тис. тонн при середній урожайності 31,1 ц/га;

гречки – 4,8 тис. тонн при середній урожайності 9,1 ц/га;

проса – 17,9 тис. тонн при середній урожайності 16,8 ц/га.

Також, аграрії області зібрали:

соняшнику – 587,0 тис. тонн при середній урожайності – 27,3 ц/га,

сої – 338,4 тис. тонн при середній урожайності – 23,6 ц/га,

ріпаку – 232,4 тис. тонн при середній урожайності – 31,0 ц/га,

263,0 тис. тонн цукрових буряків при середній урожайності – 500,8 ц/га.

Картоплі накопано – 983,9 тис. тонн при середній урожайності – 154,9 ц/га, а також зібрано – 196,4 тис. тонн овочів при середній урожайності 175,4 ц/га.

Під урожай 2025 року посіяно 278,1 тис. га озимих сільськогосподарських культур, зокрема:

пшениці та тритикале – 195,1 тис. га,

ячменю – 2,1 тис. га,

жита – 8,9 тис. га.
озимого ріпаку – 72 тис. га.

Табл. 11.1.1. Підсумки збирання врожаю 2024 року
(по всіх категоріях господарств)^{1, 2}

Культури	Валовий збір, тис. ц. ³	Валовий збір 2024 у % до 2023 по області
Зернові культури	49960,1	-
в т.ч. пшениця	979,3	-
жито	26,0	-
кукурудза	36661,7	-
овес	661,2	-
гречка	48,3	-
просо	179,1	-
Цукровий буряк	2626,5	-
Соняшник	5870,2	-
Картопля	740,3	-
Овочі	44,2	-
Плоди та ягоди	8,8	-

¹ – дані можуть бути уточнені.

² – у масі після доробки.

³ – за категорією «підприємства». Через недостатню якість оцінки за категорією «населення» дані не наведені.

Табл. 11.1.2. Валовий збір сільськогосподарських культур
у всіх категоріях господарств, тис. ц.^{1,2}

Роки	Усі зернові культури	Цукрові буряки (фабричні)	Соняшник на зерно	Льон-досугонець (волокно)	Картопля	Овочі	Кормові коренеплоди	Кукурудза на силос і зелений корм	Плоди та ягоди
2021	59771,1	2290,3	7068,7	**	11876,4	1934,4	1817,8	6744,5	185,8
2022	39564,0	1022,2	6682,9	**	11411,9	1936,3	1367,2	5789,7	188,0
2023	49000,2	1591,6	6383,6	**	11355,8	1993,8	1193,8	7817,3	175,2
2024	49960,1	2626,5	5870,2	**	740,3 ³	44,2 ²	919,9	6406,4	8,8 ³

¹ – дані можуть бути уточнені.

² – у масі після доробки.

³ – за категорією «підприємства». Через недостатню якість оцінки за категорією «населення» дані не наведені.

Табл. 11.1.3. Валовий збір зернових культур
у всіх категоріях господарств, тис. ц.^{1,2}

Роки	Усі зернові культури	у тому числі							
		пшениця	жито	ячмінь	овес	просо	гречка	кукурудза на зерно	зернобобові
2021	59771,1	9242,6	1299,7	760,4	519,3	93,1	40,6	47511,3	174,0
2022	39564,0	8289,4	580,9	681,6	389,1	85,4	80,6	29152,1	140,8
2023	49000,2	9792,6	259,8	682,3	576,7	258,4	106,1	37068,5	174,9
2024	49960,1	11176,0	318,6	525,6	661,2	179,1	48,3	36661,7	233,0

¹ – дані можуть бути уточнені.

² – у масі після доробки.

11.2 Вплив на довкілля

Агропромисловий комплекс є одним із найвідчутніших чинників впливу на довкілля. Особливість його впливу на навколишнє середовище полягає, насамперед, у використанні великих площ під сільськогосподарські потреби – на Чернігівщині вони займають понад 60 % земельного фонду.

Увесь спектр сільськогосподарських впливів можна розділити на дві групи: землеробства й тваринництва.

Вплив землеробства на природний комплекс починається зі знищення на великих площах природної рослинності й заміни її культурними видами. Наступний компонент, що зазнає істотні зміни – ґрунт. У природних умовах ґрунтова родючість постійно підтримується тим, що взяті рослинами речовини знову повертаються в ґрунт із рослинним опадом. У землеробських комплексах основна частина елементів ґрунту вилучається разом із урожаєм, що особливо типово для однорічних культур. Схожа ситуація повторюється щороку, тому існує ймовірність того, що через кілька десятків років запас основних елементів ґрунту буде вичерпано. Для заповнення вилучених речовин в ґрунти вносять в основному мінеральні добрива. Це має як позитивні наслідки – поповнення запасів поживних речовин у ґрунті, так і негативні – забруднення ґрунту, води й повітря. Крім мінеральних добрив, у ґрунт вносяться різні хімічні речовини для боротьби з комахами (інсектициди), бур'янами (пестициди), для підготовки рослин до збирання. Більшість цих речовин дуже токсичні, не мають аналогів серед природних сполук, дуже повільно розкладаються мікроорганізмами, тому наслідки їх застосування важко передбачити.

Вплив тваринництва на природний ландшафт характеризується низкою специфічних особливостей. Перша полягає в тому, що тваринницькі ландшафти складаються з різнорідних, але тісно пов'язаних між собою частин, таких як пасовища, вигони, ферми, зони утилізації відходів і т.д. Кожна частина робить особливий внесок у загальний потік впливу на природні комплекси. Друга особливість – менше територіальне поширення в порівнянні із землеробством. Випас тварин у першу чергу впливає на рослинний покрив пасовищ. Найбільш негативна сторона впливу тваринництва на ландшафт – забруднення природних вод стоками тваринницьких ферм.

11.2.1 Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження

Тенденції щодо зміни агрохімічних показників якості ґрунтів, під впливом яких формується урожай сільськогосподарських культур, контролює Чернігівська філія державної установи «Інститут охорони ґрунтів України», що проводить обстеження та паспортизацію земель області. Результатами такої роботи (окремо по кожному господарству) є виготовлення агрохімічних картограм еколого-агрохімічної оцінки ґрунтів, поширення кислих ґрунтів, забезпеченості рухомими формами фосфору та калію тощо, що необхідно для ведення науково-обґрунтованого агровиробництва.

Інформація щодо внесення мінеральних та органічних добрив подана в таблиці 11.2.1.

Таблиця 11.2.1. Внесення мінеральних та органічних добрив у ґрунт сільськогосподарськими підприємствами¹

	2000	2021	2022	2023	2024
Загальна посівна площа, тис. га	900,4	1161,4	1041,9	1230,4	1261,6
Мінеральні добрива:					
Всього внесено в поживних речовинах, тис. ц	87,9	2129,9	1150,5	2467,0	1121,0
У тому числі: азотних, тис. ц	72,5	1357,8	625,4	1632,0	761,5
фосфорних, тис. ц	6,9	368,0	25,4	377,0	165,1
калійних, тис. ц	8,4	404,0	87,2	458,0	194,4
азотно-фосфорно-калійних, тис. ц	-	-	-	-	-
Удобрена площа під урожай, тис. га	124,6	1002,2	835,1	855,9	831,9
% удобреної площі	13,8	94,7	90,2	93,8	93,4
Внесено на 1 га, кг	10	212	138	288,0	135,0
У тому числі: азотних, кг	8,1	-	-	191,0	92,0
фосфорних, кг	0,8	-	-	44,0	20,0
калійних, кг	0,9	-	-	53,0	23,0
азотно-фосфорно-калійних, кг	-	-	-	-	...
Органічні добрива:					
Всього внесено в поживних речовинах, тис. т	1582,5	643,8	503,1	575,3	591,1
Удобрена площа, тис. га	35,8	22,2	19,7	23,5	23,0
% удобреної площі	4,0	2,1	2,1	2,6	2,6
Внесено на 1 га, т	1,8	28,8	25,6	24,5	25,3

11.2.2 Використання пестицидів

Застосування пестицидів (у діючій речовині) під урожай сільськогосподарських культур у 2024 році в області склав 1408,4 тонн на площі 822,9 тис. га, що становить 1,7 кг на 1 га.

Зокрема, під зернові та зернобобові культури застосовано пестицидів 660,2 тонн, що в розрахунку на 1 га склало 1,35 кг, з них:

пшениця – 158,9 тонн в розрахунку на 1 га – 1,1 кг;

кукурудза – 477,3 тонн в розрахунку на 1 га – 1,6 кг.

Під технічні культури – 708,5 тонн в розрахунку на 1 га – 2,3 кг, з них:

соя – 182,0 тонн в розрахунку на 1 га – 2 кг;

ріпак – 123,4 тонн в розрахунку на 1 га – 2,3 кг;

соняшник – 379,3 тонн в розрахунку на 1 га – 2,4 кг;

бурак цукровий – 22,0 тонн в розрахунку на 1 га – 4,3 кг.

За інформацією Головного управління статистики у Чернігівській області, застосування засобів захисту рослин на території Чернігівської області наведено у табл. 11.2.2.1.

Табл. 11.2.2.1. Застосування засобів захисту рослин¹

	2021	2022	2023	2024
Витрати засобів захисту рослин, тис. т	2,2	1,3	1,4	1,41
Площа, на якій застосовувалися засоби захисту рослин, тис. га	984,9	834,6	859,1	822,89
Кількість внесених пестицидів на 1 га, кг	2,25	1,6	1,676	1,71

¹ – дані можуть бути уточнені.

11.2.3 Зрошення та осушення земель

Меліорація – це система заходів, пов'язаних із корінним поліпшенням властивостей ґрунтів і спрямованих на підвищення їхньої родючості. Існує понад 30 видів меліорації. Найпоширенішим серед них є гідромеліорація – зрошення та осушення.

В Чернігівській області побудовано 303 осушувальні та 1 зрошувальна меліоративні системи.

Найбільшими є осушувальні системи «Остер», «Доч-Гали», «Смолянка», «Убідь», «Ромен», «См'яч».

Зрошувальна система «Журавка» розташована на території Варвинської територіальної громади у с. Журавка Прилуцького району, площею 458,0 га.

Зрошувальна система є внутрішньогосподарською, перебуває у користуванні і експлуатується ТОВ «Журавка». Об'єкти інженерної інфраструктури, які перебувають у державній власності на меліоративній системі відсутні.

11.2.4 Тенденції в тваринництві

Тваринництво є найбільшою галуззю в агропромисловому комплексі області, постачальником повноцінного харчового білка та сировини для переробної промисловості.

Станом на 1 січня 2025 року по всіх категоріях господарств поголів'я великої рогатої худоби зменшилося на 3,4 % до відповідної дати 2024 року і становило 117,9 тис. голів, поголів'я корів зменшено на 4,1 % і становить 62,6 тис. голів. Поголів'я свиней зменшилось на 5,7 % і становило 171,2 тис. голів. Поголів'я птиці зменшено на 6,3 % і становило 2,9 млн. голів.

Реалізація м'яса худоби та птиці по всіх категоріях господарств за 2024 рік становила 45,9 тис. тонн, що на 6,1 % менше 2023 року.

За 2024 рік вироблено 404,2 тис. тонн молока, що на 1,3 % менше 2023 року.

Яєць вироблено 260,7 млн. штук, що на 0,1 % більше ніж у 2023 році.

По сільськогосподарських підприємствах поголів'я великої рогатої худоби зменшилось на 1,8 % і становить 86,9 тис. голів, у т. ч. корів зменшилось на 0,8 % і становить 35,9 тис. голів. Поголів'я свиней зменшилось на 5,0 % і становить 126,2 тис. гол.

Сільгосп підприємствами області за 2024 рік реалізовано худоби та птиці на забій 31,9 тис. тонн, що більше на 2,2 % до 2023 року, вироблено 268,4 тис. тонн молока, що більше на 6,1 % до 2023 року.

За 2024 рік надій на корову (на корів що були на початок року) по області склав 8082 кг молока, що більше на 720 кг або 9,8 % до рівня 2023 року.

Питома вага виробленого молока по сільгосп підприємствах становить 66,4 % від загального виробництва по області.

Нині в сільськогосподарських підприємствах Чернігівщини працює 44 доїльні зали та ряд сучасних молокопроводів, де виробляється 60 % молока

екстра ґатунку, яке відповідає якості Європейського Союзу, що є одним із найкращих показників по Україні.

У господарствах населення за 2024 рік реалізовано худоби та птиці на забій 14,0 тис. тонн, що менше на 20,9 % до 2023 року, вироблено молока 135,8 тис. тонн, що менше на 13,3 %.

Поголів'я великої рогатої худоби станом на 1 січня 2025 року у порівнянні з відповідною датою 2024 року зменшилось на 7,7 % і становить – 31,0 тис. голів, у т.ч. корів зменшилось на 8,2 % і становить – 26,7 тис. голів. Поголів'я свиней зменшилось на 7,8 % і становить – 45,0 тис. голів.

За даними Головного управління статистики у Чернігівській області, інформація щодо розвитку тваринництва в сільськогосподарських підприємствах області надана в таблиці 11.2.4.

Табл. 11.2.4. Чисельність худоби в сільськогосподарських підприємствах, тис. голів

	2021	2022	2023	2024
Велика рогата худоба	135,3	90,1	122,1	86,89
у т.ч. корови (без корів на відгодівлі та нагулі)	76,8	38,1	65,3	35,92
Свині	189,2	135,4	181,6	126,19
Вівці та кози	22,1	1,3	18,5	1,2
Коні			3,9	0,5

11.3 Органічне сільське господарство

Стратегією сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року (затверджена рішенням двадцять першої сесії Чернігівської обласної ради сьомого скликання 18 грудня 2019 року № 4-21/VII) розвиток органічного землеробства та виробництва екологічно чистих продуктів харчування визначено одним із напрямків смарт спеціалізації регіону.

В Чернігівській області здійснюють діяльність 9 операторів органічного виробництва. Згідно оперативних даних, у 2024 році площа земель, сертифікованих як органічні або таких, що знаходяться у перехідному періоді, в нашій області склала 2299,2 га, що на 3,5 % менше, ніж у 2023 році (0,16 % від усієї ріллі області).

Виробниками органічної продукції вирощено 1532,8 тонн зернових культур, зокрема тритикале, жита, вівса, кукурудзи, гірчиці, люпину, проса, ячменю, 13 тонн овочів, зібрано 40 тонн дикорослих ягід, вироблено 17,63 тонни органічного м'яса та понад 452 тонни органічного молока, 45713 л біопрепаратів рідкої форми, 6023 кг біопрепаратів твердої форми.

Табл. 11.3.1. Перелік підприємств – виробників органічної продукції в Чернігівській області, які здійснювали діяльність у 2024 році

<i>№ з/п</i>	<i>Назва підприємства</i>	<i>Сертифіковано діяльність</i>
1	ПрАТ «Етнопродукт»	Рослинництво, тваринництво
2	ФГ «Макишинський сад»	Рослинництво
3	ФГ «Агро-Люкс»	Рослинництво
4	ТОВ «Агрофірма «Ченська ягода»	Рослинництво
5	Інститут сільськогосподарської мікробіології та АПВ НААН	Біопрепарати
6	ТОВ «КЕМ БІО ТЕРРА»	Біопрепарати
7	ТОВ «ГТ Грін Технолоджи»	Біопрепарати
8	ТОВ «БІОФРУКТ-2020»	Заготівля дикорослих продуктів;
9	ПрАТ «Насіння Чернігівщини»	Доробка зернових культур

11.4 Державна політика та заходи з екологізації сільського господарства

Сільське господарство одна з найважливіших галузей економіки, яке відіграє важливу роль у зміцненні економіки країни, підвищенні життєвого рівня населення і розв'язанні соціально-економічних проблем.

Аграрний сектор економіки за рівнем негативного впливу на довкілля нині можна порівняти з екологічно небезпечними промисловими галузями (внесок агропромислового комплексу у забруднення і деградацію довкілля становить у середньому 35-40 %, у тому числі, земельних ресурсів – понад 50 %, поверхневих вод – 40-45 %, ґрунтових вод – до 30 %). Практика незбалансованого ведення сільського господарства є несприятливою для довкілля.

Розораність ґрунтів спричиняє посиленню ерозійних процесів. Забруднення ґрунтів важкими металами, радіоактивними елементами, хімічним речовинами, які використовують для захисту рослин загрожує біорізноманіттю, знижує якість харчових продуктів, негативно впливає на здоров'я людей. Розв'язання всіх цих проблем потребує інтеграції екологічної складової в усі галузі сільського господарства.

12. ЕНЕРГЕТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДОВКІЛЛЯ

12.1 Структура виробництва та використання енергії

Енергетика – основа розвитку господарства. Вона забезпечує технологічні процеси в промисловості, дає тепло і світло людям. Це система галузей, що охоплює паливну промисловість та електроенергетику з їх підприємствами, комунікаціями, системами управління, науково-дослідною базою. Важлива роль енергетики в розвитку народного господарства визначається тим, що будь-який виробничий процес чи будь-який вид обслуговування населення пов'язаний із використанням енергії.

Інформацію щодо спожитої електроенергії в області за 2024 рік буде оприлюднено після завершення терміну для подання статистичної та фінансової звітності, встановленого Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» на офіційному сайті Головного управління статистики.

Інформацію про динаміку використання енергетичних матеріалів та продуктів переробки нафти за 2024 рік Головним управлінням статистики у Чернігівській області, не оприлюднено (табл. 12.1.1).

Табл. 12.1.1. Динаміка використання енергетичних матеріалів та продуктів переробки нафти

	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Всього, тис. т умовного палива	1474,9	**н	-	-
Вугілля кам'яне, тис. т	к	к	-	-
Газ природний, 160лн..м ³	618,2	н	-	-
Дрова для опалення, тис. м ³ щільн.	297,2	н	-	-
Торф неагломерований паливний, тис. т	к	н	-	-
Брикети, котуни та подібні види твердого палива з торфу, тис. т	к	к	-	-
Бензин моторний, тис. т	31,3	н	-	-
Газойлі (паливо дизельне, тис. т)	145,5	н	-	-
Мазути паливні важкі, тис. т	к	к	-	-
Пропан і бутан скраплені, тис. т	37,0	н	-	-
Нафта сира, у т.ч. нафта, одержана з мінералів бітумінозних, тис. т	к	к	-	-
Оливи та мастила нафтові; дистилати нафтові важкі, тис. т	1,6	н	-	-

* к – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

** н – дані не оприлюднено на сайті Головного управління статистики у Чернігівській області

Використання основних видів енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти за видами економічної діяльності за 2024 рік, не оприлюднено, за інформацією Головного управління статистики в області (таблиця 12.1.2).

Табл. 12.1.2. Використання основних видів енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти за видами економічної діяльності у 2024 р.¹

	Витрачено т умовного палива	Витрати палива в натуральному вимірі			
		Вугілля кам'яне	Газ природний	Бензин моторний	Газойлі (паливо дизельне)
Всього	-	-	-	-	-
Сільське, лісове та рибне господарство	-	-	-	-	-
Промисловість	-	-	-	-	-
Будівництво	-	-	-	-	-
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-	-	-	-	-
Транспорт, складське господарство, поштова і кур'єрська діяльність	-	-	-	-	-
Операції з нерухомим майном	-	-	-	-	-
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	-	-	-	-	-
Освіта	-	-	-	-	-
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-	-	-	-	-
Інші види діяльності	-	-	-	-	-

¹ У зв'язку з військовою агресією росії проти України за підтримки білорусі інформацію за 2024 р. буде оприлюднено після завершення терміну для подання статистичної та фінансової звітності, встановленого Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни».

12.2 Ефективність енергоспоживання та енергозбереження

З метою підвищення надійності енергозабезпечення споживачів області, підприємства паливно-енергетичного комплексу виконували заходи з впровадження (реалізації) інвестиційних програм.

В умовах можливого виникнення дефіциту потужності в об'єднаній енергетичній системі України, в області вживався ряд заходів по зменшенню споживання електричної енергії. Зокрема, на офіційних сайтах та сторінках в соціальних мережах територіальних громад області на постійній основі економного споживання електричної енергії населенням, керівниками структурних підрозділів, підпорядкованими обласній державній адміністрації, видано накази про обмеження споживання електричної енергії бюджетними установами.

Упродовж 2024 року програмою «Енергодім» з термомодернізації будівель Фонду Енергоефективності скористалися 9 ОСББ. Реалізацію 3 проектів завершено. В результаті здійснених енергоефективних заходів було отримано:

економію енергії в завершених проектах, за різницею показників енергетичних сертифікатів – 222230 кВт*год/рік;

скорочення викидів CO₂ в завершених Проектах, за різницею показників енергетичних сертифікатів – 65,53 тонн/рік.

Програмою «ВідновиДІМ» від Фонду енергоефективності у 2024 році скористалися 4 ОСББ. Відповідно до Програми в будинках ОСББ було проведено:

ремонт пошкоджень конструкцій даху/покриття будівлі;
заміна або ремонт пошкоджених світлопрозорих огорожувальних конструкцій.

12.3 Вплив енергетичної галузі на довкілля

Традиційні джерела енергії мають надзвичайно сильний вплив на довкілля. Енергетика може руйнувати екосистему, призводити до глобальних змін клімату, забруднювати воду, повітря, ландшафти, а разом із цим впливати на здоров'я людини.

Основним забруднювачем атмосферного повітря в минулі роки було КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова». Речовини, що вносили вагомий кількісний вклад у сумарні викиди забруднюючих речовин підприємства та негативно впливали на стан навколишнього природного середовища, були: зола, сполуки азоту, сполуки сірки та оксид вуглецю.

Щорічно на золонакопичувачах підприємством розміщувались відходи вугільної золи, яка здійснює негативний вплив на навколишнє природне середовище. У 2022 році було утворено 8,2 тис. т золи.

У 2023 році суттєво зменшилися викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин, це пов'язано з тим, що в роботі станції використовувався лише природний газ.

Також, звертаємо увагу на те, що в звітному періоді не відбувалося накопичення золи.

21.08.2023 року фондом комунального майна Чернігівської міської ради було передано єдиний майновий комплекс КЕП «Чернігівська ТЕЦ» у господарське відання КП «Теплокомуненерго» Чернігівської міської ради.

Динаміка обсягів утворення та накопичення золи на золовідвалах комунального підприємства за останні роки наведено на рис. 12.3.

Рис. 12.3. Обсяги утворення золи на золовідвалах в 2019 – 2022 роках комунальним підприємством, тис. тонн

Одним із можливих напрямків вирішення проблеми накопичення золи за минулі роки є впровадження в будівельній галузі області технологій з використанням її як сировини, зокрема при виробництві шлакоблоків та будівництві автодоріг.

12.4 Використання відновлювальних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики

Енергетична галузь Чернігівської області представлена рядом виробників електричної енергії.

Основним електрогенеруючим об'єктом у Чернігівській області є КП «Теплокомуненерго» Чернігівської міської ради із встановленою електричною потужністю 160 МВт. У 2024 році населенням Чернігівської області було введено в експлуатацію 140 нових сонячних електростанцій потужністю 3,07 МВт, а потужність об'єктів, які виробляють електричну енергію з відновлювальних джерел збільшилася до 52,22 МВт. Зокрема, потужність об'єктів, які виробляють електричну енергію з енергії сонця становить 32,96 МВт, з біомаси – 4,0 МВт, з біогазу – 15,03 МВт, з енергії води – 0,235 МВт.

За 2024 рік об'єктами альтернативної енергетики, які розміщено на території області, було вироблено 123,5 тис. МВт*год електричної енергії.

Внаслідок пошкоджень в енергетичній системі, які призвели до порушення електропостачання, руйнування житлового фонду, підприємств, установ та організацій, скоротилось споживання електричної енергії в області.

12.5 Державна політика та заходи щодо зменшення впливу енергетики на навколишнє природне середовище

Упродовж 2024 року програмою «Енергодім» з термомодернізації будівель Фонду Енергоефективності скористалися 9 ОСББ. Реалізацію 3 проектів завершено. В результаті здійснених енергоефективних заходів було отримано:

економію енергії в завершених проектах, за різницею показників енергетичних сертифікатів - 222230 кВт*год/рік;

скорочення викидів CO₂ в завершених Проектах, за різницею показників енергетичних сертифікатів – 65,53 тонн/рік.

Програмою «ВідновиДІМ» від Фонду енергоефективності у 2024 році скористалися 4 ОСББ. Відповідно до Програми в будинках ОСББ було проведено:

ремонт пошкоджень конструкцій даху/покриття будівлі;

заміна або ремонт пошкоджених світлопрозорих огорожувальних конструкцій.

Упродовж 2024 року за рахунок коштів обласного фонду ОНПС вивезено на утилізацію 15,758 тисяч ламп розжарювання, обмінаних під час реалізації урядової програми зі створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії в Україні, на суму 33,092 тис. грн.

13. ТРАНСПОРТ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДОВКІЛЛЯ

13.1 Транспортна мережа Чернігівської області

Розвиток та ефективне функціонування транспортного комплексу є необхідною умовою стабілізації та зростання економіки. У той же час стан економіки впливає на транспортну галузь, оскільки обсяги продукції промисловості, сільського господарства, будівництва та торгівлі переважно визначають завантаженість транспортної системи.

Транспорт – специфічний вид економічної діяльності. Він не створює, як інші виробничі сектори, нових матеріальних цінностей. Результатом роботи транспорту є переміщення вантажів і людей. Вантажний транспорт належить до виробничої сфери. Пасажирський, здійснюючи перевезення людей, належить до обслуговуючих видів діяльності.

Важливість транспорту полягає в тому, що він забезпечує зв'язки між підприємствами, регіонами країни, зарубіжними державами. Без транспорту був би неможливий сам процес сучасного виробництва, для якого необхідні зв'язки щодо постачання сировини й продукції. Велика роль цього виду діяльності в підвищенні рівня життя населення.

Транспортно-дорожній комплекс Чернігівської області представлений наступними видами транспорту:

- 1) наземний – залізничний, автомобільний (автобуси), тролейбусний;
- 2) водний – річковий.

Експлуатаційна довжина залізничних колій в області складає 851 км, у тому числі довжина електрофікованих залізничних колій складала 281,4 км.

Потреби господарського комплексу і населення обслуговує Південно-Західна (Київська дирекція залізничних перевезень, Конотопська дирекція залізничних перевезень) та Південна (Полтавське відділення) залізниці, 5 залізничних вузлів, 53 залізничні станції, 2 локомотивних депо (м. Сновськ, м. Чернігів), 1 вагонне депо (м. Бахмач) та низка інших підприємств.

Протяжність мережі автомобільних доріг у Чернігівській області складає 7723,9 км, у тому числі 2963,7 км доріг державного значення та 4760,2 км доріг загального користування місцевого значення, у тому числі 490,0 км ґрунтових доріг.

До доріг державного значення віднесені:

міжнародні – автодороги М-01 Київ-Чернігів-Нові Яриловичі, М-02 Кіпті-Глухів-Бачівськ, загальна довжина яких в межах області складає 337,8 км;

національні – автодорога Н-07 Київ-Суми-Юнаківка, Н-27 Чернігів-Мена-Сосниця-Грем'яч, Н-28 Чернігів-Городня-Сеньківка, загальна довжина яких в межах області складає 422,8 км;

регіональні – автодороги Р-56 Чернігів-Пакуль-КПП «Славутич»-Чорнобиль, Р-61 Батурин-Конотоп-Суми, Р-65 КПП «Миколаївка»-Семенівка-Н.Сіверський-Глухів-КПП «Катеринівка», Р-67 Чернігів-Ніжин-Прилуки-Пирятин, Р-68 Талалаївка-Ічня-Тростянець-Сокиринці-Н-07/, Р-69 Київ-Вишгород-Десна-Чернігів, Р-82 Сосниця-Короп-М-02/, Р-83 Славутич-Любеч-

Ріпки-/М-01/-Городня-/Н-28/-Сновськ-Корюківка-Семенівка-Костобобрів-Чайкине-/Н-27/, загальна довжина яких в межах області складає 876,9 км;

територіальні – автодороги, загальна довжина яких в межах області складає 1315,5 км.

На мережі автодоріг державного значення нараховується 253 мости та шляхопроводи, з них 12 великих (довжиною більше 100 м) та 4 металевих, дерев'яні мости відсутні.

На мережі автодоріг місцевого значення нараховувалося 246 мостів та шляхопроводів.

Маршрутна мережа Чернігівської області в 2024 році налічувала 636 автобусних маршрута загального користування. Чернігівською обласною державною адміністрацією станом на кінець 2024 року укладено 249 договорів про організацію пасажирських перевезень по 1941 напрямкам, які обслуговують 65 перевізники, з яких 17 юридичні особи та 46 – фізичні особи-підприємці.

13.1.1 Структура та обсяги транспортних перевезень

За даними Головного управління статистики у Чернігівській області, внаслідок дії положень підпункту 1 пункту 1 Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» органи державної статистики не отримують в повному обсязі інформацію для розрахунку даних за результатами державних статистичних спостережень «діяльність підприємств наземного транспорту». Зважаючи на це, інформація щодо вантажних та пасажирських перевезень за періоди 2022 – 2024 років буде отримана після завершення встановленого терміну для подання статистичної звітності.

Табл. 13.1.1.1. Обсяги транспортних перевезень

Вид трансп орту	Рік	Перевезено вантажів		Вантажообіг		Перевезено пасажирів		Пасажирообіг	
		тис. т	% до попереднього року	млн.т.км	% до попереднього року	тис.	% до попереднього року	млн.пас.км	% до попереднього року
Автомобільний	2000	13227	82,0	288,0	85,2	70332	125,6	893,2	-
	2018	11916	101,6	1272,3	108,4	40535	91,5	546,5	97,1
	2019	12459	104,6	1347,3	105,9	37480	92,5	544,5	99,6
	2020	13611	109,2	964,8 ¹	92,4 ¹	23929	63,8	290,7 ¹	53,4 ¹
	2021	1740,9	130,7	1073,7	111,2	24049,2	100,5	296,4	100,2
Водний (річковий)	2000	-	-	-	-	-	-	-	-
	2018	-	-	-	-	19	111,8	0,3	100,0
	2019	215	x	30,4	x	-	-	-	-
	2020	311,2	144,9	57,3 ¹	188,4 ¹	-	-	-	-
	2021	224,9	72,3	39,5	69,0	-	-	-	-
Тролейбусний	2000	-	-	-	-	-	-	-	-
	2018	-	-	-	-	42018	89,8	193,3	89,8
	2019	-	-	-	-	35864	85,4	165,0	85,4
	2020	-	-	-	-	22032	61,4	101,3 ¹	61,4 ¹
	2021	-	-	-	-	23748,9	107,8	109,2	107,8
Всього	2000	13354	-	351,8	-	193682	-	1417,8	-
	2018	11916	101,6	1272,3	108,4	87136	91,0	740,1	95,1
	2019	12674	106,4	1377,7	108,3	77884	89,4	709,5	95,9
	2020 ¹	1649,8	88,8	1022,1	95,1	45956,1	62,6	392,0	55,3
	2021	1965,8	119,7	1113,2	108,8	47798,1	104,0	405,6	102,2

¹– Дані попередні за 2021 рік. Дані будуть оприлюднені після завершення встановленого терміну для подання статистичної та фінансової звітності унаслідок дії положень підпункту 1 пункту 1 Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни.»

Інформація щодо обсягів перевезень вантажів автомобільним транспортом за 2024 рік відсутня, останні офіційні дані за 2021 рік наведені у табл. 13.1.1.2.

Табл. 13.1.1.2. Обсяги перевезень вантажів автомобільним транспортом в 2021 році

	Обсяги перевезень
Вантажообіг, млн.т.км	1113,2 ¹
Перевезено вантажів, тис. т	1965,8

З урахуванням вантажних перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями

У табличних формах (табл. 13.1.1.3. та табл. 13.1.1.4.) наведено інформацію щодо групування автомобілів за конструкцією та середній вік парку дорожніх механічних засобів, відповідно до укладених договорів Чернігівською обласною державною адміністрацією про організацію пасажирських перевезень, строк дії яких становить 5 років.

Табл. 13.1.1.3. Групування автомобілів за конструкцією, яка дозволяє використовувати паливо (незалежно від фактичного використання палива)

Тип автомобіля (одиниць)	Всього	За видами палива					
		Бензин	Дизпаливо	Зріджений нафтовий газ	Стиснений газ	Стиснений природний газ і бензин	Дизпаливо та стиснений природний газ
Пасажирські автобуси	636	36	462	-	138	-	-

Табл. 13.1.1.4. Середній вік парку дорожніх механічних засобів

Тип автомобіля	Всього:			від 2 до 3 років			від 3.1 до 5 років			від 5.1 до 10 років			більше 10 років		
	2000	2023	2024	2000	2023	2024	2000	2023	2024	2000	2023	2024	2000	2023	2024
Пасажирські перевезення	-	527	636	-	-	-	-	-	-	-	42	75	-	485	561

13.1.2 Склад парку та середній вік транспортних засобів

Маршрутна мережа Чернігівської області в 2024 році налічувала 636 автобусних маршрута загального користування. Чернігівською обласною державною адміністрацією станом на кінець 2024 року укладено 249 договори про організацію пасажирських перевезень по 194 напрямку (маршруту), які обслуговують 65 перевізників, з яких 17 юридичні особи та 48 – фізичні особи-підприємці.

Головне управління статистики у Чернігівській області повідомило, що внаслідок дії положень підпункту 1 пункту 1 Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» органи державної статистики не отримують в повному обсязі інформацію для розрахунку даних за результатами державних статистичних спостережень «діяльність підприємств наземного транспорту». Зважаючи на це, інформація щодо вантажних та пасажирських перевезень за 2024 рік буде отримана після завершення встановленого терміну для подання статистичної звітності.

13.2 Вплив транспорту на довкілля

Найбільш поширеними видами транспорту є: автомобільний, залізничний та водний.

Негативний вплив транспортних засобів на довкілля пов'язаний перш за все з викидами в атмосферу канцерогенів з відпрацьованими газами транспортних двигунів.

Вплив автомобільного транспорту на флору і фауну є негативним і виражається в руйнуванні місць проживання тварин та їх зіткнення з транспортними засобами.

Шумове забруднення також є різновидністю несприятливого впливу автомобільного транспорту на навколишнє середовище. При мийці автомобілів відбувається забруднення води. Основними забруднювачами у цих стічних водах є часточки пилу, сажі, пально-мастильних матеріалів.

Відходи, що утворюються при експлуатації автомобіля, в основному, представлені відпрацьованими акумуляторами, що відносяться до I класу небезпеки, відпрацьованими маслами і мастилами, що відносяться до II класу небезпеки та відпрацьованими шинами, які відносяться до IV класу небезпеки і повинні збиратися та передаватися на переробку.

Вплив на довкілля, яке спричиняє залізничний транспорт, можна розглядати за такими напрямками: зміна природного ландшафту, забруднення повітря і ґрунту, шумове, вібраційне та біологічне забруднення.

Зміна природного ландшафту відбувається при будівництві залізничних колій та інфраструктури. Забруднення повітря обумовлюється викидами, що утворюються при роботі двигунів внутрішнього згорання. При перевезенні різних вантажів відбувається забруднення ґрунту часточками вантажу, який перевозиться, найчастіше – це пилоподібні частки. Шумове забруднення біля залізничного полотна під час проходження потяга сягає 100-120 дБ. Біологічне

забруднення пов'язане з перенесенням поверхнею транспортних засобів адвентивних видів рослин, більшість яких є продуцентами алергенів.

Забруднення біосфери водним транспортом обумовлюється забрудненням відходами, що утворюються в результаті експлуатаційної діяльності, та забрудненням скидами у випадках аварій суден із токсичними вантажами, здебільшого нафтою і нафтопродуктами.

13.3 Державна політика та заходи щодо зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище

Автотранспорт є джерелом викидів забруднюючих речовин, що значно погіршує умови розсіювання, створює їх високі концентрації в районах автомагістралей і прилеглих до них житлових забудов, де, як правило, проживає і працює значна кількість населення.

Аналіз заходів із зниження токсичності відпрацьованих газів автомобілів дозволяє виділити такі основні напрями:

використання нових типів силового устаткування, з мінімальним викидом шкідливих речовин;

заміна конструкції, робочих процесів, технології виробництва автомобілів з метою зниження токсичності відпрацьованих газів. Автомобіль стає екологічно набагато «чистішим» у разі застосування електронних систем управління, які оптимізують роботу двигунів, гальмівних систем тощо;

застосування пристроїв очищення або нейтралізації відпрацьованих газів;

використання альтернативного або зміна характеристик традиційного пального.

Зниження рівня впливу на водні ресурси автомобільного транспорту пов'язане з організацією оборотного водопостачання у процесах миття автомобілів. Враховуючи невисокі вимоги до складу води, що подається на мийку, доцільним є її очищення після використання механічними та фізико-хімічними методами очистки.

Зниження рівня накопичення твердих відходів від експлуатації автомобіля ґрунтується на застосуванні різних способів утилізації відпрацьованих шин.

Засобами зменшення викидів від автотранспорту можуть стати технічні, технологічні та організаційні заходи впливу для покращення стану атмосферного повітря, а саме:

здійснення постійного контролю за якістю нафтопродуктів, які реалізуються шляхом оптової та роздрібною торгівлі;

перехід пасажирського транспорту на більш екологічно «чистий» вид транспорту – електротранспорт;

виведення потоків транзитного транспорту за межі населених пунктів, скорочення кількості автостоянок та паркувальних майданчиків у центрах міст, густозаселених житлових масивах та місцях масового відпочинку населення;

обладнання автомобілів нейтралізаторами;

впровадження практики європейських країн щодо введення податку на використання автомобілів із великим вмістом забруднюючих речовин у

відпрацьованих газах одночасно із поступовим виведенням таких автомобілів із експлуатації.

Одночасно не менш важливим завданням є вирішення питання розширення доріг з якісно поліпшеним покриттям, збільшення кількості метанових заправок, активізація робіт із переведення автотранспорту на використання природного газу і біопалива тощо.

Боротьба із забрудненнями на залізничному транспорті. Серед наземних видів транспорту залізничний вважається найбільш економічним та екологічним у зв'язку з тим, що на одиницю енергії виконує більшу роботу. Зменшення кількості шкідливих викидів у відпрацьованих газах можливе завдяки удосконаленню технології горіння палива у ДВЗ, ходу локомотива та всіх елементів залізниці. Попередження забруднення ґрунтів повинно базуватися на збиранні всіх типів відходів із наступною передачею на переробку на кінцевих станціях.

До основних заходів попередження забруднення водного басейну транспортними суднами відносяться:

- заборона скидання забруднюючих відходів із суден у внутрішніх водоймах;
- прийняття міжнародних угод про припинення скидання із суден усіх видів відходів і змиву нафтовантажів, забрудненої ними води;

- обладнання суден додатковими засобами і установками для утилізації або знешкодження деяких видів відходів, а також для тимчасового накопичення частини відходів із наступною здачею їх на берег для знешкодження або переробки;

- очищення забрудненої води.

14. СТАЛЕ СПОЖИВАННЯ ТА ВИРОБНИЦТВО

14.1 Тенденції та характеристика споживання

На території Чернігівської області зосереджено величезні природні багатства, але концентрація промисловості й сільського господарства зумовила забруднення повітря, води та ґрунтів. А в звітному році ще й бойові дії в області спричинили багато лиха, такі як зруйновані села, обвуглені дерева, залишки згорілої техніки.

Під час воєнного стану в країні бюджетна система опинилася в нових умовах функціонування, до яких швидко довелося адаптуватися органам державної влади та органам місцевого самоврядування.

Отримання інформації за 2024 рік від центральних та місцевих органів виконавчої влади, відповідальних за подання інформації необхідної для проведення моніторингу, було ускладнено.

14.2 Запровадження елементів сталого споживання та виробництва

Сталість використання природних об'єктів, у тому числі й екологічна збалансованість як її невід'ємна ознака, є основним принципом використання природних ресурсів, що покладає на всіх суб'єктів природокористування низку прав та обов'язків стосовно охорони, захисту, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання, відтворення, підвищення продуктивності конкретних природних об'єктів і навколишнього природного середовища в цілому з метою забезпечення їх подальшого використання за цільовим призначенням.

У 2024 році населенням Чернігівської області було введено в експлуатацію 140 нових сонячних електростанцій потужністю 3,07 МВт, а потужність об'єктів, які виробляють електричну енергію з відновлювальних джерел збільшилася до 52,22 МВт. Зокрема, потужність об'єктів, які виробляють електричну енергію з енергії сонця становить 32,96 МВт, з біомаси – 4,0 МВт, з біогазу – 15,03 МВт, з енергії води – 0,235 МВт. За 2024 рік об'єктами альтернативної енергетики, які розміщено на території області, було вироблено 123,5 тис. МВт*год електричної енергії.

15. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

15.1 Національна та регіональна екологічна політика

В умовах впровадження в Україні сталого розвитку ключове місце в сфері охорони довкілля посідає державна політика. Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої й неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання й відтворення природних ресурсів.

На території Чернігівщини реалізується екологічна політика відповідно до Конституції України, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Вищезазначений Закон визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь.

У 2024 році з основних напрямків екологічної політики в області проведені наступні заходи:

забезпечено реалізацію природоохоронних заходів за рахунок використання коштів місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища;

видано дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами – 119;

створено 3 об'єкти природно-заповідного фонду;

здійснено заходи з формування екологічної освіти і культури громадян. Зокрема у 2024 році організовано та проведено:

щорічний обласний екологічний конкурс «Одна планета – одне майбутнє»;

регіональний екологічний флешмоб «Екологія в дії: пакетам торба!»;

онлайн-конкурс на офіційній фейсбук-сторінці Департаменту «Збережи енергію – допоможи довкіллю»;

еколого-соціальну акцію по збору для переробки пластикових кришечок у рамках проєкту «Крила», ініційованого благодійним фондом «О.В.Е.С.» ;

висадка 40 тисяч саджанців сосен та ялин в рамках гуманітарної допомоги для зеленого відновлення територій, що постраждали внаслідок військової агресії російської федерації, на території Чернігівщини;

екологічні акції з прибирання територій та висадки дерев у Чернігівській області «За чисте довкілля», «Всесвітній день прибирання «World Cleanup Day» (за результатами якого Чернігівщина зайняла третє місце у загальнонаціональному рейтингу) тощо;

еколого-просвітницькі заходи «Ялівщина зустрічає свої співучих друзів», «Підгодує пташку взимку» та інші;

забезпечено підготовку та оприлюднення в Інтернет-мережі екологічної літератури, в тому числі «Доповідь про стан навколишнього природного

середовища в Чернігівській області за 2023 рік», «Екологічний паспорт Чернігівської області за 2023 рік»;

видано 1 дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів в межах територій та об'єктів загальнодержавного значення;

затверджено 17 лімітів та погоджено 22 дозволи на спеціальне використання природних ресурсів у межах об'єктів ПЗФ місцевого значення;

розглянуто 17 повідомлень про плановану діяльність, 15 звітів з оцінки впливу на довкілля, проведено 15 громадських обговорень, організовано проведення 13 громадських слухань у режимі відеоконференції та видано 15 позитивних висновків з оцінки впливу на довкілля;

розглянуто 39 заяв про визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки та 17 звітів про стратегічну екологічну оцінку;

розглянуто, проаналізовано та підготовлено до видачі 80 дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами за заявами суб'єктів господарювання, документи яких відповідають вимогам чинного законодавства;

розглянуто 51 заяву щодо припинення дії дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами та підготовлено 38 рішень про припинення дії дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами;

забезпечено конструктивну співпрацю державних і місцевих органів влади з громадськими екологічними рухами тощо.

15.2. Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища

14 серпня 2019 року постановою № 827 «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря» (зі змінами) уряд ухвалив новий Порядок здійснення державного моніторингу повітря.

Його було розроблено в рамках імплементації вимог Директиви № 2008/50/ЄС та Директиви № 2004/107/ЄС, які визначають вимоги до моніторингу атмосферного повітря та його якості.

Державний моніторинг у галузі охорони атмосферного повітря здійснюється з метою забезпечення збирання, оброблення, збереження та проведення аналізу інформації про якість атмосферного повітря, оцінювання та прогнозування її змін і ступеня небезпечності, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень у галузі охорони атмосферного повітря, у сфері охорони навколишнього природного середовища, а також інформування населення про якість атмосферного повітря, вплив його забруднення на здоров'я та життєдіяльність населення.

Порядком здійснення державного моніторингу повітря передбачено:

здійснення моніторингу та управління якістю повітря за принципом розподілу території України на зони та агломерації, утворено відповідні зони та агломерації;

у кожній із зон та агломерації визначення відповідального органу управління якістю повітря, що здійснюватиме координацію реалізації

моніторингу, а також заходів з управління якістю повітря, зокрема підготовку та виконання планів поліпшення якості повітря, короткострокових планів дій тощо;

порядок визначення режимів оцінювання для кожної зони та агломерації залежно від рівня забруднення території;

створення інформаційно-аналітичної системи даних про якість повітря та своєчасного інформування населення;

визначено показники рівнів забруднення атмосферного повітря, перевищення яких вимагає впровадження заходів для поліпшення стану повітря або мінімізації шкідливого впливу забруднення на здоров'я населення;

включено до переліку забруднюючих речовин, моніторинг яких здійснюється обов'язково, РМ_{2,5}, РМ₁₀ та озон, які мають значний негативний вплив на здоров'я людини, та рекомендовані для вимірювання ВООЗ;

створення нової мережі постів спостережень, які відповідають мінімальним європейським вимогам до моніторингу;

розроблення програми моніторингу для зон та агломерацій на кожні 5 років.

15.3 Державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні на підставі Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», та відповідно до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду на період воєнного стану, введеного вищезазначеним Указом Президента України.

Здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) можливе згідно абзацу другого пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» за наявності загрози, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави.

У зв'язку з вищевикладеним, Державна екологічна інспекція у Чернігівській області, повідомляє, що у 2024 році проведення планових заходів державного нагляду (контролю) не відбувалося.

Відповідно до частини першої статті 6 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану», доручення Державної екологічної інспекції

України від 16.08.2024 № 1428 стосовно здійснення позапланового заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання Товариством з обмеженою відповідальністю «САРГОН-КОНТИНЕНТ» (код ЄДРПОУ 37807954) вимог законодавства про охорону атмосферного повітря, наказу Державної екологічної інспекції у Чернігівській області від 04.09.2024 № 299, проведено позаплановий захід державного нагляду (контролю) вищезазначеного суб'єкта господарювання.

В ході обстеження території виробничого майданчика по вул. Незалежності, 35 в с. Лоска Новгород-Сіверського району Чернігівської області встановлено, що на території ділянки проводиться переробка деревини піролізним методом та одержання деревного вугілля. При піролізі деревини відбувається процес деструкції високомолекулярних компонентів деревини, що супроводжуються вторинними реакціями конденсації, рекомбінації і реакціями ускладнення молекул, в результаті чого утворюється нелеткий залишок – деревне вугілля та парогазова суміш.

В ході проведення контролю викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел зафіксовано перевищення нормативів раничнодопустимих викидів на джерелі № 1 (димова труба печі № 1) по вмісту оксиду вуглецю 0,7967 г/с (доведений норматив 0,722 г/с).

По факту перевищення доведених нормативів проведено розрахунки та пред'явлена претензія на відшкодування збитків завданих об'єктам довкілля на загальну суму 930,73 грн. За порушення вимог природоохоронного законодавства оформлено три протоколи про адміністративні правопорушення та накладено три адміністративні стягнення на загальну суму 408 грн. Суми адміністративних стягнень та претензії сплачені в добровільному порядку.

По матеріалам перевірки керівництву підприємства надано припис щодо усунення виявлених порушень.

За результатами повторного заходу державного нагляду (контролю) встановлено, що суб'єктом господарювання не забезпечено виконання вимог раніше наданого припису. Відповідальну особу ТОВ «САРГОН-КОНТИНЕНТ» притягнуто до адміністративної відповідальності за статтею 188⁵ Кодексу України про адміністративні правопорушення на суму 510 грн.

Оскільки ТОВ «САРГОН-КОНТИНЕНТ» не усунути порушення, виявлені під час попереднього позапланового заходу державного нагляду (контролю), який проведено Інспекцією у період з 06.09.2024 по 11.09.2024, та й надалі порушуються вимоги законодавства про охорону атмосферного повітря і не дотримуються умови, встановлені у дозволі на викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами № 7423681202-3, Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області направлено матеріали до Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської обласної військової адміністрації щодо розгляду питання стосовно зупинення дії дозволу на викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами № 7423681202-3, виданого 31.05.2016 підприємству ТОВ «САРГОН-КОНТИНЕНТ».

Відповідно до статті 20² Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області та наказу Державної екологічної інспекції України від 09.02.2023 № 12

«Про затвердження Методичних рекомендацій по здійсненню заходів, спрямованих на запобігання та виявлення адміністративних правопорушень» забезпечено виконання відповідних заходів на території Чернігівської області.

За січень – грудень 2024 року за порушення вимог чинного законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища складено 732 протоколів та притягнуто до адміністративної відповідальності 716 осіб-порушників, та 22 протоколи передано до розгляду у судові органи.

Загальна сума накладених штрафів за виявлені порушення складає 140,105 тис. грн, сума стягнутих штрафів – 143,284 тис. грн.

Загальна сума розрахованих збитків за звітний період склала 36388,385 тис. грн.

За збитки, заподіяні державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства, пред'явлено 56 претензій на суму 6044,178 тис. грн, стягнуто 75 претензій на суму 5923,505 тис. грн.

Відповідно до статті 20² Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» здійснено 127 ресурсних перевірок по контролю за станом використання поверхневих вод. За виявлені порушення до адміністративної відповідальності притягнуто 109 осіб-порушників на загальну суму 13,770 тис. грн, стягнуто – 13,600 тис. грн.

По контролю за станом підземних вод у 2024 році здійснено 47 ресурсних перевірок. За виявлені порушення до адміністративної відповідальності притягнуто 71 особу-порушника на загальну суму 10,047 тис. грн, стягнуто – 10,404 тис. грн.

Пред'явлено 19 претензій на суму 3787,498 тис. грн. Сплачено розмір шкоди заподіяної навколишньому природному середовищу на суму 144,205 тис. грн.

Протягом 2024 року відділом інструментально-лабораторного контролю відібрано та проаналізовано 463 проби, з них: зворотних вод – 7, де виконано 110 визначень, проб поверхневих вод – 456, де виконано 5483 визначення.

Проконтрольовано стан поверхневих вод річок – Десна, Стрижень, Снов, Остер, Білоус, Удай, Пакулька, Дніпро, Мена, Бистриця, В'юниця, Іченька, Плиска, Замглай, Співакова, Взвиж та стан стічних вод в зливовипусках Чорторіївського рівчака, по вулицях Стрілецькій, Волонтерів, Київська, Гетьмана Полуботка, проспект Перемоги.

Перевірки суб'єктів господарювання, які здійснюють експлуатацію комплексів очисних споруд у 2024 році Державною екологічною інспекцією не проводились. За результатами аналізу діяльності комунальних підприємств протягом 2024 року встановлено наступне.

В дев'яти населених пунктах відведення комунально-побутових стічних вод проводиться на поля фільтрації, які є одним із найбільш застарілих методів очистки стічних вод. В тому числі відведення стічних вод на поля фільтрації проводиться з населених пунктів де проживає значна кількість населення та проводять діяльність виробничі підприємства в м. Городня, с-ще Сосниця, м. Носівка, с-ще Срібне, с-ще Гончарівське та м. Десна. Питання щодо будівництва нових сучасних комплексів очисних споруд, які можуть

забезпечити зменшення шкідливого впливу на навколишнє природне середовище не вирішується.

В більшості об'єднаних територіальних громадах невирішеним залишається питання вивозу рідких відходів з вигребів та накопичувачів стічних вод. Відсутність спеціально облаштованих місць створює умови до розміщення їх на об'єктах довкілля та забруднення навколишнього середовища.

Нагальною проблемою на сьогоднішній день практично всіх комплексів очисних споруд, які приймають комунально-побутові стічні води є використання населенням фосфатовмісних миючих засобів, що в свою чергу приводить до високих показників по вмісту фосфатів на вході до очисних споруд. Існуючі технологічні регламентами роботи очисних споруд не можуть забезпечити ефективну очистку зворотних вод і як наслідок підприємствами здійснюється скид недостатньо очищених стічних вод до поверхневих водних об'єктів з перевищенням граничнодопустимих показників по вмісту фосфатів.

Це питання потрібно вирішувати на державному рівні шляхом обмеження використання фосфатовмісних миючих засобів.

Результати перевірок показали, що основні проблеми щодо технічного стану водогосподарських споруд та незадовільного очищення зворотних вод виникають у підприємств житлово-комунального господарства. Зазначені проблеми пов'язані зі зношеністю обладнання та відсутністю коштів на проведення поточних ремонтних робіт чи реконструкції в цілому. На сьогоднішній день підтримуються в задовільному технічному стані водогосподарські споруди та комплекси очисних споруд в містах зі значною кількістю населення. В сільській місцевості у зв'язку з зупинкою підприємств, відсутністю достатньої матеріально-технічної бази і фахівців та зменшенням об'ємів водокористування комплекси очисних споруд біологічної очистки взагалі не використовуються, або експлуатуються з порушенням технологічних регламентів. В місцевих бюджетах відсутні кошти для будівництва нових сучасних комплексів очисних споруд. Подальше використання застарілих методів очистки та зношеність обладнання може привести до катастрофічних наслідків та забруднення водних об'єктів області. З метою попередження забруднень водних об'єктів області Державна екологічна інспекція у Чернігівській області пропонує вжити заходів щодо збільшення фінансування на реконструкцію, будівництво сучасних комплексів очисних споруд та розширення каналізаційної мережі населених пунктів за рахунок прийняття управлінських рішень на державному рівні та фінансування робіт з державного бюджету.

Крім того гостро стоїть питання щодо проведення робіт по реконструкції чи будівництву комплексів очисних споруд будівельними компаніями, які не мають досвіду в аналогічних проєктах, що приводить до катастрофічних наслідків та безгосподарського використання коштів. Приклад КП ВКГ «Ічень», КП «Куликівське ВУЖКГ», КП «Господар» та КП «Сновське» свідчить про некомпетентний підхід та тривалий термін проведення будівельних робіт. Як наслідок недобудовані конструкції піддаються руйнуванню і в подальшому не зможуть використовуватися. При продовженні будівельних робіт необхідно буде провести додаткові роботи по їх переобладнанню або будівництву нових.

Вагомою складовою забезпечення ефективної роботи комплексів з очистки зворотних вод є постійний контроль та аналіз їх роботи. На сьогоднішній день діють вимоги пункту 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану». Відсутність постійного та дієвого контролю створює всі умови до зловживань та порушень регламентів експлуатації, що негативно впливає на якість очистки зворотних вод.

У 2024 році виявлено 34 порушення по контролю за станом атмосферного повітря та притягнуто до адміністративної відповідальності 34 особи-порушника на суму 6,290 тис. грн., стягнуто – 5,797 тис. грн.

Здійснено 69 перевірок по контролю за станом земельних ресурсів. За виявлені порушення до адміністративної відповідальності притягнуто 56 осіб-порушників на загальну суму 42,406 тис. грн, стягнуто – 42,406 тис. грн. Загальна сума розрахованих збитків становить 17,536 тис. грн.

До органів прокуратури для представництва інтересів держави передано на розгляд 3 справи. За поданими матеріалами 15 позовів заявлено органами прокуратури.

Протягом звітного періоду 2024 року здійснено 151 ресурсну перевірку щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства з екологічної безпеки при поводженні з відходами та отруйними речовинами, з промисловими та побутовими відходами, з пестицидами та агрохімікатами, з хімічними речовинами.

За порушення вимог природоохоронного законодавства до адміністративної відповідальності притягнуто 93 порушника на загальну суму 11,322 тис. грн, сплачено – 12,750 тис. грн.

Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області проводиться постійна робота по визначенню шкоди та збитків завданої об'єктам довкілля в результаті військової агресії Російської Федерації.

Інспекцією була надана вимога міським, селищним та сільським головам Чернігівської області про приведення діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів у відповідність із законодавством.

За звітністю міських, селищних та сільських рад на території Чернігівської області виявлено 721 несанкціоноване сміттєзвалище сумарною площею 17,2776 га, об'ємом 29660 м³, ліквідовано 688 несанкціонованих сміттєзвалищ, площею – 12,1872 га, об'ємом – 26490 м³.

За результатами проведених заходів, спрямованих на запобігання та виявлення адміністративних правопорушень, щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства та отриманої інформації від органів виконавчої влади на території області створена розгалужена мережа приймальних пунктів відходів вторинної сировини – макулатура, поліетилен, ПЕТ-пляшки, скло. Зношені автомобільні шини, відходи електронного та електричного обладнання приймаються спеціалізованими підприємствами без створення приймальних пунктів.

Приймання транспортних засобів на утилізацію здійснюється на приймальних пунктах суб'єктів господарювання, які здійснюють заготівлю та

переробку брухту чорних та кольорових металів. Установки централізованого знешкодження медичних відходів зосереджені в районних та обласних медичних закладах і представляють собою біоями, інсинератори, споруди із знезараження, тощо.

У 2024 році за кошти обласного фонду для недопущення надзвичайних ситуацій та запобігання забрудненню довкілля неочищеними стічними водами замінено насосний агрегат на каналізаційній насосній станції «Франко» КП «Ніжинське управління водопровідно-каналізаційного господарства» на загальну суму 102,405 тис. грн.

Також придбано насосне обладнання для системи водовідведення в м. Семенівка Новгород-Сіверського району. На ці потреби з обласного фонду ОНПС профінансовано 200,000 тис. грн.

Крім того, придбано дві повітродувки для підвищення ефективності роботи очисних споруд у м. Семенівка Новгород-Сіверського району (обласний фонд ОНПС – 522,696 тис. грн).

15.4 Виконання державних цільових екологічних програм

У 2024 році на території Чернігівської області не реалізовувалися заходи державних цільових екологічних програм.

15.5 Державна політика у сфері моніторингу навколишнього природного середовища

Моніторинг навколишнього природного середовища області у 2024 році здійснювався суб'єктами системи моніторингу довкілля.

Інструментально-лабораторні дослідження складових довкілля області здійснювали: Головне управління Держпродспоживслужби у Чернігівській області, Чернігівський обласний центр з гідрометеорології, Державна екологічна інспекція у Чернігівській області, Деснянське басейнове управління водних ресурсів, Державна установа «Чернігівський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України», Комунальні підприємства «Чернігівводоканал», «Теплокомуненерго» Чернігівської міської ради та інші комунальні підприємства.

Узагальнена екологічна інформація від суб'єктів системи моніторингу довкілля у 2024 році протягом року, щомісячно розміщувалася на сайті Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації та надавалась до Чернігівської обласної державної адміністрації.

В Чернігові моніторинг забруднення атмосферного повітря проводиться Чернігівським обласним центром з гідрометеорології на двох стаціонарних опорних постах, які розташовані за адресами: ПСЗ № 1 вул. Всіхсвятська, 7 та ПСЗ № 2 вул. Пирогова, 16. У повітрі визначається вміст завислих речовин (пилу), діоксиду сірки, оксиду вуглецю, діоксиду азоту та важких металів (заліза, кадмію, марганцю, міді, нікелю, свинцю, хрому, цинку).

У 2024 році, в рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки, за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища упродовж 5 місяців з червня до жовтня проведено 540 досліджень стану атмосферного повітря зони «Чернігівська» у містах Прилуки, Ніжин, Корюківка, Бахмач на загальну суму 80,880 тис. гривень. Результати моніторингу показали, що всі основні показники атмосферного повітря вказаних населених пунктів – у межах гранично-допустимих значень.

Запланований у 2025 році обсяг фінансування заходів щодо досліджень атмосферного повітря, в рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки, за рахунок коштів обласного фонду складає 100 тис. грн.

15.6 Оцінка впливу на довкілля

Оцінка впливу на довкілля (далі – ОВД) дозволяє врахувати інтереси бізнесу, держави, громадськості для уникнення у майбутньому проблем і непорозумінь, і головне – недопущення шкоди довкіллю, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності.

Документи, які подаються суб'єктами господарювання, а також висновки з ОВД, розміщуються в Єдиному реєстрі з ОВД на платформі «ЕкоСистема». Забезпечено своєчасне опрацювання поданих суб'єктами господарювання документів до Єдиного реєстру з ОВД.

Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації як уповноваженим територіальним органом з ОВД, у 2024 році проведено 15 процедур ОВД планованої діяльності щодо: будівництва артезіанських свердловин у селах Курінь, Кропивне, Козацьке, Кобижча Ніжинського району та селах Прогрес, Слабин, Ягідне, Кувечичі, Великі Осняки, Смолин Чернігівського району; реконструкції торговельного центру у м. Чернігів; оброблення та видалення відходів під час спорудження свердловини № 25 Ярошівського родовища; встановлення ґрунтозмішувальної та емульсійної установок на території існуючого виробничого майданчика, розташованого в м. Чернігові по вул. Павла Тичини, будинок 69; реконструкції олійноекстракційного заводу на території ПрАТ «Ніжинський жиркомбінат»; реконструкції існуючої виробничої бази з розміщенням технологічного обладнання для зберігання рідин в м. Ніжин.

В процесі громадського обговорення вищезазначеної планованої діяльності проводилися громадські слухання у режимі відеоконференції. Всі зауваження громадськості були враховані при видачі висновків з оцінки впливу на довкілля.

У 2024 році суб'єктами господарювання здійснювався післяпроектний моніторинг впливу на навколишнє природне середовище впровадженої планованої діяльності, яка пройшла процедуру ОВД. Опрацьовано 76 звітів післяпроектного моніторингу, визначеного висновками з ОВД. Розбіжності і відхилення у прогнозованих рівнях впливу на довкілля планованої діяльності щодо якої здійснено процедуру ОВД не виявлено. Результати післяпроектного

моніторингу оприлюднено Департаментом на офіційному вебсайті та надано Державній екологічній інспекції у Чернігівській області.

Стратегічна екологічна оцінка

Стратегічна екологічна оцінка (далі – СЕО) сприяє сталому розвитку територій шляхом забезпечення охорони довкілля, безпеки життєдіяльності населення та охорони його здоров'я, інтегрування екологічних вимог під час розроблення та затвердження документів державного планування.

СЕО здійснюється щодо стратегій, планів, схем, містобудівної документації, загальнодержавних програм, державних цільових програм та інших програм і програмних документів, які підлягають затвердженню органом державної влади або органом місцевого самоврядування та розробляються у сфері сільського господарства, лісового господарства, рибного господарства, енергетики, промисловості, транспорту, поводження з відходами, використання водних ресурсів, охорони довкілля, телекомунікацій, туризму, містобудування і землеустрою (схем) у разі, якщо виконання документів державного планування передбачатиме реалізацію видів діяльності (або які містять види діяльності та об'єкти), щодо яких законодавством передбачено проведення процедури ОВД.

Також СЕО здійснюється щодо проектів документів державного планування, які вимагають оцінки з огляду на ймовірні наслідки для територій та об'єктів природно-заповідного фонду та екологічної мережі (територій з природоохоронним статусом).

Департаментом у 2024 році розглянуто та надано зауваження і пропозиції до 17 проектів документів державного планування місцевого та регіонального рівнів, 17 звітів про СЕО та 39 заяв про визначення обсягу СЕО. Із розглянутих 17 проектів документів державного планування: 8 – містобудівна документація та 9 – стратегії, програми та плани розвитку громад.

15.7 Економічні засади природокористування

15.7.1 Економічні механізми природоохоронної діяльності

Російська агресія, процеси глобалізації та суспільних трансформацій вплинули на компоненти довкілля та підвищили необхідність його збереження, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Так, відновлення екосистем та досягнення сталого розвитку країни можливе лише за умови збалансованої експлуатації природних ресурсів; підвищення пріоритетності питань захисту довкілля; переважання екологічно безпечних ресурсо- та енергоощадних галузей у структурі економіки; впровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління; фізичне та моральне оновлення основних фондів у всіх галузях національної економіки; розвиток джерел відновлюваної енергетики; забезпечення належного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства та невідворотності відповідальності за його порушення; вдосконалення системи екологічної освіти та просвіти; підвищення

рівня дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян тощо.

Мета економічного регулювання природоохоронної діяльності в Україні полягає у стимулюванні природокористувачів і забруднювачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля, раціонального та ощадливого використання природних ресурсів, збереження та відтворення довкілля, а також у фінансуванні природоохоронних заходів.

Згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» формування економічного механізму охорони навколишнього природного середовища передбачає:

взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів щодо охорони навколишнього природного середовища на основі економічних важелів;

визначення джерел фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища;

встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та на утворення і розміщення відходів;

встановлення нормативів збору і розмірів зборів (плати) за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, на утворення і розміщення відходів та інші види шкідливого впливу;

надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

На Чернігівщині, як і в Україні загалом, впроваджено основні засади економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, базовими елементами якого є:

екологічний податок;

грошові стягнення за шкоду, яка заподіяна порушеннями законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності;

система фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів природоохоронних фондів різних рівнів (державного, обласного, місцевих);

система зборів за спеціальне використання природних ресурсів (водних, земельних, лісових, мінеральних тощо).

Кошти екологічного податку акумулюються на спеціальних рахунках і складають найвагомішу частину фондів охорони навколишнього природного середовища. З 1999 року екологічний податок у державі є обов'язковим податковим збором, таким, яким до цього були збори за спецвикористання природних ресурсів.

Природоохоронні фонди охорони навколишнього природного середовища створені на обласному та місцевому рівнях (міські, селищні, сільські). Формуються вони за рахунок екологічного податку, грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської й іншої діяльності, а також цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій і громадян.

Кошти фондів охорони навколишнього природного середовища можуть використовуватися тільки для цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, в тому числі наукових досліджень з цих питань, а також заходів, спрямованих на захист і збереження довкілля, зниження негативного впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення. Основні напрямки використання коштів природоохоронних фондів: збереження, охорона та покращення стану водних ресурсів, раціональне поводження з відходами, а також збереження та розширення природно-заповідного фонду області.

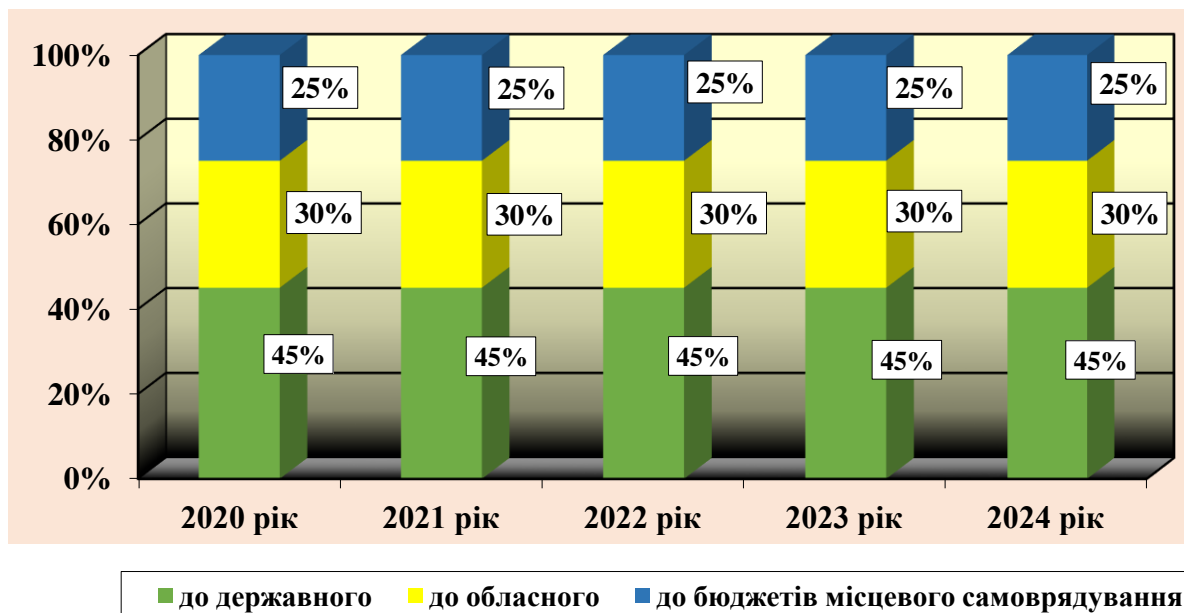
У результаті прийняття Податкового та пізніше Бюджетного кодексу призначення коштів від екологічного оподаткування постійно змінювалось. Така нестабільність стосувалася пропорцій розподілу надходжень між бюджетами, фондами бюджетів, а також невідповідністю між певними положеннями кодексів та фактичним розподілом коштів, яке відбувалося згідно із Законом України «Про державний бюджет» на відповідний рік.

Так, у 2011-2013 роках надходження від екологічного оподаткування зараховувались до спеціального фонду бюджетів. У 2014 році внаслідок змін, внесених Законом України «Про Державний бюджет України на 2014 рік», частина коштів була спрямована до загального фонду державного бюджету, що суперечило нормам Бюджетного кодексу. У 2015 році склалася безпрецедентна ситуація з розподілу надходжень екологічного податку: усі кошти (крім частини, яка стосувалася радіоактивних відходів) спрямовувалися до загального фонду державного та місцевих бюджетів, а отже екологічний податок повністю втратив компенсаційну роль. У 2016 році були змінені пропорції розподілу та фонди спрямування коштів від сплати екологічного податку. У 2017 та 2018 роках теж змінювалися пропорції розподілу, крім того, Законом України «Про державний бюджет України на 2018 рік» було знову передбачено такий розподіл коштів від екологічного податку, що стягується за утворення та тимчасове зберігання радіоактивних відходів, що суперечить Бюджетному кодексу (замість спрямування повної суми до спеціального фонду, кошти розподілялися між спеціальним та загальним фондами державного бюджету 50/50). Ще одні значні зміни були введені в кінці 2018 року. З початку 2019 року екологічний податок, розрахований за викиди CO₂ (двоокису вуглецю), повністю (100 %) зараховують до загального фонду державного бюджету, а за викиди інших забруднюючих речовин розподіляють між загальним (45 %) і спеціальним (55 %) фондом держбюджету.

Отже, з 2012 року пропорції розподілу коштів від екологічного податку та фонди його спрямування змінювалися кожного року, до того ж, у деяких роках такі зміни були кардинальними. Внаслідок чого екологічний податок не міг

виконувати своїх функцій в повному обсязі через нецільове спрямування надходжень від нього, а бюджетне планування щодо доходів від екологічного податку та видатків на природоохоронні заходи не могло ефективно здійснюватися на середньо- та довгострокову перспективу.

Розподіл надходжень екологічного податку до бюджетів усіх рівнів у 2020-2024 роках наведено на рис. 15.7.1.1.

Рис. 15.7.1.1. Розподіл надходжень екологічного податку до державного та місцевих бюджетів, %.

За даними Департаменту фінансів Чернігівської обласної державної адміністрації, фактичне надходження коштів від сплати екологічного податку та грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушеннями вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, до спеціального фонду обласного бюджету у 2024 році становило 11,853 млн грн, в тому числі:

екологічного податку – 10,013 млн грн, що складає 122,2 % від затвердженого плану на рік;

грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушеннями вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності – 1,840 млн грн, що складає 163,8 % від затвердженого плану на рік.

Фактичні надходження коштів від сплати екологічного податку до спеціальних фондів державного бюджету та місцевих бюджетів наведено в рис. 15.7.1.2.

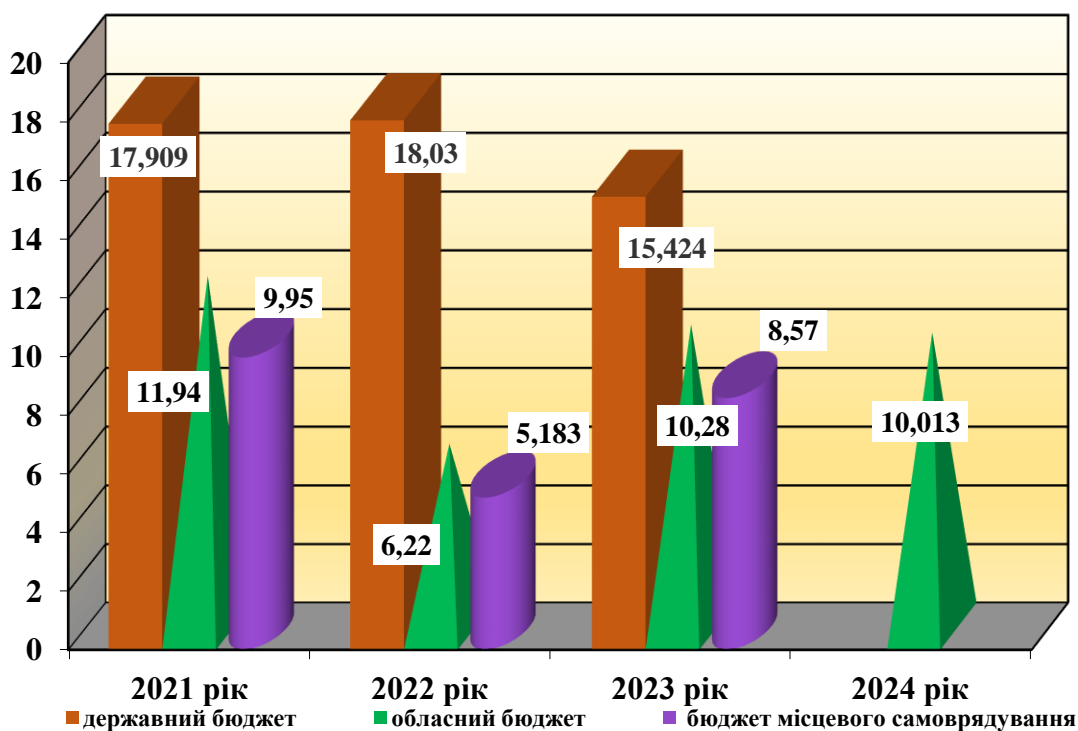

Рис. 15.7.1.2. Динаміка фактичного надходження коштів від сплати екологічного податку до спеціальних фондів державного та місцевих бюджетів, млн грн.

Надходження платежів за спеціальне використання природних ресурсів по області за 2024 рік до обласного бюджету становили 42600,6 тис. грн.

Показники фактичних надходжень зборів за спеціальне використання природних ресурсів до обласного бюджету у 2024 році наведені в табл. 15.7.1.

Табл. 15.7.1. Фактичні надходження зборів за спеціальне використання природних ресурсів за 2024 рік

ККД	Назва	Сплачено до обласного бюджету у 2024 році (тис. грн.)	
		План	Факт
13020000	Рентна плата за спеціальне використання води	9500,0	10925,1
13030000	Рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення	31726,7	31580,2
13070000	Плата за використання інших природних ресурсів	55,0	95,3
Всього за спеціальне використання природних ресурсів		41281,7	42600,6
19010000	Екологічний податок	8195,0	10012,7

15.7.2 Стан фінансування природоохоронної галузі

В області фінансування природоохоронних заходів здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів (в тому числі обласного та

місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища), а також із власних коштів підприємств, організацій і установ.

Кошти фондів охорони навколишнього природного середовища спрямовуються на фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, що відповідають основним напрямам державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 № 1147 «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» (зі змінами та доповненнями).

Фінансування природоохоронних заходів на Чернігівщині відбувається відповідно до державних та регіональних програм.

З 2021 року в області діє Програма охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки (далі – Програма ОНПС), яка розроблена Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації та затверджена рішенням обласної ради від 26 лютого 2021 року № 45-3/VIII (зі змінами).

Вищезазначена Програма ОНПС є підставою для фінансування природоохоронних заходів на території області за рахунок коштів державного, обласного та місцевих бюджетів й інших джерел фінансування, не заборонених чинним законодавством. Крім того, відповідно до п. 1.7 статті 90 та п. 1.13 статті 91 Бюджетного кодексу України, Програма – це єдиний механізм використання коштів обласного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища.

Програма ОНПС розроблена з урахуванням пропозицій структурних підрозділів Чернігівської облдержадміністрації, територіальних органів центральних органів виконавчої влади, районних державних адміністрацій, сільських, селищних, міських рад територіальних громад, громадськості.

До Програми ОНПС включені природоохоронні заходи, які відповідають постанові Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 № 1147 «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» (зі змінами) та спрямовані на вирішення проблемних питань, що є актуальними як для більшості територій області, так і для окремих громад, а також на підвищення екологічної освіти, культури та свідомості населення, виховання у підростаючого покоління дбайливого ставлення до природи.

Проект Програми ОНПС пройшов процедуру стратегічної екологічної оцінки та громадського обговорення. Крім того, до проекту Програми ОНПС отримані позитивні висновки департаментів Чернігівської обласної державної адміністрації: фінансів, економічного розвитку та агропромислового розвитку.

Виконання Програми ОНПС передбачається здійснювати впродовж 2021-2027 років двома етапами: I етап: 2021-2023 роки; II етап: 2024-2027 роки.

Основні напрями Програми ОНПС:

охорона і раціональне використання водних ресурсів;

охорона і раціональне використання земель;

охорона і раціональне використання природних рослинних ресурсів, збереження природно-заповідного фонду;

раціональне використання, зберігання і утилізація відходів виробництва та побутових відходів;

організація системи екологічного моніторингу довкілля;

наука, інформація і освіта.

У процесі впровадження Програми ОНПС заходи коригуються в залежності від змін екологічної ситуації й економічного стану. Перелік об'єктів будівництва, реконструкції та конкретних природоохоронних заходів визначається переліком видатків обласного фонду, який щорічно формується згідно з Положенням про обласний фонд охорони навколишнього природного середовища та затверджується в установленому порядку. Зазначений перелік вважається додатком до Програми.

Відповідно до змін, внесених до Програми ОНПС, орієнтовний загальний обсяг фінансування станом на 30.09.2024 складав 655370,32 тис. грн, в тому числі з державного бюджету – 413735,30 тис. грн, з обласного бюджету – 90522,12 тис. грн, з бюджетів місцевого самоврядування – 135279,90 тис. грн, з інших джерел – 15833,00 тис. грн (визначені в Додатках 1, 2).

Головні розпорядники коштів визначаються з числа структурних підрозділів Чернігівської облдержадміністрації, органів місцевого самоврядування в залежності від виду і типу конкретного заходу та його територіальної приналежності та встановлюються переліком видатків обласного фонду охорони навколишнього природного середовища.

Заходи Програми ОНПС в цілому спрямовані на зниження рівня забруднення поверхневих водних об'єктів через зменшення обсягів скидів недостатньо очищених стічних вод; недопущення забруднення довкілля, в тому числі підземних водоносних горизонтів та ґрунтів; поліпшення санітарно-технічного стану та ефективного використання водних об'єктів; зниження рівня негативного впливу ерозійних процесів; удосконалення системи управління відходами; здійснення контролю за станом атмосферного повітря та поверхневих водоем області; охорону і збереження об'єктів природно-заповідного фонду, біологічного та ландшафтного різноманіття; підвищення рівня екологічної культури та свідомості населення, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи.

Виконання Програми ОНПС здійснюється шляхом реалізації заходів виконавцями, зазначеними у цій Програмі.

Координацію виконання заходів Програми ОНПС здійснює Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації. Організація процесу виконання Програми ОНПС в межах адміністративно-територіальних одиниць покладається на районні державні адміністрації, сільські, селищні, міські громади.

У рамках Програми ОНПС за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища (далі – обласний фонд) у 2024 році профінансовано виконання 35 природоохоронних заходів на загальну суму 8 292,033 тис. грн, що з урахуванням економії коштів, отриманої внаслідок проведення публічних закупівель, та заходів, перенесених з об'єктивних причин, становить 89 % від запланованих на 2024 рік видатків (9 318,600 тис. грн).

Освоєння коштів на виконання природоохоронних заходів в розрізі головних розпорядників коштів станом на 01.01.2025 наступне:

Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації – 307,390 тис. грн;

Варвинська селищна рада – 586,530 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 586,530 тис. грн);

Дмитрівська селищна рада – 15,000 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 24,900 тис. грн);

Іванівська сільська рада – 290,00 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 29,49 тис. грн);

Линовицька селищна рада – 229,800 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 60,000 тис. грн);

Любецька селищна рада – 102,750 тис. грн;

Макіївська сільська рада – 280,140 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 280,140 тис. грн);

Менська міська рада – 681,960 тис. грн;

Мринська міська рада – 386,400 тис. грн;

Ніжинська міська рада – 102,405 тис. грн;

Новобілоуська сільська рада – 62,650 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 62,650 тис. грн);

Носівська міська рада – 362,250 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 362,250 тис. грн);

Парафіївська селищна рада – 1252,400 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 100,000 тис. грн);

Ріпкинська селищна рада – 217,350 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 217,350 тис. грн);

Срібнянська селищна рада – 96,60 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 96,60 тис. грн);

Семенівська міська рада – 722,700 тис. грн;

Сосницька селищна рада – 662,770 тис. грн;

Сухополов'янська сільська рада – 353,100 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 338,100 тис. грн);

Талалаївська селищна рада – 227,440 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 59,440 тис. грн);

Холминська селищна рада – 483,000 тис. грн;

Яблунівська сільська рада – 869,400 тис. грн (співфінансування з місцевого бюджету – 869,400 тис. грн).

У рамках реалізації Програми упродовж 2024 року забезпечено контроль за станом атмосферного повітря в Чернігівській області – з червня по жовтень 2024 року проведено 540 досліджень повітря в 4 населених пунктах: у містах Ніжин, Прилуки, Бахмач, Корюківка. Результати показали, що всі основні показники атмосферного повітря вказаних населених пунктів – у межах гранично-допустимих значень. На цей природоохоронний захід з обласного фонду ОНПС виділено 80,880 тис. грн.

Виконані роботи з проведення відбору 34 проб та аналізу поверхневих вод на визначення гострої токсичності на ракоподібних *Daphnia magna* Straus.

Проведено 17 досліджень у червні та 17 – у жовтні. Результати показали, що вода в річках навколо Чернігова не чинить гострої токсичної дії. На ці потреби з обласного фонду ОНПС профінансовано 93,418 тис. грн.

Закуплено призи на суму 100,000 тис. грн для нагородження переможців щорічного обласного екологічного конкурсу «Одна планета – одне майбутнє», який проводився в рамках інформаційно-виховної кампанії з підвищення екологічної культури та свідомості населення. Усього до конкурсної комісії надійшло 318 робіт від 147 учасників. До нагородження представлено 147 осіб (I, II, III, IV, V місця у 3-х номінаціях за двома віковими категоріями).

Екофестиваль не проводився через введення воєнного стану на території України.

Упродовж звітнього періоду за рахунок коштів обласного фонду ОНПС вивезено на утилізацію 15,758 тисяч ламп розжарювання, обмінаних під час реалізації урядової програми зі створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії в Україні, на суму 33,092 тис. грн.

На умовах співфінансування з бюджетів місцевого самоврядування вивезено на утилізацію 89,654 тонн непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин, які зберігалися на території 13 громад (Варвинська, Линовицька, Макіївська, Мринська, Новобілоуська, Носівська, Парафіївська, Ріпкинська, Срібнянська, Сосницька, Сухополов'янська, Холминська, Яблунівська) та створювали загрозу забруднення ґрунтів і підземних водоносних горизонтів. На ці потреби з обласного фонду ОНПС витрачено 5757,812 тис. грн, з місцевих бюджетів громад – 2903,440 тис. грн.

Також у 2024 році ліквідовано стихійні сміттєзвалища на території Іванівської сільської ради, що утворилися в результаті окупації громади російськими агресорами. Вивезено біля 210 тонн відходів – очищено земельні ділянки загальною площею понад 1 га (обласний фонд ОНПС – 290,00 тис. грн, Іванівська сільська рада – 29,49 тис. грн).

Крім того, облаштовано контейнерні майданчики для роздільного збору побутових відходів на території селища Макошине Менської міської ради. На вищевказаний захід з обласного фонду ОНПС витрачено 681,96 тис. грн.

На 2025 рік перенесено розроблення Регіонального плану управління відходами Чернігівської області, оскільки Національний план управління відходами до 2033 року було затверджено тільки наприкінці грудня 2024 року.

У рамках Програми у 2024 році громадам були виділені кошти на розробку проєктів землеустрою щодо організації і встановлення меж земель природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ).

З метою охорони та збереження заповідних територій Чернігівщини за кошти обласного фонду ОНПС 11 таких проєктів розробили 6 територіальних громад: по одному проєкту – Дмитрівська, Сухополов'янська, по 2 проєкти – Варвинська, Любецька, Талалаївська та 3 проєкти – Новобілоуська.

З обласного фонду ОНПС на ці потреби профінансовано 429,770 тис. грн, ще 153,920 тис. грн. – кошти місцевих бюджетів 4 громад (Варвинської, Дмитрівської, Новобілоуської, Талалаївської).

Розроблення 8 проєктів землеустрою для об'єктів ПЗФ, розташованих на території Чернігівської міської ради, відмінено через те, що міська рада не забезпечила алгоритм фінансування цих робіт.

Для недопущення надзвичайних ситуацій та запобігання забрудненню довкілля неочищеними стічними водами замінено насосний агрегат на каналізаційній насосній станції «Франко» КП «Ніжинське управління водопровідно-каналізаційного господарства» на загальну суму 102,405 тис. грн.

Також придбано насосне обладнання для системи водовідведення в м. Семенівка Новгород-Сіверського району. На ці потреби з обласного фонду ОНПС профінансовано 200,000 тис. грн.

Крім того, придбано дві повітродувки для підвищення ефективності роботи очисних споруд у м. Семенівка Новгород-Сіверського району (обласний фонд ОНПС – 522,696 тис. грн).

З державного бюджету кошти на проведення природоохоронних заходів на території Чернігівської області в рамках Програми ОНПС у 2024 році не виділялися.

Табл. 15.7.2.1. Перелік природоохоронних заходів, фінансування яких здійснювалось за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища у 2024 році

<i>№ з/п</i>	<i>Назва природоохоронного заходу</i>	<i>Загальна кошторисна вартість тис. грн.</i>	<i>Термін реалізації заходу</i>	<i>Ступінь готовності природоохоронного заходу, %</i>	<i>Обсяг фактичних видатків з обласного фонду у 2024 році, тис. грн.</i>	<i>Інформація щодо стану виконання природоохоронного заходу</i>
	Всього:				8292,033	
1.	Здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря зони «Чернігівська»	80,88	2024	100	80,88	Забезпечено контроль за станом атмосферного повітря області, зокрема проведено 540 досліджень в 4 населених пунктах (м.Ніжин, м.Прилуки, м.Бахмач, м.Корюківка).
2.	Забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізація, видалення, знешкодження і захоронення непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин	8661,25	2024	100	5757,812	Вивезено на утилізацію 89,654 тонн ХЗЗР, які зберігалися на території 13 громад області.
3.	Проведення щорічного обласного екологічного конкурсу «Одна планета - одне майбутнє» та екофестивалю	100,00	2024	100	100,00	Проведено конкурс із нагородженням 147 учасників. Екофестиваль відмінений через введення воєнного стану в Україні.
4.	Облаштування контейнерних майданчиків для збирання побутових відходів на території Менської міської територіальної громади Корюківського району Чернігівської області	681,96	2024	100	681,96	Придбано 40 контейнерів для облаштування контейнерних майданчиків для роздільного збору побутових відходів на території селища Макошине Менської міської ради.
5.	Забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізація,	33,094	2024	100	33,094	Вивезено на утилізацію 15,758 тис. ламп розжарювання, обмінаних під час реалізації урядової

№ з/п	Назва природоохоронного заходу	Загальна кошторисна вартість тис. грн.	Термін реалізації заходу	Ступінь готовності природоохоронного заходу, %	Обсяг фактичних видатків з обласного фонду у 2024 році, тис. грн.	Інформація щодо стану виконання природоохоронного заходу
	видалення, знешкодження і захоронення відходів на території Чернігівської області					програми зі створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії в Україні.
6.	Визначення токсичності поверхневих вод	93,418	2024	100	93,418	Виконані роботи з проведення відбору 34 проб та аналізу поверхневих вод на визначення гострої токсичності на ракоподібних <i>Daphnia magna</i> Straus. Проведено 17 досліджень у червні та 17 – у жовтні. Результати показали, що вода в річках навколо Чернігова не чинить гострої токсичної дії.
7.	Забезпечення екологічного збирання й перевезення відходів на території Іванівської територіальної громади Чернігівського району Чернігівської області	319,49	2024	100	290,00	Ліквідовано стихійні сміттєзвалища на території Іванівської сільської ради, що утворилися в результаті окупації громади російськими агресорами. Вивезено біля 210 тонн відходів – очищено земельні ділянки загальною площею понад 1 га.
8.	Розроблення Регіонального плану управління відходами Чернігівської області	500,00	2023-2024	0	0,00	Перенесено на 2025 рік, оскільки Національний план управління відходами до 2030 року було затверджено наприкінці грудня 2024 року.
9.	Розроблення проєктів землеустрою щодо організації і встановлення меж територій об'єктів природно-заповідного фонду на території Чернігівської області	583,690	2024	100	429,770	Розроблено 11 проєктів на території 6 територіальних громад.
10.	Придбання фекального насосного агрегату для заміни на каналізаційній насосній станції "Франко" КП "Ніжинське управління водопровідно-каналізаційного господарства» в м. Ніжин Чернігівської області	102,405	2024	100	102,405	Придбано та замінено насосне обладнання на території Ніжинської громади.
11.	Придбання насосного обладнання для системи водовідведення в м. Семенівка по вул. Шевченка та Центральна Новгород-Сіверського району Чернігівської області	200,00	2024	100	200,00	Придбано насосне обладнання для системи водовідведення в м. Семенівка Новгород-Сіверського району.
12.	Придбання двох повітродувок для очисних споруд в м. Семенівка Новгород-Сіверського району Чернігівської області	522,696	2024	100	522,696	Придбано дві повітродувки для підвищення ефективності роботи очисних споруд у м. Семенівка Новгород-Сіверського району

Виконання вищевказаних природоохоронних заходів було спрямоване на поліпшення стану довкілля області, ліквідацію екологічних загроз та вирішення інших питань у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Надходження та використання коштів обласного фонду за 2020-2024 роки приведені в табл. 15.7.2.

Табл. 15.7.2. Надходження та використання коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища за 2020-2024 роки (тис. грн.)

№	Обіг коштів	Рік				
		2020	2021	2022	2023	2024
1.	Залишок коштів на початок звітного періоду	515,88	79,96	7203,6	10261,6	14865,107
2.	Надійшло коштів у звітному періоді - всього	9900,728	12893,95	6870,6	11763,05	11852,70
3.	Використано коштів - всього	10336,65	5770,33	3812,563	7130,170	8292,033
4.	Залишок коштів на кінець звітного періоду	79,96	7203,58	10261,6	36965,611	3584,692
5.	% використання коштів	99,23	44,48	27,09	86,9	91,5

Також, Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації було замовлено проведення досліджень у рамках здійснення контролю за якістю поверхневих вод м. Чернігів. Дослідження здійснювались хіміко-бактеріологічною лабораторією з контролю стічних вод комунального підприємства «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради в червні та жовтні 2024 року.

Проби поверхневих вод відбирали та перевіряли на токсичність у створах річок Десна, Стрижень та Білоус в межах міста.

Результати досліджень 34 відібраних проб показали, що вода в річках навколо обласного центра не чинить гостру токсичну дію на тест-об'єкти.

Фінансування вказаних моніторингових заходів здійснювалась за рахунок коштів обласного природоохоронного фонду у суммі 93,418 тис. грн в рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки.

Очікуваний обсяг фінансування на виконання Програми ОНПС у 2025 році за рахунок коштів обласного фонду складає 100,00 тис. грн.

Крім того, рішенням двадцять третьої сесії обласної ради сьомого скликання від 12.05.2020 №13-23/VII затверджена Програма протидії незаконним рубкам лісів і діяльності нелегальних деревообробних пунктів у Чернігівській області на 2020-2024 роки (далі – Програма протидії незаконним рубкам лісів), виконання заходів якої передбачено за рахунок обласного бюджету.

Програма протидії незаконним рубкам лісів спрямована на посилення боротьби з порушеннями вимог законодавства у сфері лісокористування. Серед основних завдань – удосконалення методів та прийомів організації роботи з недопущення порушень вимог законодавства у сфері лісокористування,

зокрема протидії незаконному обігу деревини, а також проведення брифінгів, круглих столів, організація виступів у медіа, висвітлення на офіційних вебсайтах органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інформаційних матеріалів з питань дотримання природоохоронного законодавства у сфері лісокористування, в тому числі на територіях та об'єктах природоохоронного фонду.

Так, у рамках реалізації Програми протидії незаконним рубкам лісів заплановано придбання спеціальних пристроїв і обладнання для оперативного виявлення і фіксації таких порушень Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області та Північним міжрегіональним управлінням лісового та мисливського господарства. На ці потреби передбачено щорічне фінансування видатків в межах фінансових можливостей обласного бюджету, зокрема по 200 тис. грн на кожен рік.

Проте кошти на реалізацію заходів зазначеної Програми у 2024 році не виділялися, у зв'язку із обмеженими можливостями обласного бюджету.

15.8 Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки

Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки розроблено відповідно до статті 16 Конституції України, якою визначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Державна політика у сфері охорони довкілля реалізується шляхом проведення інструментально-лабораторних вимірювань при здійсненні державного контролю за дотриманням суб'єктами господарювання екологічних правил, нормативів та стандартів, а також умов, встановлених документами дозвільного характеру.

Технічне регулювання – це правове регулювання відносин у сфері встановлення, застосування та виконання обов'язкових вимог до продукції або пов'язаних із нею процесів, систем і послуг, персоналу та органів, а також перевірка їх дотримання шляхом оцінки відповідності та/або ринкового нагляду.

В області є ряд вимірювальних лабораторій, що мають свідоцтва про атестацію на проведення вимірювань складових довкілля (атмосферного повітря, поверхневих та зворотних вод, ґрунтів, відходів тощо). Серед них лабораторії наступних установ:

- Державна екологічна інспекція у Чернігівській області;
- Чернігівський обласний центр з гідрометеорології;
- Чернігівська філія Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»;
- Головне управління Держпродспоживслужби у Чернігівській області;

Державна установа «Чернігівський обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України».

Однією з важливих частин природоохоронного законодавства є система екологічних стандартів. Екологічна стандартизація і нормування проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони довкілля від забруднення, шкідливого впливу фізичних і біологічних факторів та забезпечення екологічної безпеки. Важливішими екологічними стандартами є нормативи якості навколишнього середовища.

Основа екологічного нормування складають:

ГДК – гранично допустимі концентрації;

ОБРВ – орієнтовно безпечні рівні впливу;

ГДВ – гранично допустимі викиди (в атмосферу);

ГДС – гранично допустимі скиди (у водні об'єкти);

тимчасово погоджені викиди і скиди;

ліміти використання природних ресурсів, викидів і скидів.

Норми (ГДК і ОБРВ) є єдиними для всієї території України. Екологічні нормативи (ГДВ, ГДС) розробляють і вводять у дію державні природоохоронні органи, норми охорони здоров'я – інші уповноважені на те державні органи в межах своєї компетенції відповідно до природно-ресурсного законодавства.

Нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів визначає кількісні показники, що мають зменшувати антропогенний вплив суспільства до меж, у яких допускається така зміна природного середовища, а це, у свою чергу, дає змогу механізмам саморегуляції екосистем здійснювати процес відновлення природних ресурсів і не призводить до деградації довкілля.

Сьогодні все більше споживачів у всьому світі усвідомлюють вигоди і віддають перевагу товарам та послугам із поліпшеними характеристиками щодо їх впливів на стан довкілля та здоров'я людини.

Згідно із Законом України від 28.02.2019 № 2697-VIII «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» екологічне маркування визначено одним з інструментів для реалізації національної екологічної політики.

Правові та організаційні засади надання споживачам інформації про харчові продукти з метою забезпечення високого рівня захисту здоров'я громадян і задоволення їхніх соціальних та економічних інтересів встановлює Закон України від 06.12.2018 № 2639-VIII «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів».

15.9 Державне регулювання у сфері природокористування

Одним із напрямків діяльності Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації є розгляд матеріалів та видача документів дозвільного характеру.

Для оцінки та забезпечення раціонального використання води у галузях економіки встановлюються технологічні нормативи використання води. У 2024

році було погоджено 29 поточних індивідуальних технологічних нормативів використання питної води для підприємств-водокористувачів нашого регіону.

Для забезпечення екологічної безпеки, запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище видано 119 дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами.

З метою охорони та невиснажливого використання природних ресурсів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду Департаментом протягом 2024 року видано 1 дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення.

Затверджено 17 лімітів на спеціальне використання природних ресурсів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та погоджено 22 відповідні дозволи.

15.10 Стан та перспективи наукових досліджень у сфері охорони навколишнього природного середовища

В області є достатній інтелектуальний потенціал, який здатний до генерації наукових ідей найвищого рівня. У науково-технічній сфері технічними науками займається більше половини виконавців наукових та науково-технічних робіт.

Основні наукові роботи проводяться у сфері технічних, сільськогосподарських, природничих та суспільних наук. Серед найбільш ефективних – розробки, спрямовані на створення нового обладнання, техніки, видів матеріалів з удосконаленими технічними та технологічними параметрами, ресурсо- та енергозберігаючих технологій у провідних галузях господарського комплексу, мікробіологічні засоби захисту рослин і тварин від хвороб, створення нових сортів рослин.

У промисловому комплексі області до початку агресії РФ активно впроваджували інновації підприємства машинобудівної, легкої та харчової галузей. Основними напрямками їх діяльності є впровадження прогресивних технологічних процесів та випуск інноваційної продукції.

Сьогодні вже не викликає сумніву домінуюча роль мікроорганізмів у колообігу хімічних елементів на Землі, регулюванні газового складу атмосфери, здійсненні процесів мінералізації-синтезу органічної речовини у біосфері і, відповідно, формуванні родючості ґрунтів, забезпеченні рослин і ссавців фізіологічно активними сполуками, поживними речовинами в оптимальній для засвоєння формі та ін. Стає очевидним, що вирішення не лише глобальних, але й багатьох регіональних екологічних проблем повинно здійснюватися з урахуванням діяльності мікроорганізмів. Зокрема, такі знання потрібні при розрахунках екологічно допустимих норм мінеральних добрив (у першу чергу азотних, як найбільшого забруднювача довкілля) в системах удобрення сільськогосподарських культур, при рекультивациі порушених земель, в оптимізації процесів деструкції рослинних решток і технологій компостування. Досягнені в останні десятиліття успіхи в дослідженні особливостей трансформації азоту і вуглецю в ґрунтах агроценозів свідчать про

необхідність урахування мікробіологічного чинника при обґрунтуванні заходів, спрямованих на вирішення питань відтворення не лише актуальної, але й потенційної родючості ґрунтів агроценозів.

Особливої уваги потребують питання взаємодії культурних рослин з мікроорганізмами. Розуміння цього з'явилося відносно недавно, з появою нових методів досліджень, і свідчить про глибоку інтеграцію макро-, і мікроорганізмів на генетичному рівні. Розвиток цих досліджень дозволить здійснювати ефективну корекцію складу мікроорганізмів у кореневих сферах рослин, що забезпечить збільшення їх поглинальної здатності, оптимізацію мінерального живлення і загальне покращення продукційного процесу.

Ефективне функціонування агроєкосистем неможливе без особливої уваги до проблеми захисту сільськогосподарських культур від шкідливих організмів, боротьба з якими сьогодні здійснюється переважно за використання хімічних методів. Проте висока резистентність збудників захворювань до пестицидів свідчить про необхідність розвитку біологічних систем захисту рослин, їх активного впровадження у практику інтегрованого захисту сільськогосподарських культур.

У сільськогосподарському виробництві, зокрема у тваринництві, значну роль в оптимізації травлення, протидії розвитку збудників хвороб, неспецифічній резистентності організму можуть відігравати пробіотичні мікроорганізми. Застосування біопрепаратів на основі мікробних культур – пробіотиків з лікувально-профілактичною метою, на відміну від антибіотиків, стимулює імунну відповідь організму тварини, відновлює нормоценоз, при цьому продукція тваринництва є екологічно безпечною. Пробіотичні мікроорганізми також незамінні при силосуванні кормів, сінажуванні та консервуванні вологого плющеного зерна. Отримані за участі пробіотиків корми мають виразні пробіотичні властивості і лікувальний ефект. Проте сьогодні в Україні недостатній асортимент пробіотичних препаратів високої якості.

Для розроблення планів щодо біологізації сільськогосподарського виробництва на державному та регіональному рівні, важливими є дослідження економічних аспектів пропонованих мікробіологами заходів.

У зв'язку з вищезазначеним, дослідження, що проводяться науковцями ІСМАВ НААН у межах ПНД НААН «Сільськогосподарська мікробіологія», спрямовані на вивчення ролі мікроорганізмів у відтворенні родючості ґрунтів, підвищенні ефективності мінерального живлення рослин, їх взаємодії з бактеріями, мікроміцетами та вірусами з метою створення високопродуктивних систем «рослина-мікроорганізми». Важливими є також дослідження з питань реалізації пробіотичного потенціалу мікроорганізмів та економічних аспектів біологізації аграрного виробництва.

Результати виконання фундаментальних та прикладних досліджень у 2024 році :

В умовах тривалого польового дослідження на чорноземі вилуженому при вирощуванні сільськогосподарських культур у коротко ротацийній сівозміні (картопля-ячмінь ярий-горох-пшениця озима) досліджували вплив різних варіантів органічних, мінеральних та органо-мінеральних систем удобрення

(усього 13 систем) на спрямованість процесів мінералізації↔синтезу органічної речовини у ґрунті. У дослідженні використовували новий метод, розроблений в Інституті сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН, який базується на газохроматографічному визначенні емісії N_2O і CO_2 з досліджуваних ділянок у порівнянні з показниками «еталонного» ґрунту (переліг), розрахунках питомих втрат $N-N_2O$ (г)/ $C-CO_2$ (кг) та індексів мінералізації↔синтезу органічної речовини.

Показано, що мінералізаційні процеси найбільш активно розвиваються за використання мінеральних добрив. При цьому інтенсивність мінералізації органіки зростає зі збільшенням норм туків. Застосування мінеральних добрив по фоні дії та післядії 5 т/га соломи пшениці озимої та біомаси проміжного люпинового сидерату (~3 т/га сухої надземної маси і стільки ж корневих решток) кардинально змінює ситуацію. Так, за внесення добрив у нормах, що не перевищують $N_{80}P_{80}K_{80}$, по вище зазначеному органічному фоні досягається стехіометричне співвідношення «вуглець/азот» і процеси мінералізації↔синтезу органічної речовини врівноважуються.

Зроблено висновок про обов'язковий супровід застосування мінерального азоту використанням органічних речовин із широким співвідношенням C/N.

За використання розробленої методики визначення спрямованості процесів мінералізації↔синтезу органічної речовини можна оперативним чином визначати перспективи різних чинників для секвестрації вуглецю у ґрунті.

За використання можливостей лізіметричної станції інституту визначено інтенсивність вимивання водорозчинної органічної речовини та сполук біогенних елементів (NO_3 , P_2O_5 , K_2O , CaO , MgO) по профілю дерново-підзолистого ґрунту залежно від систем удобрення сільськогосподарських культур. Серед досліджених удобрювальних систем звертають на себе увагу варіанти із застосуванням мінеральних добрив у чистому вигляді ($N_{30}P_{30}K_{30}$, $N_{60}P_{60}K_{60}$ і $N_{90}P_{90}K_{90}$), де відмічено значні втрати як водорозчинної органічної речовини, так і інших вищезазначених сполук, і варіанти з мінеральними добривами, внесеними по фоні соломи і біомаси проміжного люпинового сидерату. За поєднання мінерального удобрення з соломою і біомасою сидеральної культури втрати органічної речовини зменшувалися на 37-58 % залежно від норми туків. Суттєво зменшувалося вимивання сполук біогенних елементів. Отже, результати проведених досліджень переконливо свідчать про необхідність оптимізації C/N при застосуванні мінерального азоту для удобрення культур.

У польовому стаціонарному досліді на дерново-підзолистому ґрунті вивчено гумусний стан та баланс гумусу за різних систем удобрення сільськогосподарських культур та використання мікробних препаратів. Встановлено, що поєднання біомаси післязривних сидеральних культур із застосуванням соломи та мінеральних добрив у нормі $N_{60}P_{50}K_{60}$ забезпечує значні прирости урожайності сільськогосподарських культур та позитивний баланс гумусу. Мікробні препарати сприяли позитивним змінам у балансі гумусу в дерново-підзолистому ґрунті внаслідок стимулювального впливу на накопичення кореневої маси та післязбиральних решток.

У 2024 році було здійснено селекцію агрономічно корисних штамів мікроорганізмів, проведено їх ідентифікацію, досліджено вплив мікроорганізмів на процеси живлення рослин, вивчено ефективність та життєздатність нових штамів мікроорганізмів за дії абіотичних чинників.

Досліджено особливості рослинно-мікробних взаємодій, зокрема здатність нових активних штамів до продукування фітогормонів, ефективність симбіотичних систем соя – брадіризобії.

Вивчено особливості сукцесій мікроорганізмів та процеси трансформації біогенних елементів у компостованому субстраті на основі пташиного посліду за інтродукції трофічно взаємозалежних мікроміцетів і бактерій.

Досліджено вплив метаболітів *Cladosporium cladosporioides* за умов природного та штучного інфікування фітопатогенними вірусами на розвиток вірусної інфекції в рослинах картоплі супер-супер еліти (базовий матеріал картоплі) за використання оптимального способу застосування метаболітів.

Встановлено, що особливістю продукційного процесу у варіантах з використанням обробки метаболітами *C. cladosporioides* рослин картоплі під час вегетації було значне зменшення розвитку вірусної хвороби (некротична кільцева плямистість), яка викликається некротичним штамом УВК. Урожай картоплі після сортування та видалення хворих бульб з симптомами ураження некротичним штамом УВК був суттєво вищим (у 1,2 – 1,7 раза) у варіантах з обробкою метаболітами.

Досліджено поширення інфекції Y-вірусу на матеріалі класу ВМ в умовах захищеного ґрунту та в розсаднику першого бульбового покоління за дії консорціуму *Azotobacter chroococcum* + *Azotobacter vinelandii*.

Встановлено, що упродовж вегетаційного сезону відбувалося реінфікування рослин класу ВМ та проявилось симптомами некротичної кільцевої плямистості на мінібульбах двох сортів, незалежно від їх стійкості. Застосування тунельного накриття, як механічного бар'єру від проникнення комах-переносників, та біопрепаратів, як модуляторів внутрішньої стійкості рослин, достовірно впливало на показники продуктивності рослин класу ВМ, а також, у випадку сорту Слов'янка, суттєво понизило рівень реінфікування вірусом PVY.

В умовах посухи та надвисоких температур вегетаційного сезону 2024 р. застосування консорціуму *A. chroococcum/A. vinelandii* М-70/2, а також поєднання консорціуму та біопрепарату Біотерравіт не мало суттєвого впливу на формування урожаю сортів Скарбниця та Слов'янка у другому бульбовому поколінні. Проте застосування консорціуму вдвічі знизило рівень реінфікування PVY.

У 2024 р. проведено дослідження, спрямовані на вдосконалення способу культивування та розробку поживного середовища для сумісного культивування перспективних для силосування кормів штамів пробіотичних бактерій, визначення оптимальних параметрів для росту та накопичення максимальної кількості життєздатних бацил та лактобактерій.

Показано, що розроблене експериментальне поживне середовище та спосіб сумісного культивування перспективних для силосування кормів штамів

мікроорганізмів дозволяє накопичити оптимальну кількість життєздатних бактерій – 9,7 lg КУО/мл та 9,8 lg КУО/мл відповідно.

За спільного культивування у розробленому варіанті середовища показники кислотоутворення є нижчими, ніж їх сумарні значення за вирощування у монокультурах, проте за рівнем антагоністичної активності показники змішаної культури перевищують показники монокультур, культивованих на контрольних середовищах.

У 2024 р. визначали основні показники економічної та енергетичної ефективності застосування мікробних препаратів у технологіях вирощування сільськогосподарських культур за органо-мінеральних систем удобрення (на прикладі польового стаціонарного досліді ІСМАВ НААН на чорноземі вилуженому).

Встановлено, що застосування мікробних препаратів у технологіях вирощування сільськогосподарських культур за органо-мінеральних систем удобрення сприяє підвищенню економічної та енергетичної ефективності виробництва. По відповідних варіантах досліді продуктивність сівозміни підвищилася на 6,8-19,4 %; собівартість продукції зменшилася на 5,2-16,0 %; прибуток із розрахунку на 1 га сівозмінної площі зріс на 16,6-89,7 %; рентабельність виробництва підвищилася на 6,5-23,9 в.п.; окупність додаткових витрат додатковим прибутком становить 5,60-10,61 грн./грн.; коефіцієнт енергетичної ефективності зріс на 0,08-0,17; окупність додаткових витрат енергії енергією додаткового урожаю становить 8,79-14,17 МДж/МДж.

Проведено оцінку економічної ефективності вирощування сільськогосподарських культур за дотримання заходів регулювання вуглецево-азотного співвідношення в ґрунті та використання мікробних препаратів (на прикладі польового стаціонарного досліді ІСМАВ НААН на чорноземі вилуженому).

Показано, що застосування мікробних препаратів у технологіях вирощування сільськогосподарських культур як без удобрення, так і за усіх досліджуваних систем удобрення сприяє підвищенню економічної ефективності виробництва. Так, по відповідних варіантах досліді продуктивність сівозміни підвищилася на 4,8-14,7 %; собівартість продукції зменшилася на 3,4-16,0 %; прибуток із розрахунку на 1 га сівозмінної площі зріс на 8,6-89,7 %; рентабельність виробництва підвищилася на 3,1-23,9 в.п.; окупність додаткових витрат додатковим прибутком становить 2,88-10,61 грн/грн.

Перспективи наукових досліджень у галузі сільськогосподарської мікробіології

Важливими для країни є дослідження у таких напрямках:

біологічна корекція заходів відтворення родючості ґрунтів та підвищення продуктивності агроценозів;

принципи оптимізації асоціацій та симбіозів мікроорганізмів з культурними рослинами для забезпечення повноцінного продукційного процесу сільськогосподарських культур;

оптимізація біологічних систем в інтегрованому захисті сільськогосподарських культур;

науково обґрунтовані принципи реалізації пробіотичного потенціалу мікроорганізмів для підвищення продуктивності тварин;

біологічні складові аграрних технологій у покращенні екологічних параметрів довкілля та економічних показників виробництва.

15.11 Участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля

Важливим аспектом у формуванні основних засад діяльності у сфері збереження та охорони навколишнього природного середовища є реалізація права громадськості на участь у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля. Залучення громадськості до процесів природоохоронної діяльності є важливим механізмом побудови демократичного суспільства і сприяє раціональному використанню природних ресурсів, зниженню рівня забруднення головних компонентів довкілля та охороні природних екосистем.

Це право визначено низкою законодавчих актів, зокрема, законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про доступ до публічної інформації», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку», постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 18.12.2003 № 168 «Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля».

З метою врахування пропозицій та зауважень громадськості щодо стану довкілля та відповідно до плану консультацій з громадськістю, Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації за участю громадськості та медіа проводиться інформаційно-просвітницька робота природоохоронного спрямування під час тематичних нарад, засідань, круглих столів, громадських слухань тощо.

Серед основних розглянутих та висвітлених протягом року питань:

реформування системи управління відходами;

новели законодавства у сфері охорони та збереження довкілля;

особливості проведення оцінки впливу на довкілля планованої діяльності та стратегічної екологічної оцінки документів державного планування у період воєнного стану в Україні;

механізми та інструменти отримання дозвільних документів;

план управління річковим басейном та інструменти залучення фінансів у водний сектор;

удосконалення системи моніторингу довкілля;

стан атмосферного повітря Чернігівської області, дослідження та вплив викидів у повітря за результатами господарської діяльності;

вирішення актуальних питань збереження та розвитку регіонального ландшафтного парку «Ялівщина»;

діяльність комунального закладу «Регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський»;

- створення об'єктів природно-заповідного фонду на Чернігівщині;
- реалізація природоохоронних заходів та екологічних акцій і проєктів;
- дотримання правил пожежної безпеки в екосистемах та посилення відповідальності за випалювання сухої рослинності;
- законодавчі заборони на відвідування лісу, вилов біоресурсів тощо;
- Програма ЄС LIFE – Програма дій з довкілля та клімату;
- проведення обласного екологічного конкурсу «Одна планета – одне майбутнє»;
- відзначення екологічних свят;
- проведення освітньо-виховних заходів екологічного спрямування тощо.

З метою всебічного інформування громадськості про діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації постійно розміщує та оновлює відповідну інформацію на власних вебсайті, сторінці у «Фейсбук», каналі у Телеграм, на вебсайті Чернігівської облдержадміністрації, в регіональних медіа, на сторінках інтернет-видань.

Крім того, на сайті Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації постійно оприлюднюються результати моніторингу довкілля області, ведуться тематичні рубрики, де розміщується інформація, необхідна для здійснення господарської діяльності, в тому числі нормативно-правові акти, бланки, реєстри тощо.

З метою популяризації природоохоронної просвітницької діяльності, виховання дбайливого ставлення до природи рідного краю, формування природоохоронного мислення, підвищення екологічної обізнаності підростаючого покоління Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації спільно з Управлінням освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації у I півріччі 2024 року проведено щорічний обласний екологічний конкурс «Одна планета – одне майбутнє».

У рамках підвищення екологічної свідомості громадян за участю профільних територіальних органів центральних органів виконавчої влади в області проведена інформаційно-роз'яснювальна кампанія серед населення щодо недопущення самовільного випалювання сухої рослинності і порушення вимог протипожежної безпеки в екосистемах.

Для зменшення екологічних ризиків планованої діяльності суб'єктів господарювання в області із залученням громадськості проведено 15 процедур оцінки впливу на довкілля вказаної діяльності, у ході яких забезпечено врахування умов щодо невиснажливого використання природних ресурсів та запобігання негативному впливу на довкілля.

Також, у форматі електронних консультацій проведено консультації з громадськістю. Зокрема, на офіційних вебсайтах Чернігівської облдержадміністрації, Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації розміщувалися інформаційні повідомлення про громадське обговорення: звіту про виконання у 2023 році Програми

протидії незаконним рубкам лісів і діяльності нелегальних деревообробних пунктів у Чернігівській області на 2020-2024 роки; звіту про виконання у 2023 році Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки; звіту про виконання у 2023 році Програми державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря зони «Чернігівська» на 2021-2025 роки.

15.12 Екологічна освіта та інформування

Однією з найактуальніших проблем сучасності є взаємодія людини з природою. Важливим аспектом у вирішенні проблеми збереження природних ресурсів є екологічна освіта та виховання населення, а особливо підростаючого покоління.

Природоохоронна освіта й виховання – це завдання першочергового значення, без вирішення якого неможливо поліпшити стан довкілля.

Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації упродовж 2024 року плідно співпрацював із громадськістю, підприємствами, навчальними закладами, органами виконавчої влади й місцевого самоврядування щодо підвищення рівня екологічної освіти та відповідного інформування суспільства.

Для широкого розповсюдження екологічної інформації постійно здійснюється інформування громадськості з актуальних питань у сфері довкілля на сторінках офіційних вебсайтів Чернігівської облдержадміністрації і Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації, Інтернет-видань, на радіо та телебаченні, а також в соціальних мережах, телеграм-каналах, проводяться брифінги на відповідну тематику в медіацентрі Чернігівської облдержадміністрації.

Окрім цього, з метою підвищення рівня екологічної освіти та культури громадян постійно оновлюються матеріали вебсторінки Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації, в яких відображена об'єктивна аналітична інформація про екологічний стан області. Зокрема, у 2024 році підготовлено та розміщено на вебсайті Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2023 рік, Екологічний паспорт Чернігівської області за 2023 рік.

Також, у I півріччі 2024 року Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації спільно з Управлінням освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації проведений щорічний обласний екологічний конкурс «Одна планета – одне майбутнє» та забезпечено нагородження його 147 учасників. Конкурс проводиться з метою популяризації природоохоронної просвітницької діяльності, виховання дбайливого ставлення до природи рідного краю, формування природоохоронного мислення, підвищення екологічної обізнаності підростаючого покоління.

У 2024 році фахівці Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації надавали відповідні консультації

природоохоронного характеру відвідувачам, представникам громадських організацій, студентству, учнівській молоді.

Крім того, вищевказані заходи екологічного спрямування проводилися в закладах загальної середньої та позашкільної освіти Чернігівської області. Юні екологи брали участь в міжнародних, всеукраїнських, обласних етапах всеукраїнських конкурсів, обласних конкурсах еколого-натуралістичного напрямку, в природоохоронних акціях тощо.

Упродовж року з метою організації природоохоронної діяльності здобувачів освіти залучено до участі в екологічних акціях «Ялинка», «Зимовий букет замість ялинки», «Синичка», «Годівничка», «Підгодуймо птахів взимку», «Береза», «День зустрічі птахів», «Первоцвіти», «Подаруй свій будиночок птахам», «Захисти первоцвіти», «Турботу тобі, рідна моя Україно!» тощо.

Так, у межах зазначених акцій, а саме:

«Годівничка», «Підгодуймо птахів взимку», «Подаруй свій будиночок птахам» вихованцями гуртків комунального закладу «Чернігівська обласна станція» (далі – Станція) проведено спостереження та облік чисельності зимуючих птахів своєї місцевості, дані занесено в анкети та таблиці спостережень, змайстровано годівнички, підготовано пернатих взимку;

«Турботу тобі, рідна моя Україно!» здобувачами освіти закладів загальної середньої та позашкільної освіти разом з батьками та вчителями закладено квіткові клумби на присадибних ділянках, облаштовано газони та упорядковано клумби;

«Первоцвіти» – педагогами проведено інформаційно-просвітницькі заходи «Первоцвіти простять захисту», «Промінчики весни», онлайн-конкурси малюнків «Первоцвіти України. Збережи саме їх», перегляди відеоматеріалів «ТОП-15. Квіти весни» (<https://www.youtube.com/watch?v=P0uyQ0U5ZYE>), «Первоцвіт. Не купуй та не зривай первоцвіти» (<https://www.youtube.com/watch?v=MukK0DDgCVQ>), майстер-класи «Перші квіти весни» з виготовлення подарункових 3D листівок замість живих квітів, які розповсюдили серед друзів та знайомих;

«Сад української мрії – від паростків надії до щедрих плодів» закладено сади з плодових дерев у закладах освіти, створено зелені насадження, квітники, клумби, здійснено благоустрій території.

На виконання завдань проекту «Зелена країна», оголошеного Президентом України Володимиром Зеленським, вихованці гуртків «Лікарські рослини» та «Юні овочівники», які працюють на базі Березнянського навчально-реабілітаційного центру Чернігівської обласної ради, взяли участь у Всеукраїнській акції з висадки дерев «Дерева Перемоги» та висадили на території закладу саджанці туї західної.

До Міжнародного Дня Землі вихованці гуртків екологічного спрямування висадили на території Станції алею самшиту вічнозеленого, започаткували онлайн-екочелендж (можна переглянути за покликанням: https://youtu.be/otvyuhEMcBA?si=oQioCuWZ0CE_PU3i), доповнили квіткову клумбу «Життя безупинне, як сонце, що сходить», стали учасниками екологічної толоки.

До Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища, з метою привернення увагу до проблем довкілля, формування екологічної свідомості методистом Станції проведено тематичний захід для вихованців Чернігівського дошкільного навчального закладу № 26 – майстер-клас з виготовлення із вторинного матеріалу іграшки «Бджілка».

Здобувачі освіти гуртків Станції у Міжнародний День захисту дітей стали активними учасниками тематичних майстер-класів та творчих майстерень «Хай буде дитинство щасливим», започаткували фотофлешмоб «Щоб сонцю і квітам всміхалися діти».

З нагоди Міжнародного дня відмови від поліетиленових пакетів пройшла загальноукраїнська акція «День без поліетилену». Головною метою акції є формування екологічної поведінки та світогляду населення, привернення уваги до проблеми забруднення довкілля, як наслідок надмірного використання одноразових пакетів. Члени клубу «Сімейне коло» Станції разом з батьками організували та провели екоакцію з виготовлення екторбинки, під час якої створили свою унікальну екторбинку та запросили всіх бажаючих відмовитися від поліетиленових пакетів. Здобувачі освіти Станції приєдналися до загальноукраїнської акції та стали учасниками інформаційно-просвітницького заходу «Споживай без наслідків!», під час якого ознайомилися з правилами сортування сміття, вивчили маркування пластику, дізналися про важливість його переробки, приєдналися до тематичних майстер-класів.

З нагоди Всесвітнього дня бездомних тварин юні натуралісти Чернігівської обласної станції юних натуралістів переглянули освітні відеоролики з теми, взяли участь у конкурсі малюнків та плакатів «Не ображай», створили на фейсбуці закладу фотоколаж «Кожній тварині по родині».

У вересні 2024 року до 130-річчя з дня народження українського режисера, письменника, кінодраматурга Олександра Довженка проведено конкурс малюнків «Кожен рік здивована Десна сонце зустрічає поряд з нами» та челендж «Олександр Довженко – співець красуні Десни». Мета заходів – виховання екологічної свідомості у молоді та підкреслення важливості збереження природи через мистецтво.

До 160-річчя з дня народження видатного українського письменника Михайла Коцюбинського вихованцями Станції презентовано проєкт «Улюблені квіти Михайла Коцюбинського», у межах якого юннатами у квітково-декоративному відділі навчально-дослідної земельної ділянки Станції закладено квітник.

20 вересня, вже традиційно, гуртківці Станції долучилися до Всесвітнього дня прибирання «World Cleanup Day» разом з 90 мільйонами учасників у 211 країнах світу. У межах зазначеного заходу юннати станції прибрали бруд та сміття вздовж вулиці Івана Франка, дитячі майданчики, прилеглі території біля своїх будинків.

У жовтні 2024 року у закладах освіти області проведено уроки доброти про гуманне та відповідальне ставлення до тварин, присвячені Всесвітньому дню захисту тварин, організатором якого є Благодійний фонд «Щаслива лапа».

Здобувачі освіти ознайомилися з історією проведення уроків доброти, правами та обов'язками власників тварин, з гуманними методами вирішення

проблеми безпритульних тварин, переглянули мультфільм «Забери мене додому», відеоматеріали про безпритульних тварин, взяли участь в іграх «Обери відповідального господаря», «Дім чи притулок?», «День пригод з Лапунчиком», у грі-вікторині «Що я знаю про котів та собак», у конкурсі малюнків «Мій домашній улюбленець», майстер-класах з виготовлення аплікації «Кошеня» та створення котиків з вторинної сировини.

У межах екологічного смартмобу «Навчаємось, вивчаємо та відпочиваємо разом» (онлайн) проведено майстер-класи з виготовлення новорічних композицій та букетів, еко-торбинок.

Упродовж звітнього періоду здобувачі освіти закладів загальної середньої та позашкільної освіти, юні натуралісти з профільних гуртків, клубів, учнівських лісництв взяли участь у виконанні освітніх, навчально-виховних і практичних завдань організаційно-масових заходів за еколого-натуралістичним напрямом позашкільної освіти.

У січні 2024 року підведено підсумки організаційно-масових заходів:

обласної виставки-конкурсу «Новорічна композиція», переможцями якої стали 174 здобувачі освіти області, а у номінаціях «Новорічна композиція», «Сюжетна композиція», «Новорічна картина чи колаж», «Новорічний вінок» та «Новорічний подарунок» Всеукраїнського конкурсу «Новорічна композиція» переможцями стали 18;

обласної виставки-конкурсу «Український сувенір», переможцями якої стали 125 здобувачів освіти області, а у Всеукраїнській виставці-конкурсі – 10;

обласного етапу Всеукраїнського заочного конкурсу робіт юних фотоаматорів «Моя країна – Україна», переможцями якого стали 425 здобувачів освіти області, а у Всеукраїнському заочному конкурсі робіт юних фотоаматорів «Моя країна – Україна!» – 23.

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді Міністерства освіти і науки України (далі – НЕНЦ) спільно з закладами вищої освіти провели П'ятий Всеукраїнський турнір юних біологів «НЕОБІО», за підсумками якого представники області здобули дипломи переможця суперфіналу, бронзового призера та 17 дипломів фіналістів.

У лютому-березні 2024 року представники області взяли участь у I (відбірковому) етапі Всеукраїнського чемпіонату з інформаційних технологій «Екософт-2024» та національному етапі Міжнародного конкурсу комп'ютерних проєктів «INFOMATRIX-2024» у 2023/2024 навчальному році, за результатами якого 3 здобувачі освіти з індивідуальними проєктами та 2 команди здобувачів освіти Чернігівської області взяли участь у фінальному етапі чемпіонату.

27-29 серпня 2024 року НЕНЦ в очному форматі організовано і проведено Другий Всеукраїнський навичковий форум «Юні нобеліанти». Учасниками форуму стали здобувачі освіти закладів позашкільної, загальної середньої та вищої освіти, які є переможцями і призерами всеукраїнських і міжнародних організаційно-масових заходів (напрямо «інформаційні технології»), а саме Всеукраїнського чемпіонату з інформаційних технологій «Екософт», національного етапу Міжнародного конкурсу комп'ютерних проєктів «INFOMATRIX» та світових фіналів різних років, а також наукові і педагогічні наставники молоді. Сертифікатом дійсного члена Когорти Юних Нобеліантів

нагороджено здобувача освіти Ніжинської гімназії № 3 Ніжинської міської ради Чернігівської області Артема Криська.

У вересні 2024 року вихованці закладів позашкільної освіти взяли участь у Всеукраїнському конкурсу з флористики та фітодизайну «Квітковий оберіг». Учасниками зазначеного конкурсу створено ескізи майбутнього проєкту квіткового килима/флористичної скульптури. У всеукраїнському етапі Чернігівщину представила команда Станції з проєктом «У віночку нашім різнобарвні квіти – символ України і дарунок літа». Юні флористи втілили проєкт квіткового килиму, провели його творчий захист, взяли участь у майстер-класі з флористики та здобули III місце.

З метою пошуку нових форм, методів та моделей організації науково-дослідницької діяльності учнівської молоді, демонстрації здобутків закладів освіти та залучення здобувачів освіти до вирішення практичних завдань з агробіологічних і екологічних напрямів роботи 22-24 жовтня 2024 року НЕНЦ проведено Всеукраїнську виставку досягнень юних натуралістів «Виставковий павільйон НЕНЦ» в режимі онлайн.

Команда Станції у складі вихованців клубу «Сімейне коло», яка представляла Чернігівщину, презентувала експозицію виставки, що складалась з натуральних зразків сортів сільськогосподарських культур, вирощених учнями, звітні матеріали, щоденники дослідницької роботи, експонати кімнати-музею економного і бережливого ставлення до хліба, результати співпраці з лісогосподарськими підприємствами та громадськими організаціями.

У листопаді 2024 року юнати взяли участь у Всеукраїнській акції «Чарівний акваріум в культурі українця», III місце у якому посіла Мірошниченко Софія, вихованка клубу «Сімейне коло» Станції.

В умовах війни юні лісівники здійснювали роботу в залежності від умов, які склалися в населених пунктах (онлайн-офлайн), спрямувавши її на вивчення біологічних особливостей лісових культур, проведення дослідницької роботи в теплицях та розсадниках.

Практичну та дослідницьку роботу, координуючи її з умовами воєнного стану, здійснено юними лісівниками Галайбинської гімназії Височанської сільської ради Ніжинського району Чернігівської області, Деснянського закладу позашкільної освіти «Центр творчості дітей та юнацтва» Деснянської селищної ради, Остерського ліцею № 1 Остерської міської ради, Світанківської гімназії Лосинівської селищної ради Ніжинського району Чернігівської області, а саме:

вивчення сучасних технологій вирощування лісових культур, спостереження за життям мурах, збирання лікарської сировини; виготовлення годівниць;

участь в екологічних «Чисте довкілля», «Зелена планета», «Годівничка», «Ялинка», «Збери жолуді» тощо;

проведення просвітницьких заходів, годин спілкування, літературно-музичних композицій, творчих виставок учнівських робіт.

Освітньо-виховні та інформаційно-пізнавальні заходи екологічного спрямування у 2024 році проводилися комунальною установою «Чернігівський обласний молодіжний центр» (далі – молодіжний центр).

У лютому команда молодіжного центру взяла участь в Ідеатоні від «Reconnect» для мотивування української молоді, що реалізовується за підтримки проєкту Агентства США та стала одним із фіналістів з ініціативою реалізації проєкту «Кульбаба». У рамках проєкту «Кульбаба» проведено три екологічних воркшопів для молоді, де обговорювалася тема екології, як поліпшити стан навколишнього середовища та стати екологічно свідомим. На практиці молоді люди (майже сорок осіб віком від 14 до 25 років) під наглядом спеціалістів посадити рослини в горщик та при достатньо сприятливих погодних умовах висадити їх на галявину. При подальшому відвідуванні молодіжного центру, учасники мали змогу спостерігати за поступовим створенням міського городу.

4 квітня на базі молодіжного центру громадською організацією «ФРІ» проведено екологічний тренінг на якому розглядали як діяльність людини спричиняє велику кількість проблем для природи, одна з яких - сміття і як кожен впливає на це. По закінченню тренінгу молодь організувала прибирання в одному з парків Чернігова.

14 квітня проведено захід: «Майстерня колажів». Метою заходу було вивчення мистецтва колажів. Учасники мали змогу власноруч зробити свій унікальний колаж з макулатури (журнали, газети) та піни з кришечок, зібраних на вищезгаданому прибиранні.

23 квітня молодіжний центр долучився до проведення обласного етапу Х Всеукраїнського форуму взаємодії та розвитку, організованому громадською організацією «Всеукраїнський молодіжний рух «Let's do it Ukraine». «Let's do it, Ukraine» (Громадська організація «Всеукраїнський молодіжний рух «Лет ду іт Юкрейн») – український екологічний рух, частина всесвітнього руху «Let's Do It World», що об'єднує понад 60 мільйонів людей в 191 країні, які організовують Всесвітній день прибирання.

З метою формування національної культури чистоти, благоустрою, правильного поводження з відходами, дбайливого ставлення до довкілля та відмови від використання пластику для молоді у травні проведено майстер-клас по розпису шоперів.

24 вересня молодіжний центр долучився до Всесвітнього дня прибирання "World Cleanup Day" та організував прибирання в Мар'їному гаю міста Чернігів.

Протягом 2024 року на базі Чернігівського обласного молодіжного центру реалізовано дві хвили Урбан руху «У міста є я». Це серія із одинадцяти інтерактивних занять для підлітків 10-17 років. Основна мета занять – сприяти розвитку свідомої активної позиції української молоді через формування знань та навичок розвитку та творення міського простору, в тому числі враховуючи аспекти екології. На заняттях розповідали, як сортування сміття впливає на довкілля, про зміни клімату, вуглецевий слід, про інші причини забруднення навколишнього середовища та розглядали шляхи їх вирішення. Реалізація цього проєкту надала молоді можливість усвідомити, що довкілля і місто загалом – це важливо.

Деснянським басейновим управлінням водних ресурсів у 2024 році активно здійснювалась еколого-просвітницька робота та заходи з популяризації екологічних знань серед шкільної та студентської молоді, а саме:

1. Проведено ряд заходів, присвячених Всесвітньому дню води, до яких всього було залучено близько 150 чоловік, зокрема:

тематичний захід «Вода - джерело миру» за участю членів басейнової ради Десни та Верхнього Дніпра, студентів та викладачів Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Національного університету «Чернігівська політехніка» та учнів КЗ «Чернігівський обласний науковий ліцей» Чернігівської обласної ради;

пізнавальні уроки на водну тематику для школярів Сядринського ліцею Корюківської територіальної громади, Сосницької гімназії ім. О. Довженка, Куликівської ЗОШ І-ІІІ Чернігівської територіальної громади, Борзнянського ліцею, Борзнянської ЗОШ І-ІІІ ступенів ім. Х. Алчевської та студентів Прилуцького технічного фахового коледжу;

на сторінці управління у Фейсбук запущено рубрику «Water game», в якій підписники відповідали на питання про воду та отримували сувеніри за правильні відповіді.

2. До Дня довкілля організовані прибирання та очищення від стихійних сміттєзвалищ берегів річок Борзенка, Остер, Буримля, Удай, ставка в басейні річки Бреч та водосховища «Пакульське», на водогосподарській системі «Прудище Ільміново» висаджено молоді дерева.

3. Проведено еко-зустріч зі здобувачами освіти Ніжинського фахового коледжу культури і мистецтв імені Марії Заньковецької, на якій обговорювались питання забруднення річки Остер.

4. На базі управління забезпечено проходження виробничої практики студентами третього курсу Національного університету «Чернігівська політехніка», що навчаються за спеціальністю 101 «Екологія». Практикантів ознайомлено з діяльністю управління, роботою відділів, основними вимогами водного законодавства та разом зі спеціалістами лабораторії моніторингу вод та ґрунтів студенти здійснили відбір проб води з річок Десна, Стрижень, Білоус та провели дослідження відібраних зразків за фізико-хімічними показниками.

Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області (далі – екоінспекція) упродовж 2024 року з метою проведення освітньо-виховної та інформаційно-пізнавальних заходів екологічного спрямування проведено 8 виступів в засобах масової інформації. Також проведено 5 заходів в загальноосвітніх закладах, а саме:

проведено лекцію для студентів ІІІ – V курсів кафедри екології, географії та природокористування Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка стосовно збереження та раціонального використання природних ресурсів;

проведено пізнавальну зустріч на тему «Право на безпечне майбутнє», спрямовану на підвищення свідомості молоді щодо екологічних проблем та необхідності збереження довкілля, з учнями Комунального закладу «Вихвостівська гімназія»;

для учнів Чернігівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 3 Чернігівської міської ради Чернігівської області проведено 2 зустрічі з питань поводження з відходами.

На офіційному сайті та сторінці «Facebook» Державної екологічної інспекції у Чернігівській області задля поширення інформації щодо розуміння значення та важливості його збереження публікувалися інформаційні матеріали для рубрики «Біорізноманіття»: «Червона книга Чернігівщини» про рослини Чернігівської області, які занесені до Червоної книги України.

Ічнянським національним природним парком (далі – Ічнянський НПП) у 2024 році екологічна освітньо-виховна робота планувалася у співпраці з закладами загальної середньої освіти Ічнянської територіальної громади, Державним професійно-технічним навчальним закладом «Ічнянський професійний аграрний ліцей», комунальним закладом «Публічна бібліотека Ічнянської міської ради».

Серед проведених заходів:

тематичні виставки: до Дня водно-болотних угідь, «Первоцвіти Ічнянського НПП», «Міжнародний день водно-болотних угідь», «Пташиний календар. Зима.», До Всесвітнього дня мігруючих птахів, до Дня біорізноманіття, до Дня рециклінгу;

еколого-пізнавальні заняття: «Мешканці наших водойм», «День зустрічі птахів», «Міжнародна ніч кажанів» в комунальному закладі «Публічна бібліотека Ічнянської міської ради», «День зустрічі птахів», «Голосисті солов'ї співають славу весні» в гімназії №1 Ічнянської міської ради; «Птах року 2024. Що ми знаємо про горобця» в Ічнянській гімназії ім. С.Васильченка;

пізнавально-творчі заняття: «Збережемо коротке життя первоцвітів» в Ічнянській гімназії ім. С.Васильченка, «12 листопада день синички», «Не зривайте первоцвіти» в комунальному закладі «Публічна бібліотека Ічнянської міської ради»;

екологічні уроки: «Охорона природи справа кожного», «Маленький жолудь – великий дуб», урок доброти «Тварини і ми» в гімназії № 1 Ічнянської міської ради.;

віртуальні подорожі: «Нумо мандрувати» в Ічнянській гімназії №1; «Лелечими шляхами» в КЗ «Публічна бібліотека Ічнянської міської ради»;

майстер-класи: «Екаторбинка» в комунальному закладі «Публічна бібліотека Ічнянської міської ради»; «Обереги з природного матеріалу» в державному професійно-технічному навчальному закладі «Ічнянський професійний аграрний ліцей»;

еколого-пізнавальні ігри «В гостях у природи» та «Про вовка промовка» в комунальному закладі «Публічна бібліотека Ічнянської міської ради».

Крім того Ічнянським НПП проведено еколого-освітні заходи:

природоохоронна акція «Допоможемо перезимувати птахам»;

весняна толока з озеленення та благоустрою;

природоохоронна акція «Збережи ялинку».

Видано 4 номери щоквартального інформаційного вісника «Природа Ічнянщини». В інформаційному віснику висвітлювалися дати екологічного календаря, інформація про діяльність Ічнянського НПП, рослинний та тваринний світ парку, червонокнижні види, інформація про природно-заповідний фонд.

На офіційному сайті Ічнянського ННШ у розділі «Новини» протягом року розміщено 142 інформації про діяльність установи, Міндовкілля, рослинний та тваринний світ парку.

Еколого-освітня та виховна робота Мезинського національного природного парку у 2024 році проводилась шляхом співпраці з школами Коропської та Понорницької селищних об'єднаних громад, центрами юнацької творчості, а також з Національним університетом «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Ніжинським державним університетом імені Миколи Гоголя.

У звітному році в рамках партнерської співпраці з освітніми закладами Новгород-Сіверського району та з іншими навчальними закладами Чернігівської області фахівцями Мезинського НПП було проведено семінари, заняття з учнівською і студентською молоддю, перегляд презентаційних матеріалів про Мезинський НПП та природно-заповідний фонд України, при цьому акцент ставився на інтерактивності занять, а саме:

29 лекцій-обговорень природоохоронної тематики та 64 екологічні й природоохоронні заходи (акції – 5, конкурси – 4, виставки – 3, квести – 5, еколого-освітні ігри – 12, вікторини – 4, майстер-класи – 5, освітні екскурсії в природу – 5, інтерактивні освітньо-пізнавальні заходи – 13, свята – 4, години народознавства – 3, віртуальні інформаційні зустрічі – 3). Також з нагоди 18 річниці створення Мезинського НПП проведено віртуальну інформаційну зустріч у форматі онлайн екскурсії.

За 2024 рік у школах, які знаходяться на території Мезинського НПП, екоосвітними парку проведено лекції-обговорення наступної тематики:

«Загадковий світ Антарктиди» – онлайн лекція із залученням фахівців антарктичної станції «Академік Вернадський» до Дня відкриття Антарктиди;

онлайн лекція «18 років охороняємо, вивчаємо, досліджуємо Сіверщину»;

«Знайомство з морськими ссавцями»;

«Горобець хатній – птах 2024 року»;

онлайн лекція «Мезинський НПП, як форпост науки, екоосвіти та рекреації Сіверщини»;

онлайн лекція «Мезинський НПП – природоохоронна установа Чернігівщини»;

«Рись євразійська: найбільша кішка Європи» – лекція-бесіда до Всесвітнього дня дикої природи;

наукова онлайн лекція «Поняття про екологічну нішу»;

«Греблі: панацея чи загроза»;

«Навіщо лісу мертва деревина» – лекція до Всесвітнього дня лісів;

«Той, що греблі зводить» – лекція-бесіда до Міжнародного дня бобрів;

«Геологічна історія Мезинського НПП» – онлайн-лекція до Дня геолога;

«Річкові луки та ліси»;

«Атмосферні забруднення та їх вплив на здоров'я людини»;

«Чорний та білий лелека»;

профорієнтаційна бесіда до Дня екологічної освіти;

інформаційно-пізнавальна бесіда «Чому птахи летять у вирій?»;

онлайн лекція «Біорізноманіття. Рослинне багатство як запорука щасливого майбутнього планети»;
онлайн лекція «Біорізноманіття. Тварини Мезинського НПП»;
лекція до Європейського Дня парків «Заповідні території рідного краю»;
«Річки Мезинського НПП»;
«Палеолітичні стоянки Коропщини»;
«Рукокрилі потребують нашої допомоги»;
«Екологічні проблеми людства» – інформаційно-пізнавальна лекція до Дня дій на захист клімату;
«Природа VS війна» – лекція до Міжнародного дня запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни і збройних конфліктів;
«Життя в стилі еко»;
«Сигарети. Вплив нікотину на організм людини»;
«В об'єктиві науково-дослідні установи: Мезинський НПП» – онлайн-лекція в рамках тижня природничого експериментарію;
«Які геологічні таємниці приховують пагорби над річкою Десна» – наукова онлайн-лекція.

Протягом 2024 року фахівцями Мезинського НПП проведено такі еколого-освітні заходи:

природоохоронна акція «Допоможи пернатим друзям»;
розважально-пізнавальна екологічна гра «Тварини»;
підведено підсумки щорічного районного конкурсу Мезинського НПП «Новорічний букет замість ялинки» в рамках Всеукраїнської акції «Не рубай ялинку»;
еколого-пізнавальний захід «Подорож з кімнатними рослинами» до Дня вдячності кімнатним рослинам;
екскурсію до зимового лісу «Хто живе в норі»;
освітньо-розважальний захід «В гості до зими»;
квест «Пригоди на болоті», присвячений Всесвітньому дню водно-болотних угідь;
урок з елементами гри «Цікавий світ птахів»;
день відкритих дверей та Віртуальна інформаційна зустріч з нагоди 18 річниці створення Мезинського НПП;
інформаційно-пізнавальний захід «Народні прикмети української зими»;
онлайн-подорож із залученням фахівців антарктичної станції «Академік Вернадський»;
заняття з аплікації «Лелека» до Дня лелек;
до Всесвітнього дня лісів проведено екскурсію до весняного лісу;
інформаційно-пізнавальний захід «Вода – руйнівник. Вода – рятівник»;
конкурс аплікацій в рамках акції «Збережи первоцвіт»;
екскурсія-гра «Першоцвіти-провісники весни»;
віртуальна подорож «Мезинський НПП – край давнього мистецтва та чарівної природи» на підтримку акції «Марш парків»;
квест «Що нас оточує?» до Дня біологічного різноманіття;
екскурсія до Придеснянської воднобалансової станції в с. Покошичі;
пізнавальний захід «Хто такий дощовий черв'як?»;

інтерактивна гра «Розумні та незвичні тварини світу»;
вікторину з елементами гри «Я вивчаю природу»;
інформаційна кампанія в рамках обласного флешмобу «Екологія в дії: пакетами торба!» та виставка «Добра торба»;
інтерактивне польове заняття про лікувальні властивості рослин області;
інтерактивне заняття «Детективне агенство «Натураліст» та справа про загублені рослини»;
екологічне заняття з елементами гри «На що здатні жаби»;
конкурс малюнків «Разом врятуємо озоновий шар» присвячений Міжнародному дню збереження озонового шару;
майстер-клас із апсайклінгу до Всесвітнього дня прибирання;
квест «Мій дім – природа»;
вікторина «Орнітофауна долини Десни» до Всесвітнього дня мігруючих птахів;
навчальна гра-вікторина «Барви осені»;
дослідницький урок «Чому листя восени має різний колір?»;
інтерактивне заняття «Як осінні зміни впливають на комах?»;
екскурсія в природу на тему «Світ кажанів»;
заняття з пізнавального та сталого розвитку «Енергоефективний дім» до Міжнародного дня енергозбереження;
еколого-освітній урок з елементами гри «Як тварини готуються до зими»;
еко-гра «Сортувальна станція» до Дня вторинної переробки;
гра-вікторина «Загадки природи»;
природоохоронна акція «Допоможи пернатим друзям» в рамках Всеукраїнської природоохоронної акції «Годівничка»;
дидактична гра «Пташина їдальня»;
майстер-клас «Смаколики для птахів»;
інтегроване заняття «Хвойні та їх роль у житті людини» на підтримку акції «Не рубай ялинку»;
інтерактивне заняття «Хвойні рослини».

Проводилась активна просвітницька діяльність на просторах інтернет-ресурсів. З метою популяризації територій природно-заповідного фонду, зокрема Мезинського НПП, постійно оновлюється інформація на офіційному сайті парку www.mezinpark.com.ua, в соціальних мережах Фейсбук <https://www.facebook.com/MezinNNP/?fref=nf#> та Інстаграм https://www.instagram.com/mezyn_nnp/?igsh=cmFleTA4ajB1NnRj.#, а також на каналі в YouTube <https://www.youtube.com/c/МезинськийНПП>.

Освітньо-виховні та інформаційно-пізнавальні заходи екологічного спрямування у звітному році проводилися Департаментом сім'ї, молоді та спорту Чернігівської облдержадміністрації.

23 березня 2024 року відбувся «X Всеукраїнський форум взаємодії та розвитку». Захід організований задля оперативної соціальної взаємодії неурядових організацій та об'єднань, громад, медіа, бізнесу, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, участі молоді у відновленні України. До форуму у змішаному форматі долучились 15 спікерів, серед них представники державного рівня та громадських організацій.

У липні 2024 року ЄС та UNDP підтримали ініціативу молоді, щодо проведення заходу «Культ-Толока» в Чернігові. Ця мініініціатива перемогла в конкурсі на «Ідеятоні Solve_IT» та збрала 20 молодих та активних представників та представниць громад Чернігівщини. Завдяки спільним зусиллям ініціативної молоді молодіжний простір «ДРІМ центр» став ще комфортнішим для відвідувачів. Щоб згуртувати та скоординувати молодь, організатори провели для учасників та учасниць толоки динамічні командоутворюючі тренінги, практичні навчальні сесії з генерації ідей та цікаву прогулянку містом з істориком-екскурсоводом. Мініініціативу реалізовано UNDP за фінансової підтримки Європейського Союзу, наданої в межах проекту «EU4Recovery — Розширення можливостей громад в Україні».

Комунальним закладом «Регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський» (далі – РЛП «Міжрічинський») протягом 2024 року проведено 18 освітньо-виховних та інформаційно-пізнавальних заходів, майстер-класів екологічного спрямування проведених з учнями місцевих навчальних закладів вищої, професійної і середньої освіти, серед яких:

майстер-клас по виготовленню плаваючих гнізд для водно-болотних птахів;

виховні заходи «Штучні гнізда для птахів. Кому? Коли? Де?»;

майстер-клас «Гоголятник власними руками» по виготовленню штучних гнізд качці гоголю;

роз'яснювальна робота за темами: «Як правильно допомагати пташеняткам що «загубилися», «Коли знайшов ти серпокрильця (стрижа чорного);

виховний захід на тему «Не порушуй сезон тиші»;

виховний захід на тему «Звірі Міжріччя»;

виховний захід на тему «Види тварин що занесені до Червоної книги РЛП Міжрічинський»;

виховні заходи на тему: «Зроби годівничку – врятуй синичку»;

участь у Всеукраїнській акції «Збережи ялинку» (з учнями виготовляли штучні ялинки та композиції з різних матеріалів, з метою збереження хвойних дерев у природі);

в рамках еколого-патріотичної акції по збору пластикових кришечок «Ворогам кришка!» учні місцевого ліцею під керівництвом фахівця РЛП «Міжрічинський» здали 66 кг пластику, а отримані кошти спрямували на допомогу ЗСУ. В ході акції постійно проводились виховні бесіди екологічного спрямування щодо недопущення засмічення навколишнього середовища;

в рамках Міжнародного дня Землі та Тижня екології проведено екологічні акції «Батарейки, здавайтеся!» та «Пластику – друге життя».

Під керівництвом спеціалістів РЛП «Міжрічинський» студенти брали участь:

у Всеукраїнських студентських науково-практичних конференціях та Всеукраїнському конкурсі винахідницьких і раціоналізаторських проектів еколого-натуралістичного напрямку;

підготовлено статтю на тему: «Водно-болотні птахи РЛП «Міжрічинський» для участі у Всеукраїнській студентській науково-

практичній конференції «Студентська наука у XXI столітті: виклики, проблеми та майбутні перспективи»;

участь у Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Роль молоді у розвитку сталого суспільства: освіта, наука та практика» із темами: «Біорізноманіття рептилій РЛП Міжрічинський» та «Біорізноманіття амфібій РЛП Міжрічинський»;

у Всеукраїнському конкурсі винахідницьких і раціоналізаторських проектів еколого-натуралістичного напрямку, що проводився Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді, із проектами «Вдосконалені штучні гнізда для диких качок» та «Вдосконалення конструкції плаваючих гнізд для водно-болотних птахів та отримали дипломи 2 ступеня;

у розробленні автономних годівниць для птахів у зимовий період на базі Arduino (апаратна обчислювальна платформа для аматорського конструювання).

Комунальним закладом «Регіональний ландшафтний парк «Ялівщина» (далі – РЛП «Ялівщина») проведено освітньо-виховні та інформаційно-пізнавальні заходи екологічного спрямування, а саме:

акція з обліку птахів та розвішування годівничок для пернатих за участі представників РЛП «Ялівщина», Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської ОДА, науковців Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка та небайдужих громадян;

круглий стіл «Регіональний ландшафтний парк «Ялівщина» як поліфункціональна природоохоронна територія: історія формування, сучасний стан, проблеми та перспективи» до 10-ї річниці створення РЛП «Ялівщина». В обговоренні сучасного стану та перспектив розвитку парку взяли участь співробітники комунального закладу «Регіональний ландшафтний парк «Ялівщина», Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації, представники екологічних служб, науковці, студентська молодь та громадськість;

традиційне прибирання регіонального ландшафтного парку «Ялівщина» до Українського Дня навколишнього середовища в рамках загальнодержавної ініціативи «За чисте довкілля», учвств в якому взяли працівники комунального закладу «РЛП «Ялівщина», Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації, студенти та небайдужі жителі Чернігова;

акція з розвішування шпаківень у РЛП «Ялівщина» До Міжнародного дня птахів за участі екоактивістів, студентів та викладачів Національного університету «Чернігівська політехніка»;

екологічна акція з благоустрою території «РЛП «Ялівщина» до Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища;

висадка саджанців ялини та сосни акціонерна компанія «Державні ліси Латвії», які отримав комунальний заклад «РЛП «Ялівщина» в рамках гуманітарної допомоги для зеленого відновлення територій, що постраждали внаслідок військової агресії російської федерації;

екологічна акція з очищення території парку «РЛП «Ялівщина» від сміття та видалення карантинного виду бур'яну-алергену амброзії полинолистої;

екологічна толока до Всесвітнього дня прибирання «World Cleanup Day» за участі представників Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської ОДА, громадськості та студентської молоді.

15.13 Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища

Активну допомогу у відновленні Чернігівщини надають країни-партнери, міста-побратими, міжнародні організації та фонди.

Координація співпраці та комунікація з міжнародними партнерами здійснюється через Регіональний офіс міжнародного співробітництва.

В рамках роботи Офісу проводиться систематизація даних, супроводження проєктів, формування переліку потреб області та її територіальних громад, проведення зустрічей з партнерами та координація міжнародного співробітництва між усіма сторонами, що представлені в регіоні.

У 2024 році було організовано понад 125 зустрічей з представниками іноземних органів влади, дипломатичних установ, регіонів-партнерів, міжнародних фондів, організацій, установ, бізнесових кіл тощо.

Станом на 01.01.2025 Чернігівська облдержадміністрація виступала бенефіціаром/реципієнтом 13-ти проєктів міжнародної технічної допомоги:

ініціатива «Сприяння реалізації регіональних інвестиційних проєктів в Україні» проєкт «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), що фінансується урядом Канади. Триває співпраця з 9 пілотними громадами;

проєкт «Дії та реагування територіальних громад на надзвичайні ситуації «CLEAR 2», що фінансувалась Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) і впроваджується компанією Глобал Ком'юнітіз (Global Communities) та має на меті покращити спроможність місцевих громад для посилення безпеки та добробуту внутрішньо переміщених осіб і постраждалого від російської агресії місцевого населення (26 громад);

проєкт Європейського Союзу «Відновлення шкіл в Україні», який впроваджується за фінансової підтримки Генерального директората ЄС із цивільного захисту та гуманітарної допомоги (DG ECHO) та має на меті вирішення нагальних потреб у забезпеченні безпечного навчального середовища для дітей та доступу до безпечних класів початкової та середньої школи області;

проєкт «Забезпечення доброго врядування завдяки участі громадськості та підвищенню якості надання послуг і захисту довкілля на сході України», який впроваджується за фінансової підтримки Шведського агентства міжнародного розвитку (SIDA) та має на меті надання територіальними громадами інклюзивних та недискримінаційних соціальних послуг, а також послуг з відновлення та захисту навколишнього середовища і природи;

проєкт Уряду Швейцарської Конфедерації DECIDE - «Децентралізація для розвитку демократичної освіти», який впроваджується ГО «Розвиток громадянських компетентностей в Україні» та Цюрихським педагогічним університетом. Для реалізації відібрано заклади профтехосвіти та 14 громад;

проєкт Європейського Союзу «EU4Recovery - Розширення можливостей

громад в Україні», який впроваджується через Програму розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) та спрямований на підтримку зміцнення стійкості та раннього відновлення постраждалих внаслідок військової агресії РФ громад шляхом: розширення доступу в цільових громадах до якісних публічних послуг, які відповідають потребам всіх груп населення, з особливим акцентом на найбільш уразливі категорії; підвищення рівня безпеки громад, збереження соціальної структури у цільових громадах;

проект «Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування» (ГОВЕРЛА), що фінансувався Агентством США з міжнародного розвитку (USAID). Партнерами проекту стали 9 громад;

проект Фонд «Партнерство за сильну Україну» (ФПСУ), який впроваджується компанією Кімонікс Інтернешнл Інк. за ініціативи та підтримки Уряду Великої Британії, що спрямований на реалізацію заходів із раннього відновлення та надання якісних послуг населенню області;

проект «Латвія для Чернігова: реконструкція соціальної інфраструктури», що впроваджується ПРООН за фінансування Уряду Латвійської Республіки через Міністерство закордонних справ Латвійської Республіки. В рамках проекту здійснюється відновлення об'єктів соціальної інфраструктури в 4 громадах;

проект «Капітальний ремонт (відновлення) Новобиківського закладу загальної середньої освіти та педіатричного відділення Чернігівського районного центру первинної медико-санітарної допомоги», що фінансується Урядом Латвійської Республіки через Центральне агентство фінансів та договорів Латвійської Республіки;

проект «Зміцнення України завдяки пріоритетній реалізації проектів із реконструкції в Чернігівській області», що фінансується Урядом Латвійської Республіки через Центральне агентство фінансів та договорів Латвійської Республіки та має на меті відновлення житлових і громадських об'єктів;

проект «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади (EGAP)», 3 фаза, який впроваджується Міжнародною благодійною організацією «Фонд Східна Європа» за підтримки Швейцарської агенції розвитку і співробітництва (SDC). Реципієнтами проекту визначені 4 громади;

проект «Забезпечення розширення економічних прав та можливостей жінок для відновлення та розвитку» Acted (SEED), який фінансується Канадським Урядом та надає підтримку для розвитку самозайнятості та підприємництва серед місцевого населення та ВПО.

Також триває співпраця з «Програмою ЄС Міцні регіони – Спеціальна програма підтримки України», яка реалізується Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) та Представництвом Європейського Союзу в Україні. Мета – підвищення загальної стійкості України, в тому числі до гібридних загроз і дестабілізації, протидії наслідкам пандемії Covid-19, а також збільшення її потенціалу з розбудови миру. Допомогою від ЄС користуються 7 громад області.

З метою приваблення потенційних інвесторів, залучення міжнародної технічної допомоги постійно висвітлюються новини щодо оголошених конкурсів та можливих грантів, також актуальна інформація розповсюджується

серед потенційних реципієнтів. В області розроблений та щомісячно оновлюється Грантовий дайджест «Будь у курсі подій – дій», який містить інформацію щодо відкритих для участі грантових конкурсів, проєктів міжнародної технічної допомоги та програм пільгового кредитування міжнародних фінансових організацій.

Загалом у 2024 році потенційними реципієнтами від області було подано 426 заявок для участі у кредитних, грантових програмах та програмах міжнародної технічної допомоги. По 384 проєктах залучається міжнародно-технічна, кредитна або грантова допомога.

Для прискорення процесу відновлення використовуються усі можливості, зокрема і міжрегіональне співробітництво, яке стало потужним інструментом вирішення регіональних проблем.

У 2024 році продовжилась тенденція щодо зміни вектору розвитку міжнародних відносин області. Якщо у попередні роки акцент робився більше на економічну, культурну, наукову співпрацю, то наразі основним завданням у налагодженні та розвитку співпраці з міжнародними партнерами став пошук шляхів задля відновлення Чернігівської області.

Для цього 2024 року відбулася низка зустрічей з представниками владних кіл, дипломатичних установ іноземних країн, а також міжнародних організацій, фондів тощо. Зокрема протягом року область відвідали президентка Словацької Республіки, голова Сейму Латвійської Республіки, Міністр закордонних справ Канади, Державний секретар Міністерства економіки Латвійської Республіки, представники парламенту Великобританії, Міністр науки, культури, федеральних та європейських справ федеральної землі Мекленбург-Передня Померанія, Міністр економіки Латвійської Республіки, Міністр охорони здоров'я Латвійської Республіки, Президентка Бундесрату, Прем'єр-міністерка землі Мекленбург-Передня Померанія, Парламентський секретар МЗС Латвії, Прем'єр-міністр Латвійської Республіки, Міністр закордонних справ Литовської Республіки, Віцепрезидент Європейської комісії/ Високий представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки, Генеральний секретар Ради Європи, а також делегації бельгійської Агенції ENABEL, французької Агенції Expertise France, іноземних диппредставництв в Україні, зокрема: Бельгії, В'єтнаму, Індонезії, Канади, Латвії, Німеччини, Пакистану, ПАР, Словаччини, Франції тощо.

Протягом 2024 року на державному рівні Чернігівщину у її відновленні продовжили підтримувати Франція та Латвія, активно долучились до процесу відновлення регіону Бельгія та Німеччина.

Зокрема, завдяки французькій допомозі забезпечувалась відбудова закладів соціальної сфери, велась робота щодо формування стратегічних документів з відновлення області. Також в регіоні реалізується низка проєктів за підтримки Expertise France, наприклад, програма mAIDan Facility, проєкт RELEVE, проєкт «Стійкість», проєкт APPUI та регіональна програма EU4INNOVATION.

Латвійські партнери надавали допомогу з відновлення закладів освіти, облаштування в них укріплень, охорони здоров'я, брали участь у відновленні пошкодженого житла мешканців Іванівської громади. Крім того, забезпечили надання допомоги у вигляді модульних будинків для жителів, які втратили свої

оселі, а також меблів та дитячих майданчиків для закладів дошкільної освіти, генераторів для навчальних закладів.

Завдяки допомозі німецьких партнерів планується відновлення укриттів у закладах освіти в області. Окрім цього підписано ряд договорів про співпрацю між медичним закладами області та німецькими партнерами. Вони також допомагають у відновленні критичної інфраструктури, закладів освіти та надають авто для потреб області.

У серпні 2024 року Чернігівська обласна військова адміністрація та Чернігівська міська рада підписали меморандум з Бельгійською агенцією Enabel, згідно з яким планується спрямувати 150 млн євро на відновлення енергетичної та соціальної інфраструктури Чернігівської та Київської областей. Також Бельгійська агенція Enabel планує проведення робіт для допомоги закладам освіти та медичним установам Чернігівської області.

У рамках розвитку міжрегіональної співпраці відбулася низка зустрічей з представниками Регіону Іль-де-Франс (Франція). Зокрема, делегація Чернігівської області взяла участь у Форумі «Будуємо разом Україну майбутнього», присвяченого питанням відновлення та модернізації інфраструктури у сферах водопостачання, водовідведення, управління відходами та енергетики, який проходив у Регіоні Іль-де-Франс. У рамках заходу депутатами ради Регіону Іль-де-Франс було проголосовано за підписання угоди з впровадження проєкту «Калина – разом для навчання з управління європейськими проєктами».

Також було підписано ряд документів про налагодження міжнародної співпраці між Чернігівською областю та іноземними партнерами, а саме з німецькою федеральною землею Мекленбург-Передня Померанія (Німеччина) (Спільна декларація про наміри співробітництва від 17.01.2024), штатом Міннесота (США) (Лист про взаємопорозуміння щодо співробітництва з аграрних технологій від 21.02.2024), графством Кент (Велика Британія) (Меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці від 01.11.2024).

Водночас партнери інших країн також реалізували низку проєктів з підтримки області, які були спрямовані на відбудову житлового фонду, критичної інфраструктури, відновлення та забезпечення укриттями закладів соціальної сфери, відновлення економічних процесів.

ВИСНОВКИ

Аналіз стану навколишнього природного середовища в Чернігівській області за підсумками 2024 року свідчить про те, що заходи, які вживаються місцевими органами влади, підприємствами, установами та організаціями у співпраці з громадськими об'єднаннями, сприяють зменшенню екологічних ризиків, покращенню екологічних показників та збереженню довкілля в області.

У регіоні постійно здійснюється контроль за станом забруднення атмосферного повітря та водних артерій, використанням лісових і земельних ресурсів, веденням мисливського та рибного господарств. Вживаються заходи щодо збереження екомережі, біологічного та ландшафтного біорізноманіття, відтворення видів флори та фауни, яким загрожує небезпека. Значна увага приділяється питанням поводження з відходами.

Серед найбільших забруднювачів навколишнього природного середовища Чернігівщини окрім промислового комплексу є сучасна війна, яка завдає набагато більшого руйнування та забруднення територій.

Актуальними екологічними проблемами в області залишаються:

наявність незатампованих недіючих артезіанських свердловин, в тому числі безхазайних;

неналежний стан каналізаційних мереж та споруд;

неефективна робота очисних споруд, що негативно впливає на гідрохімічний стан річок області;

утилізація хімічних засобів захисту рослин;

знешкодження накопичених близько 130 тис. м³ рідких промислових токсичних відходів у ставках-накопичувачах м. Чернігова;

наявність несанкціонованих сміттєзвалищ та порушення вимог у сфері управління відходами;

наявність відходів від руйнувань, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків в кількості 72,0 тис. т.

З метою вирішення екологічних проблем, ліквідації екологічних загроз та покращення стану довкілля регіону, в рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки у 2023 році за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища профінансовано виконання 32 природоохоронних заходів на загальну суму 7130,160 тис. грн, що з урахуванням економії коштів, отриманої внаслідок проведення публічних закупівель, та заходів, перенесених з об'єктивних причин, становить 86,9 % від запланованих на 2023 рік видатків (8200,720 тис. гривень).

Значна увага приділена проведенню екологічно-просвітницьких заходів серед учнівської та студентської молоді, а також інформаційно-роз'яснювальній роботі серед населення.

Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації спільно з Управлінням освіти і науки Чернігівської

облдержадміністрації у I півріччі 2023 року проведено щорічний обласний екологічний конкурс «Одна планета – одне майбутнє».

Для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розширення мережі об'єктів і територій природно-заповідного фонду області Чернігівською обласною радою у 2023 році оголошено 3 об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення у Прилуцькому та Чернігівському районах, загальною площею 156,91 га та в 3 об'єктах була збільшена площа на 56,6 га в Новгород-Сіверському і Чернігівському районах. В звітному періоді збільшення площі природно-заповідного фонду місцевого значення становить – 213,51 га.

З метою вирішення екологічних проблем, ліквідації екологічних загроз та покращення стану довкілля регіону, в рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки у 2024 році за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища профінансовано виконання 35 природоохоронних заходів на загальну суму 8292,033 тис. грн, що з урахуванням економії коштів, отриманої внаслідок проведення публічних закупівель, та заходів, перенесених з об'єктивних причин, становить 89 % від запланованих на 2024 рік видатків (9318,600 тис. гривень).

Значна увага приділена проведенню екологічно-просвітницьких заходів серед учнівської та студентської молоді, а також інформаційно-роз'яснювальній роботі серед населення.

Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації спільно з Управлінням освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації у I півріччі 2024 року проведено щорічний обласний екологічний конкурс «Одна планета – одне майбутнє».

Для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розширення мережі об'єктів і територій природно-заповідного фонду області Чернігівською обласною радою у 2024 році оголошено 3 об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення, загальною площею 133,7 га та шляхом об'єднання і збільшення площі існуючих 4 об'єктів природно-заповідного фонду було створено 2 нових заказники. В звітному періоді була уточнена площа по 52 об'єктах природно-заповідного фонду і збільшилась на 225,46 га. Загалом площа природоохоронних територій області в 2024 році збільшилась на 359,16 га.

На сайтах Чернігівської обласної державної адміністрації, Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації, інших органів виконавчої влади в області, а також у засобах масової інформації, на сторінках Інтернет-видань, в соціальних мережах упродовж звітного періоду розміщувалася інформація про стан навколишнього природного середовища області, проведені природоохоронні заходи, зміни в законодавстві, екологічні свята та агітаційно-роз'яснювальні матеріали відповідного тематичного спрямування.

Пріоритетними напрямками діяльності Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації є заходи спрямовані на раціональне використання, відтворення та охорону природних ресурсів; запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, сприяння

сталому розвитку територій шляхом забезпечення охорони довкілля, безпеки життєдіяльності населення та охорони його здоров'я, інтегрування екологічних вимог під час розроблення та затвердження документів державного планування; зменшення антропогенного навантаження на довкілля та ліквідація екологічних загроз шляхом реалізації природоохоронних заходів, збільшення територій природно-заповідного фонду та формування екомережі на території області; постійне підвищення рівня екологічної свідомості в рамках проведення інформаційно-просвітницьких заходів з питань охорони навколишнього природного середовища серед місцевого населення; функціонування системи моніторингу довкілля для запобігання негативним змінам навколишнього середовища при дотриманні вимог екологічної безпеки та інформування громадськості про стан довкілля; досягнення повної ліквідації несанкціонованих сміттєзвалищ на території області; впровадження регіонального плану управління відходами для оптимізації мережі місць видалення відходів, сортування і переробки відходів.

Вирішення зазначених питань здійснюється в рамках реалізації Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки, шляхом об'єднання та координації зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, природоохоронних організацій, підприємств, наукових установ, медіа, населення, громадських організацій на обласному та місцевому рівнях, мобілізації наявних ресурсів.

Чернігівщина зазнала значних руйнувань та пошкоджень внаслідок вторгнення РФ, що спричинило отруєння ґрунтів внаслідок мінування, засмічення їх вибухонебезпечними предметами та військовим сміттям, забруднення водойм внаслідок потрапляння техніки та забруднення атмосферного повітря від вибухів та пожеж.

Все це призвело до руйнування екологічного балансу області, особливо з урахуванням того, що більшість районів Чернігівщини постраждали від глобальної катастрофи на Чорнобильській АЕС у 1986 році.

Основними чинниками, які довгостроково впливатимуть на екологічну ситуацію області внаслідок бойових дій, які тривали в області у лютому-квітні 2022 року, є:

міни, якими густо всяяна частина території Чернігівщини, забруднення ґрунтів, водойм, атмосферного повітря продуктами розпаду, наслідки від масової загибелі тварин і риб, розкладання яких не лише погіршує екологічну ситуацію, а може спричинити небезпеку поширення інфекційних захворювань.

Відповідальні за підготовку розділів Доповіді

<i>Назва розділу</i>	<i>Структурні підрозділи, відповідальні за виконання розділів</i>	<i>Прізвища керівників підрозділів</i>
Загальні відомості	Відділ екологічного моніторингу	Скуміна В.Є.
Атмосферне повітря		
Зміна клімату	Відділ регулювання природних ресурсів та відходів	Тулюпа Н.Ю.
Водні ресурси	Відділ природоохоронних програм Відділ екологічного моніторингу	Ковган О.В. Донець А.В.
Збереження біологічного та ландшафтної різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування регіональної екологічної мережі	Відділ заповідної справи, біоресурсів та екомережі	Багіна Н.Е. Джума Н.С. Кравченко А.А. Дорошенко Н.А.
Земельні ресурси та ґрунти	Відділ регулювання природних ресурсів та відходів	Тулюпа Н.Ю.
Надра		
Відходи	Відділ природоохоронних програм Відділ регулювання природних ресурсів та відходів	Ковган О.В. Тулюпа Н.Ю.
Екологічна безпека	Відділ природоохоронних програм Відділ екологічного моніторингу	Ковган О.В. Скуміна В.Є.
Промисловість та її вплив на довкілля	Відділ екологічного моніторингу	Скуміна В.Є.
Сільське господарство та його вплив на довкілля		
Енергетика та її вплив на довкілля		
Транспорт та його вплив на довкілля		
Стале споживання та виробництво		
Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища	Структурні підрозділи Департаменту	Синіговець В..Д. Багіна Н.Е. Скуміна В.Є. Ковган О.В. Ганжа В.Ю. Тулюпа Н.Ю.
Вступ Висновки	директор Департаменту	Лось О.В..

Підписано до друку: 29.08.2025

Наклад: 2 примірника